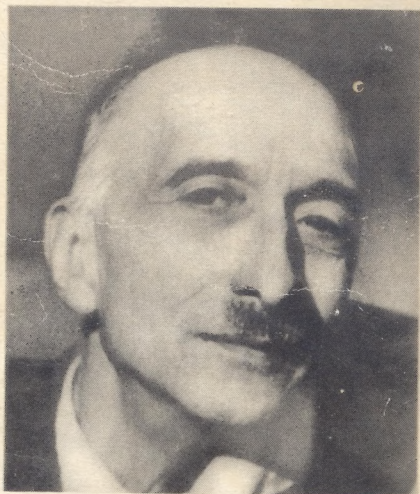

fr. mauriac

«Mauriac este un provincial. S-a născut la Bordeaux, și-a trăit copilăria și adolescența în această regiune unde oceanul și-a scuturat nisipurile landelor. Aci se opresc și se legănate pe Montaigne și se străjuiește moștenirea lui Montes-

... lui său de la Machete — unde își ... în peștera culesului ... să-l vadă plimbându-se pe aleea de chiparoși în care se oprește valea blindă a Garonnei, pe acest octogenar uscat, cu frunte imensă și suris crispat, puțin distant, de anahoret chinuit, și care vine mereu să retrăiască momentele esențiale ale naturii landelor.»

IRINA BĂDESCU

396

fr. mauriac

thérèse desqueyroux
cuibul de vipere

fr. mauriac

Ilustrația copertei : *Condacci Cristea*

françois mauriac

thérèse desqueyroux

●
cuibul de vipere

ROMANE

**IN ROMĂNEȘTE DE
EMMA ȘI MIHAI BENIUC**

**ȘI DE
ION MIHĂILEAN**

**PREFĂȚĂ DU
IRINA BĂDESCU**

1967

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

FRANÇOIS MAURIAC :
THÉRÈSE DESQUEYROUX

LE NOEUD DE VIPERES

Édition Bernard Grasset,
Paris

PREFATA

Un artist — și cu atît mai explicit, un romancier — este întotdeauna robul uneia — sau unora — dintre constantele sale existențiale ; și cu cît se vrea mai obiectiv, cu atît punctul său de vedere va fi mai unitar, deci mai personal, cu atît opera lui va fi mai circumscrisă. În peste jumătatea de secol în care a tipărit, în medie, cîte un roman în fiecare an, François Mauriac însuși a ajuns la convingerea că i-a fost dat, din capul locului, să cunoască în sine, în peisajul copilăriei și adolescenței, în trăirile și optica sa proprie, lumea căreia i-a dat naștere și care-i populează cărțile. Ca și Gide, el consideră că personajele sale s-au născut din proiectarea în afară a propriei sale personalități — nu a celei conștiente, realizate pe parcursul vieții, ci a unor virtualități ascunse ale eului creator, acei „*oeils dormants*” despre care vorbește autorul *Falsificatorilor de bani*. Personajele lui Mauriac, conflictele și mediul în care se dezvoltă ele au răsărit din experiența inalterabilă a anilor copilăriei și adolescenței. La 21 de ani, cînd își părăsește provincia natală pentru a veni la studii, la Paris, Mauriac aduce cu sine acest prim capitol de viață ca pe un cufăr închis — de care nu va mai avea trebuință în viața pariziană, dar din

care va scoate, de-a lungul întregii sale opere, toate personajele, toate chinurile transformate în conflicte romanești, toate peisajele în care izbucnesc obsesiile și dramele. La 21 de ani, destinul literar al lui François Mauriac era pecetluit, materia creației sale pusă deoparte aștepta numai formele care s-au succedat, de-a lungul unor perfecționări care țin aproape exclusiv de meserie, de la *L'enfant chargé de chaînes* (*Copilul copleșit de lanțuri*) până la *Le Sagouin*. „Romanul, spune romancierul însuși în post-fața la *Galigai*, (...) care nu ne luminează asupra nimănui în mod special, ne informează totuși asupra romancierului.”

De altfel, din clipa în care renunță la École des Chartes unde reușise la concursul de admitere, Mauriac dispare tot mai mult în spatele operei sale, ca un păpușar care se ascunde în culisele de unde-și mînuiește marionetele. Exclusiv om de litere — romancier — el trăiește o viață discretă și totodată încununată de glorie. Nu este un șef de școală literară, nici un maestru înconjurat de venerația discipolilor, nici un teoretician. Jurnalistica, în domeniul căreia se manifestă cu strălucire de aproape 40 de ani¹ este pentru el un prilej de afirmare polemică, uneori neobișnuit de caustică, a opiniilor literare și estetice personale — și nu o tribună de educație, de cultivare a cititorului. Mauriac nu este și nici nu aspiră să fie o personalitate exemplară, în sensul social al cuvîntului. Curajul cu care își exprimă — fiind de altfel profund catolic — opiniile opuse fanatismului religios, spiritului sectar al unor cercuri catolice, nu pornește în nici un fel, dintr-un impuls educativ.

¹ În perioada dintre cele două războaie, Mauriac a fost un asiduu și strălucitor colaborator al celor mai însemnate ziare și reviste franceze: *L'Echo de Paris*, *Sept*, *Temps présent* etc. După război, devine principalul cronicar literar al ziarului *Le Figaro*. E un jurnalist cu o științietoare vervă, mai potrivită pentru ironie și satiră decît pentru analiză sau comentariu, de o probitate care merge pînă la susceptibilitate, curtenitor și coroziv în atacurile polemice în care se simte cel mai la largul lui. De asemenea, Mauriac este cel care, practic, lansează revista *La Table Ronde*, fiind, timp de cîțiva ani, principalul ei animator.

Mauriac s-a arătat în nenumărate ocazii ca un intelectual luminat, un umanist de o înaltă ținută : și în fața atacurilor oercurilor catolice, a acuzațiilor lor dogmatice, și în neta luare de poziție — alături de Bernanos — împotriva războiului din Spania, și mai ales în timpul Rezistenței, perioadă în care a rămas în Franța ocupată, alături de Aragon, Eluard, Malraux, a luat parte activă la rezistența intelectualilor, a publicat sub pseudonimul Forez, un jurnal de război intitulat *Le cahier noir* (*Carnetul negru*). În niciuna din aceste împrejurări, Mauriac nu a avut sentimentul — de altfel nici dorința — ca poziția lui să reprezinte nu numai o reflectare a convingerilor personale trăite cu probitate, ci și o imagine exemplară. „*Dintre toți oamenii*, spune el în eseul critic *Le roman, romancierul este acela care seamănă cel mai bine cu Dumnezeu*.” Ascuns în spatele creaturilor sale, acest Dumnezeu — romancierul Mauriac — se manifestă numai prin ele, viața lui se supune acestor vieți care o consumă. Nu o personalitate de „contemporan capital” ca cea a lui Châteaubriand, a lui Gide, a lui Sartre — care de altfel l-a contestat în repetate rînduri — ci mai curînd una similară cu cea a marilor realiști ai secolului al XIX-lea. Parafrazîndu-l pe Flaubert — și situîndu-se bineînțeles pe alte poziții — Mauriac poate spune că opera lui este el — însuși.

Astfel gloria literară, consacrările rapide și multiple în lumina cărora ni se înfățișează astăzi Mauriac au venit să încunune mai curînd sursa operei decît personalitatea propriu-zisă a acestui romancier. De la răsunătorul articol din 1910 al lui Barrès și în care acesta semna primul volum de versuri al lui Mauriac *Les mains jointes* (*Mîinile împreunate*) ca fiind promisiunea unui mare talent — au urmat rînd pe rînd, de la un roman la altul, cucerirea opiniei criticilor, apoi a celei publice, Marele Premiu al romanului în 1925, președinția Societății oamenilor de litere francezi în 1932, fotoliul la Academie în 1933, prestigiul literar care străbate granițele, jurnalistica răsunătoare și, în sfîrșit, premiul Nobel pentru literatură în 1952. Acum doi ani, orașul Bordeaux, Academia franceză, Societatea oamenilor

de litere, cercurile intelectuale tradiționaliste l-au sărbătorit cu un fast puțin desuet pe scriitorul octogenar. În perspectiva acestor aproape 60 de ani de activitate scriitoricească, Mauriac propune imaginea unui intelectual burghez luminat, dar supus conformist al legilor clasei și mediului său social — pe care, în opera sa, le-a criticat de altfel sub multe aspecte — o personalitate a cărei valoare nu trebuie căutată atât în ea însăși, cât în creația căreia i s-a dedicat și care este pentru epocă și deci pentru Mauriac el însuși, un simptom.

★

Mauriac este un provincial. S-a născut la Bordeaux, și-a trăit copilăria, adolescența în această regiune unde respirația sărată a oceanului vîntură nisipurile Landelor și creștetul pinilor. Aci se opresc viile legănate pe pante dulci care au străjuit meditațiile lui Montaigne și malurile moi ale Garonnei unde a îmbătrînit Montesquieu. Landele sînt un ținut aspru, mistuit de sare, bîntuit de geamătul pinilor înceștați în nisip, care vara iau cîteodată foc și ard pe kilometri întregi, iar toamna se fac una cu orizonturile din care vin ploii nesfîrșite, tăiate numai de zborul porumbeilor sălbatici, hăituiți de nori sau vînător. „Astfel au pătruns în mine, în vecii vecilor, aceste veri necrutătoare, această pădure roasă de țîrîitul greierilor și doborîtă de cerul de bronz care, uneori, se împinzea de răsufierea sulfuroasă a vreunui incendiu; clopotele sunau atunci nebune și smulgeau tîrgușorul din amorțeală. Oricît ar fi fost de arzătoare amiaza, negurile plutitoare și tăpșanele mlăștinoase care se tîrau în urma gîrlei risipeau seara o răcoare primejdioasă pe care noi o sorbeam nemișcați din pragul casei, cu fețele ridicate, o răsufiere cu miros de mentă, de ierburi muiate, pătrunsă de tot ceea ce landele descătuse de arșiță și dintr-o dată umezite, răcorite, leapădă în nopți: miresme de iarbă arsă, de nisip încins, de rășină, tot parfumul îmbătător al acestui ținut aco-perit de cenuși și locuit de copaci cu măruntaiele despicate (...). Toamna în Lande se petrece un miracol: (...) sub azurul tul-

bure al cerului de octombrie, zborul porumbeilor sălbatici vestește că potopul de arșiță s-a terminat.”¹

Mauriac a păstrat proprietatea bunicului său de la Malagar — lângă orașelul Saint-Macaire — unde își petrece în fiecare an câteva zile în perioada culesului viilor. Țăranii sînt obișnuiți să-l vadă plimbîndu-se pe alea de chiparoși în care se oprește valea blîndă a Garonnei, pe acest octogenar uscat, cu frunte imensă și surîs crispat, puțin distant, și care vine mereu să re-trăiască momentele esențiale ale naturii landelor.

Toată opera lui Mauriac se scaldă în această atmosferă. Sînt momentele de vîrf, ceasurile de paroxism — amiaza de vară, amurgurile sumbre și nopțile tîrzii de toamnă ; conflictele se înnoadă în văpaia usturătoare — ca în *La chair et le sang* (*Carnea și sîngele*) sau *Le baiser au lépreux*, destinele iau formă, înfruntările devin tragice în umbra pinilor care ascund cerul — ca în *Thérèse Desqueyroux*, *Les chemins de la mer* (*Drumurile către mare*) sau *Noued de vipères* (*Cuibul de viperă*). S-a spus că romanele lui Mauriac ar putea să poarte fiecare un subtitlu legat de atmosfera predominantă : *Sărutul dăruit leprosului* sau *Vara peste lande*, *Pustiul dragostei* sau *Talence* (un cartier periferic al orașului Bordeaux) în *furtună*, *Destine* sau *Soarele peste vii*, *Thérèse Desqueyroux* sau *Argelouse sub ploaie* etc. Arid, însetat, acest peisaj este făcut să inspire și să adăpostească în ceasurile de supremă tensiune a forțelor naturale, personajele avide ale lui Mauriac, să se cîntopească cu ele în momentele maxime ale dramei. Dar în același timp, peisajul familiar copilului François și fraților săi este și cel al copilăriei în vacanță. *Le mystère Frontenac* (*Misterul Frontenac*), care este, într-o oarecare măsură, un roman autobiografic, îi aduce pe cei cinci copii Frontenac și pe mama lor rămasă văduvă — ca și mama scriitorului — în mijlocul unei naturi deosebite, tot cea a Landelor, dar muiată, pacificată, evocînd o puritate cețoasă pe care, pe

¹ *Commencements d'une vie.*

parcursul vieții lor, personajele mistuite o vor căuta cu înfrigurare și nostalgie ca pe un unic și fragil popas în existență. Este peisajul ceasurilor și anotimpurilor de tranziție — înserările de august în care copiii stau în poartă, după ce ograda s-a liniștit, și numără stelele căzătoare, punându-și câte o dorință pentru fiecare din ele; gârlele care străbat grădina și se rătăcesc sub sălcii; duminicile învăluite într-o brumă aurie. Peisaje îmblânzite, în care domină parfumurile și din care răsar numai unele aspecte, reținute fragmentar într-o memorie puternic senzorială, apoi restituite în roman tot așa cum au fost înregistrate, în bucăți aparent disparate care compun mai mult o atmosferă decât un peisaj propriu-zis.

În afară de aceste colțuri de țară, Mauriac aduce în romanele sale și atmosfera citadină, târgurile de provincie din sud-vestul Franței, orașul Bordeaux a cărui „istorie, spune Mauriac în *Commencements d'un vie* este însăși istoria trupului și sufletului meu“. Drama diformului Jean Péloucyre din *Le baiser au lépreux*, a mamei abuzive din *Genitrix*, a criminalei Thérèse se consumă în aceste orașele de provincie — Langon, Saint-Macaire, Bazas, Argelouse — pe străduțele înghesuite, pîrjolate de soare sau potopite de burniță, unde pîndesc, din dosul perdelelor, ochii iscoditori ai vecinei, unde răsună lugubru şuieratul trenurilor de noapte și peste care domnește umbra strivitoare a catedralei. Sau la Bordeaux. Destinul eroilor din *Les chemins de la mer*, al copiilor Pian din *La Pharissienne* (*Fariseia*), al eroilor din *Le désert de l'amour* (*Pustiul dragostei*) se desfășoară în această provincie locuită de oameni bogați și plini de prejudecăți, pe străzile unde circulă ultimele trăsură și primele tramvaie, unde miroase a sare și a bălegar, unde, la capătul fiecăreia dintre ulicioarele adunate ghem lângă catedrala St.-Michel, se zăresc coșurile vapoarelor ancorate în radă.

În opera lui Mauriac peisajul nu este un ornament, ci un element constitutiv al destinului personajelor. Gestul nebunesc al Thérèsei se motivează și în raport cu incendiul care izbucnește în pini, cu nesfârșitele seri umede petrecute la gura sobei

în casa din Argelouse sau Saint-Clair ; pasiunea aprigă a Mathildei Cazenave din *Genitrix* pentru fiul ei este conformă — și pe parcurs, activată de aceleași elemente — cu arșița pîrjolitoare a verii în Lande, cu chemarea oceanului nesfîrșit repetată de pini. Născut și crescut în acest peisaj, fiecare dintre personaje își va consuma tot aci destinul pe care i l-a hărăzit romancierul. Destinul literar al lui Mauriac însuși este cel al credinței față de ținutul în care s-a născut. Creația lui merge în prelungirea unor rădăcini pe care scriitorul, în ciuda carierei și celebrității lui pariziene, nu le-a desfăcut niciodată din nisipul Landelor. „*Nu pot concepe un roman, spune el, fără să am prezentă în minte casa în care se va desfășura acțiunea, cele mai tainice colțișoare ale ei ; cele mai secrete alei ale grădinii trebuie să-mi fie familiare, tot ținutul dimprejur trebuie să-mi fie cunoscut.*” De aceea faptul că revine mereu la peisajul experienței lui intime este o dovadă de adîncă probitate artistică ; și în acest sens, apropierea cu opera lui Proust, pe care el însuși o stabilește, este îndreptățită. De asemenea, aci trebuie căutate motivele pentru care, în romanele sale, peisajul este eliptic din punct de vedere descriptiv, actualizat fragmentar și în același timp, obsesiv, apăsător. El participă la lumea exterioară care declanșează, întreține și multiplică drama interioară a eroului. Mauriac spune despre sine că este un metafizician care „*lucrează cu elemente concrete*”. Spre deosebire de cele ale lui Duhamel de pildă, sau Martin du Gard, în romanele lui Mauriac nu se pot „sări” pasajele descriptive. În afara acestei ambianțe care mustește de viață telurică și care este compusă în egală măsură din personaje secundare și geamătul pinilor răniți, din siluete episodice și picurul neîntreput al ploii, eroul nu se poate desăvîrși ca atare.

Credincios locurilor și miresmelor natale, Mauriac a rămas la fel și față de copilăria, un timp și față de adolescența sa. Primele sale opere — volumele de poezii *L'Adieu à l'adoles-*

cence (*Rămas bun adolescenței*), *Les mains jointes*, romanul *L'enfant chargé de chaînes*, mai apoi primele capitole din *Le mystère Frontenac*, *La Pharisiennne*, — aduc în scenă pe copilul care a fost el-însuși, la vârsta tulbure dintre copilărie și adolescență. Ca și eroii săi Yves Frontenac, Louis Pian, Mauriac a fost un copil palid și slăbuț, care plîngea din nimic și suferea — după cum spune el însuși în *Commencements d'une vie*, de faptul de a fi diferit de ceilalți copii de vârsta lui, în același timp de „o slăbiciune și de o superioritate, una împiedicînd-o pe cealaltă să se manifeste”. În atmosfera călduță și închisă a unui cuib de copii strînși în jurul mamei, în casa pe care vecinii o porecliseră „casa cu popi” — pentru că toți preoții care se dădeau jos din cursa de la Bordeaux veneau la ei — copilul François — ca și eroii lui viitori — trăiește o „viață personală uluitor de bogată, dar zăgăzuită, fără înflorire, fără puțință de exprimare exterioară”. Ca și eroii lui — ca odinioară Proust — Mauriac își iubește mama cu o dragoste exclusivă, de copil fragil și hipersensibil. Prima mare dragoste, singura, în pustiul existențial al eroilor săi, care nu chinuie și nu cere plată. Alături de mamă străjuiește religia. Copilăria lui Mauriac, a eroilor săi, este impregnată de parfumul tenace al rugăciunilor de seară, al spovedaniilor răscolitoare care îl învață de mic pe om să-și stoarcă conștiința, să se umilească și, în același timp, să-și exalte eul. Copiii dorm cu mîinile încrucișate pe piept, încătușate de șirul de mătănii, și zilele care se scurg după un ritm încă necunoscut sînt jalonate numai de împărțășanii, de procesiuni religioase. Intimitatea exaltată a copilului cu „micul Isus”, ritualul monoton al rugăciunilor cuprinse în programul de viață, îl fac tot mai închis în sine, atent numai la tresăririle cugetului, îl îndepărtează tot mai mult de ceilalți, de tot ceea ce nu este viață interioară. O educație pe care Mauriac însuși, ajuns la maturitate, o dezaprobă în mare parte, deoarece ea slujește slăbiciunea și subliniază spaima de viață : „(...) ce *usurînță* ! Un copil care se teme de tot și de toate adulmecă mirosul de tămîie, își extrage emoțiile din tainele religioase și

bucuriile din ceremonii. Pentru spaima lui în fața vieții își găsește în aceste taine și în aceste ceremonii justificări cucer-nice, pentru lenea de a exista, motive metafizice... Ca adoles-cent, am făcut din Dumnezeu un complice al lășității mele", spune el în prefața la reeditarea volumului de versuri Les mains jointes.

Din această copilărie în care sufletul este super-îngrijit ca o floare exotică, ferit cu îndârjire de orice atingere, copilul lui Mauriac iese pur și dezarmat. O puritate totală, neverosimilă, pe care primele contacte exterioare lasă urme ca de arsuri. Educația religioasă continuă. Mauriac, care și-a făcut studiile la Bordeaux, la colegiul „Grand Lebrun” al călugărilor ma-rianiți, vorbește mult în jurnalul și amintirile sale de această misterioasă și atotputernică tutelă a preoților, despre disci-plina lor învăluită, dar necruțătoare. Anii de trecere între co-pilărie și adolescență — ai săi, ai eroilor săi — sînt bîntuiți de sutane, de pedepse fără justificare, de un fel de dominație insidioasă, dar invincibilă. Dar copilul a început să crească, să înțeleagă, să sufere — adesea, să piardă credința. Aproape toate romanele lui Mauriac încep cu descrierea acestei „surse” — a momentului dintre copilărie și adolescență — cu criza primelor lecturi, bineînțeles interzise de preoții educatori, a primelor „chemări ale cărnii”. Adolescentul în uniformă, ros de complexe care în același timp sînt de superioritate și de inferioritate, sălbatic și setos de afecțiune, nu-și mai găsește locul — rătăcește pe străzile din Bordeaux aruncînd priviri piezișe spre femeile cu șolduri rotunde care poartă pe cap coșu-riile cu pește, sau rămîne ceasuri întregi prosternat în fața alta-rului, așteptînd zadarnic fiorul evlaviei. Zorile îl surprind ci-tind cu înfrigurare — Gide, Barrès, poeții blestemați — sau întins în iarba udă în care încearcă să-și răcorească obrajii. Aci se situează momentul crucial al destinului său. Întors încă pe jumătate spre „puritatea pierdută”, adolescentul febril se simte chemat de vapoarele ancorate în radă, de orizonturile tulburi, să-și potolească setea care a început să-l mistuie. Dar această plecare înseamnă, în același timp, nașterea unei nos-

talgii ireversibile după puritatea trădată — un climat în care se combină peisajul primei copilării cu candoarea impresiilor, cu ignorarea răului, cu sentimentul rănit al unei înrădăcinări, al unei apartenențe pe veci pierdute. Această nostalgie este caracteristică tuturor eroilor lui Mauriac și este cu atât mai puternică cu cât eroul este mai scufundat în monstruoșitatea lui morală, cu cât pare deci mai departe de ea. Pereche constantă, uneori prezentă numai în subtext, alteori explicită, a setei nepotolite de absolut, ea apare la Thérèse, în momentele în care își rememorează viața pentru a căuta sursa crimei comise, la Yves Frontenac, la Raymond Courrèges chiar — care nu este nici pe departe un convertit — și constituie unul din aspectele alienării individului în societatea modernă ; numai că în opera lui Mauriac, această alienare capătă în plus o nuanță creștină, nostalgia copilăriei și purității fiind parțial identificată cu aceea a paradisului pierdut.

Atașamentul lui Mauriac față de peisajul, de climatul primelor experiențe ale vieții, acea „credință“ care-i caracterizează destinul literar apare astfel cu mai mare limpezime. Dar, în același timp, această credință poartă în sine, dedus din viața romancierului, conflictul care va fi și al eroilor săi, însă situat sub semnul dramatismului creștin. P. H. Simon caracterizează astfel această credință „continuu amenințată“ care definește personalitatea lui Mauriac : *„Burghez care analizează goliciunea sufletului burghez, răsfățat care a ales credința, temperament care ar fi înflorit într-un epicureism elegant și, încă mai bine, într-o beție nietzscheană de satisfacție și orgoliu, dar pe care o forță obscură (...) invincibilă dictatură a unei eredități și unei educații religioase, le-a reprimat și le-a condus, prin constrângere, spre Dumnezeu.“* Din această tensiune continuă, care-i semnează viața de burghez anti-burghez, de creștin antidogmatic, de umanist supus legilor înscăunate, se nasc personajele mauriaciene și conflictele care le animă.

Toate personajele lui Mauriac sînt mistuite de o sete nepotolită — setea Landelor fierbinți, a brizei sărate sub răsuflarea căreia s-au născut; ațîțată de o educație religioasă care le îndeamnă permanent la examenul de conștiință, care le învață de copii să-și înfrîneze foamea, dorința de a avea o jucărie sau somnul cînd e ora rugăciunii; de puritatea păzită, motiv de creștinească mîndrie; de mamă și de primii dascăli — preoți; de neîntreruptul „tête-à-tête” cu Dumnezeu, singurul prieten al copilului sperios, timid și îndemnat la timiditate. O sete monstruoasă, organică, care le soarbe personalitatea și face din ele monomani, mai excesivi decît cei ai lui Balzac, ai exigenței refulate de absolut. Personalități hipertrofiate prin acest egoism cumplit care se dezvoltă dintr-o viață închinată exclusiv căutării interioare, aceste personaje apar cititorului obișnuit cu caracterele create de romanul tradițional, ca niște monștri prin supradimensionarea aspirației care îi scoate în afara normelor curente. Și, oricît ar părea de paradoxal acest lucru, aci tocmai se evidențiază cel mai bine umanismul lui Mauriac — în felul în care un negativ redă trăsăturile unei fotografii. Mauriac crede în om, are — în sensul pascalian — conștiința profundă a măreției acestei „măsuri a lucrurilor”, grandioasă în primul rînd prin căutările și aspirațiile care o depășesc. Setea de care sînt dominați eroii lui Mauriac este tocmai manifestarea acestei măreții, sub diferitele ei forme. Dar Mauriac este în același timp un catolic — nu un romancier catolic, cum spune el însuși, ci un catolic care scrie romane. Asupra lui s-au exercitat influențele unui mediu, ale unei educații profund religioase. Și în aceeași măsură, un om al Franței secolului XX, care a trăit din plin drama perioadei dintre cele două războaie, a scufundării idealurilor pe care intelectualitatea mizase, a fariseismului burghez ridicat la rangul de morală socială și atotputernic în politică. Opera lui poartă semnul problemei majore a literaturii actuale — omul în fața condiției umane — problemă care se pune în egală măsură în opera lui Saint-Exupéry, a lui Malraux, a existențialiștilor, dar care, în cazul lui Mauriac, este marcată de o orientare catolic creștină,

pe linia pe care merg — pînă la un punct — și Graham Greene și Bernanos.

Romanul, așa cum îl concepe Mauriac, zugrăvește peripețiile — în sensul vechi al cuvîntului — unei personalități în căutarea unei valori. Viața personajului este astfel pusă sub semnul riscului, al unui continuu conflict împotriva drumurilor gata trasate, a prejudecăților și convenției morale, conflict care-l scoate înafara normelor curente. Astfel privit, romanul creștin al lui Mauriac este de fapt un roman de aventură : destinul românesc al eroului se definește printr-o căutare profund dramatică, al cărui obiect este înafara și împotriva societății. Ceea ce interesează, după cum spune Mauriac însuși, este „drumeția sufletului“ iar nu capătul ei — cu atît mai mult cu cît soluția revenirii la credință, romancierul o propune explicit în foarte puține din marile sale romane. Astfel, aceste romane apar ca ilustrînd un aspect al problematicii foarte generale a confruntării omului cu condiția sa, a răspunderii față de propriul său statut. Și aci putem spune că Mauriac este un umanist, deoarece pesimismul său este moral — în sensul în care vorbim de pesimismul tuturor moraliștilor clasici ; el nu se aplică la profilul condiției umane, în forțele și grandoarea căreia Mauriac are o nesfîrșită încredere, ci la chipul individual al omului. În acest sens, măreția omului constă tocmai în drumeția și lupta lui continuă. Setea uriașă care mistuie aceste personaje este o formă de bovarism ce depășește limitele socialului și intelectualului pentru a deveni, în concepția lui Mauriac, metafizic. În ultima instanță, ea constituie, pentru aceste personaje, criteriul de evaluare morală. Baudelaire spunea : „Viciile omului, dacă n-ar fi să punem la socoteală decît imensa lor răspîndire, sînt o dovadă a aspirației sale către infinit. Numai că este o aspirație care apucă un drum greșit.“ În acest sens, Thérèse Desqueyroux sau eroul din *Noeud de vipères*, Maria Cross din *Le désert de l'amour* sau Gradère din *Les anges noirs* (*Îngerii necurați*) nu sînt monștri, ci victime ale setei lor de absolut. Conform concepției creștine a autorului, lupta lor se poate solda cu o victorie pe plan interior — cu dobîndirea cre-

dinței. Dar înfruntările pe plan social și moral, adică tocmai ceea ce formează țesătura dramatică a destinului lor, se rezolvă într-un eșec, deoarece cele câteva personaje puse sub semnul conversiunii sînt retrase din circulație în momentul cînd își recapătă credința. Nu toți eroii însă sfîrșesc prin a se converti și nu mai puțin, această dramatică confruntare reprezintă rechizitoriul unei societăți întregi, cu morala, concepția de viață, rutina și convențiile ei sociale. Astfel, în aceste romane, care urmăresc drumeția dramatică și aventurile unor personaje privite în perspectiva lor psihologică, lumea exterioară apasă ca o prezență atotputernică, generatoare de conflict, caracterul ei concret este subliniat pînă a deveni obsesiv. Așa se explică și ponderea imensă a peisajului, importanța repercusiunilor unei atmosfere exterioare care depășește cu mult decorația.

În măsura în care considerăm că destinul eroilor lui Mauriac nu este traducerea pe planul imanent — pe planul episoadelor vieții — a unei predestinări creștine supratereștre, ci o aventură exemplară în care eroii, refuzînd valorile prestabilite, „există” în căutarea și pentru afirmarea unor valori proprii, conforme dimensiunilor lor morale, se poate spune că romanele lui Mauriac ca și cele ale lui Malraux — pe alt plan — sînt existențialiste înaintea existențialismului. Rătăcind în această lume pe căi netrasate, respingîndu-le pe cele existente, eroii lui Mauriac au de descoperit valori și cale proprie pentru a se afirma ca atare. Astfel vor putea — eventual — afla izvorul care să le potolească setea nesfîrșită. Romanul psihologic capătă astfel o dimensiune dramatică rar întîlnită în literatura franceză dintre cele două războaie.

Mauriac, după cum declară el însuși, nu este un romancier catolic. Romanele sale nu sînt niște apologii ale creștinismului, nici nu vor să dovedească o teză, ca cele ale lui Bourget, de pildă. Mauriac este un intelectual luminat, un credincios al valorilor spiritului — și în acest sens, P. H. Simon îl caracterizează cu justețe și nu fără o oarecare maliție : „*cucernic, fără a fi dogmatic, înclinînd mai degrabă spre ironia și orgoliul unei inteligențe clarvăzătoare, ne punem întrebarea dacă Mauriac ar*

dori într-adevăr să ajungă în paradisul creștin dacă nu ar nădăjdui că-i va întâlni acolo pe Pascal și pe Racine, pentru a compensa prezența cucernicilor autori citați de bunul abate Bethléem¹. Conversiunea care pune punct câtorva dintre romanele sale este situată în afara conflictului propriu-zis — și exemplul cel mai clar în acest sens este finalul romanului *Noeud de vipères*. Este adevărat că sentimentul creștin al autorului acuză caracterul tragic al confruntărilor individului cu lumea ; o anumită înclinare a sa spre jansenism — Mauriac este un mare adept al lui Pascal — îl face să situeze acest conflict în contextul metafizic al „nefericirii omului fără Dumnezeu” și să vadă în setea de absolut a eroului său, o aspirație contrariată către dragostea divină¹. Dar tocmai aceste confruntări și această sete nepotolită evidențiază — prin negare — dimensiunile omului, noblețea lui. În acest sens trebuie înțeleasă predilecția romancierului pentru criminali ca Thérèse, pentru monștri de zgîrcenie și răutate ca eroul din *Noeud de vipères* sau Gradère din *Les anges noirs*, pentru „păcătoși” în sensul religios al cuvîntului, de fapt spre personaje mistuite de pasiune. Mauriac urăște oamenii „călduți”, pasiunea, sub orice formă, îi apare — ca și lui Baudelaire — ca semnul cel mai cert al măreției prăbușite. Aci se situează critica vehementă la adresa acelor „suflete moarte” cum sînt Bernard Desqueyroux sau Bob Lagave din *Destins*, oameni mici și palizi, scufundați în bunăstare, egoism și convenție, reprezentanți ai unei societăți bogate și zgîrcite, putrezită sub etichete morale. Și de asemenea — și acesta este punctul asupra căruia stăruie critica cercurilor catolice dogmatice, „bien pensants” care îl acuză pe Mauriac de a fi pervertit sufletele tinerilor cititori — denunțul aprig al fariseismului sub forma lui religioasă, morală și socială ; așa cum și-a denunțat propria adolescență, în care devoțiunea nu era decît o costumație ridicolă a fricii de a trăi,

¹ Este vorba, de asemenea, de influența romantismului creștin al preotului Lacordaire care consideră că omul este plămuit din dorință și că această dorință este inițial orientată către divinitate ; dar, împiedicată de păcatul originar, ea se întoarce spre lume și spre satisfacțiile terestre care nu o potolesc niciodată.

Mauriac biciuiește tihna morală în care dospesc acei „credin-
cioși pașnici“, bigota Brigitte Pian din *La Pharisienne*, preoții din
seminarele pe care el însuși le-a cunoscut, care domină și strîmbă
sufletele copiilor cu tutela lor insinuantă, fariseismul familiei
Desqueyroux, probabil cel mai odios din punct de vedere uman,
care acoperă de ochii lumii crima Thérèsei fără a căuta să o
înțeleagă sau să o ierte. Dacă păcătoșii, însetații care caută și se
zbuciumă în această „goană“ nebunească care formează urzeala
romanelor lui Mauriac — acea „quête“ care se regăsește, sub
diferite forme, în mai toate romanele moderne — sînt învinși
pe planul pe care au luptat, lupta lor îi înobilează, îi situează
moral; aceste romane consacră „dublul eșec complementar al
celor (...) care se agață cu patimă de bogățiile lumii și al celor
botezați întru Cristos și care, în sufletele lor, sînt supuși umila
ai Mamonei“ spune P. H. Simon.

Romanele lui Mauriac mai aduc pe scenă și alte tipuri de per-
sonaje, „sfinții“ cum îi numesc exegeții romancierului, dar
care, dincolo de atașamentul lor creștin, sînt oameni simpli, do-
minați în primul rînd de o dragoste limpede, devotată, față de
familie sau de cei din jur — preotul Calou din *Le mystère Fron-
tenac*, copilul Luc din *Noeud de vipères*, Claude din *La chair
et le sang*, Harry Fanning din piesa *Asmodée*. Copii curați tră-
ind după legea naturii, sau firi drepte, modelate de o abnegație
creștină dusă la extrem, aceste personaje nu sînt însă tipic mauri-
aciene, deoarece nu oferă priză tragediei. Tragici vor fi destră-
bălații disperați ca Raymond Courrèges din *La chair et le sang*,
Daniel de Trasis din *Le fleuve de feu* (*Fluviul de foc*), Gradère
din *Les anges noirs*, femeile flămînde de dragoste ca Thérèse,
tinerii cuprinși de vîltoarea aprinsă a singelui ca Maria Cross
din *Le désert de l'amour*. Tragici prin setea lor arzătoare și
care, în formă absolută, este o sete afectivă, de înțelegere și
cuprindere — nu o aspirație posesivă, ci de dăruire. Manifestată
prin contrarul ei — prin zgîrcenie la Louis, eroul din *Noeud de
vipères*, prin crimă la Thérèse, prin dezmăț la Gradère — această
sete, acest pustiu al dragostei (este titlul unuia dintre romanele
lui Mauriac) care izolează personajele de mediul lor și le duce

la înfruntarea tragică, este și ea o formă a alienării omului în societatea modernă, o manifestare situată pe un plan extrem de dramatic, a imposibilității de comuniune completă. Boală a secolului — dramă existențială care ne duce la formula sartriană „*l'enfer, c'est les autres*”. Eșecul tentativelor „terestre” ale personajelor lui Mauriac nu este acoperit de cele câteva converșiuni — care sînt, de altfel, sustrageri ale eroului de la conflict, și pe care autorul nu le descrie, ci le sugerează. De aceea materia conflictului este de fapt rezistența eroului, încăpățînarea lui de a se opune, de a se afirma prin negație, și nu rezolvarea acestei atitudini. De aceea Mauriac poartă sentimentul creștin ca pe o săgeată înfiptă în coastă — revolta lui se îndreaptă contra ipocriziei falsului creștin, contra celor robiți rutinei și convenției, dar uneori și contra rigidității credincioșilor sinceri, contra „neîmblînzitei cruci” spune P. H. Simon. S-ar putea crede că, dezbărat de creștinismul său — astfel privit ca intens dramatic, paradoxal și generator de tragic — Mauriac ar fi mai senin, mai limpede, mai fericit. Se poate — însă s-ar pierde poate tensiunea din care se nasc aceste personaje supradimensionate, mîinate de monomania absolutului, și care este forța talentului său, vibrația definitorie a operei. De altfel, în această permanentă neliniște, în acest echilibru de tensiuni contrare, într-o înrădăcinare mereu amenințată, într-o credință mereu supusă îndoielii rezidă — după cum am văzut — dialectica destinului literar al autorului însuși.

Thérèse Desqueyroux și Louis, personajul principal din *Noend de vipères*, sînt două cazuri tipic mauriaciene. Destinele lor, diferite din punct de vedere faptic, sînt dominate de aceeași sete de absolut, de aceeași mistuitoare dorință de dragoste și înțelegere care, nehrănită, învolburîndu-se în gol într-o personalitate hipertrofiată, îi duce pe unul la crimă, pe celălalt la o monstruoasă diformitate morală.

Născută și crescută în mediul care a fost — parțial — și cel al lui Mauriac, în mijlocul unei naturi paroxistice, Thérèse este fiica și reprezentanta acelei burghezii bogate de provincie, legată aprig de proprietățile și de renumele ei, închistată în

prejudecăți morale, sociale și religioase, castă închisă oricărui suflu dinafară, pe orice plan ar apărea el. La sursa lui, acest destin tragic este curat ca zăpada. „*Thérèse nu cere altă răsplată, spuneau profesoarele ei, decât satisfacția de a deveni un tip uman superior. Conștiința este unica ei îndrumătoare.*” Se simte deja în această fetiță stranie o exigență care depășește vârsta. Educația Thérèsei este minimă — redusă aproape exclusiv la cea religioasă, la examenele de conștiință. Thérèse nu e o intelectuală, ci o lucidă. Aspirațiile sale sînt la început neclare, hrănite de climatul religiei, de suflul peisajului natal : „*sînt creată după chipul acestui ținut sterp, unde nimic viu nu sălăsluiește înafara păsărilor care se duc și a mistreților nomazi*”. Aspirații de ordin mai curînd afectiv decît intelectual sau social — ascunse sub o inteligență tăioasă, intuitivă mai mult decît logică. Plimbările nesfîrșite, zilele lungi și goale, lipsa de ocupație, exasperează în tînăra fată această sete congenitală pe care nici prietenia exclusivă cu Anne de la Trave, nici cursele epuizante cu bicicleta nu o pot potoli. Din această sete neostoită, pe care înclinarea spre auto-analiză o mărește și o exasperează, se naște curiozitatea Thérèsei față de sufletele celorlalți, dorința de a deveni necesară Annei, de fapt, de a iubi și de a fi iubită. Așa se explică prietenia admirativă a naivei Anne pentru ea, farmecul pe care Thérèse îl exercita — atunci cînd voia — asupra tuturor. „*Nu se poate spune că e frumoasă, e fermecătoare*” spuneau oamenii. Căsătoria cu un om din lumea ei, un proprietar de pini, tînăr, bine văzut, „o partidă”, transformă setea inconștientă a Thérèsei în insatisfacție adîncă. Insatisfacție de ordin afectiv — Thérèse nu-și iubește bărbatul care, la rîndul lui, se teme de luciditatea ei caustică, o respectă, dar nici el n-o iubește. Insatisfacție care, deși la început este de ordin strict afectiv, devine brusc o formă de revoltă morală și chiar socială. Începînd cu ipohondria, cu lipsa de orizont, cu egoismul și sărăcia morală și spirituală a lui Bernard, terminînd cu consemnele de clasă, cu atitudinea reprobatoare a proprietarilor din Argelouse, a familiei lui, față de ceea ce numeau „excentricitățile” ei, cu fariseismul moral și

social al oamenilor între care trăiește, Thérèse face experiența dureroasă a mediului, se lovește rînd pe rînd de toate grațiile cuștii în care, abia după căsătorie, înțelege că e închisă pentru totdeauna. Gelozia sa față de dragostea Annei pentru Jean Azévédo este rezultatul setei de frustrate de afecțiune; ceea ce a fost odinioară interesul pentru Anne se transformă într-o dorință de a stăpîni această fată simplă, de a se amesteca decisiv în viața ei, o bolnăvicioasă nevoie de a tulbura, într-un cuget care nu i se mai supune, dragostea de care ea n-a avut parte. Thérèse face acest lucru din spaima de a pierde și această ultimă afecțiune care, dacă nu i-o întoarce fetei, îi mîngîie cel puțin orgoliul. Aci apare, în personalitatea Thérèsei, semnul unui principiu distructiv care o va face să fie, tocmai din cauza insatisfacției ei fundamentale, nu numai inutilă, dar dăunătoare celor de care se apropie, adesea unealta propriilor ei dușmani — așa cum a fost în ruptura dintre Jean și Anne. Episodul Azévédo nu este, cum s-ar crede, o încercare de adulter a Thérèsei, ci o deschidere spre orizonturi care, pentru o clipă, i se par a fi răspunsul la întrebările ei neformulate, a putea potoli setea ei de „altceva“. Odată cu perspectivele întrezărite prin Azévédo — climatul în care ar putea să-și desfășoare liber personalitatea (Azévédo îi spusese: „*aici ești condamnată la minciună pînă la moarte*“) — Thérèse descoperă însă și propria sa inutilitate, imposibilitatea de a se devota, de a se dărui altcuiva decît propriei ei aspirații de împlinire. Și în același timp puterea înspăimîntătoare a consemnelor morale și sociale ale mediului său pe care, dincolo de voința ei, cu ura disperatului, le slujește ea însăși, despărțind-o pe Anne de Jean. Aceași luciditate distructivă pe care și-o aplică sie-și, o face pe Thérèse să-și dea seama că Azévédo n-o iubește pe Anne — și aci, poate, are anumite circumstanțe atenuante, o bună credință nefericită pentru Anne, care este însă rezultatul unei profunde cunoașteri a sufletului omenesc. Sentimentul de frustrație crește însă cu nașterea fetei — în momentul în care Thérèse realizează că solitudinea lui Bernard se adresa de fapt viitorului moștenitor al pinilor și al numelui, iar nu soției. Ieșirile

împotriva familiei și a prejudecăților, „excentricitățile“ Thérèsei se acoperă cu încetul de o mască apatică. Ea nu mai mimează dragostea față de Bernard care, de altfel, o părăsește practic, preferîndu-i vînătoarea, băutura și taclalele cu servitorii ; nici solitudinea față de un copil nedorit, sortit, ca și ea, nefericirii și captivității.

Dacă Thérèse o desparte pe Anne de Azévédo, nu e numai dintr-o suferință personală. Ci și pentru că, așa cum îi spune Anne însăși, deși este o rebelă, ea este totuși „o femeie din familie“. Aci se situează un nod dramatic în destinul acestei femei care se ridică într-o revoltă nebunească împotriva unei societăți de care este totuși strîns legată. Căci masca pe care timp îndelungat a purtat-o față de Bernard și față de întreaga familie, inconștientul, dar aprigul atașament față de proprietate care a determinat-o în mare măsură să-l ia pe Bernard de bărbat, pînă și lucida neputință de a se smulge acestei atmosfere care o strivește — toate acestea sînt semnele înrădăcinării profunde a Thérèsei în lumea pe care o urăște.

După nașterea fetei, Thérèse continuă să coboare panta, scufundîndu-se într-o tăcere lugubră, subliniată de o totală inactivitate. Revolta ei crește pe nesimțite, întoarsă acum spre fața ei criminală. Thérèse caută să-l otrăvească pe Bernard. Gestul ei nebunesc pare declanșat de un fapt cu care aparent nu are nici o legătură — de un incendiu pe proprietatea lui Bernard. Rădăcinile lui merg însă departe ; tăcerea Thérèsei în fața lui Bernard care ia o doză dublă de doctorie este rezultatul complex — deopotrivă motivat și nemotivat — al lungii și chinutei sale răzvrătiri contra familiei, contra propriei singurătăți fără margini. Dorința ei de afecțiune, setea agravată de insatisfacție s-a transformat într-un fel de bovarism metafizic. Întorcîndu-se de la proces și trecînd pe lîngă taluzul unde se așezase odată Azévédo, Thérèse își spune cu amărăciune : „cînd te gîndești că a putut crede odată că există pe lume un loc unde ar putea înflori, printre ființe care s-o înțeleagă, poate chiar s-o admira, s-o iubească ! Dar singurătatea s-a făcut una cu ființa ei, mai strîns ca lepra cu ființa leproșului : «Nimeni

nu poate face nimic pentru mine ; nimeni nu poate face nimic împotriva mea».“

În coborîrea vertiginoasă a Thérèse, o licărire de speranță : atitudinea lui Bernard la proces. Bernard a depus mărturie în favoarea ei, toată familia s-a strîns în jurul criminalei, a scos-o curată ca lacrima. Pe drumul de întoarcere la Argelouse, Thérèse încearcă nădejdea absurdă că se va putea mărturisi lui Bernard, că va vedea astfel ea însăși limpede în sine — că va fi poate chiar iertată, înțeleasă. Cel mai mic gest de dragoste ar fi putut stăvili goana ei spre prăpastie. Vulnerabilă, chinuită de propriul ei act căruia nu-i poate da o justificare rațională, Thérèse este gata să accepte tot ceea ce a refuzat odinioară — cu condiția să fie înțeleasă și absolvită, ca cineva să accepte să împartă cu ea povara crimei. Întîlnirea cu Bernard e momentul culminant al destinului Thérèsei. Personajul grotesc în suficiența și opacitatea lui, imaginea însăși a clanului, o condamnă fără drept de apel. Thérèse va fi prizonieră în propria ei casă. Mai mult, ea va trebui să apară duminică la biserică la brațul bărbatului său — pentru ca lumea să vadă cît sînt de uniți, pentru ca numele și reputația familiei — singurul mobil al atitudinii clanului la proces — să fie intacte. În acest moment, Bernard apare măreț — un simbol cutremurător al fariseismului, al putreziciunii morale, un personaj fundamental anti-uman — cu atît mai impresionant cu cît este de o perfectă bună credință, convins că e un sfînt, așa cum îl consideră familia, și că a făcut o operă salutară. Sentimentul monstruos al forței pe care îl are în această împrejurare este sporit de satisfacția de a o fi umilit și de a domina în sfîrșit această femeie care îl intimidase întotdeauna. Rămasă în întuneric în fața ferestrei, Thérèse ascultă geamătul pinilor care o încercuiesc și care o vor vedea sfîrșindu-se. „*La Argelouse... pînă la moarte !*...“ La capătul disperării, Thérèse încearcă să se sinucidă. Gestul prin care caută să-și pună capăt zilelor este însă oprit printr-o misterioasă coincidență — mămăușa Clara, infirma care i-a veghiat copilăria, iubind-o cu o dragoste mută, fără a cere niciodată nimic în schimb, moare brusc. Acest suprem gest de afecțiune este și ultimul de care Thérèse are parte. De

acum înainte, ea va trăi în închisoarea pe care o clădește murmurul opiniei publice, consemnele clanului, tăcerea de care e înconjurată și care răspunde tăcerii cumplite din cugetul ei. „Duminica următoare, ea intră în biserică alături de Bernard care, în loc să se așeze în dreapta, după cum îi era obiceiul, traversează cu ostentație naosul. Thérèse nu-și ridică vâlul de pe obraz decât după ce se așează între bărbatul și soacra sa. Un stilp o ascundea de privirile asistenței; în fața ei nu se afla decât altarul. Încercuită din toate părțile: mulțimea în spate, Bernard în dreapta, doamna de la Trave în stînga; numai în față e deschis, așa cum se deschide arena în fața taurului care țîșnește din întuneric, numai acest spațiu gol în care, în picioare între doi copii, cu brațele întinse în lături, un bărbat deghizat șoptește vorbe neînțelese.” Spațiul conversiunii posibile? Mauriac pare a spune că aceasta este singura soluție deschisă Thérèsei — dar finalul romanului nu o va da.

Viața ei în camera de unde n-are voie să iasă și unde îi țin tovărășie focul, țigările și geamătul pinilor este o cumplită stagnare. Thérèse capătă fobia lumii, sentimentul vinei ei crește pînă aproape de nebunie — pe măsură ce opinia publică, alimentată de zvonurile familiei că ar fi neurastenică, îi devine tot mai indulgentă. Împinsă de singurătate pînă la limita demenței, Thérèse se mai ridică odată, împinsă de voința clanului care îi ordonă, printr-o scrisoare a lui Bernard, să apară în fața Annei și a noului său logodnic care vrea să se convingă că această femeie care atentase la onoarea familiei e „puțin” bolnavă — dar nu într-atît încît el să se simtă compromis prin această căsătorie atît de dorită de familia Desqueyroux. În fața Annei care a uitat de dragostea ideală și nu aspiră decât să se devoteze bărbatului și viitorului copil, Thérèse resimte lămurit egoismul ei monstruos. „Eu... eu am nevoie întotdeauna să mă regăsesc pe mine... mă strădui să mă întîlnesc cu mine însămi.” Și deodată — dezlegarea: Bernard îi făgăduiește că după căsătoria Annei, îi va da drumul să plece la Paris, o va lăsa să trăiască liberă, singură. O perioadă de acalmie, aproape de înțelegere, se stabilește între cei doi soți care așteaptă fiecare despărțirea.

Înțelegere care culminează cu întrebarea pe care, la Paris, Bernard i-o pune în sfârșit Thérèsei: de ce ai vrut să mă otrăvești? Din nou Thérèse întrezărește o posibilitate de recuperare, de înțelegere profundă, de descărcare. Dar momentul trece — explicațiile ei nu pot atinge această personalitate obtuză care, bineînțeles, nu pricepe pentru ce Thérèse s-a simțit ghidată, în gestul ei monstruos, de un fel de „datorie”. „*Dar acum, Bernard, înțeleg de ce acea Thérèse care, instinctiv, strivește țigara pe pământ, pentru că o scînteie ajunge să dea foc parcelelor cu pini — acea Thérèse care-și numără singură pinii, care singură încasează prețul rășinii — acea Thérèse mîndră că ia de bărbat pe un Desqueyroux, că-și poate ține rangul în mijlocul unei familii bune, bucuroasă că în sfârșit se poate așeza, după cum se spune, la casa ei — acea Thérèse este tot atît de vie, tot atît de reală ca și cealaltă; nu, în nici un caz, nu există nici un motiv ca una să fie sacrificată celeilalte. — Care cealaltă? — Thérèse nu găsi ce să-i răspundă și Bernard se uită la ceas.*” Aceste două imagini pe care Thérèse, cu luciditatea ei cruntă, le-a depistat în propria ei fire, sînt dependente și determinante una pentru cealaltă. Dubla lor prezență îi semnifică faptul că este prizoniera lumii împotriva căreia s-a răzvrătit, dar și propria ei prizonieră. De aceea plecarea ei nu este o eliberare — de mult nu mai credea că lumea pe care i-o descoperise Azévédo ar putea-o înțelege, ajuta să-și potolească setea — ci mai curînd premisa unei noi aventuri existențiale. „*Thérèse, spune un critic, este aptă pentru toate aventurile, inclusiv pentru cea a grației divine.*”

Louis, personajul principal al romanului *Noeud de vipères* este, ca și Thérèse, un monstru. Confidența vieții lui — romanul este scris sub forma unui jurnal — pornește, ca și rememorarea Thérèsei în seara întoarcerii de la proces, de la izvoarele destinului său tragic. Și de data asta, sursa este curată. Copilul orfan crescut de mama sa, țărancă dîrză la muncă și aprigă la bani, într-o atmosferă închistată, cunoaște însă încă de mic complexele și umilirea. Complexele lipsei de confort — deși mama lui se sîngera ca să-și crească băiatul ca pe un domn —

ale unor aspirații care-i depășesc mijloacele, ale unui fizic crispat, ale unei ambiții tenace, țărănești, de a ajunge, și mai ales, ale unei dorințe de afecțiune ascunsă sub masca timidului cinic. „Cu cât simțeam că displac, cu atât exageram în mine tot ceea ce le făcea scîrbă. Tinerețea mea nu a fost altceva decît o nesfîrșită sinucidere.“ Dragostea mută, care nu cere plată, pe care Thérèse a avut-o din partea mătușei Clara, și pe care n-a simțit-o decît în clipa supremei dăruiri — Louis o are de la mama sa. Tot de la ea va moșteni însă — ca și Thérèse din partea „clanului“ Larroque — patima de avere; mai arzătoare ca cea a Thérèsei, această patimă care apare în clipa cînd mama lui îi dă seama de imensa avere agonisită printr-o muncă încăpățînată, se exasperează cu vîrsta, cu dramele familiale, devine semnul setei nepotolite care — ca și pe Thérèse — îl va mistui pînă în ultimele ceasuri ale vieții.

Dintr-o copilărie și o adolescență complexată, care au hrănit în el egoismul și nemulțumirea, Louis iese deja însetat. Ambiția, calitățile sale intelectuale superioare, averea — argument de mare greutate în cercurile marii burghezii girondine — îi deschid toate ușile familiilor doritoare să-și „aurească blazonul“. Louis, în ciuda siguranței pe care i-o dau banii, este orbit de strălucirea nobiliară a casei Fondaudège. Isa îi apare ca mirajul unei călduri, a unei înțelegeri umane posibile. Dintr-o dată i se pare că poate fi iubit — uită, plimbîndu-se alături de zvelta aristocrată, că nu este pentru ea decît un țaran ceva mai spălat și care are bani. E un moment de iluzie, de destindere — mai subliniat decît cel în care Thérèse se pregătește să devină soția lui Bernard, deoarece Louis o iubește pe Isa, e transfigurat de această dragoste pe care o crede împărtășită. „Nu eram un monstru — prima fată care m-ar fi iubit ar fi putut să facă orice din mine.“ Un episod infim în aparență — pe măsura incendiului care declanșează crima Thérèsei — prăbușește totul: o confidență a Isei îi dovedește lui Louis că nu e, că nu a fost iubit, că a fost acceptat pentru bani, pentru a acoperi reputația presupus compromisă a fetii. De la acest epi-

sod minuscul și hotărîtor, în care aspirația eroului spre dragoste este oprită în secunda în care își găsisse matca — și este oprită de însuși caracterul excesiv imperios al acestei aspirații — destinul lui Louis, asemenea celui al Thérèsei, începe să coboare vertiginos. Redevenit după șoc „omul care nu era inbit, pentru care nimeni în lume nu a suferit vreodată” Louis inaugurează era „marii tăceri”. Nimic nu transpare din această prăbușire. Copiii, care se nasc unul după celălalt, sînt ai femeii care nu mai trăiește decît prin și pentru ei — deci dușmanii lui Louis. Acesta, refuzat de copii după ce fusese refuzat de Isa, la rîndul lui refuzîndu-i, se aruncă într-o carieră care va fi strălucită și, cu grija de a o ține secretă, într-o viață de desfrîu. Cariera este o încercare disperată de a-și dovedi sieși că este un om valabil — aidoma tentativei Thérèsei de a interveni decisiv în destinul Annei; desfrîul, o încercare de a stinge setea de afecțiune. Mai conștient decît Thérèse, în același timp, mai fundamental rănit decît ea, Louis se găsește și el singur în fața clanului dușman format din toți ai lui. Ca și familia Desqueyroux, aceștia emană și întrețin o atmosferă de bigotism, de convenții și fariseism. Prin origina, prin educația sa antireligioasă, de om care „face bani” și nu basme metafizice, Louis este mai puțin legat de familia sa; dar este în schimb mai puternic legat prin legăturile de carne, ceea ce face ca înfruntările să fie mai dureroase și, cu atît mai tragică, moartea prematură a Mariei, singurul dintre copii care părea să-l iubească. Ura care crește în Louis pe măsură ce cresc și copiii — aliații mamei împotriva tatălui — se servește de o armă care se întoarce deopotrivă contra celui care o mînuiește, dar care este pe măsura adversarului, singura armă care poate atinge aceste cugete în care Louis urăște ceea ce are el însuși mai abject: zgîrcenia. La început, lupta s-a dus în atitudini și cuvinte, în ironii usturătoare la adresa bigotismului de fațadă al Isei și al copiilor, sau la adresa cuplului Marinette-Philipot — tragic și grotesc exemplu al principiilor clanului. Thérèse era socotită de familie o excentrică, o femeie prea deșteaptă și care emitea păreri provocatoare pentru a părea originală; Louis e temut și urît.

Acest sentiment al celorlalți ațîță în el setea de afecțiune deghizată în ură. Ură împotriva măștilor de respect pe care întreaga familie și le pune la apariția lui — și care ascund teama și lăcomia. Ură împotriva lașității, ură afișată cu cinism, cu disperare în fiecare conversație cu ai săi — și care ajunge la paroxism în momentul cînd e asaltat de toată familia și i se cere să renunțe la o parte din avere în favoarea nepotului său Phili. „Din acea zi de Paște, după ofensiva prin care ai încercat să mă jecmăniți în favoarea acestui nenorocit Phili al vostru — de cînd am revăzut haita voastră familială așezată în cerc în fața ușii mele, pîndindu-mă — sînt obsedat de viziunea împărțirii prăzii, a acestei împărțiri care o să vă asmuțe pe unii împotriva celorlalți: aveți să vă bateți ca niște cîini pentru pămînturile, pentru acțiunile mele.” Louis însuși este uluit de ceea ce această luptă pe viață și pe moarte dezvăluie în sufletele fiilor și nepoților săi. Dar aceasta e unica desfătare rămasă bătrînului cardiac¹ părăsit într-o cameră de unde pîndește șoaptele clanului, frămîntarea lui, loviturile care se pregătesc : aceea de a-și vedea dușmanii smîrnă în fața lui, în fața moștenirii. Satisfacție odioasă, dorință de răzbunare care nu este decît cealaltă față a dorinței de a fi iubit, de a putea el însuși iubi. Această dorință de răzbunare culminează în episodul fiului natural. Louis nutrește speranța nebunească — cea a Thérèsei că va fi înțeleasă și iertată de Bernard — că în acest Robert va putea găsi un adevărat fiu, care să nu-i fi moștenit defectele, crescut departe de atmosfera îmbîcsită a familiei. Decepția lui este cu atît mai mare în fața tînărului meschin și fricos, mai avar decît tatăl său, mai sărac sufletește. Față de acest om care caută să-l înșele ca și ceilalți fii ai săi — și de acord cu ei — evident, dorința lui Louis se retransformă în ură. Ultima speranță s-a stins, satisfacția de a fi fost încă odată mai tare decît clanul se risipește, Louis se scufundă tot mai adînc în ură, în zgîrcenie, cu disperarea lucidă a bolnavului care își așteaptă moartea

¹ Și Thérèse este cardiacă. Este oare un simbol al faptului că, în aceste ființe nesătule, inima este cea bolnavă ?

singur, apăsător de propria sa monstruoasă morală pe care nu o mai poate suporta.

O singură licărire în această scufundare : apariția lui Luc. Afecțiunea ciuntită, intimidată a eroului pentru acest copil curat și care trăiește după legea naturii lui simple și drepte, măsoară, prin negativ, forțele de dragoste și dăruire îngropate în el. Un încrezător, acest Luc care venea să-i zîmbească fără frică, fără să aibă nevoie de bani — și care îi amintea de mica Marie. „*Eram sigur că în sufletul lui Luc, nu mă voi izbi de mine însumi*” spunea Louis : ceea ce urăște în copiii lui este ipocrizia cu care aceștia își ascund defectele pe care el însuși le poartă ca pe o povară.

Lupta lui Louis se apropie de capăt, resorturile urii au slăbit. Moartea Isei, eșecul planului său în legătură cu Robert, drama conjugală a Janinei — pe care el singur o înțelege și o mângâie — apropierea morții, toate acestea îl fac să iasă din sine, să se destindă. În noaptea în care grindina prăpădește via de care s-a crezut legat ca de propriul trup, Louis presimte posibilitatea unei iubiri totale care să-l descarce de povara diformității morale de care nici o iubire nu l-a ușurat în timpul vieții, care să-i potolească în sfârșit setea. Părăsindu-și moștenirea, el se îndreaptă spre conversiune și spre moarte. În această conversiune — discret sugerată — rolul Isei este mai mare decât s-ar fi putut crede. Căutînd în sertare după moartea ei, Louis descoperă un carnet cu însemnări din care are două revelații : faptul că Isa l-a iubit cu adevărat, și credința sinceră pe care a avut-o această femeie care i s-a părut a juca toată viața, ca și copiii ei, comedia credinței. Louis are intuiția că el singur a fost într-adevăr sincer, singurul care a umblat cu fața descoperită în această sarabandă de măști și etichete. „*Rămăsei în picioare, în mijlocul camerei, clătîindu-mă ca de o lovitură. Mă gîndeam la viața mea, mi-o priveam în față (...) Fusesem un om atît de oribil încît nu avusesem nici măcar un singur prieten. Dar, îmi spuneam mai departe, nu a fost așa tocmai pentru că am fost întotdeauna incapabil să mă deghizez ? Dacă toți oamenii s-ar purta la fel de fîră mască cum m-am purtat eu timp de o jumătate de*

secol, poate ne-am mira de cît de neînsemnate sînt diferențele de nivel dintre ei. Dar adevărul este că nimeni nu umblă cu fața descoperită, nimeni pe lume. Majoritatea maimuțăresc măreția, noblețea. Dincolo de voința lor, ei se conformează unor tipuri literare, sau altor modele. (...) N-aș fi fost atît de disprețuit dacă n-aș fi fost atît de deschis, de descoperit, de fără apărare."

S-ar putea crede că, în lumina conversiunii lui Louis, a dragostei și iertării creștinești de care dă dovadă în pragul morții, clanul este absolvit, că acestor personaje li se acordă deodată dimensiuni morale suplimentare care să justifice această dragoste și această iertare. Dar scrisoarea lui Hubert care pune punct cărții, dovedește încă o dată suficiența, spiritul mărginit, convenționalismul, caracterul anti-uman — pe măsura celui al lui Bernard — al acestui reprezentant al „sufletelor moarte”. O oarecare înțelegere față de bunicul său, față de mecanismul tragic al existenței lui se degajă din scrisoarea Janinei : „*la noi, principiile rămîneau separate de viață*". În ultimă instanță, destinul lui Louis — în mai mică măsură cel al Thérèsei, mai legată de mediul din care iese — e constituit din înfruntarea între esență și aparențe. Personajul lui Mauriac — individualitate privită mai degrabă sub aspectul moral decît sub cel social — este prin esență valabil atunci cînd năzuiește spre esențial.

Cele două romane urmăresc un destin individual care se conturează din confruntarea personajului singur cu o „turmă” — clanul, familia. Ele îmbracă astfel forma cea mai potrivită pentru a evidenția, pe de-o parte, dramatismul înfruntărilor, pe de alta, repercusiunile lor în conștiința eroului, acolo unde se organizează ca destin : forma confesiunii. *Noeud de vipères* este un jurnal ; Thérèse Desqueyroux o confesiune, directă în prima parte în care Thérèse își rememorează copilăria și tinerețea pînă la actul criminal, indirectă în partea a doua (de altfel mai puțin importantă) cînd romancierul, de pe poziția lui de artist demiurg, o descrie pe Thérèse dinăuntrul ei. Timpul istoric este dizlocat. În *Noeud de vipères*, redactarea capitolului al X-lea este situată în iulie 1930. În interval de cincisprezece pagini,

Mauriac realizează „turul de forță” cum spune Albérès, de a-l plimba pe cititor în timp, din iulie în iunie al aceluiași an, apoi în viitor, în 1932, apoi din nou în trecut, în 1910, în 1914, apoi iar în prezent în 1930. Procedul va fi utilizat câțiva ani mai târziu de Huxley în romanul *Pacea adîncurilor* — de altfel, el este atribuit lui Proust. Diferența dintre Proust și Huxley pe de-o parte și Mauriac pe de alta este că la primii doi, același procedeu este vizibil, în timp ce Mauriac îl folosește cu discreție, într-o țesătură lirică, și cu grija de a nu neglija unele tranziții pe care ceilalți doi le omit cu bună știință pentru a sublinia tocmai intermitențele memoriei. În același fel, Mauriac se introduce rînd pe rînd în conștiința diferitelor personaje — în cea a Thérèsei, apoi în alte scene, în cea a lui Bernard — și privește desfășurarea conflictului din diferite unghiuri de vedere. Este tocmai ceea ce îi reproșează Sartre ; dar această intruziune este rezultatul necesar al poziției romancierului față de personajele sale, ea constituie o tehnică tipică pentru scriitorul demiurg, și pe care, sub o formă mai schematică, o găsim încă în romanele lui Stendhal. Această dizlocare a timpului și, datorită opticilor diferite, și a spațiului, se datorează de asemenea unui al doilea factor, anume tipului însuși de roman așa cum îl concepe și îl realizează Mauriac. Un tip de roman pe care l-am putea numi roman-poem, mai aproape de nuvelă prin concentrarea episoadelor și prin densitatea stilistică, prin faptul că tot conflictul se axează pe destinul unui singur personaj. De altfel, ultimele romane mauriaciene *Le sagonin*, *Galigai*, sînt mai degrabă nuvele decît romane propriu-zise. Această condensare a materiei romanești are două avantaje pe care Mauriac le exploatează din plin — și cu desăvîrșit succes : mai întîi posibilitatea de a pătrunde în profunzimea conflictului, pînă acolo unde se află fundamentul lui problematic, al doilea, un caracter mult mai artistic al prozei. Romanele lui Mauriac formează de fapt un singur roman, al cărui conflict îl creează un singur personaj în luptă cu un singur mediu, un singur tip de destin care se desfășoară într-un singur cadru geografic. La baza lui se află, cum am

mai spus, o serie de constanțe existențiale ale lui Mauriac, axate pe o problematică generală a epocii. În ceea ce privește caracterul prozei acestor romane, avem de-a face cu unul dintre cele mai dense, mai captivante și mai tensionate stiluri din literatura franceză a perioadei 1920—1940. O proză eufonică și cadențată, mergînd pe urmele marilor tradiții ale lui Chateaubriand și Flaubert, dar purificată de orice urmă de oratorie; o frază studiată, ușor disonantă, și întotdeauna într-un echilibru instabil, ca și cînd ar acoperi o tensiune niciodată potolită.

De la Pascal, Mauriac a învățat să mînuiască „raccourci“-ul, să dea întorsăturilor o hotărîre și o patimă reținută, dar care este pe alocuri aproape polemică. În aceste romane scăldate într-o atmosferă sumbră, total lipsită de culoare, dar care trăiește din contraste violente și tăioase, fraza, și mai ales cea descriptivă, bruschetea dialogului întrerupt, notațiile eliptice, subliniază pînă la o oarecare exagerare manieristă caracterul paroxistic al conflictului.

„Prima și adevărata problemă pe care trebuie să și-o pună criticul, spune Mauriac, nu este aceea de a determina dacă cutare autor este de talia și de însemnătatea lui Balzac sau a lui Tolstoi, ci dacă acest autor există ca planetă de sine stătătoare, dacă este în stare să formeze el singur o lume în care cîțiva oameni să poată poposi, o lume familiară și pe care acești oameni să o prefere alteia.“

Dacă opera lui Mauriac apare astăzi ancorată prin prea multe fire în problematica creștină, dacă caracterul ei fundamental tragic este prea sumbru, prea exclusiv centrat asupra unor destine excepționale, pentru ca publicul modern să o primească fără unele rezerve de ordin uman — și care țin de o concepție de viață radical diferită — nu este mai puțin adevărat că Mauriac este o planetă de sine stătătoare. Lumea lui — mai puțin primitoare pentru cititorul de azi — este dominată de o înaltă exigență morală și trăiește printr-o artă curată, revelînd calități scriitoricești de mare clasă.

IRINA BADESCU

TABEL CRONOLOGIC

1885 Se naște la Bordeaux, într-o familie care aparține prin tradiție burgheziei bogate și catolice a regiunii Gironde, François, al treilea dintre frații Mauriac ; cel mare, Pierre, medic de prestigiu, a fost timp îndelungat decanul Facultății de medicină din orașul natal.

Tatăl moare când François avea abia doi ani ; copiii sînt crescuți de mama lor, într-o ambianță familială caldă, dar foarte principială și ale cărei relații cu exteriorul se reduc la rudele apropiate și la cîteva personalități eclesiastice ale orașului.

Fragil și bolnăvicios, François învață acasă primele clase, cu „dascăli în sutane“. Apoi urmează studiile secundare la liceul „Grand Lebrun“ din Bordeaux, sub egida călugărilor Marianiți. Împreună cu frații și cu mama sa, el își petrece vacanțele la Malagar — proprietatea bunicii lui său — sau la Château-Lange, în Lande. După terminarea studiilor liceale, Mauriac se pregătește pentru licența în litere. Frecventează

cercurile studențești catolice din Bordeaux, se împrietenește cu Jean de la Ville de Mirmont și cu André Lafon. Păstrându-și credința și orientarea catolică spre care l-au dus în mod firesc educația și influența mediului, Mauriac descoperă în această perioadă pe Pascal, pe Dostoiewski, dar și pe Gide, pe Barrès, poezia post-simbolistă. Aci se situează criza de adolescență pe care o va descrie mai târziu, sub o formă modificată, în *L'enfant chargé de chaînes* (Copilul copleșit de lanțuri).

1906 Mauriac debarcă la Paris și se înscrie la concursul de admitere la École des Chartes. Vocația sa literară nu se precizează încă ; Mauriac urmărește să facă niște studii în acord cu înclinațiile sale intelectuale, nu să învețe o meserie, ci să-și cultive gustul pentru meditație, pentru investigația psihologică. Versurile pe care le scrie oglindesc preocupările sale, primele contacte mai profunde cu exteriorul, înregistrate exclusiv sub aspectul repercursiunilor lor morale, nostalgia față de copilăria terminată, aprehensiunea în fața vieții etc. Aceste versuri, tributare unui simbolism șters ca cel al lui Francis Jammes și în care rare accente îl prevestesc pe romancierul de mai târziu, sînt însă apreciate de cercurile tradițional-catolice — foarte strîmte — în care se învîrtea poetul. Brusc, acesta renunță la École des Chartes, unde fusese admis la concurs, și se hotărăște să se consacre literaturii.

1910 Apare volumul de versuri *Les mains jointes*, (*Mîinile împreunate*). Barrès scrie imediat un articol răsunător în „*L'Echo de Paris*”, semnalînd cu o rară intuiție, originalitatea și tensiunea

acestui „viitor mare autor“. Încurajat, Mauriac se dedică cu totul literaturii. Cariera sa începe să se deseneze în aceleași cercuri catolice pe care nici după consacrare n-a încetat o clipă să le frecventeze, și nu în cercuri intelectuale libere ca cel de la „*Nouvelle Revue Française*“ — de pildă — unde Mauriac se ducea rar și nu avea prea mulți prieteni.

1914 Mauriac publică două romane : *L'enfant chargé de chaînes* și *La robe prétexte* (*Toga praetexta*) ca și volumul de versuri *L'adieu à l'adolescence* (*Rămas bun adolescenței*). În 1913 se căsătorește, iar războiul îl află mobilizat ca auxiliar la Serviciul Sănătății.

1920 Publică romanul *Préséances* (*Întâietăți*).

1922 *Le baiser au lépreux* (*Sărutul dăruit leprosului*), roman considerat de Charles du Bos, și de mai toată critica franceză a epocii, ca primul mare roman al lui Mauriac, începutul real și încărcat de promisiuni al unei cariere literare strălucite.

1922—1925 Mauriac publică romanele *Le fleuve de feu* (*Fluviul de foc*), *Genitrix*, *La vie et la mort d'un poète* (*Viața și moartea unui poet*), *Le désert de l'amour* (*Pustiul dragostei*), volumul de poezii *Orages* (*Furtuni*) ; pentru penultimul dintre aceste romane, primește în 1925 Marele Premiu al Romanului acordat de Academia franceză. Mauriac, a cărui reputație și glorie sînt făcute în primul rînd de către critici, în cercurile intelectuale pariziene care sînt — numeric și calitativ — esoterice, este totuși, în felul lui, un solitar. Prieten cu Jacques Rivière — de

care-l leagă orientarea catolică — el nu a fost un asiduu al saloanelor și cafenelelor literare, a păstrat o distanță continuă față de redacțiile revistelor unde publica, de micile societăți literare care-i răspîndeau romanele și se ocupau să-l facă cunoscut. În schimb, a rămas atașat cercurilor catolice, unde înălțînea personalități puțin semnificative din punct de vedere intelectual — și care, de multe ori l-au dezaprobat, l-au acuzat că pervertește tineretul și defăimează credința, înălțînd un „imn creaturii“ și neslujind biserica.

Mauriac duce o viață retrasă, apărînd numai la solemnități sau ceremonii oficiale. În rest, scrie și se ocupă de educația fiilor săi.

1926—1927 Apar nuvelele *Un homme de lettres* (*Un literat*) și *Coups de conteau* (*Lovituri de cuțit*), eseul sociologic *La province* (*Provincia*) și eseul critico-metafizic *Le tourment de Jacques Rivière* (*Patimile lui Jacques Rivière*); de asemenea și unul dintre cele mai bune și mai discutate romane ale sale, *Thérèse Desqueyroux*. Între timp, Mauriac duce parțial o activitate jurnalistică destul de bogată, afirmîndu-se ca polemist și gazetar cu o neobișnuită vervă.

1928 Urmează romanul *Destins* (*Destine*) și studiul critic *La vie de Jean Racine* (*Viața lui Jean Racine*), care deschide unele perspective noi pentru opera romancierului însuși. În aceeași perioadă, publică în „*Nouvelle revue française*“ două eseuri axate pe problema metafizicii creștine: *Souffrances du chrétien* (*Chinurile creștinului*) și, în 1929, *Bonheur du chrétien* (*Bucuria creștinului*); de asemenea, eseul critic *Le roman* (*Ro-*

manul) care pune problema acestei specii în perspectiva momentului.

1930—1933 Mauric publică romanele : *Ce qui était perdu* (Ceea ce pierdusem), *Noeud de vipères* (Cuibul de viperă), *Le mystère Frontenac* (Misterul Frontenac), eseurile *Dieu et Mammon* (Dumnezeu și Mamona), *Pascal et sa soeur Jaqueline* (Pascal și sora sa Jaqueline).

1933 Mauriac devine președintele Asociației oamenilor de litere francezi. În 1933 este ales membru al Academiei franceze. În același an, publică două lucrări consacrate, una, rădăcinilor biografice ale operei sale — *Commencements d'une vie* (Începuturile unei vieți), cealaltă, în prelungirea eseului despre roman, problemelor creatorului literar și ale elementelor epice : *Le romancier et ses personnages* (Romancierul și personajele sale). Această din urmă lucrare este bazată în primul rând pe o explicare și o argumentare a propriei sale opere.

1934—1940 Mauriac începe să-și publice *Jurnalul* (care apare pînă în 1950). Pînă la începutul războiului, vor apărea rînd pe rînd : *La vie de Jésus* (Viața lui Isus), *Les anges noirs* (Îngerii necurați), *La fin de la nuit* (Sfîrșitul nopții) — concluzia destinului Thérèsei Desqueyroux, *Les chemins de la mer* (Drumurile către mare), piesa *Asmodée*, reprezentată pentru prima oară în 1938 la Comedia Franceză ; se reeditează o serie de romane apărute, Mauriac începe să fie celebru peste hotare. Cartea lui Du Bos *François Mauriac et le problème du romancier catholique* (François Mauriac și problema romancier-

rului catolic) deschide în 1933 seria studiilor care, depășind exegeza operei mauriaciene, pun problema unui „nou roman catolic”, căutînd să-l plaseze pe romancierul francez în contextul unei problematice europene.

În 1939 apare un articol al lui Sartre : *Monsieur François Mauriac et la liberté* (Domnul François Mauriac și libertatea) care atacă, de pe pozițiile existențialismului, romanul *La fin de la nuit* în particular și, în general, formula romanelor lui Mauriac, poziția sa de scriitor-de-miurg, „convenția” care stă la baza acestor romane — în numele unei „libertăți totale”, de fapt, al unei alte convenții, deoarece orice scriitor creează conform unei metode, unei optici, deci, implicit, unei convenții care, prin definiție, caracterizează opera de artă. Acest articol-manifest a contribuit însă mult la eclipsa gloriei mauriaciene — ca, de altfel, la promovarea unui nou punct de vedere asupra romanului.

Războiul din Spania îl determină pe Mauriac să ia o atitudine fermă și curajoasă, alături de toți intelectualii progresiști ai Franței, împotriva amenințărilor fascismului, împotriva atentatului la libertatea și viața popoarelor. Aceași atitudine — de data asta activă și eficientă — o are în timpul războiului, cînd rămîne în Franța ocupată, dacă nu în Rezistența armată ca Aragon, Eluard, Vercors, în orice caz în aceeași linie cu ei în rezistența intelectuală ; acum publică, sub pseudonimul Forez, un jurnal de război, *Le cahier noir* (Caietul negru), în care consemnează eroica experiență a poporului francez luptînd pentru eliberare și ia vehement poziție împotriva politicii guvernului de la Vichy.

După război, Mauriac adoptă o atitudine pe care P. S. Simon, biograful său, o numește „pro-atlantică” — un conformism luminat și prudent, care se leagă de firea sa retrasă, puțin distantă, la distanță egală de o participare în-suflețită la dezbaterile problemelor epocii și de un scepticism politic extrem, atitudinea unui umanist burghez, mai puțin angajat și reprezentativ prin el însuși decât prin opera pe care a creat-o.

Activitatea sa jurnalistică este tot mai intensă — lansează revista *Table Ronde* al cărui principal animator este și care îi atrage criticile și anatema cercurilor catolice dogmatice; devine principalul cronicar al ziarului *Le Figaro*. Și continuă să scrie.

1941—1952 Apar și se joacă piesele *Les mal-aimés* (*Iubiri strâmbe*), *Passage du Malin* (*Trecerea Necuratului*), *Le feu sur la terre* (*Focul pe pământ*) — ultimele două au fost primite cu răceală de un public snob, dar și de o opinie intelectuală nouă, care l-a clasat odată pentru todeauna pe Mauriac în seria tradiționaliștilor, contestându-i astfel dreptul unei exprimări personale care a dat opere de mare valoare. Cuvântul lui Sartre a jucat un rol însemnat în acest declin al gloriei literare a lui Mauriac — poate și faptul că asupra romancierului se acumulaseră consacrări oficiale de tot felul, ceea ce pentru anti-tradiționaliștii extremiști ai noului val sau ai existențialismului constituie semnul că e vorba de o reputație uzurpată. În această perioadă, Mauriac însă continuă să scrie și romane; astfel apar *La Pharisienne* (*Fariseia*), romanele-nuvele *Galigai*, *Le sagouin* (*Saguinul*),

L'Agneau (Mielul) și *La pierre d'achoppement (Buclucul)* — apoi un nou volum de poezii *Le sang d'Atys (Sîngele lui Atys)*, un excelent studiu despre Proust și altele.

1952 Activitatea literară a lui Mauriac este încununată cu premiul Nobel pentru literatură.

Tot mai retras din lumea literaților, Mauriac își continuă activitatea jurnalistică și, parțial, și pe cea eseistică.

1965 Este sărbătorit pentru împlinirea vârstei de 80 de ani de către Academia Franceză, orașul Bordeaux și Societatea Oamenilor de litere.

I B.

THÉRÈSE DESQUEYROUX

Traducere și note de
Emma și Mihai Beniuc

Doamne, fie-ți milă de nebuni și de bune, îndură-te de ei ! O, Creatorule, pot exista oare monștri în ochii aceluia care singur știe de ce există asemenea făpturi, cum s-au făcut așa și cum ar fi putut să fie altfel ?...

CHARLES BAUDELAIRE

Mulți vor spune, Thérèse, că tu nici nu ești. Eu însă știu că ești, eu care de ani de zile te urmăresc și adesea, când trec pe lângă tine, te opresc și îți smulg masca de pe obraz.

Îmi amintesc că eram încă un băiețandru când, în atmosfera înăbușitoare a Curții cu Juri, ți-am zărit fața mică, palidă, cu buzele strânse : soarta ta era în mâinile unor avocați mai puțin necruțători decât cucoanele împopoțonate din sală.

Mai târziu te-am regăsit în salonul unui conac sub înfățișarea unei femei tinere, cu privirea rătăcită, energică de grija permanentă și de atențiile cu care o înconjurau niște bătrâne, desigur rude apropiate, și un soț cam narv.

— Ce-o fi avînd ? se mirau ei. Doar nu-i lipsește nimic ! Îi satisfacem orice dorință...

De cîte ori, de atunci, nu ți-am admirat mîna poate puțin prea mare, pe care îți sprijineai fruntea largă și atît de frumoasă ! De cîte ori nu te-am observat cum te învîrteai după gratiile vii ale familiei, ca o

lupoaică în cușcă, și mă sfredeleai cu o privire rea și tristă.

Pe mulți îi va mira faptul că imaginația mea a putut crea o făptură și mai odioasă decît toți ceilalți eroi ai mei. Dar voi izbuti eu oare vreodată să spun cîte ceva despre ființele din care virtutea parcă șiroiește și au inima deschisă, ca în palmă ? Oamenii virtuoși, inimile deschise, n-au istorie ; eu o cunosc însă pe aceea a inimilor îngropate adînc într-un trup de tină cu care s-au contopit.

Aș fi vrut ca durerea să te îndrepte spre credință, Thérèse, și multă vreme am dorit să devii demnă de a purta numele de Sfînta Locusta¹. Dar și atunci, unii — chiar dintre aceia care cred că sufletele noastre chinuite își pot răscumpăra păcatele — s-ar fi indignat ca în fața unui sacrilegiu.

Acum, cînd te părăsesc pentru totdeauna pe strada pe care o bați, păstrez speranța că nu mai ești singură.

¹ *Locusta* — vestită otrăvitoare în Roma antică. A fost executată.

Avocatul deschise o uşă. Ceaţa de afară pătrunse în coridorul dosnic al Palatului de Justiţie, unde se găsea Thérèse Desqueyroux, care simţi pe obraz boarea ei umedă şi o trase adînc în piept. Nu îndrăznea să iasă, de teamă să nu o aştepte cineva. Un bărbat cu gulerul hainei ridicat, care stătuse rezemat de un platan, se apropie, şi abia atunci îl recunoscă pe tatăl ei. Avocatul strigă :

— Dosarul a fost închis ! apoi se întoarse către Thérèse : Poţi ieşi, nu-i nimeni.

Thérèse începu să coboare treptele umede. Mica piaţă părea într-adevăr pustie. Tatăl ei nu o îmbrăţişă, nici măcar nu se uită la ea ; era preocupat să-l descoase pe avocatul Duros, care-i răspundea cu voce scăzută de parcă s-ar fi temut să nu-i asculte cineva. Thérèse abia putea desluşi cuvintele lor :

— Mîine vom primi confirmarea oficială că dosarul a fost închis.

— S-ar putea să mai avem vreo surpriză ?

— Nici gînd ! Le-am tăiat apa de la moară.

— După depoziţia ginerelui meu totul era limpede.

— Limpede... să zicem... E mai degrabă o chestiune de interpretare.

— De vreme ce el însuși a recunoscut că niciodată nu număra picăturile...

— Știi, Larroque, în astfel de cazuri mărturia victimei...

Thérèse interveni răspicat :

— Aici n-a existat nici o victimă.

— Voiam să spun : victima propriei sale imprudențe, doamnă...

O clipă cei doi bărbați o priviră cu atenție pe tânăra femeie care stătea nemișcată, zgribulită ; pe fața ei lividă nu se citea nimic. În cele din urmă îi întrebă unde se află trăsura. Domnul Larroque lăsase trăsura să-i aștepte afară din oraș, pe drumul către Budos, pentru a nu stârni comentarii.

Traversară piața ; plouase și pe băncile umede se lipiseră frunze de platan. Din fericire se însera mult mai devreme acum, și apoi la drumul către Budos se putea ajunge prin străzile cele mai puțin umblate ale acestui orașel de provincie. Thérèse, cu un cap mai înaltă decît cei doi bărbați, mergea între ei ; își reluaseră discuția ca și cum ea nici n-ar fi fost de față și, pentru că prezența ei fizică îi stingherea, despărțindu-i, o împingeau cu cotul la o parte ca pe un obiect. Thérèse căută să rămînă cu cîțiva pași în urmă, își scoase o mănușă, dezgolindu-și mîna stîngă, și începu să smulgă cîte puțin mușchi de pe zidurile de piatră pe lîngă care mergea. Din cînd în cînd trecea pe lîngă ea cîte un muncitor pe bicicletă sau o șaretă, improșcînd-o cu noroi și silind-o să se lipească de ziduri. Dar seara care se lăsa o ferea pe Thérèse de privirile oamenilor, împiedicîndu-i s-o recunoască. Mirosul de pîine caldă și de ceață nu mai reprezenta pentru ea doar mirosul familiar al orașelului pe înserate, ci se confundau cu însăși aroma vieții care îi fusese în

sfârșit redată. Închidea ochii ca să se bucure din plin de miresmele pământului adormit și ale ierburilor ude, silindu-se să nu audă glasul omului scund, cu picioare scurte și crăcănate, care nu-și întorsese nici măcar o dată privirea spre fiica lui ; dacă s-ar fi prăbușit la marginea drumului, nici el, nici Duros n-ar fi observat, mai ales acum cînd nu se mai sfiau să vorbească în gura mare.

— Firește că depoziția domnului Desqueyroux a fost foarte bine venită. Dar să nu uităm nici rețeta : oricum, era vorba de un fals... mai ales că reclamantul era chiar doctorul Pédemay...

— Bine, dar el și-a retras reclamația...

— Ca să nu mai vorbesc de explicațiile dumneaei : cum că un necunoscut i-ar fi dat rețeta...

Thérèse încetini și mai mult pasul, nu atît din pricina oboselii, ci mai cu seamă ca să scape de aceeași poveste cu care îi împuiaseră capul săptămîni de-a rîndul ; dar era cu neputință să nu audă glasul pițigăiat al tatălui ei repetînd :

— I-am spus de atîtea ori : „găsește altă explicație, nenorocito, scornește altceva“...

Într-adevăr îi repetase aceste lucruri de atîtea ori, încît putea fi cu conștiința împăcată. Atunci de ce se mai frămînta ? „Onoarea familiei“, cum zicea el, fusese salvată ; iar pînă la viitoarele alegeri pentru Senat nimeni nu-și va mai aminti de povestea asta. Cam așa se gîndea Thérèse în timp ce mergea încet, fiindcă nu avea chef să-i ajungă din urmă pe cei doi bărbați ; dar în focul discuției aceștia se opriră în mijlocul drumului gesticulînd :

— Crede-mă pe mine, Larroque, trebuie să înfrunți opinia publică. Începe ofensiva în *Le semeur* de duminică, afară dacă nu preferi să o fac eu ? Ar fi bun un titlu răsunător, de pildă : *Un zvon înșam*...

— Nu, dragul meu, n-are rost ; la urma urmei ce am putea răspunde ? Prea e evident că afacerea a fost mușamalizată. Judecătorul de instrucție n-a cerut nici măcar o expertiză grafologică. Nu, după mine cel mai bun lucru este tăcerea, înăbușirea scandalului. Am să mă zbat, n-am să preocupesc nimic, fiindcă de dragul familiei, totul trebuie înăbușit... cu orice preț...

Thérèse nu auzi răspunsul lui Duros, deoarece acum cei doi bărbați mergeau mai repede. Trase iarăși în piept cu mers aerul umed al nopții, ca o ființă gata să se sufoce ; și deodată se pomeni gândindu-se la bunica ei dinspre mamă, Julie Bellade, al cărui chip nici nu-l cunoștea. În zadar ar fi căutat cineva în casa familiei Larroque sau Desqueyroux un portret, un dagherotip¹ sau o fotografie a acestei femei, despre care nimeni nu știa nimic, afară de faptul că într-o zi plecase în lume. Thérèse se cutremură la gândul că și ea ar fi putut să fie ștearsă cu desăvârșire din amintirea tuturor și că, mai târziu, micuța Marie, fetița ei, n-ar fi avut nici măcar posibilitatea să regăsească într-un album chipul celei care-i dăduse viață. La ora aceea Marie adoarme desigur în camera ei de la Argelouse, unde Thérèse va ajunge în puterea nopții și atunci va asculta prin întuneric răsuflarea copilului ei adormit, sorbind-o, cu buze însetate, ca pe o apă vie.

La marginea șanțului se zăriră deodată felinarele unei calești cu capota lăsată, care luminau crupele slabe ale celor doi cai. Mai departe, în stînga și dreapta drumului, ca un zid întunecat, se înălța pădurea. Între cele două taluzuri primii pini își împreunau vîrfurile alcătuind o boltă deasupra drumului, care se pierdea în întunericul misterios. Sus, cerul parcă voia să-și

¹ Cel mai vechi procedeu fotografic, denumit astfel după inventatorul său, francezul *Jacques Daguerre* (1787—1851).

caute un culcuș în desișul crengilor. Vizitiul o privi pe Thérèse cu o curiozitate nestăpînită. Cînd îl întrebă dacă vor ajunge la timp la gara din Nizan ca să mai prindă ultimul tren, vizitiul îi răspunse să nu aibă nici o grijă, adăugînd că, oricum, ar fi bine să nu mai zăbovească.

— E ultima oară, Gardère, cînd mai faci această corvoadă pentru mine.

— Va să zică doamna nu mai are treabă pe aici ?

Drept răspuns, Thérèse clătină din cap. Vizitiul însă continua s-o soarbă din ochi. Oare toată viața va trebui să suporte asemenea priviri indiscrete ? se întrebă Thérèse.

— Ei, ești mulțumită ?

Așadar tatăl ei binevoia în sfîrșit să o ia în seamă. Thérèse îi aruncă o privire scurtă, scrutîndu-i fața gălbejită, de hepatic, obrajii năpădiți de o barbă aspră, căruntă, bătînd și ea în galben, pe care cădea lumina puternică a felinarelor. Apoi spuse în șoaptă : „Am suferit atît de mult... sînt istovită“... Dar se opri brusc, gîndindu-se că nu are nici un rost să vorbească. El tot nu o asculta, nici măcar nu se uita la ea. Ce-i păsa lui de starea ei sufletească ? Singurul lucru care îl preocupa era faptul că ascensiunea lui către Senat era periclitată, poate chiar compromisă din pricina fiicei sale. („Toate-s niște isterice, atunci cînd nu sînt de-a dreptul idioate“ — spunea el despre femei.) Din fericire n-o mai chema Larroque, acum poartă numele de Desqueyroux, își zice, și de cînd știe că a scăpat de Curtea cu Juri respiră ușurat. Dar cum să-i împiedice pe adversarii săi politici să zgîndăre mereu această rană ? Chiar mîine îi va face o vizită prefec-tului. Slavă Domnului, îl are la mînă pe directorul ziarului *La Lande Conservatrice*, de cînd cu tărășenia aceea cu fetițele... Deodată o luă pe Thérèse de braț :

— Hai, urcă-te în trăsură, e târziu !

Atunci avocatul, poate cu o intenție perfidă, ori poate ca să n-o lase pe Thérèse să plece fără să-i fi spus un cuvînt, o întrebă dacă se întoarce chiar în seara aceea acasă, la domnul Bernard Desqueyroux. În timp ce-i răspundea :

— Firește, soțul meu mă așteaptă... Thérèse se gîndi pentru prima oară de cînd părăsise tribunalul că într-adevăr peste cîteva ore va trece pragul camerei în care soțul ei, încă suferind, mai zăcea, și că din momentul acela va începe un șir nesfîrșit de zile și de nopți pe care va trebui să le petreacă în preajma lui.

De la începutul anchetei, Thérèse se stabilise în casa tatălui ei de la marginea orașelului, și făcuse de multe ori călătoria pe care o hotărîse pentru acea seară ; pe atunci însă, singura ei preocupare era de a-i da soțului ei informații cît mai precise și, înainte de a se urca în trăsură, asculta de fiecare dată cu atenție ultimele sfaturi ale avocatului Duros privitoare la ceea ce trebuia să răspundă domnul Desqueyroux la vreun nou interogatoriu ; dar în perioada aceea Thérèse nu avea nici o strîngere de inimă, nu se simțea nici măcar stîngherită la gîndul că va fi silită să dea ochi cu acest om bolnav, fiindcă pe atunci nu vorbeau despre ceea ce se petrecuse de fapt între ei, ci numai despre ceea ce era important să spună sau să nu spună judecătorului de instrucție. Niciodată cei doi soți nu fuseseră atît de uniți ca în perioada cînd trebuiau să-și apere în primul rînd fetița, carne din carnea lor, și primejdia care o amenința pe mica Marie îi lega trup și suflet. Se străduiau să ticluiască împreună o poveste simplă, bine încheată, care să poată satisface logica stringentă a anchetatorului. Și pe atunci Thérèse se urca în aceeași caleașcă ce o așteptă și în astă seară ; în schimb cît era de nerăbdătoare pe vremea aceea să ajungă la capătul călătoriei nocturne, pe care acum ar

fi dorit-o nesfârșită ! Își amintește că de cum se suia în trăsură, ar fi vrut să se și vadă în camera aceea de la Argelouse, și de câte ori își repeta pe drum lămuririle pe care trebuia să le dea lui Bernard Desqueyroux (bunăoară, să nu se teamă să susțină că ea îi vorbise într-o seară de rețeta pe care i-o întinsese un necunoscut, implorînd-o să o ducă în locul său la farmacie, pe motiv că el nu mai îndrăznea să dea ochi cu farmacistul, deoarece îi datora bani... Dar Duros nu era de părere ca Bernard să meargă prea departe, pretinzînd, de pildă, că-și amintește că și-ar fi certat soția pentru imprudența săvîrșită...).

Acum, cînd coșmarul se terminase, Bernard și Thérèse ce vor mai avea să-și spună unul altuia ? Îi apărea în minte casa izolată unde el o aștepta ; parcă și vede patul în mijlocul camerei pardosită cu lespezi de piatră, lampa mică pe masa încărcată cu gazete și sticlute de doctorii...

Cîinii din curte, pe care sosirea trăsurii îi va trezi din somn, vor mai lătra un timp, apoi se vor potoli și iarăși se va lăsa aceeași tăcere sinistră ca în nopțile cînd îl vedea pe Bernard chinuit de vărsături îngrozitoare. Thérèse se silește să-și închipuie cum se vor uita unul la altul în primul moment al revederii lor atît de apropiate ; apoi noaptea care va urma și ziua care va veni după ea, săptămînile care se vor scurge, atunci cînd nu vor mai avea de ticluit împreună versiunea oficială a dramei pe care o trăiseră. Între ei nu va mai fi nimic altceva decît ceea ce fusese în realitate... ceea ce se întîmplase...

Înspăimîntată, Thérèse îngăimă, uitîndu-se la avocat, dar adresîndu-se tatălui ei :

— Am de gînd să stau cîteva zile cu domnul Desqueyroux, apoi, dacă se va simți mai bine, am să mă întorc la tata.

— Asta nu, fata mea, nu, în nici un caz nu.

Văzînd însă că Gardère, care stătea pe capră, începe să se foiască, domnul Larroque continuă mai încet :

— Nu cumva ai înnebunit de-a binelea ? Tocmai acum să-ți părăsești bărbatul ? Acum, cînd trebuie să fiți mai uniți ca oricînd !... Nedespărțiți ca degetele de la mîna... Înțelegeți ? Pînă la mîarte...

— Ai dreptate, tată. Unde mi-a fost capul ? Atunci vei veni tu la Argelouse, nu-i așa ?

— Nu, Thérèse. Am să vă aștept la mine, ca de obicei, joia, cînd e zi de tîrg. Și voi o să veniți regulat, așa cum ați venit întotdeauna.

Bătrînului nici nu-i venea să creadă cum de ea nu-și dădea seama că cea mai mică abatere de la obiceiurile consfințite prin tradiție ar fi dus toată familia la pierzanie.

— Așadar, Thérèse, ne-am înțeles. Mă pot bizui pe tine ? Măcar acum, după ce ai făcut atîta rău familiei... Ai să faci tot ce-ți va cere soțul tău. E sfatul cel mai bun pe care ți-l pot da.

Și o împinse în trăsură.

Thérèse văzu mîna avocatului întinsă spre ea, mai precis, două unghii murdare.

— Sînt mulțumit că totul s-a sfîrșit cu bine, zise el.

Și era într-adevăr sincer : dacă s-ar fi ajuns la proces, el n-ar fi avut nimic de cîștigat, deoarece familia l-ar fi angajat pe cunoscutul avocat Peyrecave de la Bordeaux. Așa, avea într-adevăr de ce să fie mulțumit...

II

Mirosul acela de piele mucegăită caracteristic vechilor trăsuri îi place Thérèsei... Îi pare rău că și-a pierdut țigările, dar se mîngîie cu gîndul că niciodată

nu i-a făcut plăcere să fumeze în întuneric. Felinarele luminează marginile ridicate ale șanțurilor, tivite cu franjuri de ferigă, baza trunchiurilor unor pini uriași... Grămezile de pietriș de la marginea drumului destreamă umbra trăsirii și a cailor. Uneori apare câte o căruță și catîrii se trag singuri pe dreapta, fără să mai aștepte un îndemn din partea căruțașului adormit. Thérèse are impresia că n-o să mai ajungă niciodată la Argelouse, mai bine zis speră să nu mai ajungă : doar pînă la gara din Nizan trăsura face o oră și mai bine ; apoi trenul acela mic stă o veșnicie în fiecare gară. De la Saint Claire, unde trebuie să coboare, și pînă la Argelouse mai are de mers 10 kilometri cu șareta, fiindcă pe un astfel de drum nu se aventurează noaptea nici o mașină. Și în fiecare dintre aceste etape ale călătoriei ar putea interveni destinul s-o izbăvească. Thérèse încearcă un sentiment asemănător cu acela care ar fi pus stăpînire pe ea în ajunul procesului, dacă dosarul n-ar fi fost clasat : groaza cu care aștepți o catastrofă inevitabilă, un cutremur, bunăoară. Își scoate pălăria, își reazimă obrazul palid de tapiseria de piele cu miros tare a trăsirii, și se lasă purtată peste hîrtoape, moale, în voia zdruncinăturilor. Pînă în această seară trăise într-o permanentă tensiune, ca o fiară hăituită ; abia acum, cînd știe că a scăpat, își dă seama cît este de istovită. Obrajii supti, buzele strînse, și fruntea largă, superbă, îi dădeau înfățișarea unei condamnate, și așa era — cu toate că oamenii n-o mai considerau vinovată — era condamnată la singurătate pe veci.

Farmecul ei, pe care lumea îl socotea irezistibil pe vremuri, era farmecul pe care îl au toți oamenii a căror față trădează un zbucium tainic, durerea unei răni sufletești, atunci cînd nu fac un efort istovitor pentru a se preface. În fundul acestei calești care o zdruncină, pe drumul care taie întunecimea pădurii de pini, tî-

năra femeie, acum fără mască, își mîngîie încetișor cu mîna dreaptă fața de condamnată la rug. Care vor fi primele cuvinte ale lui Bernard a cărui mărturie mincinoasă a salvat-o ? Probabil că în seara aceea nu-i va pune nici o întrebare... Dar mîine ? Thérèse închide ochii, apoi îi deschide din nou și, cum caii merg la pas, se străduiește să recunoască povîrnișul pe care îl urcă. Ah, de ar putea să nu se mai gîndească la ceea ce o așteaptă ! Poate că totul va fi mult mai simplu decît își închipuie. N-are rost să anticipeze. Ce bine ar fi să adoarmă... Cum de nu se mai află în trăsură ? Omul acesta în spatele mesei acoperite cu postav verde este judecătorul de instrucție... Tot el... Ce mai vrea ? Doar știe și el că totul s-a aranjat. Clatină din cap în semn că nu : el nu poate clasa dosarul... fiindcă s-a ivit un fapt nou. Ce fapt nou ? Thérèse întoarce capul pentru ca dușmanul să nu-i vadă fața descompusă. „Căutați să vă aduceți bine aminte de toate, doamnă. Oare în buzunarul interior al pele-rinei aceleia vechi, pe care n-o mai purtați decît în octombrie, cînd mergeți la vînătoare de porumbei sălbatici — oare n-ați uitat nimic, n-ați ascuns nimic ?“ E cu neputință să tăgăduiască și simte cum se sufocă. Fără a-și lăsa prada din ochi, judecătorul pune pe masă un mic pachetel cu o pecete de ceară roșie. Thérèse ar putea spune pe de rost formula scrisă pe plic și pe care judecătorul o descifrează cu voce aspră :

Cloroform : 30 grame

Aconit granule : nr. 20

Soluție de digitală : 20 grame

Judecătorul izbucnește în rîs... Frîna scîrțîi, frecîndu-se de roată. Thérèse se trezește. Respiră adînc și simte cum ceața îi pătrunde în plămîni (desigur coboară spre valea seacă). Așa visase pe vremuri, cînd abia terminase gimnaziul, că din pricina unei greseli

căzuse la examenul de absolvire și că trebuia să-l dea din nou. Și în această seară respiră ușurată, ca și atunci, când se deștepta din coșmar; e doar puțin neliniștită fiindcă clasarea dosarului încă nu a fost comunicată oficial: „Știi doar că întâi va fi comunicată avocatului...” își spunea ca să se liniștească.

E liberă... ce-ar putea să-și mai dorească? N-ar fi decît un joc să-și facă suportabilă viața alături de Bernard. Să-și deschidă complet sufletul în fața lui, să nu-i ascundă nimic, să scoată la lumină chiar în astă seară tot ceea ce mocnea în întuneric — aceasta e singura scăpare. Hotărîrea luată o umplea pe Thérèse de bucurie. Înainte de a ajunge la Argelouse are destul timp ca să-și „pregătească spovedania”, cum repeta în fiecare sîmbătă prietena ei Anne de la Trave, crescută în frica lui Dumnezeu, pe vremea vacanțelor fericite petrecute împreună. Anne, care-i fusese ca o soră iubită și nevinovată, nu putea ști ce rol important avea să joace în această poveste. Ființele cele mai curate nici nu bănuiesc în ce drame sînt amestecate în fiecare zi, în fiecare noapte, și ce buruieni otrăvite încolțesc sub pașii lor de copil.

Desigur, avea dreptate fetița crescută la călugărițe când îi tot repeta lui Thérèse, pe atunci elevă de liceu lucidă și ironică: „Nici nu-ți închipui cum ți se ușurează inima după ce te spovedești și te simți iertată; atunci poți trăi iarăși cu cugetul curat, ca și cum te-ai fi născut din nou”. Într-adevăr, era de-ajuns ca Thérèse să fi luat hotărîrea de a mărturisi totul pentru ca să și simtă un soi de destindere nespus de plăcută: „Bernard va afla totul; am să-i spun...”

Dar ce-i va spune? Cum să-și înceapă mărturisirea? Oare cuvintele pot exprima o asemenea înlănțuire încîlcită de dorințe, de hotărîri, de acțiuni imprevizibile? Cum reușesc unii să-și dea seama ce crime

au săvârșit și de ce?... „Eu nu știu ce crime am comis. N-am vrut să săvârșesc pe cea de care sînt acuzată. De fapt nici nu știu ce am vrut. N-am înțeles nici-o dată încotro mă mîna forța aceea oarbă din mine și dinafara mea : doar eu însămi eram îngrozită de tot ceea ce distrugea în calea ei“...

În lumina tulbure a unei lămpi de petrol care fumea, abia se zărea tencuiala coșcovită de pe zidurile gării din Nizan și o șaretă oprită în fața ei. (Ce repede înghițea bezna din jur orice rază de lumină care încerca s-o străpungă !) Dintr-un tren tras pe o linie moartă se auzeau mugete și behăieli triste. Gardere luă geanta de voiaj a Thérèsei și o privi din nou cu aceeași curiozitate nerușinată. Pesemne că nevastă-sa îi spusese la plecare : „Să te uiți bine cum arată, cum se poartă...“ Și pentru vizitiul domnului Larroque, Thérèse își regăsi instinctiv zîmbetul, despre care lumea zicea : „Nici nu-ți dai seama dacă este frumoasă sau urîță, dar în orice caz farmecul ei te cucerește...“

Îl rugă să-i cumpere biletul de tren deoarece n-avea curajul să traverseze sala de așteptare unde două țărance, cu cîte un coș pe genunchi, tricotau clătînd din cap.

Cînd îi aduse biletul, îi spuse să păstreze restul. Vizitiul o salută ducînd mîna la șapcă și, după ce luă hățurile în mînă, se mai întoarse încă o dată spre fiica stăpînului său și o măsură din ochi.

Trenul nu era încă tras la peron. Pe vremuri, lunga așteptare din gara Nizan era o mare bucurie pentru Thérèse Larroque și pentru prietena ei Anne de la Trave, de cîte ori se întorceau acasă în vacanța mare sau plecau împreună la deschiderea școlii. Se opreau la han să mănînce ochiuri cu șuncă, apoi se plimbau ținîndu-se de mijloc, pe același drum, cufundat în beznă astă seară, dar care în amintirea Thérèsei rămăsese tot scîldat în razele lunii ca în anii copilăriei

încheiate de mult. Pe atunci râdeau amîndouă, văzînd cum se confundă umbrele lor lungi. Vorbeau bineînțele despre profesoarele și colegile lor, fiecare luînd apărarea școlii unde învăța, una a pensionului de maici iar cealaltă a liceului. „Anne“... Thérèse îi rostește numele cu glas tare în întuneric. Despre ea ar trebui să-i vorbească în primul rînd lui Bernard... Dar Bernard e omul cel mai tipicar din lume : clasează sentimentele, rupîndu-le unele de altele, fără să țină seama de firele complicate care le leagă, de trecerile adesea obscure dintre ele. Cum să-l facă să pătrundă în zonele confuze, fără limite precise, unde Thérèse a trăit și a suferit ? Și totuși trebuie să încerce. Singura atitudine pe care o va putea lua în clipa, din ce în ce mai apropiată, cînd va intra în dormitor, va fi să se așeze pe marginea patului și să-l facă pe Bernard s-o urmărească etapă cu etapă, pînă cînd el însuși o va opri, spunîndu-i : „Acum înțeleg în sfîrșit ; ridică-te, te-am iertat“.

Thérèse trecu orbecăind prin grădina șefului de gară și simți mirosul crizantemelor fără să le vadă. Compartimentul de clasa întîia era gol și de altfel atît de slab luminat încît tot n-ar fi recunoscut-o nimeni. Era prea întuneric să poată citi, dar care roman nu i s-ar fi părut oare anost în comparație cu viața ei îngrozitoare ? Se gîndea că putea să moară de rușine, de atîta zbucium, de remușcări, de oboseală, dar în nici un caz de plictiseală.

Se ghemui într-un colț și închise ochii. Era oare de crezut că o femeie atît de inteligentă ca ea să nu fi putut face pe altul să-i înțeleagă drama ?... Nu, era cu neputință ; cînd își va termina confesiunea, Bernard o va ajuta să se ridice, spunîndu-i : „Fii liniștită, Thérèse, nu te mai frămînta. Vom trăi împreună pînă la moarte, în această casă din Argelouse, fără ca ceea ce s-a întîmplat să ne poată despărți vre-

odată. Mi-e sete. Te rog du-te în bucătărie și fă-mi, cu mîna ta o oranjadă. Am s-o beau dintr-o sorbitură, chiar dacă e tulbure. Ce importantă are dacă gustul ei îmi va aminti de acela pe care îl avea pe vremuri ceașca mea de ciocolată de la micul dejun ? Îți mai aduci aminte, iubita mea, de vărsăturile care m-au chinuit ? Mîna ta atît de dragă îmi sprijinea capul și nu-ți întorceai ochii de la lichidul acela verzui, degustător ; nici leșinurile mele nu te înspăimîntau. Și totuși, cum ai pălit în noaptea aceea cînd mi-am dat seama că nu-mi mai simt picioarele care-mi paralizaseră. Îți amintești cum mă scuturau frigurile ? Și imbecilul acela de doctor Pédemay, care se tot mira cum pot avea o temperatură atît de scăzută, cînd pulsul mi-era atît de agitat...”

„Of, se gîndește Thérèse, dacă va vorbi așa înseamnă că tot n-a înțeles. Va trebui să reiau totul de la început...” Dar unde este oare începutul faptelor noastre ? Destinul nostru, atunci cînd vrem să-l delimităm, seamănă cu acele plante pe care este cu neputință să le smulgi cu toate rădăcinile lor. Thérèse se întreabă dacă nu va trebui să urce firul amintirilor pînă la copilărie. Dar copilăria este ea însăși un fel de încheiere, sfîrșitul unui drum.

Copilăria îi apare Thérèsei ca un izvor născut din zăpezi, apoi transformat pe parcurs într-un rîu în care s-au scurs toate murdăriile. La liceu ea dădea impresia că trăiește indiferentă și absentă în mijlocul colegelor ei, fără să-i pese de măruntele tragedii care le frămîntau și le făceau să sufere. Profesoarele o dădeau întotdeauna de exemplu pe Thérèse Larroque celorlalte eleve : „Thérèse nu urmărește altă răsplată decît bucuria de a se realiza, adică de a deveni un exemplar uman de calitate superioară. Și pentru aceasta ea nu face apel decît la propria ei conștiință, care-i

luminează îndeajuns calea. Mîndria de a face parte din elita omenirii este pentru ea un stimulent mai puternic decît teama de pedeapsă"... Astfel vorbea despre ea una dintre profesoare. Acum Thérèse se întreabă : „Oare eram chiar atît de fericită ? Chiar atît de pură ? Pesemne că tot ce a fost înainte de căsătorie mi-a rămas atît de curat în amintire prin contrast cu pata de neșters pe care mi-a lăsat-o în suflet nunta. Anii de liceu, dinainte de a fi devenit soție și mamă, îmi apar acum ca un paradis. Pe atunci însă nu-mi păreau chiar atît de frumoși. Cum aș fi putut să știu că numai în anii aceia, înainte de a intra în viață, îmi trăiam adevărata viață. Da, eram pură ca un înger, dar un înger plin de pasiuni. În ciuda părerii profesoarelor, eu sufeream și făceam și pe alții să sufere. Mă bucuram de răul pe care îl făceam și de acela pe care mi-l pricinuiau prietenele mele ; era o suferință pură, pe care n-o altera nici o remușcare : atît durerile cît și bucuriile se nașteau pe atunci din cele mai inocente plăceri.“

Cea mai mare răsplată pentru Thérèse era să se considere demnă de Anne, vara, cînd se reîntîlneau în pădurea de stejari de la Argelouse. Simțea nevoia să-i poată spune acestei fete crescute la călugărițe : „Pentru a mă simți la fel de pură ca tine, eu nu am nevoie de îndemnuri și laude răsuflăte, nici de panglicuțe drept răsplată...“ De fapt, puritatea Annei de la Trave se datora mai degrabă neștiinței, deoarece călugărițele de la Sacré-Coeur le ascundeau micilor lor eleve realitatea prin mii de văluri. Thérèse disprețuia fetițele de vîrsta ei care confundau virtutea cu ignoranța. „Tu nu cunoști viața, draga mea“, îi repeta Annei în acele veri de demult petrecute la Argelouse. Frumoase veri... Acum, în micul tren care se pune în sfîrșit în mișcare, Thérèse își mărturisește că spre acele veri trebuie să-și întoarcă gîndul ca să poată

vedea limpede ceea ce a urmat. E de necrezut și totuși adevărat că în zorii atît de puri ai vieții noastre, semne imperceptibile prevestesc deja furtunile îngrozitoare ce vor veni. Adesea diminețile prea senine nu sînt un semn bun ; ele anunță după mese și seri furtunoase, cu ronduri de flori răvășite, crengi rupte și atîta noroi ! În nici un moment al vieții ei Thérèse nu s-a gîndit prea mult, n-a făcut nici un gest premeditat, nici o cotitură bruscă : a coborît doar pe nesimțite o pantă alunecoasă, întîi mai încet, apoi mai repede. Și totuși, femeia sfîrșită din această seară e tot fata tînră și fericită de pe vremea vacanțelor petrecute la Argelouse, unde se întorcea acum fugară și apărută de întunericul nopții.

Cît este de obosită ! Ce rost are să mai descoperi imboldurile secrete ale unor fapte împlinite ? Tînră femeie încearcă să privească pe fereastră, dar afară e întuneric și nu vede nimic, doar chipul ei împietrit, ca de mort, reflectat pe geam. Micul tren își încetinește mersul, locomotiva șuieră prelung, apropiindu-se cu prudență de o gară. Un felinar legănat de o mîină, chemări și strigăte în graiul local, guițatul strident al purceilor descărcați din vagoane o fac pe Thérèse să înțeleagă că au și ajuns la Uzeste. Mai are încă o stație pînă la Saint-Clair, de unde va trebui să parcurgă cu șareta ultima etapă a călătoriei pînă la Argelouse. Cît de puțin timp i-a mai rămas pentru a-și pregăti apărarea !

III

Cînd ajungi la Argelouse ai impresia că te afli într-adevăr la capătul lumii. E un cătun dincolo de care nu mai zărești nimic cît vezi cu ochii. Argelouse n-are nici biserică, nici primărie, nici cimitir, doar

cîteva case împrăştiate în jurul unui cîmp de secară, la vreo 10 kilometri de oraşelul Saint-Clair, unde duce un singur drum desfundat. Dincolo de Argelouse, acest drum, numai hîrtoape, se ramifică în cîteva poteci pline cu nisip ; iar pînă la Ocean nu mai sînt decît 80 de kilometri — o fişie de pămînt acoperită de mlaştini, de lagune, ici-colo pîlcuri de pini sfrijiţi, întinderi de landă ¹, unde spre stîrşitul iernii şi oile devin cenuşii. Cele mai bune familii din Saint-Clair îşi au obîrşia în acest cătun pierdut. Pe la mijlocul secolului trecut, cînd răşina şi lemnul începuseră sa sporească substanţial veniturile pînă atunci precare pe care le aduceau turmele de oi, bunicii acelora care trăiesc azi se stabiliseră aci, la Saint-Clair, lăsînd casele lor din Argelouse pe seama țăranilor cărora le dădeau pămîntul să-l lucreze în parte. Doar bîrnele sculptate de pe la streşini, ori cîte un cămin de marmură, mai amintesc de proprietarii avuţi de altădata. Aceste case se scufundă tot mai mult an de an ; acoperişul uncia din ele s-a lăsat într-o parte şi a ajuns să atingă aproape pămîntul, ca aripa unei uriaşe păsări obosite.

Două dintre aceste case vechi mai sînt locuite şi astăzi de urmaşii primului proprietar. Doar familiile Larroque şi Desqueyroux îşi mai păstrau casele din Argelouse aşa cum le moşteniseră de la străbuni. Jêrôme Larroque, primarul şi consilierul general al subprefecturii, cu reşedinţa în oraşelul B., la marginea căruia locuia el însuşi cea mai mare parte a anului, nu voise să facă nici o schimbare pe moşia lui de la Argelouse, de fapt zestrea nevestei sale (care murise la a doua naştere, pe cînd Thérèse mai era încă în leagăn) şi i se părea normal ca fiicei sale să-i placă,

¹ Şes întins, nefertil pe țărmurile Atlanticului, format din nisipuri marine fixe sau mobile.

mai târziu, să-și petreacă vacanțele acolo. Thérèse se stabilea acolo din iulie, sub paza surorii celei mai mari a tatălui ei, mătușa Clara, o fată bătrână și surdă, căreia îi plăcea de asemenea singurătatea, fiindcă, zicea ea, acolo nu vedea buzele altora mișcându-se, fără să audă ce spun, și nu se putea auzi nimic în afară de vuietul vîntului răzbătînd printre pini. Domnul Larroque se bucura că datorită casei de la Argelouse scapă de fiica sa pentru cîtva timp și acolo ea avea prilejul să se împrietenească cu Bernard Desqueyroux, cu care trebuia să se căsătorească într-o zi, fiindcă așa doreau ambele familii, deși înțelegerea dintre ele nu avea încă un caracter oficial.

Bernard Desqueyroux moștenise și el de la tatăl său o casă la Argelouse, vecină cu cea a familiei Larroque, dar nu venea acolo niciodată înainte de a se deschide vînătoarea, și nu rămînea decît în octombrie avînd în apropiere și o rezervație de porumbei sălbatici.

Iarna, acest tînăr serios locuia la Paris, unde urma Facultatea de Drept ; nici vara nu stătea prea mult cu familia, deoarece Victor de la Trave — cu care maică-sa, rămasă văduvă, se recăsătorise, fără să țină seamă „că nu avea un sfaț“ — îl scotea din sărute, mai ales că din cauza cheltuielilor lui nesăbuite devenise batjocura lumii din Saint-Clair. Iar pe Anne, sora lui vitregă, o socotea prea tînără pentru a putea fi luată în seamă. Poate că nici Thérèse nu-l preocupa cu mult mai mult. Dar cum în toată regiunea nimeni nu se îndoia de această căsătorie, deoarece proprietățile celor doi tineri erau așezate parcă anume ca să se contopească, și Bernard, ca un tînăr chibzuit ce era, împărtășea întru totul părerea lumii. De altfel, el nu lăsa nimic la voia întîmplării și marea lui mîndrie era convingerea că știe să-și organizeze bine viața. „Omul nu-i nenorocit decît din propria lui vină...“ repeta acest tînăr puțin prea gras pentru vîrsta lui.

Pînă la căsătorie munca și plăcerile ocupau un loc egal în viața lui ; deși nu disprețuia nici mîncarea, nici băutura și îndeosebi vînătoarea, studia „pe brînci“ după cum spunea mama sa. Doar un bărbat trebuie să fie mai instruit decît soția lui, mai cu seamă că Thérèse era vestită pentru inteligența ei ; ce-i drept, părea cam emancipată... dar Bernard știa cum să ia o femeie pentru ca să o domine ; și apoi, nu era rău „să-l aibă de partea sa“ pe bătrînul Larroque, care putea să-i fie de folos în carieră, după cum îi tot repeta maică-sa. Așadar, la 26 de ani, după ce făcuse cîteva călătorii conform unui itinerar alcătuit cu grijă, vizitînd Italia, Spania și Olanda, Bernard Desqueyroux avea să se căsătorească cu fata cea mai bogată și cea mai inteligentă din întreaga regiune a landelor, deși poate nu și cea mai frumoasă, despre care se spunea însă : „Nici nu te întrebi dacă e frumoasă sau urîță, în orice caz farmecul ei te cucerește“.

După ce a schițat în gînd această caricatură a lui Bernard, Thérèse zîmbește și spune : „Ce-i drept, era mai civilizată decît majoritatea tinerilor cu care aș fi putut să mă mărit“. Femeile din lande sînt în general cu mult superioare bărbaților, care încă din liceu stabilesc relații doar între ei și în cercul lor îngust n-au cum să se cioplească ; deoarece landele au pus stăpînire pe inima lor, nu se pot desprinde de acolo nici cu mintea, și nu cunosc alte plăceri decît cele oferite de meleagurile lor natale, pe care ar avea impresia că le trădează, că se rup de ele, dacă n-ar mai semăna cu țărani din partea locului, dacă n-ar mai vorbi în graiul lor, și și-ar schimba obiceiurile destul de primitive și grosolane. Dar sub scoarța aspră a lui Bernard nu se ascundea oare un soi de bunătate ? Cînd era pe moarte, țărani cărora le dădea pămîntul în parte, spuneau : „Dacă moare, nu mai rămîne nici un domn de treabă pe aici“. Într-adevăr, Bernard avea inimă

bună, o judecată sănătoasă și era totdeauna de bună-credință, nu vorbea niciodată despre ceea ce nu cunoștea și era conștient de limitele sale. În prima tinerețe, acest Ipolit¹ de provincie, care era și destul de chipeș, alerga mai puțin după fete decît după iepurii pe care îi vîna prin landă...

Și totuși, acum, cînd Thérèse stă cu ochii închiși, cu capul rezemat de fereastra vagonului, nu-i apare în minte imaginea lui de altădată, cînd venea cu bicicleta de la Saint-Clair la Argelouse, dimineața pe la nouă, ca să nu-l prindă arșița pe drum ; nu chipul acestui logodnic indiferent îi apare în minte, ci al surorii lui mai mici, Anne, îmbujorată la față, la ora cînd greierii abia începeau să țeasă cu cîntecul lor un vâl între pini, și cerul încingea pămîntul landelor ca un cuptor și milioane de muște care se ridicau din mărăcini umpleau văzduhul cu bîzîitul lor. „Pune-ți haina înainte de a intra în casă ; salonul e ca o ghețarie... spunea mătușa Clara și adăuga : Iar de băut am să-ți dau, fetița mea, cînd n-ai să mai fii transpirată...” Anne o saluta pe mătușa Clara, care era surdă, strigînd cît o ținea gura, dar în zadar ; Thérèse îi spunea : „N-are rost să strigi pînă răgușești, draga mea, ea înțelege totul după mișcarea buzelor”. Dar degeaba se străduia Anne să articuleze cît mai limpede fiecare cuvînt, schimonosindu-și gurița ei mică, căci mătușa Clara îi răspundea ceva la întîmplare și pînă la urmă cele două prietene o luau la fugă pentru ca să poată rîde în voie.

Thérèse, ghemuită în compartimentul întunecat, re trăiește acele zile senine — senine și totodată luminate de o rază de fericire, ușoară și difuză ; pe atunci ea nu știa că aceste palide licăriri de bucurie erau

¹ După mitologia greacă, fiul regelui Teseu, care prin farmecul său stîrnește pasiunea Fedrei, mama sa vitregă.

singurele pe care avea să le cunoască vreodată. Nimic nu-i prevestea că soarta nu-i hărăzise clipe mai frumoase decît acelea petrecute în salonul umbros, cu perdelele lăsate, în toiul arșiței de vară, cînd ședea pe canapeaua de rips roșu, lîngă Anne, care ținea pe genunchii strînși un album de fotografii. De unde îi venea această fericire ? Doar Anne avea cu totul alte gusturi decît Thérèse : era un chin pentru ea să citească, nu-i plăcea decît să coasă, să trîncănească și să rîdă, și nu avea nici o preocupare mai serioasă. În schimb, Thérèse înghițea cu aceeași pasiune romanele lui Paul de Kock ¹, *Les causeries du Lundi* ², *L'histoire du Consulat* ³ și tot ceea ce se găsește de obicei prin dulapurile conacelor de la țară.

Avéau cu totul alte gusturi ; singura lor plăcere comună era de a sta împreună în acele după-mese cînd arșița silește oamenii să se baricadeze în semi-întunericul încăperilor ca într-o cetate asediată. Din cînd în cînd Anne se ridica, se ducea să vadă dacă mai scăzuse arșița ; dar era destul să deschidă puțin obloanele de la fereastră, ca lumina să năvălească în cameră ca un șuvoi de metal topit, gata parcă să dea foc covorului, așa încît se grăbeau să le închidă din nou și să se ascundă iar în întuneric.

Chiar și spre seară, cînd soarele nu mai înroșea decît trunchiurile pinilor către rădăcină și cînd nu se mai auzea țîrîind decît un ultim greiere printre ierburi, sub stejari tot mai stăruia încă zăpușeala. Atunci, cele două prietene se întindeau la marginea pădurii ca și cum s-ar fi așezat pe malul unui lac. Norii prevesti-

¹ Paul de Kock (1794—1871), scriitor francez care înfățișează în romanele sale viața micii burghezii.

² *Convorbirile de luni* — studii critice de Sainte-Beuve (1804—1869), vestit critic francez.

³ *Istoria Consulatului și a Imperiului* de Adolphe Thiers (1797—1877), om politic și istoric francez.

tori de furtună le stîrneau fantezia cu imaginile lor fugare ; dar Thérèse nici nu apuca să vadă femeia înaripată pe care Anne i-o arăta pe cer, căci într-o clipă aceasta se și transforma, după spusele prietenei ei, într-un ciudat animal cu botul pe labe.

În septembrie, pe înserate, după ce-și luau ceaiul, se încumetau să iasă la plimbare în acest ținut secetos, unde nu găseai o picătură de apă ; trebuia să te îndepărtezi mult de Argelouse, străbătînd întinderi mari de nisip, înainte de a ajunge la izvoarele pîrîului Hure, care țîșnesc din mai multe locuri deodată, iar în văile dintre ele se zăresc, printre rădăcinile arinilor, niște petece înguste de iarbă. Picioarele goale ale celor două fete amorțeau în apa rece ca gheața, dar într-o clipă se uscau și se înfierbîntau din nou. Se opreau de obicei într-una din colibele unde se adăposteau vînătorii de porumbei sălbatici în octombrie, și acolo se simțeau la fel de bine ca peste zi în salonul întunecos. Nu schimbau nici un cuvînt, fiindcă nu aveau nimic să-și spună și în timpul acestor popasuri nevinovate, clipele se scurgeau pe nesimțite ; tinerele fete ședeau nemișcate, ca un vînător la pîndă cînd vede o pasăre apropiindu-se în zbor, și face semn să se păstreze tăcere. Tot astfel li se părea și lor că un singur gest ar fi alungat fericirea monotonă și pură, care le copleșea. Anne, nerăbdătoare să vîneze ciocîrlii pe înserate, dădea semnalul de plecare ; Thérèse, care nu putea suferi acest joc, o urma totuși, fiindcă dorea să fie cît mai mult împreună. Anne lua din vestibul pușca de calibru 24, care nu te izbește în umăr cînd tragi, Thérèse ședea pe marginea șanțului și se uita cum Anne, din mijlocul cîmpului de secară, țintea spre soare ca și cum ar fi vrut să-l atingă. Thérèse își astupa urechile și totuși auzea țipătul disperat care sfîșia o clipă azurul, apoi vedea cum Anne ridica pasărea rănită, ținînd-o

cu grijă în palmă și, în timp ce-i mîngîia cu buzele penele calde încă, o sugrumă.

— Ai să vii și mîine ?

— Ei, nu chiar în fiecare zi !

Așadar Anne nu voia s-o vadă în fiecare zi ; Thérèse o înțelegea și își dădea seama că n-are rost să stăruie sau să protesteze. Anne spunea că, deși n-are altă treabă, preferă să vină mai rar, fiindcă : „Dacă ne vedem zilnic, pînă la urmă n-o să ne mai putem suferi...” Thérèse răspundea : „Poate... mai știi... În orice caz să nu vii din obligație, vino numai cînd ai chef... cînd n-ai nimic mai bun de făcut...” Seara, Anne încăleca pe bicicletă și, sunînd mereu pe drum, dispărea în întunericul care se lăsase.

Atunci Thérèse pornea spre casă ; țăranii o salutau de departe ; nici copiii nu se apropiau de ea. Era ora cînd oile împrăștiate printre stejari se adunau deodată și o luau la fugă, urmărite de strigătele ciobanului. Mătușa Clara o aștepta în pragul casei și, din pricina surzeniei vorbea fără întrerupere, ca să o împiedice pe Thérèse să-i spună ceva. „De ce o cuprindeau asemenea neliniști în acele seri ?” se întreba Thérèse. Nu-i venea să citească, n-avea chef de nimic și umbla fără rost prin fața casei. „Nu te îndepărta, mîncăm în-dată”, îi striga mătușa ei. Și totuși se întorcea la marginea drumului pustiu cît putea vedea cu ochii. Din pragul bucătăriei se auzea sunînd clopoțelul care o chema la cină. Poate că în acea seară ar fi trebuit să aprindă lampa în sufragerie, unde aceeași liniște adîncă o învăluia pe bătrîna surdă, care stătea nemișcată, cu mîinile încrucișate pe fața de masă, ca și pe tînăra fată cu privirea pierdută în gol.

„Bernard, Bernard, cum să te introduc în lumea mea complicată, haotică, pe tine care faci parte dintr-o categorie obtuză, din categoria necruțătoare a oamenilor simpli, lipsiți de imaginație ? Desigur, de

la primele cuvinte, își spunea Thérèse, are să mă întrerupă și are să mă întrebe : Atunci de ce te-ai măritat cu mine ? Doar nu eu am alergat după tine... „Într-adevăr, de ce se măritase cu el ? De fapt Bernard nici nu se prea grăbise să o ia de soție. Thérèse își amintea că doamna Victor de la Trave, mama lui Bernard, repeta cu orice prilej : „El ar mai fi așteptat, dar ea s-a grăbit, s-a pripit din cale-afară... Din păcate, n-a fost crescută în principiile noastre : de pildă, fumează ca un soldat, ca să-și dea aere ; dar în fond e cinstită, curată ca lacrima. Desigur că în curînd vom izbuti să-i băgăm în cap idei mai sănătoase. Ce-i drept, nu sîntem chiar atît de încîntați de această căsătorie. Și apoi mai e și povestea cu bunica Bellade... Deși lumea a uitat-o, nu-i așa ?... Ar fi exagerat să vorbim de un scandal în familie, abia dacă a circulat un zvon, așa de bine a fost totul înăbușit. Dumneavoastră mai credeți în ereditate ? E drept că tatăl ei are niște idei destul de condamnabile, dar nu i-a dat fetei decît exemple bune. Se poate spune că e un adevărat sfînt laic. Și apoi e un om de mare vază. În viață ai nevoie de toată lumea. La urma urmei, trebuie să închizi ochii la cîte ceva. În sfîrșit, poate n-o să vă vină a crede, dar e mai bogată decît noi. Pare de necrezut și totuși așa este. Unde mai pui că-l adoră pe Bernard...”

Într-adevăr, Thérèse se prefăcea că-l adoră, fiindcă această atitudine îi cerea un efort mai mic decît oricare alta. Era de-ajuns ca atunci cînd stăteau împreună în salonul de la Argelouse, sau se plimbau pe sub stejarii de la marginea ogoarelor, să-și ridice spre el ochii aceia, cărora știa așa de bine să le dea o expresie de îndrăgostită inocentă. Văzînd o astfel de pradă la picioarele sale, tînărul se simțea măgulit, dar nu se mira cîtuși de puțin. „Să nu glumești cu ea, îi repeta maică-sa, vezi bine cum se frămîntă.”

„M-am măritat cu el fiindcă...” Thérèse se încruntă, își acoperă ochii cu mîna și se străduiește să-și aducă aminte. Unul dintre motive fusese bucuria copilărească de a deveni cumnata Annei. E drept că această înrudire o încînta mai mult pe Anne, pe Thérèse însă noua legătură dintre ele o lăsa destul de indiferentă. La urma urmei de ce să-i fie rușine și să nu recunoască că de fapt cele două mii de hectare ale lui Bernard o încîntaseră mai mult. „De mică a avut simțul proprietății în sînge”, se spunea despre ea. Cînd tatăl ei avea musafiri și după o masă îmbelșugată se aduceau băuturile tari, Thérèse rămînea adesea cu bărbații, fiindcă o interesau discuțiile lor despre arendași și muncitorii agricoli, despre bulumacii pentru mine, despre rășina de pin și terebentină. O pasiona mai cu seamă evaluarea proprietăților. Nu încapă îndoială că a cucerit-o mai ales perspectiva de a intra în posesia unei păduri atît de întinse. „De fapt și el era îndrăgostit de pădurea mea de pini...” Dar poate că Thérèse fusese stăpînită de un sentiment mai nelămurit, pe care acum se străduiește să și-l explice; poate că ceea ce căutase în căsătorie nu era atît dorința de a stăpîni, de a se îmbogăți și mai mult, ci mai curînd dorința de a-și găsi un refugiu. Nu cumva se grăbise să se mărite împinsă de un soi de teamă? Fiind obligată de mică să se ocupe de gospodărie, Thérèse dovedise spirit practic, și aștepta cu nerăbdare să-și facă un rost al ei, să-și ocupe odată pentru totdeauna locul care îi revenea; într-un cuvînt, voia să se pună la adăpost împotriva unui pericol pe care n-ar fi putut să-l definească precis. Niciodată nu păruse atît de echilibrată ca în timpul logodnei, știind că se integrează într-o familie unită ca un monolit, „că se căpătuiește”, că intră într-o categorie bine definită. Și era convinsă că astfel scapă de orice primejdie.

În primăvara aceea cînd se logodiseră, într-o zi se plimbau pe poteca ce taie nisipurile de la Argelouse la Vilméja. Frunzele moarte ale stejarilor mai pătau încă cerul albastru ; un strat de ferigi uscate acoperea încă pămîntul, străpuns ici-colo de vîlăstare tinere, de un verde proaspăt. Bernard îi spuse : „Fii atentă cum îți stingi țigara ; nu cumva să dai foc pădurii, nu se mai găsește un strop de apă în landă“. Ea îl întrebă : „E adevărat că ferigile conțin acid prusic ?“ Bernard nu știa dacă conțineau destul ca să te poți otrăvi. O mustrase cu duioșie : „Nu cumva ai vrea să mori ?“ Ea începuse să rîdă. Bernard își exprimase atunci dorința lui fierbinte ca ea să devină mai simplă. Thérèse își amintește că închisese ochii, și simțise cum două mîini puternice îi prind capul ei micuț, în timp ce o voce îi șoptea la ureche : „În căpșorul acesta mai sînt încă unele idei greșite“. Îi răspunsese : „N-ai decît să le alungi, Bernard“. Apoi se opriseră să privească cum lucrau niște zidari care măreau cu o cameră ferma de la Vilméja. Proprietarii, de fel din Bordeaux, voiau să-l instaleze acolo pe ultimul lor fiu, „ros de oftică“, boală de care murise și sora lui. Bernard avea un mare dispreț față de această familie Azévédo : „Ăștia jură pe toți sfinții că nu sînt evrei de origine... Dar îi trădează înfățișarea. Și pe deasupra mai sînt și tuberculoși, parcă nu era de-ajuns o boală...“

Pe atunci Thérèse era foarte liniștită. Știa că Anne va veni, de la pensionul ținut de maicile din Saint-Sébastien, pentru nuntă. Trebuia să fie domnișoară de onoare, avînd drept cavalier pe tînărul Deguilhem. Thérèse primise de la ea o scrisoare, în care îi cerea să-i răspundă de urgență ce rochii vor purta celelalte domnișoare de onoare : „Oare n-ai putea să-mi trimiți niște eșantioane ? Doar e în interesul tuturor să fie îmbrăcate în culori care să se armonizeze...“ Nici-

odată Thérèse nu cunoscuse atîta liniște sufletească — dar ceea ce ea lua drept liniște nu era decît un soi de toropeală : șarpele din inima ei era doar amorțit.

IV.

În ziua înăbușitoare a nunții, în biserica neîncăpătoare de la Saint-Clair, unde trîncăneala cucoanelor acoperea sunetul răgușit al armoniumului și unde parfumurile dominau mirosul de tămîie, abia atunci simți Thérèse că e pierdută. Intrase ca o somnambulă în cușcă și acum, la zgomotul ușii grele care se închisese, se trezi deodată în ea copilul nenorocit de altădată. Nimic nu se schimbase și totuși avea sentimentul că de azi înainte nu numai ea este pierdută, ci va duce și pe alții la pierzanie. Inima ei, împresurată, sufocată de cei din jur, avea să ardă mocnit, ca un foc ascuns care se furișează prin mărăciniș, aprinde un pin, apoi altul, apoi, tîrîndu-se din copac în copac, iscă o pădure de torțe. În această mulțime nu găsea nici un chip pe care să-și odihnească privirea, în afară de chipul Annei ; dar bucuria copilărească a tinerei fete crea un zid între ele. Anne se bucura ca și cum n-ar fi știut că, începînd din seara aceea, vor fi despărțite pentru totdeauna, nu numai în spațiu, dar și din pricina suferinței care o aștepta pe Thérèse — de încercarea iremediabilă prin care avea să treacă ființa ei curată. Anne rămînea pe celălalt țărm, unde așteaptă ființele pure, în timp ce Thérèse avea să intre în tagma celor încercate. Își aduse aminte că în sacristie, în timp ce se apleca pentru a săruta fața rîzătoare a Annei ridicată spre ea, își dădu seama deodată de goliciunea acelui suflet în jurul căruia crease un univers de dureri și de bucurii nelămurite ; în acest răstimp de

cîteva secunde, Thérèse descoperi disproporția uriașă dintre forțele tainice ale propriei inimi și acel chip drăgălaș, pudrat cu stîngăcie.

Multă vreme după aceea nu se mai vorbea la Saint-Clair și la B. despre această nuntă de pomină (unde peste o sută de țărani și servitori benchetuiseră la umbra stejarilor) fără să se menționeze că mireasa, „care desigur nu-i o frumusețe în adevăratul înțeles, dar care este farmecul întrupat“, păruse tuturor în ziua aceea urîță, aproape hidoasă : „Nici nu seamănă cu ea însăși, parcă era alta...“ Lumea văzuse numai că era altfel ca de obicei și susținea că de vină era ba rochia de mireasă, ba zăpușeala, fără să-și dea seama de ceea ce se ascundea de fapt sub această schimbare.

În seara acestei nunți, pe jumătate țărănească, pe jumătate burgheză, grupuri de oaspeți, în care străluceau rochiile fetelor tinere, siliră mașina mirilor să încetinească mersul pentru a-i aclama. Pe drumul presărat cu flori de salcîm depășiră șarete care mergeau în zigzag, conduse de flăcăi amețiți de băutură. Thérèse, gîndindu-se la noaptea ce a urmat, murmură : „A fost oribil“... apoi se corectează : „Nu, nu chiar atît de oribil...“ Se întreabă dacă a suferit mult în timpul călătoriei de nuntă, cînd au vizitat lacurile din nordul Italiei. Nu, nu prea mult ; aproape că o și amuza jocul de a nu se trăda. Să înșeli un logodnic e ușor, dar un soț nu. Oricine știe să rostească cuvinte prefăcute, prefăcătoria trupului însă cere mult mai multă pricepere. Nu oricine știe să mimeze dorința, bucuria, oboseala plăcută. Thérèse reuși să joace toate aceste senzații, care-i dădeau chiar o satisfacție amară. Imaginația ei îi sugera că în lumea necunoscută a simțurilor, în care un bărbat o silea să pătrundă, ar fi putut găsi și ea fericire. Dar în ce constă această fericire ? Thérèse descoperea voluptatea așa cum, pri-

vind un peisaj care abia se zărește prin ploaie, își închipui cum ar putea să arate într-o zi cu soare.

Cît de ușor se lăsa amăgit Bernard, tînărul acesta cu privirea inexpressivă, totdeauna preocupat să verifice dacă numerele tablourilor din muzee corespundeau într-adevăr cu cele din ghidul *Baedeker*, foarte satisfăcut că a putut vedea în minimum de timp posibil tot ceea ce era de văzut ! Bernard se izola în plăcerea lui egoistă ca acei purcei drăgălași, care sînt atît de hazlii cînd îi privești prin gard, cum gîfîie de mulțumire, cu rîtul în troacă („eu eram troaca“, își zise Thérèse). Avea același aer grăbit, preocupat și serios ; era un om organizat în toate cele. „Crezi într-adevăr că e bine ce faci ?“ îndrăznea cîteodată Thérèse, uluită, să-l întrebe. El rîdea și căuta să o liniștească. De unde învățase el oare să clasifice toate plăcerile trupești, să distingă mîngîierile unui om cumsecade de ale unui sadic ? Cum de nu șovăia niciodată ? Într-o seară, la Paris, unde se opriseră la întoarcere, Bernard părăsi ostentativ un spectacol de *music-hall*, care îl indignase : „Cînd te gîndești că străinii văd așa ceva la noi. Mai mare rușinea ! E firesc să ne judece după asemenea lucruri...“ Thérèse se uită aproape cu admirație la el : doar omul acesta pudic era tot acela a cărui laborioasă ingeniozitate nocturnă va fi obligată s-o suporte peste mai puțin de o oră.

„Bietul Bernard, de fapt nu-i mai rău decît alții. Dar dorința îl transformă pe omul care se apropie de tine într-un monstru, care nu mai seamănă cu el însuși. Nimic nu te desparte mai tare de complicele tău decît pasiunea lui : cînd Bernard se cufunda în plăcerea lui, eu făceam pe moarta, de teama ca nu cumva acest dement, acest epileptic să mă sugrume la cel mai mic gest al meu. De cele mai multe ori, cu o clipă înainte de a-și ajunge scopul, își dădea brusc seama

că e singur și atunci îndârjirea lui crispată se curma, și o lua de la capăt, regăsindu-mă cu dinții strînși, rece ca un cadavru aruncat de valuri pe o plajă.“

Primise doar o singură scrisoare de la Anne, căreia nu-i plăcea să scrie, dar, ca prin minune, fiecare rînd îi plăcu Thérèsei ; căci o scrisoare exprimă cu mult mai puțin sentimentele noastre reale, decît pe acelea pe care ar trebui să le încercăm, pentru ca ea să fie citită cu bucurie. Anne se plîngea că nu se mai poate plimba pe drumul către Vilméja, de cînd se stabilise acolo tînărul Azévédo. Îl zărise de departe, întins pe un șezlog printre ferigi, iar ei îi era groază de tuberculoși.

Thérèse recitea adesea această scrisoare și nici măcar nu aștepta alta. De aceea rămase foarte surprinsă într-o dimineață cînd primi poșta (era chiar a doua zi după spectacolul de *music-hall*, care îl indignase pe Bernard) și recunoscă pe trei plicuri scrisul Annei de la Trave. Diverse oficii poștale expediaseră la Paris aceste scrisori sosite *poste-restante*, deoarece tînăra pereche scurtase foarte mult călătoria, „nerăbdătoare să se întoarcă în cuibul său“, spunea Bernard, de fapt însă fiindcă nici unul din ei nu mai putea suporta prezența celuilalt : el murea de plictiseală de departe de puștile, de cîinii de vînătoare, de cîrciuma de la Argelouse, unde rachiul i se părea mai bun decît oriunde ; și apoi se săturase de femeia aceasta atît de rece și de ironică, care se preface indiferentă la toate, căreia nu-i place să stea de vorbă despre lucrurile cele mai interesante !... Iar Thérèse dorea să se întoarcă la Saint-Clair, așa cum o deportată, care tînjește într-o închisoare provizorie, e nerăbdătoare să cunoască insula unde e condamnată să vegeteze pînă la sfîrșitul vieții. Thérèse descifrase cu grijă data de pe ștampila fiecăruia dintre cele trei plicuri și apu-

case să deschidă scrisoarea cea mai veche, cînd Bernard scoase deodată o exclamație de indignare și-i strigă cîteva cuvinte pe care nu le înțelese, deoarece era deschisă fereastra ce dădea pe o intersecție de străzi unde autobuzele schimbau viteza. Bernard, bărbierit pe jumătate, începuse să citească o scrisoare a mamei lui. Thérèse parcă vedea și acum maioul lui cu ochiuri largi, brațele goale mușchiuloase, pielea de pe corp excesiv de albă, contrastînd cu roșeața gîtului și a feței. În dimineața aceea de iulie, deși devreme, se și lăsase o zăpușeală apăsătoare; soarele acoperit de un nor străveziu făcea să pară mai murdare fațadele cenușii care se zăreau prin ușa balconului. Bernard se apropie de Thérèse și-i strigă :

— Asta-i culmea ! Află că prietena ta Anne a luat-o razna. Cine și-ar fi închipuit că surioara mea... Cum Thérèse îl privea întrebătoare, continuă : Nici n-ai să crezi : s-a amoretat de prăpăditul acela de Azévédo ! Da, chiar de ofticosul ăla pentru care a fost mărită casa de la Vilméja... Și pe cît se pare Anne a luat-o chiar în serios... Zice că are să aștepte pînă la majorat... A înnebunit de-a binelea, după cum scrie mama. Numai de n-ar afla nimic familia Deguilhem ! Tînărul Deguilhem ar fi în stare să nici n-o mai ceară în căsătorie. Ai primit și tu vreo scrisoare de la ea ? Atunci o să ne dăm seama mai bine despre ce e vorba... Hai, deschide-le odată !

— Vreau să le citesc pe rînd. De altfel n-am de gînd să ți le arăt.

Asta îi seamănă, se gîndi Bernard. Femeia asta are darul să complice totul. Dar treacă de la el, principalul era ca ea să-i bage fetei mințile în cap :

— Părinții mei se bizuie pe tine ca s-o faci să judece. Numai tu ai influență asupra ei... Da, da, așa este... Te așteaptă cu nerăbdare, numai tu poți salva situația.

Pînă cînd Thérèse se va îmbrăca, el se va duce să expedieze o telegramă și să cumpere două bilete pentru expresul de Bordeaux. Între timp ea putea să înceapă să facă bagajele :

— De ce nu citești scrisorile fetei ? Ce mai aștepti ?

— Să pleci tu.

Multă vreme după plecarea lui, Thérèse rămăsese întinsă pe pat, fumînd țigară după țigară, cu ochii ațintiți asupra literelor mari de aur înnegrit, fixate pe balconul de peste drum ; în cele din urmă desfăcu prima scrisoare. Nu-i venea a crede că prostituția aceea mică și dragă, că fata aceea mărginită, crescută la călugărițe, izbutise să găsească asemenea cuvinte înflăcărâte. Era cu neputință ca din această inimă lipsită de sensibilitate — căci Thérèse știa mai bine decît oricine cît de puțin sensibilă era Anne — să fi țîșnit această *Cîntare a cîntărilor*, acest lung suspin de fericire al unei femei îndrăgostite, acest prim strigăt de excesivă bucurie a simțurilor :

„...Cînd l-am întîlnit, nici nu mi-a venit a crede că el e : se juca de-a prinselea cu cîinele, chiuind de veselie. Cum aș fi putut să-mi închipui că era un om grav bolnav... de fapt nici nu e bolnav. Părinții lui iau doar anumite măsuri de precauțiune din pricina nenorocirilor care s-au abătut asupra familiei lor. Nu-i nici măcar plăpînd, mai curînd subțirel, dar îi place să fie răsfățat, alintat, fiindcă așa a fost obișnuit. Nici nu m-ai recunoaște, văzîndu-mă cum mă duc să-i aduc pelerina îndată ce se răcorește...“. Dacă Bernard ar fi intrat din nou în cameră în momentul acela, ar fi avut impresia că femeia care ședea pe pat nu era soția lui, ci o ființă necunoscută, o străină căreia nu-i cunoștea nici măcar numele. Thérèse stinse țigara și desfăcu a doua scrisoare :

„...Am să aștept oricît va trebui ; nu mă înspăimîntă nici o piedică, cînd iubești ca mine nimic nu are importanță. M-au reținut la Saint-Clair, dar Argelouse nu-i chiar atît de departe ca să nu mă pot întîlni cu Jean. Îți aduci aminte de rezervația de porumbei sălbatici ? Chiar tu, draga mea, ai ales locul acesta, de parcă ai fi prevăzut cît de fericită aveam să fiu aici... Dar nu cumva să crezi că facem ceva nepermis. Jean este atît de delicat ! Nici nu-ți poți închipui ce om este ! A studiat mult, a citit mult, ca tine. Dar la el lucrul acesta nu mă supără, și nici prin gînd nu mi-ar trece să-l iau vreodată în rîs. Ce n-aș da să fiu la fel de savantă ca tine ! Scumpa mea, în ce constă fericirea pe care tu o cunoști astăzi și pe care eu o bănuiesc doar, pentru ca simpla ei presimțire să te umple de bucurie ? Cînd mă aflu lîngă el, în coliba de vînătoare unde tu voiai totdeauna să ne luăm gustarea de după-masă, mîna lui stă nemișcată pe pieptul meu, iar eu îmi pun mîna pe locul unde-i bate inima («ultima mîngîiere permisă», cum o numește el), simt cum mă cuprinde o fericire atît de mare, aproape materială, încît am impresia că aș putea să o ating. Și totuși îmi spun că trebuie să existe o bucurie și mai mare decît aceasta ; iar cînd Jean pleacă de lîngă mine, palid de tot, amintirea mîngîierilor noastre, așteptarea întîlnirii de a doua zi, mă fac să nu mai aud plîngerile, rugămințile, nici chiar insultele bieților oameni din jur, care nu cunosc așa ceva... și n-au cunoscut niciodată... Iartă-mă, draga mea : îți vorbesc de această fericire de parcă nici tu n-ai cunoaște-o ; deși sînt mai neștiutoare decît tine ; totuși am convingerea fermă că ne vei lua apărarea împotriva celor care ne fac rău...”

Thérèse desfăcu și a treia scrisoare, care nu conținea decît cîteva cuvinte așternute în grabă :

„Vino cât mai repede, draga mea. Ne-au despărțit și mă supraveghează îndeaproape. Ei cred că ai să treci de partea lor. Le-am spus că voi face ceea ce vei hotărî tu. Am să-ți explic tot : de fapt el nu-i bolnav... Sînt fericită și totodată sufăr. Sînt fericită că sufăr din pricina lui și mă bucură durerea lui ca o dovadă a dragostei pe care mi-o poartă...”

Thérèse nu citi mai departe. Cînd dădu să pună scrisoarea înapoi în plic, zări acolo o fotografie pe care n-o văzuse la început. Se apropie de fereastră ca s-o examineze : înfățișa un tînăr cu părul atît de bogat, încît capul lui părea prea mare. Chiar și pe acest instantaneu Thérèse recunoscuse locul unde fusese făcut : Jean Azévédo stătea în picioare, asemenea lui David, pe marginea povîrnită a unui șanț, îndărătul căruia se întindea landa pe care păștea o turmă de oi. Tînărul își ținea haina pe braț, iar cămașa îi era deschisă la gît... „pînă la limita mîngîierilor îngăduite... după cum spune el“. Cînd Thérèse ridică ochii, rămase uimită de imaginea pe care o vedea în oglindă. Trebui să facă o sforțare ca să-și descleșteze dinții și să-și înghită saliva. Își frecă fruntea și tîmplele cu apă de colonie. „Ea are parte de această bucurie... dar eu, de ce nu și eu ?“ se întreba. Fotografia rămăsese pe masă și lîngă ea lucea un ac cu gămălie...

„Cum am putut face așa ceva, tocmai eu...” În trenul care o zgîlție și mai tare acum, cînd și-a mărit viteza pentru că merge la vale, Thérèse își repetă : „Au trecut doi ani de cînd, în camera aceea de hotel, am luat acul cu gămălie și am străpuns fotografia băiatului în dreptul inimii, și n-am făcut-o cu furie, ci foarte calm, ca și cum ar fi fost vorba de un gest obișnuit. Apoi m-am dus la toaletă, să arunc fotografia străpunsă cu acul și am tras apa.“

Cînd Bernard se întoarse fu mulțumit văzînd-o atît de preocupată, ca un om care a cîntărit bine lucrurile și apoi și-a stabilit un plan de acțiune. O dojeni însă pentru că fuma prea mult și risca să se intoxice. După cîte înțelegea el, Thérèse socotea că nu trebuie să se facă atîta caz de toanele unei fete, mai mult, era sigură că va reuși s-o lămurească... Bernard era atît de bucuros că are în buzunar biletele de întoarcere, încît se arătă mărinimos, rugînd-o pe Thérèse s-o ia pe Anne cu binisorul ; mai cu seamă se simțea măgulit că familia lui începuse de pe acum să facă apel la nevastă-sa. De bucurie, o anunță pe Thérèse că oricît de scump ar costa, la prînz vor lua masa — ultima lor masă din această călătorie — într-un restaurant elegant din Bois de Boulogne. În taxi îi comunică planurile lui cu privire la deschiderea vînătorii ; abia aștepta să pună la încercare cîinele pe care Balion i-l dresase. Maică-sa îi scrisese că, mulțumită cauterizărilor, iapa nu mai șchiopăta... Era încă puțină lume la restaurant, unde personalul, prea numeros, îi intimidă. Thérèse își aduce aminte și azi de mirosul de acolo : mirosea a mușcate și a saramură. Bernard nu băuse pînă atunci vin de Rhin. „Prețul e cam pipărat, n-am ce zice !“ exclamă el. Dar nu era în fiecare zi sărbătoare. Umerii lați ai lui Bernard o împiedicau pe Thérèse să privească sala. În spatele ferestrelor mari de cristal treceau lin și se opreau fără zgomot automobile luxoase. Thérèse vedea cum i se mișcă lui Bernard lîngă urechi mușchii de la tîmple, temporalii, cum știa că se numesc. După cîteva sorbituri, Bernard se aprinse foarte tare la față. De altfel toată înfățișarea lui dovedea că este un tînăr chipeș, obișnuit să trăiască la țară, căruia îi lipsea însă de cîteva săptămîni mișcarea în aer liber, ceea ce împiedica arderea rației sale zilnice de mîncare și de alcool. Thérèse nu-l ura, era doar obsedată de dorința de a fi singură

pentru a se putea gîndi la suferințele ei, pentru a se gîndi ce anume o doare ! Ar fi vrut să nu-l mai vadă în fața ei, să nu se mai silească să mănînce, să zîmbească ; să scape de grija de a-și controla permanent expresia, de a-și pleca ochii pentru a le umbri strălucirea. De fapt voia ca mintea ei să se poată concentra nestingherită asupra acestei dureri misterioase, vecină cu disperarea, care se traducea într-o imagine : o ființă evadează din insula pustie unde îți închipuiai că va trăi alături de tine pînă la sfîrșitul vieții ; și iată că izbutește să treacă peste prăpastia care o desparte de ceilalți oameni și să se alătore lor, ca și cum s-ar muta pe altă planetă... Dar asta e cu neputință : ce ființă s-a mutat vreodată pe altă planetă ? Anne făcuse totdeauna parte din lumea muritorilor de rînd ; aceea, pe care Thérèse o privea pe vremuri cum dărmă cu capul pe genunchii ei, în timpul vacanțelor lor singuraticе, nu era decît o nălucă : n-o cunoscuse niciodată pe adevărata Anne de la Trave, pe aceea care astăzi se întîlnea cu Jean Azévédo într-o colibă de vînătoare părăsită, între Saint-Clair și Argelouse.

— Ce-i cu tine ? De ce nu mănînci ? Nu trebuie să rămîna în farfurie nici o firimitură, costă prea scump și ar fi păcat. Nu te simți bine din pricina căldurii ? Sper că n-ai să leșini. Nu cumva ți-e greață... de pe acum ?

Thérèse zîmbi, mai bine zis buzele ei schițară un zîmbet. Îi spuse că se gîndește la povestea de dragoste a Annei, numai fiindcă simțea nevoia să vorbească despre ea. Și cum Bernard îi declară că e foarte liniștit, de vreme ce se va ocupa ea de treaba asta, Thérèse îl întrebă de ce părinții lui erau împotriva acestei căsătorii. El avu impresia că voia să glumească și o rugă insistent să renunțe la paradoxuri :

— Mai întâi, știi bine că sînt evrei. Mama l-a cunoscut pe bătrînul Azévêdo, bunicul lui Jean, care a refuzat să se boteze.

Thérèse argumentă că aceste familii de israeliți portughezi erau dintre cele mai vechi din Bordeaux :

— Acești Azévêdo ajunseseră oameni cu vază încă pe vremea cînd strămoșii noștri nu erau decît niște ciobani amărîți, scuturați de friguri lîngă mlaștinile lor.

— Isprăvește, Thérèse ! N-are rost să discuți numai din spirit de contrazicere. Toți evreii sînt la fel... Și apoi toată lumea știe că ăștia sînt o familie de degenerați, ofticoși pînă în măduva oaselor.

Ea își aprinse o țigară cu un gest ostentativ, care îl scotea totdeauna din sărite pe Bernard :

— Ia adu-ți aminte de ce a murit bunicul, sau străbunicul tău ? Iar cînd te-ai căsătorit cu mine, te-ai întrebat de ce boală a murit mama mea ? Crezi oare că printre ascendenții noștri n-am putea găsi destui tuberculoși și sifilitici pentru a contamina tot universul ?

— Dă-mi voie să-ți spun, Thérèse, că mergi prea departe ; nici măcar în glumă sau ca să mă scoți pe mine din sărite n-ai dreptul să te atingi de familie !

Simțindu-se jignit, se umflă în pene, dîndu-și aere de superioritate pentru ca Thérèse să nu-l socotească ridicol. Dar ea stăruia :

— Îmi vine să rîd cînd mă gîndesc la neamurile noastre cu prudența lor de cîrțiță ! Sînt tot atît de îngrozite de tarele cunoscute, pe cît sînt de indiferente față de cele, cu mult mai numeroase, care nu se știu. Chiar tu folosești expresia de „boli secrete“, nu-i așa ? Dar oare bolile cele mai primejdioase pentru urmași nu sînt secrete prin definiție ? La asta familiile noastre nu se gîndesc niciodată. Ele, care se pricep atît de bine să acopere, să îngroape toate murdăriile lor, atît

de bine, că dacă n-ar fi servitorii, nu s-ar afla nici odată nimic. Din fericire există și servitorii...

— N-am de gând să-ți răspund : când o iei razna, cel mai bun lucru este să aștept să termini. Dacă vorbești așa cu mine, nu are prea mare importanță pentru că eu știu că glumești, când vom fi acasă însă, te sfătuiesc să nici nu încerci. Când e vorba de familie, noi nu glumim.

Da, familia ! Thérèse lăasă țigara să se stingă. Stătea cu privirea pierdută în gol, în timp ce în minte îi stăruia imaginea acestei cuști cu nenumărate gratii vii, împresurate de urechi și ochi în care ea își va aștepta moartea nemișcată, ghemuită într-un colț, cu mâinile în jurul pulpelor, sprijinindu-și bărbia de genunchi.

— Hai, Thérèse, nu mai sta așa bosumflată ! Dacă te-ai vedea...

Ea zîmbi, ascunzîndu-se din nou sub masca obișnuită.

— Am vrut doar să mă distrez... Cum poți fi așa prostuț ?

Dar la întoarcere, în taxi, când Bernard dădu să se apropie de ea, îl împinse ușor cu mâna la o parte.

Ultima seară, înainte de a se întoarce la țară, se duseră la culcare devreme, pe la ora nouă. Thérèse luă un somnifer, dar atît de mult dorea să adoarmă, încît în zadar așteptă somnul. Ațipi o clipă, pînă în momentul cînd Bernard, mormăind ceva nedeslușit, se întoarse spre ea ; și simți cum trupul lui mare și fierbinte se apropie tot mai mult ; îl respinse și, ca să scape de el, se retrase la marginea extremă a patului ; dar după cîteva minute, îl simți rostogolindu-se din nou spre ea, ca și cum trupul lui veghea, chiar și atunci cînd creierul era adormit, și își căuta inconștient, pînă și în somn, prada obișnuită. Îl împinse din nou la o parte cu un gest destul de brutal, care totuși nu-l

trezi... Ah, de l-ar putea îndepărta o dată pentru totdeauna ! De l-ar putea azvîrli din pat, să-l înghită bezna ! Noaptea la Paris claxoanele de automobil își răspundeau, așa cum făceau cîinii și cocoșii la Arge-louse în nopțile cu lună. Din stradă nu venea nici o boare. Thérèse aprinse lampa și, sprijinită în cot, privi pe omul acesta de 27 de ani care dormea nemîșcat lîngă ea : se dezvelise, respirația nu i se auzea, iar părul ciufulit îi acoperea fruntea încă netedă și tîmpla fără nici o zbîrcitură. Dormea dezarmat și gol, ca Adam, cufundat într-un somn adînc și parcă etern. După ce azvîrli pătura peste el, Thérèse se ridică din pat, căută una din scrisorile pe care nu le citise pînă la capăt și se apropie de lampă :

„Dacă mi-ar spune să-l urmez, aș părăsi totul fără să mă uit înapoi. Întotdeauna ne oprim în ultimul moment, în ultima clipă înainte de a trece la mîngîierea supremă, numai fiindcă așa vrea el, nu fiindcă eu m-aș opune. Aș zice mai degrabă că el îmi rezistă, deși aș dori să ating acele limite necunoscute, a căror simplă apropiere — după cum îmi tot repetă el — depășește toate celelalte bucurii ; după părerea lui, trebuie să rămii întotdeauna în preajma acestor limite și e mîndru că știe să frîneze pe o parte unde alții, odată angajați, alunecă fără să se mai poată opri...”

Thérèse deschise fereastra, rupse scrisorile în bucățele mici și se aplecă peste prăpastia de piatră, străbătută la ora aceea dinaintea zorilor doar de zgomotul unei singure cotigi care trecea. Bucățelele mici de hîrtie se învîrteau prin aer, înainte de a cădea, unele se opreau pe balcoanele de la etajele inferioare. Oare ce colț de țară trimitea spre tînăra femeie miresmele de cîmp pe care le respira acum în acest deșert de asfalt ? Vedea în închipuire pata pe care ar face-o pe bulevard corpul ei zdrobit și însîngerat, și cum ar for-

foti în jurul lui polițiști, trecători, gură-cască... „Ai prea multă imaginație ca să te sinucizi“, se ironiza Thérèse. De fapt nici nu voia să moară. Avea de îndeplinit o misiune urgentă, la care n-o îndemna nici răzbunarea, nici ura : prostuța aceea de la Saint-Clair, care credea că fericirea e posibilă, trebuia să afle, cum aflate și Thérèse, că fericirea nu există. Dacă n-au nimic comun între ele, să aibă măcar atît : plictiseala, lipsa oricărui țel înalt, a oricărei îndatoriri superioare, imposibilitatea de a aștepta altceva de la viață decît ritualul cotidian al unor obișnuințe umiltoare — într-un cuvînt, singurătatea fără nici o consolare. Zorile luminau acoperișurile cînd Thérèse se întinse în pat, alături de bărbatul adormit care, îndată ce o simți lîngă el, se și apropie.

Dimineța se trezi cu mintea limpede și calmă. Ce rost avea să se frămînte atîta ? Acum cînd familia avea nevoie de ajutorul ei, va face ceea ce i se cerea ; astfel va fi sigură că nu greșește. Thérèse era de aceeași părere cu Bernard, care tot repeta că ar fi un dezastru dacă Anne ar pierde o partidă atît de bună ca tînărul Deguilhem. E drept că nu era dintr-o familie atît de bună ca a lor, căci bunicul lui era un simplu cioban... Dar în schimb posedau cele mai frumoase păduri de pini din tot ținutul și în fond Anne n-avea cine știe ce zestre, iar din partea tatălui ei nu avea să moștenească decît cele cîteva petece de vie în fundul văii de la Langon, și acelea inundate aproape în fiecare an. Nici în ruptul capului Anne nu trebuia lăsată să scape din mîină un pretendent ca tînărul Deguilhem. Mirosul de ciocolată caldă, de la micul dejun, îi făcu rău Thérèsei și această greață împreună cu alte tulburări, îi confirma că a și rămas însărcinată. „E mai bine să avem cît mai curînd un copil, zicea Ber-

nard, ca să scăpăm de grijă." Și o privea cu respect pe femeia care purta în pîntecele ei pe unicul stăpîn al unor imense păduri de pini.

V.

Trenul se apropie de Saint-Clair. Saint-Clair !... Thérèse calculează în gînd unde a ajuns mergînd pe firul amintirilor, cam cît drum a parcurs. Oare va izbuti să-l facă pe Bernard să o urmeze pînă aici? Nu îndrăznește să spere că el va consimți să străbată atît de încet acest drum întortocheat, deși partea sa mai importantă începe abia de aici înainte.

„Cînd îl voi fi adus pînă la răs_pîntia unde mă găsesc, abia atunci îmi va mai rămîne de lămurit esențialul.“ Thérèse vrea să descifreze în sfîrșit enigma vieții ei, o tot iscodește pe tînăra burgheză căsătorită de curînd, pe care toată lumea o lăudase pentru înțelepciunea ei, atunci cînd se stabilise la Saint-Clair, caută să reînvie primele săptămîni petrecute în casa răcoasă și întunecată a socrilor. Obloanele de la ferestrele care dau spre piața principală sînt ca totdeauna închise ; în stînga fațadei, prin gardul de fier, se zărește grădina împurpurată de petunii, de mușcate, de heliotropi. Thérèse, cînd confidentă, cînd complice, ținea legătura cu soții de la Trave, ascunși în fundul unui salon întunecat de la parter, și Anne, care rătăcea prin grădină, de unde îi era interzis să iasă. Bătrînilor de la Trave le spunea : „Arătați-vă înțelegători și mai cedați puțin. Propuneți-i să faceți împreună o călătorie înainte de a lua o hotărîre, iar eu am s-o conving să primească, și în lipsa dumneavoastră am să descurc lucrurile.“ Dar cum ? Deoarece socrii bănuiau că ea are de gînd să facă cunoș-

tință cu tînărul Azévédo, îi liniști : „Nu putem obține nici un rezultat printr-un atac fățiș“. Doamna de la Trave susținea sus și tare că lumea, slavă Domnului, nu aflase încă.

Numai domnișoara Monod, împiegată la poștă, era la curent și asta fiindcă îi ceruseră să oprească cîteva scrisori ale Annei. „Dar fata asta e tăcută ca un mormînt. De altfel o și avem la mîină... așa că n-o să umble cu vorbe.“

„Să căutăm s-o facem să sufere cît mai puțin..“ repeta Hector de la Trave ; deși el, care pînă atunci îi făcuse Annei toate chefurile, pînă și cele mai absurde, nu putea acum să n-o aprobe pe soția lui, zicînd : „Nu poți face omletă fără să spargi ouăle“, sau : „Mai tîrziu are să ne mulțumească“. Dar se temea ca pînă atunci fata să nu se îmbolnăvească. Cei doi bătrîni tăceau preocupați, cu privirea pierdută în gol ; desigur, tot timpul gîndul le era la Anne, copila lor, care slăbise de atîta zbucium, nu lua nimic în gură, rătăcea veșnic prin grădina însorită, unde călca în picioare florile fără să le vadă, și se învîrtea de-a lungul gardului de fier, ca o căprioară în cușcă, tot căutînd o ieșire... Doamna de la Trave dădea amărîtă din cap : „Doar nu pot să mănînc eu în locul ei, nu ? Se îndoapă cu fructe în grădină ca să poată lăsa mîncarea în farfurie la masă.“ Iar Hector de la Trave încerca s-o mîngîie : „Mai tîrziu ne-ar trage la răspundere dacă ne-am da consimțămîntul... Chiar dacă n-or fi decît din pricina nenorociților pe care i-ar aduce pe lume..“ Soției îi era ciudă pe el, fiindcă dădea impresia că încearcă să se scuze : „Din fericire nu s-a întors încă familia Deguilhem. Norocul nostru este că ei țin la această căsătorie ca la ochii din cap..“ Așteptau ca Thérèse să iasă din cameră și cînd rămîneau singuri se întrebau : „Oare ce i-or fi băgat în cap călugărițele la pension ? Aici n-a putut vedea de-

cît exemple bune, iar noi n-am lăsa-o să citească orice carte... Thérèse are dreptate cînd spune că nimic nu zăpăcește mai mult fetele tinere decît romanele de dragoste scoase anume pentru ele... Dar ea vorbește în paradoxuri... De altfel Anne, slavă Domnului, n-are mania cititului. N-am avut niciodată prilej să-i fac observații în privința asta. Așa au fost toate femeile din familia noastră. Mai știi, dacă am reuși să o ducem să schimbe aerul, poate... Îți mai aduci aminte ce bine i-a făcut vilegiatura la Salies, după ce a avut pojar, urmat de bronșită ? Vom merge acolo unde va dori ea. E cel mai bun lucru pe care-l avem de făcut. Biata copilă, mi se rupe inima de mila ei ! "... Domnul de la Trave ofta și murmură : „De, o călătorie cu părinții... Nu, n-am zis nimic !“ îi răspundea el soției sale, care, fiind cam tare de ureche, îl tot întreba : „Ce-ai spus ?“ Cine știe de ce călătorie fericită, de ce clipe binecuvîntate petrecute cu o iubită, în tinerețea lui de crai, își amintise deodată omul acesta bătrîn, care își tocuse cu femeile mai toată averea ?

Thérèse se duse în grădină să stea de vorbă cu tînăra fată, care slăbise atît de mult, încît rochiile din anul precedent atîrnau pe ea : „Ei, ce se aude ?“ striga Anne de cîte ori se apropia prietena ei. În inima Thérèsei sînt încă vii toate amănuntele : aleile acoperite de praf cenușiu, pășunile uscate scrîșnind sub picioare, mirosul de mușcate pîrjolate, și Anne, mai secătuită decît orice plantă în acele după-amieze de august. Uneori le surprindea cîte o scurtă ploaie torențială sau o furtună, obligîndu-le să se adăpostească în seră, unde ascultau grindina care făcea să răsune pereții de sticlă.

— De ce nu vrei să pleci, de vreme ce tot nu-l poți vedea ?

— Chiar dacă nu-l văd, știu măcar că trăiește la zece kilometri de aici. Când suflă vîntul de la răsărit, știu că aude clopotele în același timp cu mine. Ție îți e totuna dacă Bernard e la Argelouse sau la Paris ? Chiar dacă nu mă întîlnesc cu Jean, știu cel puțin că este în apropiere. Duminica, la biserică, nici nu caut să întorc capul, fiindcă de la locul meu nu se vede decît altarul și o coloană izolează familia noastră de ceilalți credincioși. Dar la sfîrșitul slujbei, cînd ieșim...

— Dar duminica trecută de ce n-o fi venit ?

Thérèse știa că nu venise și că în zadar căutase Anne să-l zărească prin mulțime, deși maică-sa o trăgea după ea.

— Poate că e bolnav... Scrisorile lui nu mi se dau, așa că nu știu nimic despre el.

— Oricum, e ciudat că nu găsește un mijloc ca să-ți trimită o veste.

— Dacă tu ai vrea, Thérèse... da, înțeleg că te găsești într-o situație delicată...

— Acceptă să pleci în călătorie și, în lipsa ta, poate că...

— Nu pot să mă îndepărtez de el.

— În orice caz are să plece el, draga mea. Peste cîteva săptămîni va părăsi Argelouse.

— Ah, taci ! Nu pot suporta gîndul acesta. Și nici o veste de la el, care să mă ajute să trăiesc ! Ca să nu mor, îmi repet în fiecare clipă cuvintele lui, care m-au bucurat cel mai mult ; dar tot repetîndu-le, ajung să nu mai fiu sigură dacă le-a rostit într-adevăr, deși încă îmi răsună în urechi ceea ce mi-a spus la ultima noastră întîlnire : „Numai pe tine te iubesc...” Așa a spus, ori poate : „Ești ceea ce am mai scump în viață”. Nu-mi amintesc precis.

Cu sprîncenele încruntate de concentrare, căuta ecoul cuvintelor lui mîngîietoare, lărgindu-le sensul la infinit.

— În fond, ce fel de om este ?

— Nici nu-ți poți închipui...

— E oare atît de deosebit de toți ceilalți ?

— Aș vrea să ți-l descriu... dar nu pot, e mai presus de tot ce ți-aș putea spune. Cine știe, poate că dacă l-ai cunoaște, ți s-ar părea foarte oarecare... deși sînt sigură că nu.

Anne nici nu mai reușea să deslușească trăsăturile esențiale ale tînărului, deoarece dragostea ei îi dădea o asemenea strălucire, încît o orbea. „Pe mine pasiunea m-ar face mai lucidă, se gîndea Thérèse, nu mi-ar scăpa nici un amănunt dacă ar fi vorba de un om pe care l-aș dori.”

— Spune, Thérèse, dacă m-aș resemna și aș accepta această călătorie, tu ai căuta să-l vezi, ca apoi să-mi reproduci cuvintele lui ? I-ai transmite scrisorile mele ? Bineînțeles, dacă voi pleca, dacă voi avea curajul de a pleca.

Thérèse părăsea grădina inundată de lumină și pătrundea din nou, ca o viespe întunecată, în salonul unde bătrînii așteptau să scadă zăpușeala și să cedeze fiica lor. Thérèse trebui să facă de multe ori acest drum încolo și înapoi, pentru a o convinge pe Anne să plece și desigur n-ar fi izbutit niciodată, dacă întoarcerea familiei Deguilhem n-ar fi fost iminentă. Anne tremura de spaimă în fața acestei noi primejdii. Dar Thérèse îi tot repeta că fiind un tînăr atît de bogat, Deguilhem nu se prezenta rău de loc.

— Cum poți vorbi așa, Thérèse ? Mie nici nu mi-a venit să mă uit la el. Poartă ochelari cu ramă de metal, e chel și apoi e bătrîn.

— Are douăzeci și nouă de ani...

— Ei, vezi că e bătrîn ? Şi apoi, bătrîn sau nu, mi-e totuna...

În seara aceea, la cină, soţii de la Trave vorbeau de Biarritz, se întrebau la ce hotel să tragă. Thérèse o observa pe Anne care stătea nemişcată şi absentă. „Hai, sileşte-te să mănînci... trebuie să te sileşti“, îi tot repeta doamna de la Trave. Şi Anne ducea lingura la gură cu un gest de automat şi cu ochii stinşi. Pentru ea nu exista nimeni şi nimic pe lume, afară de acela la care se gîndea. Cîteodată zîmbea în neştire, amintindu-şi de un cuvînt sau de o mîngîiere a lui, de pe vremea cînd se întîlneau în coliba de vînătoare şi mîna prea puternică a lui Jean Azévédo îi desfăcea uneori bluza. Thérèse se uita apoi la Bernard, aplecat cu tot bustul peste farfurie şi, cum şedea cu spatele la lumină, nu-i vedea faţa, îl auzea doar cum mestecă rar, ca şi cum ar rumega, grav, de parcă ar fi îndeplinit un ritual. Thérèse se ridica brusc de la masă. În urma ei, soacră-sa spunea : „Preferă să ne facem că nu băgăm de seamă. Aş vrea s-o răsfăţ, dar nu se lasă. În starea în care se află e firesc să aibă nu numai greţuri dar şi alte tulburări. Dar orice ar spune, fumează prea mult.“ Şi bătrîna doamnă începea să înşire amintiri de pe vremea cînd era gravidă : „Îmi aduc aminte că atunci cînd te aşteptam pe tine, trebuia să miros mereu o minge de cauciuc, era cel mai bun mijloc ca să-mi înceteze greţurile“.

— Thérèse, unde eşti ?

— Aici, pe bancă.

— Ah, da, abia acum îţi văd ţigara.

Anne se aşeza, rezemîndu-şi capul de umărul nemişcat al prietenei ei şi, cu ochii la cer, spunea : „Şi el vede aceste stele. Şi el aude clopotele de vecernie...“

Altă dată o ruga : „Sărută-mă, Thérèse“. Dar Thérèse nu se apleca spre fața încrezătoare, întinsă către ea, și se mulțumea să întrebe :

— Suferi ?

— Nu, astă seară nu sufăr fiindcă am înțeles că orice s-ar întâmpla, tot am să mă duc la el. Acum m-am liniștit. Esențialul e să știe și el acest lucru și îl va afla de la tine, de vreme ce m-am hotărât să plec în călătorie. Dar la întoarcere, de-aș ști că trebuie să trec prin zid, și tot am să-l strâng în brațe mai de vreme sau mai târziu ; sînt atît de sigură de asta, cum sînt sigură că trăiesc. Nu, Thérèse, nu, te rog, măcar tu să nu-mi faci morală — să nu-mi vorbești de familie...

— Nu la familie mă gîndesc, draga mea, ci la el : cum poți pica așa, din senin, în viața unui om, are și el o familie, interese, munca lui, poate chiar o legătură...

— Asta nu ! Doar mi-a spus : „Nu te iubesc decît pe tine...“ iar altă dată : „Dragostea noastră e tot ce am mai de preț în momentul de față...“

— „În momentul de față“ ?

— Dar ce-ți închipui ? Crezi că nu vorbea decît de clipa de atunci ?

Thérèse nici nu mai avea nevoie s-o întrebe dacă suferă, o auzea suspinînd în întuneric, dar nu-i era milă de ea. De ce i-ar fi fost ? Ce mîngîiere trebuie să simți în momentul cînd repeți numele sau pronumele cuiva pe care îl iubești din toată inima ! Chiar numai gîndul că trăiește, că respiră, că seara adoarme cu capul pe brațul îndoit, că se trezește în zori, că trupul lui tînăr împrăstie ceața...

— Plîngi, Thérèse ? Plîngi din cauza mea ? Bine că măcar tu mă iubești în casa asta !

Anne se lăsase în genunchi și-și sprijinise capul în poala Thérèsei, dar deodată se ridică :

- Am simțit cum ceva s-a mișcat sub fruntea mea...
- Da, de câteva zile a început să miște.
- Copilul ?
- Da : a și început să trăiască.

Se întoarseră spre casă, ținându-se de mijloc, așa cum mergeau pe vremuri pe drumul de la Nizan sau pe drumul de la Argelouse. Thérèse își aduce aminte că se înfricoșase simțind în ea greutatea acelei ființe care începea să miște : Câte pasiuni răscolite din străfundurile ființei sale trebuia să pătrundă în carnea aceea încă informă ! Thérèse parcă se vede în seara aceea, șezînd la fereastra deschisă din camera ei (îl auzise încă din grădină pe Bernard strigînd : „Nu aprinde lampa că intră țîntarii). Se apucase să numere lunile pînă la nașterea copilului ; ar fi vrut să creadă în Dumnezeu pentru a obține prin rugăciuni ca acea făptură necunoscută, care încă se confunda cu măruntaiele ei, să nu vină niciodată pe lume.

VI

Lucrul cel mai ciudat e că Thérèse nu-și amintește prea bine de zilele care au urmat după plecarea Annei și a soților de la Trave ; știe doar că în perioada aceea era foarte apatică. Deși le făgăduise socrilor ei că în timpul cît vor lipsi de la Argelouse va căuta modalitatea de a intra în legătură cu tînărul Azévêdo spre a-l convinge să renunțe la Anne, Thérèse nu dorea decît un singur lucru : să se odihnească, să doarmă. Bernard consimțise să părăsească propria lui casă și să se mute în vechea locuință a Thérèsei, mai confortabilă, și unde mătușa Clara îi scutea de toate grijile gospodăriei. De altfel, Thérèse nici nu se mai sinchisea de ceilalți. N-aveau decît să se descurce singuri !

Nimic nu-i făcea plăcere, în afară de starea de topeală în care dorea să rămână pînă la naștere. Bernard o scotea din sărite, amintindu-i în fiecare dimineață făgăduiala de a lua legătura cu Jean Azévédo. Thérèse începuse să-l bruftuiască fiindcă acum îl suporta și mai greu. Poate că la nervozitatea ei contribuia și sarcina, cel puțin așa credea Bernard. El însuși începea să sufere de o obsesie foarte răspîndită printre oamenii de categoria lui, deși rareori se manifestă înainte de treizeci de ani : spaima de moarte, care în primul moment te uluia la un bărbat atît de tînăr și de voinic. Orice i se spunea pentru a-l liniști, el protesta : „Tu nu poți ști ce simt eu...” Asemenea oameni grași și mîncăcioși, născuți dintr-un neam de trîntori prea bine hrăniți, sînt puternici numai în aparență. Un pin plantat într-un pămînt îngrășat artificial crește mai repede decît unul sălbatic, dar, în schimb, deși e tînăr și vînjos, putrezește repede pe dinăuntru și trebuie tăiat înainte de vreme. „E numai din pricina nervilor”, îi spunea toată lumea, dar Bernard simțea că undeva are o hibă, ca o crăpătură invizibilă într-un metal. Și ceea ce era de necrezut, nu mai mîncea, își pierduse pînă și pofta de mîncare. Cînd cineva îl întreba de ce nu consultă un medic, ridica din umeri cu prefăcută indiferență; de fapt, incertitudinea îi părea poate mai ușor de suportat decît o eventuală condamnare la moarte. Cîteodată noaptea respira atît de greu, încît o trezea brusc pe Thérèse, îi lua mîna și i-o pune pe inima lui, ca să simtă și ea cît de neregulat bate. Thérèse aprindea lumînarea, se scula din pat și-i turna valeriană într-un pahar cu apă. Din întîmplare acest amestec este binefăcător, se gîndea Thérèse ; dar de ce n-ar fi o otravă ucigătoare ? Numai moartea aduce adevărata liniște. Cel mai adînc somn e cel veșnic. De ce oare

acest om care se văita veșnic, era atît de înspăimîntat de ceea ce l-ar fi alinat pentru totdeauna ? De obicei el adormea înaintea ei. Cum ar fi putut așipi lîngă această masă de carne, care sforăia așa încît uneori părea că horcăie ? Slavă Domnului, acum cel puțin nu se mai atingea de ea, fiindcă dragostea i se părea mai primejdioasă pentru inimă decît orice alt efort fizic. În zori, cîntatul cocoșilor deștepta țărani din vecinătate, apoi vîntul de răsărit aducea sunetul clopotelor din Saint-Clair care chemau la utrenie ; și abia atunci așipea și Thérèse. Dar îndată începea să se foiască și soțul ei. Se îmbrăca repede, ca un țaran, și se spăla doar pe față cu apă rece ; apoi alerga la bucătărie ca un cîine flămînd și căuta cu lăcomie în cămară rămășițele din ajun ; înfuleca la repezeală cîte un picior de pasăre, o bucată de friptură rece, sau se mulțumea cu un ciorchine de struguri și cu o coajă de pîine frecată cu usturoi. Era singura masă bună zilnică. Din ceea ce mîncea el, arunca cîte o bucată și lui Flambeau și Diane, cărora le clănțăneau dinții de nerăbdare. Ceața mirosea a toamnă. La ora aceea Bernard uita de suferințele lui, simțindu-se iarăși tînăr și atotputernic. În curînd aveau să apară stolurile de porumbei sălbatici și trebuia să pregătească din timp lațuri, păsări de momeală cărora să le scoată ochii. Pe la ora unsprezece, cînd se întorcea acasă, o găsea pe Thérèse încă în pat.

— Bine, dar ce ai de gînd cu tînărul Azévédo ? Știi bine că mama așteaptă vești de la tine la Biarritz, *poste-restante*.

— Dar tu cum o duci cu inima ?

— Să nu-mi pomenesci de inimă. E destul să-mi amintești de ea, ca să o simt din nou. Asta dovedește că este ceva nervos... Nu-i așa ?

Thérèse nu-i răspundea niciodată așa cum ar fi dorit el.

— Nu se știe niciodată ; tu singur poți să-ți dai seama de ceea ce simți. Nu trebuie să te neliniștească faptul că tatăl tău a murit de angină pectorală, mai ales la vârsta ta... E adevărat că bolile de inimă sînt ereditare în familia Desqueyroux. Ce caraghios ești, Bernard, cu frica ta de moarte ! Cum ! n-ai niciodată sentimentul profund al propriei tale inutilități care mă urmărește pe mine ?... Serios ? Ție nu ți se pare că viața unor oameni ca noi seamănă grozav și ea cu moartea ?

Bernard ridică din umeri plictisit de veșnicele ei paradoxuri. Nu i se părea cine știe ce scofală să fii spiritual : e de ajuns ca la orice idee sănătoasă să susții contrariul. Și apoi n-avea rost să-și dea atîta osteneală pentru el, mai bine să-și păstreze mintea clară pentru întrevederea cu tînărul Azévédo.

— Știi că pleacă de la Vilméja pe la mijlocul lui octombrie ?

La Villandraut, ultima gară înainte de Saint-Clair, Thérèse se întrebă : „Cum să-l conving pe Bernard că nu l-am iubit pe băiatul acela ? El va crede desigur că l-am adorat. Ca toți oamenii care n-au cunoscut niciodată dragostea adevărată, Bernard își închipuie cu siguranță că o crimă ca aceea de care sînt acuzată nu poate fi decît o crimă pasională.“ Ar trebui să-l facă pe Bernard să înțeleagă că pe vremea aceea nu-l ura cîtuși de puțin, deși adesea prezența lui o plictisea, dar nici prin gînd nu-i trecea că un alt bărbat ar fi putut s-o ajute să iasă din situația în care se afla. La drept vorbind, Bernard nici nu era de disprețuit. Și apoi, Thérèse nu putea suferi romanele care înfățișau oameni excepționali, cum nu întâlnești niciodată în viață.

Singurul om care-i impunea, pe care îl socotea superior, era tatăl ei. De fapt dorea din toată inima

să vadă un om superior în acest radical încăpăținat, bănuitor, care juca pe mai multe tablouri : și în realitate era un mare proprietar și industriaș (în afară de fabrica de cherestea de la B. avea și o uzină chimică la Saint-Clair, unde prelucra rășina provenită din pădurile lui de pini și ale numeroaselor sale rubedenii). Avea mai ales veleități de politician și, în ciuda firii lui arțăgoase care îi atrăsese mulți dușmani, la prefectură se bucura de mare trecere. Pentru femei manifesta un dispreț nemărginit, chiar și pentru Thérèse, care pe atunci trecea drept o fată foarte inteligentă. De când se produsese drama, îi repeta mereu avocatului : „Toate femeile sînt niște isterice, cînd nu sînt de-a dreptul idioate“. Acest anticlerical făcea adesea pe sfîntul. Deși uneori fredona cîte un refren de Béranger¹, nu putea suferi să se discute în prezența lui despre anumite subiecte necuviincioase și, dacă se întîmpla, roșea ca un băiețandru. Bernard știa de la tatăl său vitreg că domnul Larroque nu cunoscuse nici o femeie înainte de căsătorie. „Iar de cînd a rămas văduv, toți prietenii noștri comuni mi-au spus de nenumărate ori că n-a avut niciodată o legătură amoroasă. Tatăl tău e un om și jumătate“. Așa spunea Bernard și așa crezuse și Thérèse, care îi atribuia o seamă de trăsături frumoase cînd acesta nu era de față, dar de cîte ori îl vedea, își dădea seama de josnicia lui. Venea să o vadă mîai ales la Argelouse decît la Saint-Clair, fiindcă nu avea nici o simpatie pentru familia de la Trave. Cînd se ducea în casa lor deși era interzis să se vorbească despre politică, de cum se așezau la masă, începea o controversă stupidă, care degenera repede în ceartă. Thérèse socotea că era sub demnitatea ei să intervină, mîndria o oprea

¹ *Pierre-Jean de Béranger* (1780—1857), poet francez, autor de cîntece, îndeosebi cu conținut patriotic și politic, dintre care multe au devenit populare.

să deschidă gura, afară de cazul cînd venea vorba despre o chestiune religioasă și cînd lua cu vehemență partea domnului Larroque. Atunci strigau cu toții atît de tare, încît pînă și mătușa Clara prindea cîte o frîntură de frază, sărea și ea la harță cu vocea ei stridentă de surdă, lăsînd să se dezlanțuie vechea ei furie de radicală convinsă, „care știe ceea ce se petrece în mănăstiri“ ; de fapt (după părerea Thérèsei) mătușa Clara era mai credincioasă decît oricare membru al familiei de la Trave, dar se războia atît de fățiș cu Dumnezeu numai fiindcă îngăduise ca ea să fie urîtă și surdă, și să moară fată bătrînă, fără să fi cunoscut dragostea. Din ziua cînd doamna de la Trave se ridicase indignată de la masă, evitau de comun acord asemenea discuții metafizice. De altfel și politica avea darul să-i scoată din sărîte și pe cei de dreapta și pe cei de stînga, deși cu toții erau de acord asupra unui principiu pe care îl socoteau esențial : și anume că proprietatea funciară e singura valoare pe lume și dacă n-ai pămînt, nici nu merită să trăiești. Ciocnirile se iveau însă cînd se punea întrebarea dacă trebuie sau nu să facă vreo concesie în această privință. Iar dacă se resemnau și admiteau concesii, pînă unde să meargă ? Thérèse, „care avea simțul proprietății în sînge“, ar fi vrut ca problema să se discute fățiș, în mod cinic și era revoltată de tertipurile folosite atît de familia Larroque, cît și de familia de la Trave pentru a masca setea lor comună de avere. Cînd tatăl său făcea caz de „devotamentul său neclintit față de democrație“, Thérèse îl întrerupea : „Lasă, nu te mai osteni, doar sîntem între noi“. Ea susținea că vorbele mari în politică o dezgustă ; de fapt era și greu să înțeleagă tragismul conflictului dintre clase în acest ținut, unde cel mai sărac om are o mică proprietate și nu visează decît s-o sporească, unde toți locuitorii, țărani și burghezi, au același cult

pentru pământ, pentru vânătoare, pentru mâncare și băutură, care crează între ei o frăție strînsă. Bernard, însă, mai avea și oarecare cultură și trecea drept om umblat; Thérèse însăși recunoștea cu satisfacție că era un om cu care aveai ce vorbi: „La urma urmei, e cu mult superior mediului său...” Așa îl judecase pe soțul ei pînă în ziua cînd îl întîlnise pe Jean Azévédo.

Era în acea perioadă a anului cînd răcoarea nopții stăruie toată dimineața și oricît de tare ar fi ars soarele la amiază, de pe la ora 5 după-masă se așternea o ceață ușoară care prevestește amurgul cu mult înainte de a se lăsa. Se iviseră primele stoluri de porumbei sălbatici și Bernard nu se întorcea acasă decît după ce se întuneca. În ziua aceea însă, plecase într-un suflet la Bordeaux să consulte un medic, deoarce în noaptea precedentă se simțise rău.

„N-aveam chef de nimic pe vremea ceea, își amintește Thérèse, mă duceam să mă plimb o oră pe șosea, fiindcă știam că o femeie gravidă trebuie să facă mișcare. Mă feream să trec prin pădure din pricina vînătorilor de porumbei, ca să nu fiu nevoită să mă opresc la fiecare pas, să fluier și să aștept ca vînătorul să-mi răspundă printr-un strigăt că pot merge mai departe; dar cîteodată în loc de răspuns se auzea un șuier prelung și vedeam o pasăre căzînd printre stejari; atunci trebuia să mă ghemuiesc lîngă un copac. După această plimbare mă întorceam acasă, moșaiam pe un fotoliu în salon lîngă foc, sau în bucătărie și o lăsam pe mătușa Clara să mă răsfețe. După cum un zeu nu dă nici o atenție celor care-l slujesc, tot astfel n-o luam nici eu în seamnă pe această fată bătrînă, care vorbea pe nas și tot pălăvrăgea despre servitori, despre țărani; gura nu-i tăcea o clipă ca să nu fie silită să asculte, ceea ce i-ar fi cerut o sforțare. Mai întotdeauna po-

vestea niște întâmplări sinistre cu țărani bolnavi pe care îi îngrijea nopți de-a rîndul cu un devotament lucid : despre niște bătrîni, muritori de foame, condamnați să muncească pînă la moarte ; despre niște infirmi părăsiți de toată lumea, despre femei nevoite să facă o muncă istovitoare. Mătușa Clara repeta cu un fel de satisfacție, în același dialect naiv, cuvintele lor cele mai îngrozitoare. De fapt nu mă iubea decît pe mine, care nici măcar nu mă uitam la ea cînd îngenunchea ca să-mi scoată pantofii și ciorapii și să-mi încălzească picioarele, ținîndu-le în mîinile ei bătrîne.

Balion venea să întrebe ce are de făcut a doua zi, cînd se pregătea să plece la Saint-Clair. Mătușa Clara îi făcea o listă de cumpărături și îi dădea în primire rețetele pentru toți bolnavii din Argelouse : «Întîi să te duci la farmacie ; Darquey va avea de lucru toată ziua ca să prepare atîtea medicamente...»

Prima mea întîlnire cu Jean... Trebuie să-mi aduc aminte toate amănuntele : aveam de gînd să mă duc pînă la coliba aceea părăsită, unde luam pe vremuri gustarea de după-amiază cu Anne și unde știam că îi plăcea să se întîlnească mai tîrziu cu tînărul Azévédo. De fapt nu pornisem într-acolo ca să-mi retrăiesc amintirile, ci fiindcă în partea aceea pinii crescuseră prea mari ca să se mai poată vîna porumbeii — deci nu riscam să stingheresc vînătorii. Nici în colibă nu mai ședea nimeni la pîndă, căci pădurea dimprejur ascundea orizontul ; vîrfurile stufoase ale copacilor nu mai lăsau să se vadă acele fîșii largi de cer, pe care vînătorul zărește pasărea de departe. Îmi aduc bine aminte că soarele de octombrie mai ardea încă ; înaintam cu greu pe drumul acesta nisipos ; muștele mă sîcîiau. Simțeam așa de grea sarcina ce purtam ! Abia așteptam să mă așez pe banca putredă din colibă. Cînd am dat să deschid ușa, tocmai ieșea de acolo un

tînăr cu capul gol, pe care l-am recunoscut imediat : era Jean Azévédo ; și în prima clipă mi-am închipuit că își dăduse acolo întîlnire cu o fată, atît părea de tulburat. Am vrut să plec, dar nu m-a lăsat ; e ciudat cît de mult a stăruit să rămîn : «Vă rog să intrați, doamnă, vă jur că nu mă stingheriți cîtuși de puțin».

De ce mă întreba dacă de afară se putea vedea ce se petrecea înăuntru ? Cînd în urma stăruințelor lui am intrat în colibă, m-am mirat că nu era nimeni acolo. Poate că fata, desigur vreo ciobăniță, se strecurase afară printre crengi. Dar nu se auzise nici o creangă trosnind. Mă recunoscuse și el, așa că primul cuvînt pe care îl rosti fu numele Annei. Eu ședeam jos iar el în picioare în aceeași poziție ca pe fotografie. Priveam prin cămașa de mătase locul unde înfipsesem acul, din simplă curiozitate, fără urmă de pasiune ; îmi reaminti fără nici o mînie de cele scrise de Anne : «iar eu pun mîna pe locul unde-i bate inima» (ultima mîngîiere permisă, cum o numește el). Era oare frumos ? Avea fruntea boltită, ochii catifeლაți, caracteristici neamului său, obrajii prea cărnoși, și — ceea ce mă dezgustă la băieții de vîrsta lui — acoperiți de coșuri, semn că sîngele mai fierbe încă. Din coșuri mustea puroiul și din palme transpirația, pe care și-o ștergea cu o batistă înainte de a-mi strînge mîna. Dar privirea lui strălucitoare era plină de foc ; îmi plăcea gura lui mare, totdeauna întredeschisă, lăsînd să se vadă dinții ascuțiți, ceea ce îl făcea să semene cu un cățeluș căruia îi este cald. Dar eu cum arătam ? Ca o demnă reprezentantă a familiei, desigur. De la început l-am luat de sus, l-am acuzat pe un ton solemn «că tulbură și dezbină o familie onorabilă». Parcă văd și acum uimirea sinceră întipărită pe fața lui și îi aud rîsul tineresc : «Așadar credeți că vreau să mă căsătoresc cu ea ? Sînteți convinsă că aspir

această onoare ?» Am înlemnit, fiindcă mi-am dat seama într-o clipă ce prăpastie era între dragostea înflăcărată a Annei și indiferența tînărului, care se dezvinovăța cu însuflețire : într-adevăr, cum să nu te lași cucerit de farmecul unei fete atît de drăgălașe ? Doar nu e interzis să te joci, și tocmai fiindcă nici nu putea fi vorba de căsătorie între ei, jocul îi păruse fără importanță. Desigur se prefăcuse că împărtășește intențiile Annei... Iar cînd l-am întrerupt cu un ton aspru și reprobator, mi-a răspuns cu vehemență că Anne însăși putea să confirme că, datorită lui, n-au mers niciodată prea departe ; de altfel era convins că tot lui îi datora Anne singurele momente de dragoste adevărată pe care îi va fi dat să le trăiască în tot cursul vieții ei cenușii : «Îmi spuneți că suferă, doamnă, dar credeți oare că soarta îi va hărăzi vreodată ceva mai bun decît această suferință ? Am auzit atît de multe despre dumneavoastră încît cred că vă cunosc îndeajuns ; știu că nu semănați cu lumea de pe aici, că vi se pot spune astfel de lucruri. Înainte ca Anne să-și înceapă lugubra călătorie prin viață pe corabia sinistră a unei case vechi din Saint-Clair, am înzestrat-o cu un capital de senzații și vise care o vor salva poate de la disperare și în orice caz o vor împiedica să se abrutizeze.» Nu-mi mai amintesc dacă această exagerată siguranță de sine, pretențioasă și afectată, m-a revoltat sau m-a convins. De fapt, vorbea atît de repede, încît la început nici nu l-am putut urmări, dar în curînd mintea mea s-a obișnuit cu această volubilitate : «Să mă creadă cineva în stare, tocmai pe mine, să doresc o astfel de căsătorie, să-mi arunc ancora în acest deșert sau să mă împovărez cu o fetiță naivă la Paris ? Firește, Anne mi-a lăsat o amintire încîntătoare, chiar și în momentul cînd m-ați surprins mă gîndeam la ea... Dar cum să te legi pentru totdeauna, doamnă ? Fiecare clipă trebuie să-ți

aducă o nouă bucurie — o bucurie diferită de toate cele pe care le-ai cunoscut înainte.»

Setea lui de bucurie, de viață, care-l făcea să semene cu un animal tânăr, îmbinată cu o mare inteligență, îi dădea în ochii mei un farmec atît de ciudat, încît îl ascultam fără să-l întrerup. Într-adevăr mă fascinase, și cînd mă gîndesc cu ce mijloace ieftine, Doamne Dumnezeule ! Trebuie să recunosc însă că mă vrăjise. Parcă aud și acum clopotele de vecernie, băhăitul oilor, strigătele sălbaticе ale păstorilor, care anunțau de departe apropierea unei turme. I-am spus tînarului că ar putea să pară ciudată prezența noastră în această colibă ; aș fi vrut să-mi răspundă că ar fi bine să nu facem nici un zgomot pînă ce va trece turma ; mi-ar fi plăcut să stăm alături în tăcere, uniți printr-un soi de complicitate (atît de repede reușise să stîrnească și în mine dorința imperioasă ca fiecare clipă să-mi lase o amintire, care să mă ajute să trăiesc mai tîrziu). Dar Jean Azévédo nu m-a contrazis și a deschis ușa colibei, lăsîndu-mă să trec înainte cu un gest excesiv de politicoș. M-a condus pînă la Argelouse numai după ce s-a asigurat că nu aveam nimic împotriva. Că scurt mi s-a părut drumul la întoarcere, deși însoțitorul meu a apucat să-mi vorbească despre o mie de lucruri, prezentîndu-le într-o lumină cu totul nouă, surprinzătoare, așa încît pînă și cele pe care credeam că le cunosc mi se păreau noi. Bunăoară, cînd a venit vorba de religie și i-am repetat ceea ce susțineam de obicei în familie, m-a întrerupt : „Da, așa-i, dar problema este cu mult mai complicată...” Într-adevăr, aducea în discuție precizări de o claritate care mă uimea... Oare așa era în realitate sau numai mi se părea ?... Azi desigur m-ar dezgusta un asemenea ghiveci de banalități : spunea, de pildă, că multă vreme crezuse că singurul lucru important este căutarea lui Dumnezeu, goana după el : «îmi ve-

nea să fug peste mări și țări, să fug ca de moarte de aceia care își vîră în cap că l-au găsit și se culcă pe lauri, clădindu-și adăposturi unde să doarmă liniștiți : multă vreme am disprețuit asemenea oameni...»

Mă întrebă dacă am citit *Viața părintelui Foucauld* de René Bazin¹ și cînd m-am silit să zîmbesc ironic, mi-a mărturisit că această carte îl tulburase : «Curajul de a trăi o viață cu adevărat primejdioasă, în sensul cel mai adînc al cuvîntului — susținea el — poate nu constă atît în căutarea lui Dumnezeu, cît în descoperirea lui și, odată ce l-ai descoperit, să rămîi în orbita lui.» Îmi descrise apoi «marea aventură a mysticilor», mi se plînsese că temperamentul lui îi interzicea s-o încerce, «fiindcă de cînd își aducea aminte nu fusese niciodată pe deplin pur». Lipsa de pudoare, ușurința cu care își deschidea sufletul mă uimea, mai ales în comparație cu discreția noastră provincială, cu tăcerea noastră asupra vieții interioare a fiecăruia. Bîrfelile de la Saint-Clair nu comentau decît aparențele, fără să se atingă vreodată de viața sufletească. În fond, ce știu eu despre Bernard ? Oare nu este și el mult mai complex decît caricatura cu care mă mulțumesc atunci cînd încerc să-l definesc ? În timp ce Jean vorbea, eu îl ascultam mută fiindcă nu-mi veneau în gînd decît frazele obișnuite din discuțiile noastre familiare. După cum la noi toate trăsurile sînt pe «măsura» făgașului, adică destul de largi pentru a cuprinde între roți urmele adînci săpate de căruțe, tot astfel gîndurile mele fuseseră pînă în ziua aceea «pe măsura» mentalității tatălui meu și a socrilor mei. Jean Azévédo umbla totdeauna cu capul gol ; parcă-i văd și acum cămașa deschisă pe pieptul tînar, ca de copil, gîtul prea vînjos. Nu cumva m-a cucerit farmecul lui fizic ? Nu, nici gînd ! Era însă primul bărbat

¹ René Bazin (1853—1932), romancier francez.

întîlnit care punea viața spirituală mai presus de orice. Din ceea ce îmi povestea Jean despre profesorii și prietenii lui de la Paris, ale căror idei și opere le cita mereu, reieșea că el nu este un fenomen unic, excepțional, ci că face parte dintr-o elită numeroasă, elita «celor care există cu adevărat», după cum spunea el. Menționa o mulțime de nume, fără să-și închipuie măcar că aș fi putut să nu le cunosc, iar eu mă prefăceam că nu le aud pentru prima oară.

Cînd au apărut la o cotitură a drumului ogoarele de la Argelouse, am exclamat : «Am și ajuns !» Fumul ierburilor arse se tîra pe acest pămînt sărac ce-și dăduse recolta de secară ; pe marginea șanțului povîrnit se scurgea, ca un șuvoi de lapte murdar, o turmă de oi, ce părea că paște nisipul. Ca să ajungă la Vilméja, Jean trebuia să străbată acest cîmp. I-am propus : «Am să te însoțesc ; toate aceste probleme mă pasionează». Dar acum n-am mai avut nimic să ne spunem. Paiele de secară rămase pe miriște îmi înțepau picioarele prin sandale. Aveam sentimentul că ar fi dorit să rămînă singur ca să poată urmări în voie o idee care tocmai îi venise în minte. I-am atras atenția că nu vorbisem aproape de loc despre Anne, dar el m-a încredințat că nu avem libertatea de a ne alege subiectul discuțiilor, nici pe acel al meditațiilor noastre : „Dacă nu vrem, a adăugat cu îngîmfare, să ne supunem la disciplina inventată de mistici... Cei de categoria noastră se lasă totdeauna tîrîți de curenți, alunecă pe o pantă sau alta...” Astfel toată discuția era abătută în sensul cărților pe care le citea atunci. Am stabilit o nouă întîlnire pentru a lua împreună o hotărîre cu privire la Anne. Vorbea acum distrat și, fără să-mi răspundă la o întrebare pe care i-o pusesem, se aplecă să culeagă, cu un gest de copil, o ciupercă pe care o miroși și apoi o duse la gură.

În pragul casei, Bernard o aștepta cu nerăbdare pe Thérèse : „N-am nimic, sînt sănătos ! îî strigă el de cum îî zări rochia albă prin întuneric. Ai crede că un om voinic ca mine poate fi anemic ? Pare de necrezut și totuși așa este : nu trebuie să te încrezi niciodată în aparențe. Am să urmez un tratament... tratamentul Fowler, e o soluție de arsenic. Esențialul este să-mi recapăt pofta de mîncare...”

Thérèse își reamintește că în primul moment nu se enervă, fiindcă se sinchisea mai puțin ca de obicei de ceea ce spunea sau făcea acum Bernard (ca și cum lovitura ar fi venit de la o depărtare mai mare). Nici nu-l ascultă, fiindcă era orientată trup și suflet spre un alt univers, unde trăiesc oameni mînați de dorința irezistibilă de a cunoaște, de a înțelege, de a deveni „ei înșiși“, după cum repeta Jean cu o satisfacție profundă. La masă, cînd aduse în sfîrșit vorba despre întîlnirea lor, Bernard îî strigă : „Și nu mi-ai spus nimic pînă acum ? Ciudată făptură mai ești și tu ! Ei, ce-ați hotărît ?“

Thérèse improviză pe loc un plan de acțiune, care i se părea de fapt cel mai nimerit : Jean Azévédo era de acord să-i scrie o scrisoare prin care s-o convingă cu blîndețe pe Anne să renunțe la orice nădejdi. Bernard izbucni în rîs cînd Thérèse îî demonștră că tînărul nu ține de loc la această căsătorie :

— Cum, un Azévédo să nu țină la căsătoria cu Anne de la Trave ? Ei, aș ! Ce, ești nebună ? Pur și simplu știe că nu-i merge și astfel de oameni nu riscă atunci cînd știu că n-au decît de pierdut. Ești încă naivă, fetiço !

Din pricina țințarilor, Bernard ceruse să nu se aprindă lampa, așa că nu observă privirea pe care i-o aruncă Thérèse. Își recăpătase pofta de mîncare,

după cum spunea chiar el, convins că medicul din Bordeaux îi salvase viața.

„De cîte ori m-am întîlnit oare cu Jean Azévédo ? A plecat de la Argelouse pe la sfîrșitul lui octombrie... Să ne tot fi plimbat împreună de cinci-șase ori ; întîlnirea pe care ne-am dat-o anume ca să ticluim scrisoarea pentru Anne nu intră în socoteală. Naiv cum era, alegea formulările, pe care le socotea cele mai potrivite pentru a o liniști pe Anne, dar care pe mine, deși nu i-am spus-o, mă îngrozeau. De fapt ultimele noastre plimbări se confundă într-o singură amintire. Țin minte doar că Jean Azévédo îmi descria Parisul, prietenii săi și, ascultîndu-l, îmi imaginam un stat ideal, întemeiat pe o singură lege : «să devii tu însuși». «Aici ești condamnată să minți pînă îți vei da sfîrșitul.» Să fi urmărit ceva cînd pronunța asemenea cuvinte ? De ce mă socotea în stare ? Era de necrezut, după părerea lui, să pot suporta o asemenea atmosferă înăbușitoare : «Privește, îmi spunea, această întindere de gheață, nemărginită și uniformă, în care sînt prinse sufletele tuturor de aici ; cîte o dată gheața crapă, dînd la iveală o apă neagră : acolo s-a zbatut cineva înainte de a dispărea ; apoi pojghița de gheață s-a refăcut... căci aici, ca pretutindeni, fiecare se naște cu legea sa proprie ; aici, ca și pretutindeni, destinul fiecăruia este unic ; și totuși trebuie să te supui acestui sumbru destin comun ; unii încearcă să reziste : iată cauza dramelor pe care familiile respective le îngroapă sub tăcere. Cum se spun pe aici „Tăcerea e sfîntă...”»

Așa-i ! am exclamat. Uneori am căutat să aflu cîte ceva despre un frate de al bunicului sau despre o bunică, ale căror fotografii dispăruseră din toate albumele, dar n-am reușit să obțin nici un răspuns. Doar

o singură dată această mărturisire : A dispărut... i-am şters pînă şi amintirea.

Oare Jean Azévédo se temea că şi pe mine mă aşteaptă aceeaşi soartă ? Mă încredinţa că nici prin gînd nu i-ar fi trecut să vorbească cu Anne despre asemenea lucruri, fiindcă în ciuda pasiunii sale, era o faptură prea simplă, opunînd numai o slabă împotrivire, şi care în curînd s-ar fi resemnat ; «Spre deosebire de dumneata ! Simt în toate cuvintele dumitale o foame, o sete de sinceritate...» Era oare necesar să reproducă aidoma aceste cuvinte lui Bernard ? Ar fi fost o nebunie să sper că el ar fi putut să le înţeleagă ! În orice caz trebuia să afle că nu m-am dat bătută fără luptă. Îmi amintesc cum i-am argumentat lui Jean că acoperă sub un vâl de fraze iscusite cea mai laşă resemnare în faţa decăderii. Am făcut chiar apel la tot ce-mi aminteam din lecturile morale de la liceu. «A fi tu însuşi ? i-am repetat de cîteva ori. Dar asta se poate numai în măsura în care ne creăm noi înşine o personalitate.» (Deşi ideea este destul de limpede, lui Bernard va trebui probabil să i-o explic). Azévédo socotea că nu poate fi decădere mai mare decît a te trăda, a te renega pe tine însuşi. El pretindea că nu există nici un erou şi nici un sfînt care să nu se fi străduit să se cunoască pe sine însuşi sub toate aspectele, care să nu-şi fi stabilit precis toate propriile sale limite: «Trebuie să te depăşeşti pe tine însuşi pentru a-l găsi pe Dumnezeu susţinea el. Şi adăuga : Pentru ca să se împacă cu ei înşişi, cei mai buni dintre noi trebuie să-şi înfrunte eul, fără mască, într-o luptă deschisă şi cinstită. Iată de ce se întîmplă adesea că tocmai oamenii care şi-au cucerit prin luptă libertatea îmbrăţişează o religie din cele mai mărginite.»

Cu Bernard n-are rost să discut dacă această morală este întemeiată ; e mai bine să recunosc chiar că nu sînt decît nişte sofisme ieftine ; important este să

Înțelege, să facă efortul de a înțelege ce mare influență au putut avea asupra unei femei ca mine și ce simțeam în seara aceea, în sufrageria de la Argelouse, ascultându-l pe Bernard care, de alături, din bucătărie, îmi povestea în dialect isprăvile lui de vânătoare, în timp ce-și scotea cizmele. Porumbelii prinși se zbateau în sacul azvîrlit pe masă ; Bernard mîncă încet, copleșit de bucuria de a-și fi regăsit pofta de mîncare și apoi număra cu venerație picăturile lui Fowler. «De picăturile astea depinde sănătatea mea !», îmi tot repeta. În cămin ardea un foc mare și, după ce-și va fi mîncat desertul, era de ajuns să-și întoarcă fotoliul ca să-și poată încălzi la flacăra picioarele încălțate în papuci de pîslă. I se închideau ochii în timp ce citea *La petite Gironde*. Ațipea și cîteodată chiar sforăia, totuși adesea abia îl auzeam răsuflînd. Nevasta lui Balion se foia prin bucătărie, tîrșindu-și papucii, apoi venea să ne aducă sfeșnicele cu lumînări pentru noapte. După aceea se lăsă liniștea, tăcerea de nepătruns de la Argelouse ! Oamenii care n-au trăit în această landă ruptă de lume nu știu ce înseamnă tăcerea adevărată, aproape materială care împresoară casa ca un zid de nepătruns în mijlocul pădurii dese, unde totul e mort, afară de cîte o bufniță ce sfîșie noaptea cu strigătul ei (și atunci ai impresia că-ți auzi hohotul de plîns pe care abia ți-l stăpînești).

Abia după plecarea lui Azévédo am cunoscut cu adevărat această liniște apăsătoare. Cît timp știam că îndată ce se va face ziuă îl voi vedea din nou pe Jean, datorită prezenței lui, bezna de afară nu mi se părea primejdioasă ; cît îl știam dormind în apropiere, aveam impresia că landele și noaptea freamătă de viață. Dar cînd a plecat de la Argelouse, după acea ultimă întrevedere cînd mi-a dat întîlnire peste un an, plin de speranță că pînă atunci voi reuși să mă eliberez, după cum spunea el (deși nu știu nici pînă azi dacă vorbea

Într-o doară sau cu vreo intenție, cred mai degrabă că un parizian ca el era sătul de liniștea apăsătoare de la Argelouse și că mă iubea numai fiindcă eram singurul om cu care putea vorbi), îndată ce m-am despărțit de el, am avut impresia că pătrund într-un tunel fără capăt, că mă înfund într-un întuneric din ce în ce mai des ; și uneori mă întrebam dacă nu mă voi asfixia înainte de a ajunge, în sfârșit, în aer liber. Până în ianuarie, când am născut, nu s-a mai întâmplat nimic deosebit.“

Aici Thérèse șovăie, căznindu-se să nu se gândească la ceea ce s-a petrecut în casa de la Argelouse, a treia zi după plecarea lui Jean : „Nu, nu, își zice, asta n-are nici o legătură cu ceea ce va trebui să-i explic în curînd lui Bernard ; n-am timp de pierdut rătăcind pe aceste drumuri care nu duc nicăieri...” Dar gîndurile sînt îndărătnice, nu le poți împiedica să alerge unde vor ele. Thérèse simte că nu poate alunga amintirea acelei seri de octombrie. Sus, la etaj, Bernard se dezbrăca, în timp ce Thérèse aștepta să se stingă și ultima buturugă din foc, fericită că poate rămîne singură o clipă, și se întreba ce-o fi făcînd Jean Azévédo în momentul acela : poate bea în acel mic bar despre care îi vorbise, ori poate că (într-o noapte atît de plăcută) se plimbă cu mașina, cutreierînd cu vreun prieten Bois de Boulogne, pustiu la această oră tîrzie, ori poate că lucrează în camera lui, și zgomotul Parisului se aude în depărtare ; dar acolo el crea liniștea, o cucerea în luptă cu zgomotul lumii dimprejur și nu-i era impusă dinafară, ca aceea care o sugruma pe Thérèse. Liniștea de acolo era opera lui și nu se întindea mai departe decît lumina lămpii, pînă la rafturile încărcate cu cărți... Acestea erau gîndurile Thérèsei, cînd deodată cîinele începu să latre, apoi scheună încet, în timp ce o voce cunoscută și tare obosită, care se auzea din vestibul încerca să-l poto-

lească : Anne de la Trave intră deodată pe ușă. Venise pe jos de la Saint-Clair, noaptea, și pantofii îi erau plini de noroi. Fața ei mică părea îmbătrânită, dar ochii îi străluceau. Își aruncă pălăria pe un fotoliu și întreabă : „Unde-i Jean ?“

După ce redactaseră scrisoarea și i-o expediaseră, Thérèse și Jean erau convinși că totul se încheiase. Nici o clipă nu se gândiseră că Anne ar fi putut să nu renunțe la Jean, — ca și cum un om se poate lăsa convins de argumente, sau de raționamente, când e în joc însăși viața lui ! Anne izbutise să scape de sub supravegherea mamei sale și să se urce într-un tren spre casă. Pe drumul întunecos către Argelouse o călăuzise doar fișia de cer senin, care se întrezărea printre vîrfurile copacilor. Totul era să-l revadă ; dacă izbutea să dea ochii cu el, îl va recuceri ; trebuia deci să-l vadă cu orice preț. Mînată de acest gând, Anne alerga împiedicîndu-se, călcînd în hîrtoape, riscînd să-și scrîntească picioarele, atît de grăbită să ajungă la Argelouse. Și acum, cînd Thérèse îi spuse că Jean plecase la Paris, Anne dădu neîncrezătoare din cap ; se încăpățîna să nu creadă, ca să nu se prăbușească de oboseală și de disperare :

— Minți, așa cum m-ai mințit întotdeauna !

Cînd Thérèse încercă să protesteze, adăugă :

— Ah, văd că te-ai molipsit și tu de spiritul de familie ! Te prefaci numai că nu ai prejudecăți... dar de cînd te-ai măritat, ai devenit la fel ca toată familia... Lasă, lasă, că te înțeleg : ai vrut binele meu și m-ai trădat ca să mă salvezi, nu-i așa ? Te scutesc de explicațiile pe care vrei să mi le dai.

Văzînd că Anne dă să plece, Thérèse o întreabă unde se duce.

— La Vilméja, la el.

— Îți repet că a plecat de două zile.

— Nu te cred.

Anne ieși grăbită. Atunci Thérèse aprinse lampa atârnată în vestibul, o luă din cui și alergă după Anne.

— Ai să te rătăcești, dragă Anne, ai pornit pe drumul către Biourge. Vilméja e în direcția opusă.

Au trecut prin stratul de ceață de la marginea unui izlaz. Cîinii din împrejurimi au început să se trezească. După ce au străbătut pădurea de stejari de la Vilméja, le-a apărut în față casa, care nu părea adormită, ci moartă. Anne a înconjurat acest mormînt gol și a bătut cu pumnii în ușă. Thérèse a pus în iarbă felinarul și așteaptă nemișcată. Își privește prietena care, asemenea unei năluci ușoare, își lipește obrazul de fiecare fereastră de la parter. Desigur că Anne rostește în șoaptă numele lui, fără să-l strige, știind că ar fi în zadar. Cîteva clipe dispare după casă, apoi re-apare, se îndreaptă din nou spre ușă, dar se prăbușește pe prag și își strînge genunchii cu amîndouă mîinile, astînzîndu-și fața în poală. Thérèse o ridică și o trage după ea. Anne o urmează împleticindu-se și repetînd într-una: „Mîine dimineață am să plec la Paris. Parisul nu-i chiar atît de mare să nu-l pot găsi...” Vorbea acum cu tonul unui copil la capătul puterilor, care mai rezistă din încăpățînare, dar e pe punctul să cedeze.

Bernard, trezit de zgomotul discuției lor, le aștepta în salon, cu halatul pe el. Greșești, Thérèse, cînd cauți să alungi amintirea scenei care a izbucnit atunci între cei doi frați. Omul acesta, în stare să apuce atît de brutal mîinile unei fete istovite, să o tîrască pînă la etajul al doilea și să o încuie acolo într-o cameră, e bărbatul tău, Thérèse, e același Bernard care peste două ore te va judeca. Spiritul de familie îi dictează orice gest și îl scutește de orice șovăială. El știe totdeauna, în toate împrejurările, ce se cuvine să facă în interesul familiei. În zadar pregătești acum, cuprinsă

de panică, o lungă pledoarie ; uiți că numai oamenii fără principii implacabile pot fi convinși prin argumente străine de firea lor.

Bernard nici n-are să se sinchisească de motivele tale. „Știu ce am de făcut“, va răspunde. El știe totdeauna ce trebuie să facă. Chiar dacă vreodată are o îndoială, își recapătă imediat siguranța de sine: „Am discutat chestiunea în familie și cu toții am hotărât...“ Atunci cum poți bănuî că nu ți-a pregătit dinainte sentința ? Soarta ta e hotărâtă pe veci, așa că ai face mai bine să dormi.

VIII

După ce familia de la Trave o adusese pe Anne, învinsă, la Saint-Clair, Thérèse nu mai părăsi Arge-louse pînă în ajunul nașterii. Abia în acele nopți nesfîrșite de noiembrie cunoscă pe deplin liniștea-mormîntală de acolo. Nu primise nici un răspuns de la scrisoarea pe care i-o trimisese lui Jean Azévédo. Se gîdea desigur că o provincială plictisitoare ca ea nu merita osteneala unei corespondențe. Ce-i drept, o femeie gravidă nu lasă niciodată o amintire prea frumoasă. Poate că de la distanță nerodul acesta, pe care niște complicații artificiale, o poză fadă, de circumstanță l-ar fi cucerit, o socotea acum searbădă pe Thérèse ! Dar cum ar fi putut el să înțeleagă ce se ascunde sub simplitatea ei înșelătoare, sub privirea deschisă și sub gesturile ei atît de sigure ? În realitate, el o considera în stare să-l creadă sincer, ca și mica Anne, și să părăsească totul ca să-l urmeze. Jean Azévédo nu avea încredere în femeile care-și depun prea devreme armele, dînd posibilitatea adversarului să ridice asediul cînd va socoti de cuviință. Mai mult de-

cît orice se temea de victorie, de roadele victoriei. Și totuși Thérèse se străduia să trăiască în universul acestui băiețuș ; dar cărțile pe care Jean le admira și pe care le comandase de la Bordeaux îi păsură de neînțeles. Ce greu e să trăiești fără să faci nimic ! Nici prin gînd nu-i trecea să lucreze la trusoul copilului pe care îl aștepta. „La așa ceva nu se pricepe“ spunea doamna de la Trave. La țară multe femei mor din naștere. Thérèse o făcea să plîngă pe mătușa Clara, susținînd că ea va muri ca și maică-sa, că e convinsă că n-are să scape cu viață. Și de fiecare dată adăuga că „nici măcar nu-i pare rău că va muri“. De fapt mințea. Niciodată nu dorise atît de fierbinte să trăiască ; nici Bernard nu se arătase vreodată mai grijuliu față de ea : „Nu de mine se îngrijea el, ci de copilul pe care îl purtam în pîntece“. În zadar tot îndruga cu îngrozitorul lui accent țărănesc : „Mai ia puțin pireu de cartofi... Nu mînca pește... Azi ai umblat destul...“ „Atențiile lui nu mă mișcau mai mult decît o înduioșează pe o doică grija pe care i-o porți ca să aibă lapte cît mai bun. Întreaga familie de la Trave mă privea cu venerație ca pe un vas sacru, care conținea progenitura lor ; fără îndoială că dacă ar fi avut de ales, m-ar fi sacrificat acestui embrion. Astfel am pierdut pînă și sentimentul existenței mele individuale ! În ochii familiei nu aveam mai multă importanță decît o creangă al cărui fruct era singurul lucru important pentru ea.“

„Această viață întunecată s-a prelungit pînă la sfîrșitul lui decembrie. Ploile neîntrerupte țeseau în jurul casei întunecoase zăbrele mișcătoare, ca și cum pădurea deasă de pini care o împresura n-ar fi fost de ajuns ca să dea impresia că te afli la închisoare. Cînd singurul drum care ducea la Saint-Clair amenința să nu mai poată fi folosit, m-am mutat acolo, în casa

aceea aproape tot atît de întunecoasă ca cea de la Argelouse. Bătrînii platani din piața principală își apărau ultimele frunze de vînt și de ploaie. Mătușa Clara, care nu putea să trăiască decît la Argelouse, refuză să se stabilească la Saint-Clair ; dar pe orice vreme venea adesea să mă vadă cu șareta ei «pe măsura drumului», îmi aducea tot felul de bunătăți, din acelea care îmi plăceau atît de mult în copilărie, convinsă că-mi mai plac și acum : prăjiturile rotunde și cenușii din făină de secară cu miere, plăcinte și alte specialități din partea locului. Pe Anne n-o mai vedeam decît la masă și nici atunci nu vorbea cu mine ; părea resemnată, învinsă și își pierduse dintr-o dată prospețimea. Părul prea lins, tras spre spate, îi scotea la iveală urechile urîte și palide. Nimeni nu rostea numele tînărului Deguilhem, deși doamna de la Trave susținea că dacă Anne nu primise încă să se mărite cu el, totuși gîndul acesta n-o mai revolta. Jean avusese într-adevăr dreptate : în foarte scurtă vreme se lăsase domesticită, și acum putea fi stăpînită. Bernard se simțea mai rău de cînd începuse să bea tot felul de băuturi alcoolice înainte de masă. Oare despre ce vorbeau toți acești oameni în jurul meu ? Discutau foarte mult despre preot, după cîte îmi aduc aminte (doar locuiam în fața casei parohiale). Comentau, bunăoară, «de ce oare preotul trecuse de patru ori prin piață în ziua aceea și de fiecare dată se întorsese pe alt drum...»“

Deoarece Jean Azévédo îi pomenise despre acest preot tînăr care nu prea avea legături cu enoriașii săi fiindcă aceștia îl găseau prea mîndru, Thérèse începu să-i dea mai multă atenție. „Nu-i de loc potrivit pentru meleagurile noastre“ se spunea. În cursul rarelor vizite pe care preotul le făcea familiei de la Trave, Thérèse se uita cu atenție la tîmplele lui albe, la fruntea lui înaltă. N-avea nici un prieten. Cum își petre-

cea oare serile ? De ce își alesese o asemenea viață ? „E foarte conștiincios, spunea doamna de la Trave, n-a lipsit niciodată de la vecernie, totuși predicile lui nu sînt destul de convingătoare și nu mi se pare îndeajuns de credincios pentru un preot. Și apoi e cam nepăsător față de treburile parohiei. Unde mai pui că a desființat fanfara eparhială ; iar părinții se plîngeau că nu le mai însoțește copiii pe terenul de fotbal. Nimic de zis, e foarte frumos să stai veșnic cu nasul în cărți, dar atunci nu-i de mirare că pierzi parohia din mînă.“ Ca să-i asculte predicile, Thérèse începu să se ducă la slujbă. „Tocmai acum te-ai hotărît, draga mea, acum, cînd starea ta te-ar fi scutit să mergi la biserică“, se mira familia. Temele predicilor referitoare la dogmă și la morală nu mișcau pe nimeni. Dar cîte o inflexiune a vocii, un gest sau un cuvînt mai cu tîlc o făceau pe Thérèse să-l asculte cu mai mult interes. Cine știe, poate că el ar fi putut s-o ajute să-și lămurească viața interioară, atît de confuză ; desigur că se deosebea de ceilalți oameni, de vreme ce-și alesese o soartă fără de ieșire ; la singurătatea lui sufletească adăugase de bună voie și izolarea, la care sutana condamnă pe omul ce o poartă. Ce mîngîiere putea să găsească în riturile pe care le îndeplinea zilnic ? Thérèse ar fi vrut să asiste la slujba din zilele de lucru, atunci cînd murmură cuvinte nedeslușite, aplecat peste o bucată de prescură, fără alt martor decît micul ministrant. Dar din partea ei acest lucru ar fi părut ciudat atît familiei, cît și întregului orășel, și toată lumea ar fi susținut sus și tare că în cele din urmă a devenit și ea credincioasă.

Cu toate că Thérèse suferise atît de mult în această perioadă, abia după naștere începu să-și dea seama pe deplin că nu mai suportă această viață. Nimeni nu bănuia starea ei sufletească ; nu se mai certa cu Ber-

nard și se arăta mai respectuoasă față de bătrînii de la Trave decît însuși soțul ei. Tragedia consta tocmai în fâptul că n-avea nici un motiv de ruptură și îi era cu neputință să prevadă un eveniment în stare să curme această situație care amenința să dureze pînă la sfîrșitul zilelor ei. Neînțelegerea în căsnicie presupune un teren comun, unde soții se întîlnesc și se ciocnesc ; dar Thérèse n-avea nimic comun cu Bernard și cu atît mai puțin cu socrii ei ; ceea ce îi spuneau n-o atingea și nici prin gînd nu-i trecea că ar fi trebuit să le răspundă. Vorbeau oare aceeași limbă ? Chiar și noțiunile esențiale aveau pentru ei un înțeles diferit. Dacă Thérèse scăpa vreodată un cuvînt pornit din inimă, familia îl răstălmăcea, fiindcă decretase odată pentru totdeauna că așa este ea, năstrușnică din fire și-i place să vorbească în doi peri. „Mă fac că nu bag de seamă, spunea doamna de la Trave, iar dacă stăruie, nu-i dau prea multă importanță, așa că s-a convins și ea că, cu noi, nu-i merge...”

Totuși doamna de la Trave își cam ieșea din sărute văzînd că Thérèse nu putea suferi ca lumea să facă atîta caz de asemănarea micii Marie cu ea și, cu riscul de a trece drept o prefăcută, nu se sfia s-o arate. Exclamațiile obișnuite în astfel de împrejurări : („Nici să vrei, nu poți tăgădui că e fata dumitale !...”) îi stîrneau-tinerii femeii o furie fără margini, pe care nu totdeauna izbutea s-o stăpînească. „Fetița asta n-a moștenit nimic de la mine, spunea ea cu amărăciune. Uite ce piele smeadă are și ochii negri ca niște tăciuni, în timp ce eu eram palidă, după cum puteți constata din toate fotografiile mele din copilărie.”

De fapt nici n-ar fi vrut ca Marie să-i semene. Odată ce se desprinsese de ea, deși era carne din carnea ei, ar fi dorit să nu aibă nimic comun cu ea. Lumea și începuse să comenteze că nu era o mamă prea dragăstoașă. Totuși doamna de la Trave susținea sus și

tare că, în felul ei, Thérèse își iubea fetița : „Firește, nu-i poți cere să supravegheze baia copilului sau să-i schimbe scutecele, la așa ceva nu se pricepe, dar am văzut-o cum ședea seri întregi pe un scaun lângă leagănul fetei și se uita la ea cum doarme, renunțând pînă și la fumat... De altfel avem și o dădacă foarte conștiincioasă, apoi și Anne se ocupă de copil ; cît privește pe fata asta pot să jur că va fi o admirabilă mamă !” E drept că de cînd apăruse copilul în casă, Anne reînviase parcă. Totdeauna femeile se simt atrase de un copil mic, dar Anne, mai mult decît oricare alta, se ocupa de el cu o bucurie fără margini. Pentru ca să poată intra nestingherită în camera fetei, se împăcase cu Thérèse, deși din prietenia lor intimă de altă dată nu mai rămăsese nimic decît obișnuința anumitor gesturi și cuvinte de intimitate familiară. Anne se temea mai cu seamă de gelozia de mamă pe care ar fi putut-o stîrni în Thérèse. „Fetița mă cunoaște mai bine decît pe maică-sa. De cum mă vede începe să rîdă. Zilele trecute o țineam în brațe și cînd Thérèse a vrut să mi-o ia, a început să plîngă. Își arată în așa măsură preferința pentru mine, încît mă simt adesea stingherită...”

De fapt Anne n-avea de ce să se simtă stingherită. În acea perioadă a vieții sale, Thérèse era la fel de desprinsă de fetița ei ca și de restul lumii. Oamenii și lucrurile din jur, chiar propriul corp și suflet îi păreau ireale, ca un miraj, ca un nor care plutea deasupra ei. În această lume pustie și ireală singur Bernard reprezenta o realitate îngrozitoare : prin corpolența lui, prin vocea lui fonfăită, prin tonul lui categoric, prin mulțumirea de sine pe care o afișa. Ar fi vrut să scape din această lume. Dar cum ? Unde să se ducă ? Căldura primelor zile de vară o toropea pe Thérèse. Nimic nu prevestea însă fapta pe care avea s-o săvîr-

șească în curînd. Ce se petrecuse în anul acela ? Nu-și aduce aminte de nici un conflict, de nici o ceartă ; își amintește doar că îl urîse mai mult ca de obicei pe soțul ei în Joia verde, cînd, urmărind procesiunea printre obloanele întredeschise, îl văzuse mergînd în urma baldachinului, aproape singur. Într-o clipă satul devenise pustiu de parcă era cutureiat de un leu scăpat din cușcă, și nu de un miel... Oamenii se ascundeau prin casă ca să nu fie obligați să-și scoată pălăriile sau să îngenuncheze. Pericolul o dată trecut, ușile caselor se deschideau din nou, una cîte una. Thérèse scrută fața preotului care mergea încet, cu ochii plecați, purtînd cu amîndouă mîinile mielul, acest simbol ciudat. Văzînd cum i se mișcă buzele, Thérèse se întrebă cu cine vorbea oare preotul, de i se citea pe față atîta durere ? Și la un pas în urma lui venea Bernard, „care își făcea datoria“.

Urmară săptămîni de-a rîndul de secetă cumplită. Bernard trăia într-o spaimă permanentă să nu izbucnească vreun incendiu și începuse să sufere din nou de inimă. În apropiere de Louchats focul mistuise cinci sute de hectare de pădure. Bernard spunea : „Dacă vîntul ar fi suflat dinspre nord, aș fi pierdut toată pădurea mea de pini de la Balisac“. Thérèse se uita mereu la cerul neschimbat, așteptînd să se producă o minune, nici ea nu știa care. I se părea că n-are să mai plouă niciodată... Într-o zi avea să ardă toată pădurea dimprejur, și nu va scăpa nici orașelul. De ce oare satele din lande nu ardeau niciodată ? I se părea nedrept ca focul să nimicească totdeauna numai pinii, nu și oamenii. Toată familia discuta la nesfîrșit despre cauzele dezastrului. Să fi aruncat cineva din întîmplare o țigară, sau să fi fost o mîină criminală ? Thérèse visa și se vedea ieșind într-o noapte pe furiș din casă, ca să se ducă în pădurea cea mai năpădită

de mărăciniș, și să arunce acolo o țigară aprinsă, ca apoi să privească zorile întunecate de o imensă perdea de fum... Dar alunga numaidecât acest gând, deoarece avea în sânge dragostea pentru pădure ; și ura ei nu era îndreptată împotriva pinilor.

În sfârșit, a venit și momentul în care trebuie să privească în față fapta pe care a săvârșit-o. Cum să-i explice lui Bernard ? Tot ce poate face este să-i amintească din nou cum s-au petrecut lucrurile, cu toate amănuntele. Era în ziua când a izbucnit uriașul incendiu de la Mano. La prânz, în timp ce toată familia mânca în grabă, în sufragerie intrau mereu alți oameni să aducă vești. Unii susțineau că focul era încă foarte departe de Saint-Clair ; alții însă stăruiau să se tragă clopotele. Mirosul rășinii arse făcea să pară și mai înăbușitoare acea zi, chiar și soarele se întunecase, murdar de funingine. Thérèse parcă îl vede și acum pe Bernard, întors spre Balion, care adusese ultimele vești, în timp ce mâna lui mare și păroasă lăsa să cadă în neștire picăturile de soluție Fowler într-un pahar cu apă și apoi îl da pe gât, înainte ca Thérèse, toropită de căldură, să se fi gândit măcar să-l prevină că își turnase o doză de două ori mai mare ca de obicei. Pe urmă toată lumea s-a ridicat de la masă — afară de ea, care continua să curețe migdale proaspete, străină de această agitație, indiferentă la drama care se desfășura, fiindcă singurul lucru care o preocupa era propria ei dramă. Clopotele nu sunau încă alarma. După un timp, Bernard se întoarse : „De data asta ai avut dreptate : să nu te agiți : incendiul se întinde către Mano...” Apoi o întreabă : „Mi-am luat oare doctoria ?” Și fără să mai aștepte răspunsul, își turnă din nou numărul obișnuit de picături în pahar. Ea a tăcut din indolență, desigur, din pricina obo-

selii. Totuși ce mai poate spera în clipa de față ? „E cu neputință să fi tăcut înadins, cu premeditare.“

Și totuși, în noaptea aceea, la căpățiul lui Bernard care vărsa și plîngea, cînd doctorul Pédemay îi ceruse să-i spună amănunțit tot ce se petrecuse peste zi, ea trecu sub tăcere ceea ce văzuse la masă. În mod firesc și fără să se compromită ar fi putut să atragă atenția medicului că Bernard lua regulat picături de arsenic, spunîndu-i bunăoară : „Nu mi-am dat seama pe moment, eram înnebuniți cu toții de incendiu... Acum însă aș putea să jur că a luat o doză dublă...“ Dar tăcuse. Oare simțise măcar o clipă nevoia de a mărturisi ? Așadar procesul care se declanșase în inconștientul ei încă la prînz începuse acum să pătrundă, deocamdată confuz, în lumina conștiinței.

După plecarea doctorului, îl privi lung pe Bernard, care în sfîrșit adormise ; în timpul acesta se gîndea : „Nimic nu dovedește că e din cauza *asta* ; ar putea fi și o criză de apendicită, deși nu prezintă nici un alt simptom... sau o gripă infecțioasă“. Dar peste două zile Bernard se însănătoșise. „Și totuși e posibil ca *asta* să fi fost cauza.“ Thérèse n-ar fi putut jura că așa era, deși tare ar fi vrut să o știe sigur. „De fapt nici nu mi-am dat seama că am căzut pradă unei ispite îngrozitoare ; voiam mai curînd să-mi satisfac o curiozitate destul de primejdioasă. Îmi amintesc că prima oară cînd am turnat cîteva picături de soluție Fowler în paharul lui Bernard, înainte de a intra el în sufragerie, îmi repetam în gînd : Doar o singură dată, numai ca să mă convingă... aș voi să știu sigur de ce i-a fost rău. Doar o singură dată și gata...“

Trenul încetini, șuieră prelung, apoi porni din nou. Două, trei lumini prin întuneric anunțau că se află în gara Saint-Clair. De fapt Thérèse nu mai are nimic

de lămurit ; s-a scufundat în prăpastia adîncă a crimei, care a înghițit-o. Bernard cunoaște la fel de bine ca și ea tot ceea ce a urmat : s-a simțit deodată iarăși rău, și Thérèse l-a îngrijit zi și noapte, deși părea istovită și nu era în stare să mănînce nimic (așa încît la un moment dat el însuși a convins-o să ia și ea picături Fowler și să-i ceară în acest scop doctorului Pédemay încă o rețetă). Bietul doctor ! Se tot întreba din ce cauză vărsa Bernard lichidul acela verzui și nu-i venea să creadă că poate exista o asemenea nepotrivire între pulsul și temperatura unui bolnav ; ce-i drept, constatase de multe ori, în cazurile de paratifoidă, că bolnavul are un puls regulat în ciuda temperaturii ridicate ; dar nu putea înțelege ce însemna acest puls precipitat și neregulat, cînd temperatura era sub cea normală. Nu putea fi decît o gripă infecțioasă ; gripa este o boală ciudată, căreia poți să-i atribui orice simptom.

Doamna de la Trave ar fi vrut să cheme un medic renumit la un consult, dar se temea să nu-l jignească pe doctorul Pédemay, vechi prieten al familiei ; iar Thérèse susținea că n-ar fi bine să-l sperie pe Bernard. Totuși, pe la mijlocul lui august, după o criză mai alarmantă, însuși doctorul Pédemay își exprimă dorința de a consulta pe un confrate ; din fericire însă, chiar a doua zi starea lui Bernard se ameliorează și peste trei săptămîni părea că a intrat în convalescență. „Am avut noroc, spunea medicul de familie. Dacă aș fi apucat să-l chem pe ilustrul meu coleg, i s-ar fi atribuit lui toate meritele pentru tratamentul aplicat de mine.“

Bernard ceru să fie dus la Argelouse, fiind convins că se va însănătoși pînă la deschiderea vînației de porumbei sălbatici. Deoarece o criză acută de reumatism o țintuia la pat pe mătușa Clara, Thérèse muncea pînă la istovire în această perioadă, în afară de gos-

podărie, trebuind să mai îngrijească doi bolnavi și un copil, și să ducă la bun sfârșit și toate treburile obișnuite ale mătușii Clara, ocupându-se în locul ei, cu multă bunăvoință, de săracii din Argelouse. Se ducea regulat să-i viziteze pe țăranii bolnavi, avea tot atîta grijă, ca și mătușa ei, să le aducă de la farmacie medicamentele, pe care le plătea din propria pungă. Pe atunci nu se întrista cîtuși de puțin cînd trecea pe lîngă casa pustie de la Vilméja. Nu se mai gîndea la Jean Azévédo, și nici la altcineva pe lume. Avea impresia că străbate singură un tunel, într-o grabă nebună, că a ajuns în locul cel mai întunecos și că trebuia să se străduiască din răputeri să iasă din beznă, din acest fum, fără a sta pe gînduri, pentru a ajunge cît mai repede posibil în aer liber.

Pe la începutul lui decembrie, Bernard se simți deodată mai rău ca oricînd. Într-o dimineață se trezi scuturat de friguri, cu picioarele paralizate. Ceea ce a urmat a fost îngrozitor ! Într-o seară domnul de la Trave aduse de la Bordeaux un medic celebru pentru un consult ; acesta tăcu îndelung după ce-l examinase pe Bernard (Thérèse îi ținuse lampa și, după cum își amintește soția lui Balion, era mai albă la față decît așternutul) ; apoi, în antreul slab luminat, doctorul Pédemay, coborînd glasul ca să nu-l audă Thérèse din camera alăturată, îi explică confratelui său că farmacistul Darquey îi arătase două din rețetele sale, falsificate de o mîină criminală, care adăugase pe prima „Licoare Fowler“, iar pe cealaltă doze destul de mari de cloroform, de digitală și de aconit. Balion le dusesese la farmacie, împreună cu multe altele. Darquey, îngrijorat de faptul că eliberase asemenea otrăvuri, alergase a doua zi la Pédemay... De altfel Bernard știa toate acestea la fel de bine ca Thérèse. Fusesse transportat de urgență, cu o ambulanță, la o clinică din Bordeaux, și chiar din ziua următoare începuse să-i

meargă mai bine. Thérèse rămăsese singură la Argelouse și, în ciuda singurătății, simțea în jurul ei vîlva ce se stîrnise ; ca o fiară ascunsă ce simte haita de cîini apropiindu-se, istovită ca după o cursă nebună, ca și cum în clipa cînd era să ajungă aproape de țel, gata să-l atingă cu mîna, ar fi fost brusc azvîrlită la pămînt, cu picioarele retezate. Pe la sfîrșitul iernii venise taică-său s-o conjure să se dezvinovățească. Totul mai putea fi încă salvat. Doctorul Pédemay consimțise să-și retragă plîngerea, pe motiv că n-ar mai fi sigur dacă una din rețete nu fusese scrisă în întregime chiar de mîna lui. În ceea ce privește aconitul, cloroformul și digitala, era convins că n-a putut prescrie doze atît de mari ; dar cum nici o urmă din aceste substanțe toxice nu se găsisese în sîngele bolnavului...

Thérèse își amintește de scena între ea și tatăl ei, care se petrecuse la căpătîiul mătușii Clara ; doar focul din cămin lumina camera, fiindcă nici unul dintre ei nu simțea nevoia să aprindă lampa. Ea îi explica, cu o voce monotonă de copil, care spune o lecție învățată pe de rost (lecția pe care o tot repeta în nopțile ei de insomnie) : „Am întîlnit pe drum un necunoscut, desigur nu din Argelouse, care m-a rugat să transmit la farmacie și rețeta lui, fiindcă aflase că tot aveam de gînd să trimit pe cineva în ziua aceea la Darquey, căruia îi datora bani și n-ar fi vrut să dea ochi cu el... Spunea că are să vină el să ia medicamentele de la noi și de aceea probabil nu mi-a spus nici numele lui, nici adresa...”

— Născocește altceva, Thérèse, te implor în numele întregii familii ! Scornește altceva, nenorocito !

Bătrînul Larroque o certă multă vreme cu încăpăținare și vehemență, încercînd s-o convingă ; mătușa cea surdă, sprijinită într-un cot, gemea, simțind că o primejdie îngrozitoare o amenință pe Thérèse :

„Ce-ți spune ? Ce vor de la tine ? De ce te chinuiesc ?“

Făcînd o mare sforțare, Thérèse îi zîmbi mătușii și o ținu de mînă, în timp ce repeta, ca o fetiță care recită catehismul învățat pe de rost : „Am întîlnit un necunoscut pe drum ; era prea întuneric ca să-i pot distinge fața ; nu mi-a spus unde locuiește“. A venit în seara următoare, tot pe întuneric, să-și ia doctoriile. Din păcate nu-l văzuse nimeni din casă.

IX

Iată, în sfîrșit, și gara din Saint-Clair. Cînd Thérèse a coborît din tren, n-a recunoscut-o nimeni. În timp ce Balion preda biletul de tren la ieșire, ea ocoli clădirea gării și, strecurîndu-se printre niște stive de scînduri, ieși la drum, unde o aștepta șaretă.

În șaretă se simte la adăpost ; pe drumul acesta desfundat nu se mai teme că se va întîlni cu cineva. Acum toată povestea pe care a reconstituit-o, călcîndu-și pe inimă, se spulberă, nu mai rămîne nimic din confesiunea atît de minuțios pregătită. Nu, n-are nimic de spus ca să se justifice, nici măcar nu poate explica motivele care au determinat-o ; lucrul cel mai simplu ăr fi să tacă sau să răspundă numai la întrebări. De ce avea să se teamă ? Noaptea aceasta va trece așa cum au trecut toate celelalte și a doua zi va răsări soarele ; e sigură că orice se va întîmpla, va găsi o ieșire. Căci nimic nu poate fi mai rău decît sentimentul că te-ai rupt de tot ce te-nconjoară, decît indiferența totală față de lume, chiar și față de propria viață. Thérèse are impresia că este un cadavru viu și simte prezența morții, atît cît o poate simți o ființă vie.

Ochii ei obișnuiți cu întunericul recunoscuseră la o cotitură a drumului o casă ale cărei acareturi scunde seamănă cu niște animale culcate la pământ și adormite. Pe vremuri, cînd Anne trecea pe bicicletă prin dreptul ei, se speria întotdeauna de dulăul care se repezea la ea. Ceva mai departe, era o rîpă umbrită de arini ; cînd se apropiau de ea, chiar și în zilele cele mai călduroase, fetele simțeau o boare ușoară care le răcorea obrajii încinși. Parcă o vedea și acum pe Anne, așa cum era în copilărie ; pe bicicletă, cu dinții strălucitori, cu pălăria de pai ; parcă îi aude soneria de la bicicletă și vocea ei limpede strigînd : „Uite, mi-am luat amîndouă mîinile de pe ghidon“. Thérèse se oprește îndelung asupra acestei imagini tulburi, unică amintire din acele zile asfințite care îi mai poate alina sufletul istovit de zbucium. Repetă în neștire în același ritm cu trapul calului : „Zădărnicia vieții mele... Pustiul vieții mele... singurătate fără margini... destin fără ieșire“. Un singur gest ar fi fost de-ajuns ca s-o salveze, dar Bernard nu-l va face : ce bine ar fi dacă ar strînge-o în brațe, fără să o întrebe nimic ! Dacă ar putea să-și rezeme capul pe pieptul unui om ! Să plîngă în brațele unei ființe vii !

Acum trece prin fața șanțului de la marginea ogrului unde se așezase Jean Azévédo într-o zi de arșiță. Și cînd te gîndești că atunci credea că ar exista pe lume un loc unde ar fi putut și ea să înflorească în mijlocul unor oameni care ar fi înțeles-o, ar fi iubit-o și, poate, ar fi admirat-o chiar. Dar nu era chip să scape de singurătate, așa cum nu scapă un lepros de plăgile sale : „Nimeni nu poate face nimic pentru mine, deci nici împotriva mea“, își zise în cele din urmă.

— Iată-l pe domnul și pe domnișoara Clara.

Balion strînge hăturile. Două umbre se apropie. Așadar Bernard, atît de slăbit încă, venise s-o întîmpine, atît era de îngrijorat să afle rezultatul. Ea se

ridică pe jumătate și le strigă de departe : „Dosarul a fost clasat !” Obține un singur răspuns : „Era de așteptat”. Bernard o ajută pe mătușă să se urce în șaretă și luă hăturile în mână. Balion avea să se întoarcă acasă pe jos. Mătușă Clara se așează între cei doi soți. Thérèse fu nevoită să-i strige în ureche că totul se sfârșise cu bine (deși bătrîna nu știa mare lucru despre dramă). Și atunci, ca de obicei, mătușă începu să turluie fără oprire ; spunea că *ăstia* lucrau întotdeauna cu aceleași metode, le trebuia pesemne un nou caz Dreyfus. „Calomnie, calomnie, dar ceva tot rămîne ! *Ăstia* sînt foarte tari și vicleni, de aceea republicanii greșesc cînd nu se feresc de ei. Cum îi scapi o clipă din ochi, aceste bestii murdare îți sar în spate...” Palavrele bătrînei îi scuteau pe cei doi soți de a-și spune vreun cuvînt.

Cînd mătușă Clara urcă scara gîfîind, cu sfeșnicul în mână, le strigă :

— Nu vă duceți la culcare ? Thérèse trebuie să fie istovită. Fetița mea, ai să găsești în dormitor o ceașcă de supă și friptură de pui rece.

Dar cei doi soți rămîneau mai departe nemișcați în vestibul. Mai tîrziu bătrîna văzu cum Bernard deschide ușa salonului, o lăasă pe Thérèse să treacă înainte și apoi intră și el. De n-ar fi fost surdă, și-ar fi lipit desigur urechea de ușă... dar așa nimeni nu se ferea de ea, n-avea de ce să se ferească de o bătrîna îngropată de vie în surzenia ei. Și totuși stinse lumînarea, coborî scara orbecăind și se uită prin gaura cheii ; Bernard tocmai trăgea spre el o lampă de masă și, cum lumina cădea pe fața lui, se vedea că era stingherit, în ciuda aerului său grav, chiar solemn. Thérèse ședea cu spatele către ușă, cu picioarele întinse spre foc, își arde case haina și pălăria pe un fotoliu, iar din pantofii uzi ieșeau aburi. Cînd își întoarse pentru o clipă capul către soțul ei, bătrîna, văzînd că zîmbește, se bucură.

Intr-adevăr, Thérèse zîmbea. În cele cîteva clipe cît însoţise pe Bernard de la grajd pînă în casă, înţelesese brusc, mai curînd intuisese ce are de făcut. Simpla prezenţă a acestui om îi spulberase definitiv speranţa că va reuşi să-i explice adevărul, că i se va putea mărturisii. În ce lumină falsă ne apar chiar oamenii pe care îi cunoaştem cel mai bine atunci cînd nu sînt de faţă ! În timpul călătoriei, Thérèse, fără să-şi dea seama, se străduise neîncetat să creeze în mintea ei un Bernard în stare s-o înţeleagă, sau măcar să încerce s-o înţeleagă, — dar cum dădu cu ochii de el, îi apăru aşa cum era în realitate : un om care în viaţa lui nu căutase vreodată să se pună în locul altuia, care nu făcuse niciodată efortul de a-şi învinge egoismul pentru a privi lucrurile din perspectiva opusă. Oare Bernard o va asculta măcar ? Se plimba cu paşi mari în sus şi în jos prin vasta încăpere umedă şi joasă, şi duşumeaua pe alocuri putrezită trosnea sub pasul lui greu. Nici nu se uita la soţia lui, atît era de preocupat să nu uite vreun cuvînt din discursul pregătit de multă vreme. Şi Thérèse se hotărîse ce să-i spună. Totdeauna soluţia cea mai simplă e ultima care îţi vine în minte. Iată ce avea să-i spună : „Am să dispar din viaţa ta, Bernard. Nu te îngriji de soarta mea. Dacă vrei, am să plec chiar în clipa asta şi am să mă pierd în întuneric. Nu mă înspăimîntă nici pădurea, nici bezna, fiindcă le cunosc de mult şi ele mă cunosc pe mine. Firea mea seamănă întocmai cu acest ţinut sterp şi mort, unde nu poate rezista nici o vietate, pe unde trec doar păsări călătoare şi mistreţi rătăcitori. M-am obişnuit cu gîndul că ai să mă alungi ; sînt de acord să arzi toate fotografiile mele, să ştergi pînă şi numele meu din amintirea fetei, şi toată familia să mă uite de parcă nici n-aş fi existat.“

Thérèse s-a şi hotărît să înceapă :

— Lasă-mă să plec pentru totdeauna, Bernard !

Cuvintele ei îl fac pe Bernard să se întoarcă brusc. Se repede spre ea din celălalt capăt al camerei, stacociu de mînie, cu vinele umflate și îngaimă :

— Cum ? Îndrăznești să ai o părere ? Să-ți exprimi o dorință ? Să taci ! Să nu mai spui un cuvînt. De acum înainte eu vorbesc și tu asculți. N-ai să faci decît ceea ce îți ordon eu. Ai să te supui fără să crîcnești hotărîrilor mele irevocabile.

Acum nu se mai bîlbîia pentru că-și regăsise firul discursului ticluit cu grijă. Stătea rezemat de cămin și vorbea cu un ton grav ; la un moment dat scosese chiar o hîrtie din buzunar ca să o consulte. Thérèse nu mai era înspăimîntată, îi venea să rîdă, fiindcă îl găsea de-a dreptul grotesc. Orice ar fi spus, cu accentul lui înfiorător, care ar fi părut caraghios oriunde în altă parte, afară de Saint-Clair, nu-i putea schimba hotărîrea de a pleca în lume. De ce luase ea însăși lucrurile așa de tragic ? Ce importanță ar fi avut dacă acest imbecil ar fi dispărut pentru totdeauna dintre cei vii ? Se uită la hîrtia care tremura în mîinile neîngrijite ale lui Bernard ; în casă nu poartă nici manșete, e neglijent ca toți bădăranii de teapa lui, ridiculi de cum ies din bîrlogul lor de la țară, fiindcă viața lor nu folosește nici unei cauze, nici unei idei, nici unei făpturi umane. Numai din obișnuință se dă o importanță exagerată existenței unui individ. Aveau dreptate Robespierre și Napoleon și Lenin... Văzînd-o că zîmbește, Bernard își iese din sărite, ridică tonul și ea e nevoită să-l asculte :

— Să știi că te am la mînă. Înțelegi ce înseamnă asta ? Trebuie să te supui orbește hotărîrilor familiei, altfel...

— Altfel ce se va întîmpla ?

Thérèse renunțase să se mai prefacă indiferentă ; acum îl înfrunta și îl lua în rîs, strigîndu-i :

— E prea târziu ! Ai depus mărturie în favoarea mea și n-o mai poți dezminți. Ai fi acuzat de mărturie mincinoasă...

— Întotdeauna se mai poate descoperi un fapt nou. Iar această dovadă nouă se află încuiată în biroul meu. Și apoi, o astfel de crimă nu se prescrie nici odată, slavă Domnului !

Thérèse tresări, apoi îl întreabă :

— Ce vrei de la mine ?

În cele câteva secunde cât el își consultă însemnările, Térèse se lasă furată de liniștea nemaipomenită de la Argelouse, gândindu-se că mai e mult pînă la cîntatul cocoșilor, că murmurul nici unui izvor nu dă viață acestui deșert, că nici o boare de vînt nu face să tresalte vîrfurile pinilor fără număr.

— Hotărîrea pe care am luat-o nu se întemeiază pe motive personale. Eu pun familia mai presus decît persoana mea. Interesele familiei m-au călăuzit în toate acțiunile, de aceea am și consimțit pentru onoarea familiei să induc în eroare justiția țării mele. Numai Dumnezeu are dreptul să mă judece pentru aceasta.

Cuvintele lui pompoase o scîrbeau pe Thérèse. Îi venea să-l roage să se exprime mai simplu.

— În interesul familiei trebuie ca lumea să ne creadă uniți, să fie convinsă că nu pun la îndoială nevinovăția ta. Pe de altă parte, voi lua toate măsurile pentru a mă pune la adăpost pe viitor.

— Așadar ți-e frică de mine, Bernard ?

El murmură :

— Frică ? Nu, scîrbă !

Apoi continuă cu tonul lui obișnuit :

— Vreau să aflu cît mai repede și odată pentru totdeauna ceea ce am hotărît : mîine vom părăsi această casă și ne vom stabili în altă parte, în casa mea părintească unde mătușa dumitale n-are ce căuta.

Nevasta lui Balion îți va aduce de mâncare în camera dumitale. Ți interzic să pui piciorul în oricare altă încăpere, dar n-am să te împiedic să cutreieri pădurile după pofta inimii. În fiecare duminică ne vom duce împreună la biserica de la Saint-Clair unde vom asista la sfânta slujbă. Lumea trebuie să ne vadă mergînd la braț, iar în prima joi din fiecare lună vom pleca în caleașcă la târgul din B., și acolo vom lua masa la tatăl dumitale, așa cum am făcut totdeauna.

— Și Marie ?

— Marie va pleca mîine cu dădaca ei la Saint-Clair și mai tîrziu maică-mea o va lua cu ea în Sud. Vom pretexta că sănătatea fetei o cere. Nu cumva ai sperat că o să ți-o lăsăm ? Doar și ea trebuie pusă la adăpost. Dacă eu aș fi dispărut, ea ar fi devenit, la majorat, moștenitoarea întregii averi. După soț ar fi putut să urmeze copilul... De ce nu ?

Thérèse sare în picioare și abia se stăpînește să nu strige :

— Va să zică crezi că din cauza averii, a pădurilor de pini, am...

Așadar, imbecilul acesta n-a izbutit să descopere nici una din nenumăratele cauze intime ale faptei ei, și acum îi atribuie cel mai josnic motiv cu putință.

— Firește că din cauza averii... Ce alt motiv aveai ? E destul să procedezi prin eliminare, ca să ajungi la această concluzie. În zadar ai căuta să-mi dai o altă explicație... De altfel nici nu mai are importanță, nu mă mai interesează. Am încetat să mă frămînt din pricina dumitale, nici nu mai exiști pentru mine, trebuie totuși să ții seama că porți numele meu, din nefericire, Peste cîteva luni, cînd toată lumea va fi convinsă că sîntem o pereche unită, după ce Anne se va fi căsătorit cu tînărul Deguilhem... Trebuie să știi că familia Deguilhem a cerut un răgaz de gîndire înainte de a lua o hotărîre... În momentul acela zic, mă voi putea

stabili în sfârșit la Saint-Clair ; dumneata însă vei rămîne aici. Vom face să se creadă că suferi de nervi sau că...

— Că sînt nebună, de pildă ?

— Asta nu ! Ar putea să arunce o umbră asupra fetei. Dar se pot inventa destule pretexte verosimile. Iată tot ce aveam să-ți spun.

Thérèse murmură : „La Argelouse... pînă la moarte...” Se apropie de fereastră și o deschise. În clipa aceea Bernard simți din plin bucuria triumfului : în această seară a ajuns în sfârșit să domine femeia care întotdeauna îl intimidase și umilise ; acum e rîndul ei să se simtă disprețuită ! Ce mîndru era că reușise să rămînă calm pînă la sfârșit. Nu degeaba tot repeta doamna de la Trave că este un sfînt ; de altfel toată familia îl lăuda pentru mărinimia lui, și pentru prima oară avea sentimentul propriei superiorități. Atunci la clinică, cînd i se adusese la cunoștință, cu mii de precauțiuni, că Thérèse încercase să-l ucidă, Bernard, fără să facă nici un efort, vădise atîta sînge rece, încît stîrnise admirația tuturor. De fapt nimic nu poate răni cu adevărat pe un om incapabil de dragoste ; și fiindcă nu știa să iubească, Bernard nu simțise decît un fel de bucurie amestecată cu spaimă, ca atunci cînd scapi dintr-un mare pericol, — sentimentul pe care îl încearcă bunăoară un om care află că ani de-a rîndul a trăit, fără să știe, în preajma unui nebun furios. Dar acum, în seara asta, Bernard avea satisfacția puterii sale, i se părea că domină lumea întreagă. Îl umplea de mîndrie convingerea că un om ca el — drept, cu principii și cu judecata sănătoasă, — poate învinge orice piedică. Chiar și acum cînd furtuna abia se potolise, Bernard era gata să susțină, ca și înainte, că numai ceea ce-ți faci singur te nenoroceste. Dovadă că el izbutise să *rezolve* o dramă dintre cele mai îngrozitoare la fel de bine cum re-

zolve orice chestiune de afaceri. Lumea nu va afla mai nimic, așa că va scăpa cu fața curată, — nimeni nu-l va mai compătimi ; și nici nu voia să fie compătimit. Cine se poate socoti umilit că s-a căsătorit cu un monstru, dacă monstrul a fost dominat pînă la urmă ? De altfel, nici viața de holtei nu-i de disprețuit, și faptul că fusese la un pas de moarte îi sporise la culme pasiunea pentru avere, pentru vînătoare, pentru automobil, pentru mîncare și băutură — într-un cuvînt, bucuria de viață !

Thérèse rămăsese în picioare lîngă fereastră ; nu vedea decît o mică porțiune dintr-o alee acoperită cu pietriș alb, și simțea doar mirosul rondului de crizanteme, apărut de un grilaj împotriva turmelor de oi. În depărtare stejarii, ca un zid negru, ascundeau pădurea de pini care umpleau aerul nopții cu mirosul lor de rășină. Thérèse știa că pădurea împresoară casa ca o armată dușmană pe care o simți în apropiere, chiar dacă n-o vezi. Copacii aceștia, al căror foșnet asemănător cu un vaier înăbușit îl ascultă acum, o vor privi impasibili ca niște temniceri, cum lîncezește de-a lungul iernilor și cum se sufocă în timpul verilor fierbinți ; ei vor fi singurii martori ai lungii agonii la care e condamnată. Deodată închide fereastra și se apropie de Bernard :

— Crezi oare că mă poți ține aici cu forța ?

— Fă ce vrei... Dar să-ți intre bine în cap că n-ai să ieși de aici decît cu cătușe la mîini.

— Exagerezi ! Te cunosc și știu că vrei să pari mai rău decît ești. Și apoi, n-ai să-ți expui familia la o asemenea rușine ! De aceea sînt foarte liniștită.

Atunci Bernard, care ca un om chibzuit ce era, cîntărise bine toate posibilitățile, începu să-i explice că dacă ar pleca, ar însemna că își recunoaște vinovăția. Și în cazul acesta familia nu putea evita rușinea unui

scandal decît amputînd membrul gangrenat, lepădîndu-se de el, renegîndu-l în mod public :

— Închipuieşte-ţi că de fapt aceasta e atitudinea pe care maică-mea ar fi vrut să o luăm din primul moment ! Am fost pe punctul de a lăsa justiţia să-şi urmeze cursul, însă ne-am gîndit la Anne şi la Marie... Dar încă nu este prea tîrziu. Nu te sfătuiesc să iei o hotărîre pripită. Te las să te gîndeşti pînă mîine.

Thérèse spuse cu jumătate de gură :

— Tatăl meu are să mă apere.

— Tatăl dumitale ? Află că am căzut de acord în ceea ce te priveşte. El trebuie să-şi apere cu orice preţ cariera, partidul, ideile lui politice, aşa că nu va precupeţi nimic ca să înăbuşe scandalul. Ar trebui să te arăţi recunoscătoare pentru tot ce a făcut pînă acum pentru dumneata. Lui trebuie să-i mulţumeşti că totul a fost muşamalizat. De altfel, sînt sigur că ţi-a comunicat hotărîrea sa irevocabilă... Nu-i aşa ?

Bernard nu mai simţea nevoia să ridice tonul, devenise aproape politicos, nu fiindcă i-ar fi fost cîtuşi de puţin milă de Thérèse, ci numai de satisfăcut ce era, văzînd că femeia aceasta, care abia mai respira, zăcea în sfîrşit învinsă la picioarele lui, aşa cum i se cuvenea. Aşadar totul era acum în ordine. Bernard se gîndea cu mîndrie că orice alt bărbat, după o asemenea lovitură, ar fi rămas nenorocit pe viaţă, în timp ce el îşi revenise atît de repede ; şi apoi, oricine se poate înşela, de altfel toată lumea se înşelase cu privire la Thérèse, — pînă şi doamna de la Trave, care de obicei judeca pe loc oamenii la justa lor valoare. După părerea lui Bernard, totul se trăgea din faptul că în ziua de astăzi lumea nu ţinea destul seama de principii şi se trecea prea uşor peste primejdia pe care o reprezintă o educaţie ca cea pe care o primise Thérèse ; desigur, femeia asta e un monstru, dar orice

s-ar spune, dacă ar fi crezut în Dumnezeu... Doar frica este mama înțelepciunii... Apoi Bernard se gîndi cu mulțumire că întregul orașel, care abia aștepta să se bucure de rușinea lor, va fi foarte dezamăgit, vîzîndu-i în fiecare duminică la braț, ca doi soți ideali. Voia să vină mai repede duminica, pentru ca să-i vadă ce mutră vor face !... Unde mai pui că nu-și pierdea dreptul de a se adresa oricînd justiției. Luă lampa în mînă și o ridică, lăsînd să cadă lumina pe ceafa Thérèsei :

— Nu te duci la culcare ?

Ea nu părea să-l fi auzit, așa că ieși lăsînd-o în întuneric. Cînd ajunse în dreptul scării dădu peste mătușa Clara, care stătea ghemuită pe prima treaptă. Cînd întîlni privirea iscoditoare a bătrînei, Bernard se sili să-i zîmbească și o luă de braț, ca să o ajute să se ridice. Dar ea refuză să se miște, ca un cîine de lîngă patul stăpînului său pe moarte. Bernard puse lampa jos și-i strigă bătrînei în ureche că Thérèse se simțea acum mult mai bine, dar că dorea să rămînă singură cîteva clipe, înainte de a se duce la culcare :

— Asta-i una dintre maniile ei, după cum știi.

Mătușa Clara cunoștea într-adevăr această manie, dar avea totdeauna ghinionul să dea peste Thérèse tocmai în momentul cînd aceasta ar fi vrut să fie singură. De cele mai multe ori era de ajuns ca bătrîna să întredeschidă ușa, ca să se simtă de prisos.

În cele din urmă, mătușa Clara se ridică cu greu și, sprijinindu-se de brațul lui Bernard, se tîrî pînă în camera ei, care se afla deasupra salonului cel mare. După ce o însoți pînă înăuntru, Bernard avu grijă să-i aprindă și lumînarea de pe masă, apoi o sărută pe frunte și ieși. În tot acest răstimp mătușa nu-l slăbise din ochi. Cîte gînduri nu învățase ea să citească pe fețele oamenilor, tocmai fiindcă nu auzea ce spun ! Așteptă ca Bernard să ajungă în camera

lui și iarăși deschise încetișor ușa. Dar cînd îl văzu stînd în capul scării, rezemat de balustradă, și răsucindu-și o țigară, bătrîna se retrase în grabă. Picioarele îi tremurau și abia își mai trăgea sufletul. N-avu nici măcar puterea să se dezbrace. Se întinse pe pat și rămase nemișcată, cu ochii deschiși.

X

Thérèse ședea mai departe nemișcată în salonul luminat doar de cîțiva tăciuni, care mai mocneau sub cenușă. Din adîncul memoriei ei ieșeau din nou la iveală, acum cînd era prea tîrziu, crîmpeie din confesiunea pe care o pregătise în timpul călătoriei; dar ce rost mai avea să-i pară rău că se trudise în zadar? De fapt, povestea aceea prea bine construită n-avea aproape nici o legătură cu realitatea. Făcuse o mare prostie atribuind un rol atît de important convorbirilor cu tînărul Azévédo!

Nu fusese decît o iluzie! În realitate ea căzuse victima unei legi străvechi, unui destin inexorabil; nu ea distrusese familia, ci familia avea s-o distrugă pe ea; în felul lor aveau dreptate s-o considere un monstru, dar și ea îi socotea pe ei monștri. Fără ca cineva din afară să bănuiască măcar ceea ce se petrece, familia avea să o nimicească printr-o metodă lentă și sigură. „Mașinăria atotputernică a familiei se va porni împotriva mea și mă va zdrobi, fiindcă n-am știut nici s-o opresc, nici să mă feresc la timp din calea ei... N-are rost să caut explicații, totul s-a întîmplat fiindcă ei sînt așa cum sînt și eu sînt așa cum sînt... Efortul de a purta veșnic o mască, de a salva aparențele, a juca teatru, pe care cu greu l-am făcut timp de aproape doi ani, îmi închipui că alți oameni (la urma urmei, semenii mei), izbutesc de

cele mai multe ori să-l facă pînă la moarte, salvați prin capacitatea lor de adaptare ori poate anesteziați de clo-roformul obișnuinței, vegetînd abrutizați la sînul ma-tern al familiei atopoternice. Dar vai ! eu, dar eu“...

Deodată Thérèse se ridică și deschise fereastra. Răcoarea zorilor o făcu să tresară. De ce n-ar încerca să fugă ? Ar fi destul să sară pe fereastră. Oare ar ur-mări-o ? Ar da-o din nou pe mîna justiției ? Dar fie ce-o fi, merită să încerce. Oricum, nimic nu putea fi mai rău decît această agonie nesfîrșită. Și pe loc Thérèse trase un fotoliu pînă în dreptul ferestrei. Abia atunci își aminti că n-are nici un ban ; cu toate că e proprietara unei păduri de mii de pini nu poate dispune de nici un ban fără încuviințarea lui Ber-nard. Deci n-are mai multe șanse de scăpare decît Daguerre, criminalul hăituit, care rătăcise prin landă și pentru care Thérèse, un copil pe atunci, simțise o milă nespusă (parcă o vede și acum pe soția lui Balion turnînd vin jandarmilor în bucătăria de la Argelouse). Și tocmai cîinele familiei Desqueyroux fusese acela care descoperise urmele nenorocitului. Îl găsiseră zăcînd într-un tufiș, aproape mort de foame. Thérèse văzuse cum îl duceau legat fedeleș într-un car cu fîn. Se spunea că după ce fusese condamnat la ocnă, murise pe vapor, înainte de a ajunge la Cay-enne¹. Vapor... ocnă... Ce i-ar putea împiedica să o dea pe mîna justiției, după cum au amenințat-o ? Do- vada, pe care Bernard pretindea că o are... e desigur o minciună ; dacă nu cumva a descoperit în buzunarul vechii pelerini pachetul cu otrăvuri...

Ca să scape de orice îndoială, Thérèse pornește or-becăind pe scară în sus. Pe măsură ce urcă treptele,

¹ Capitala Guyanei franceze, situată în America de Sud, pe coasta de apus a Oceanului Atlantic, unde se deportau condam-nații la muncă silnică.

vede din ce în ce mai bine din pricină că lumina zorilor a și început să pătrundă prin ferestrele de la etaj. A ajuns în sfârșit pe coridorul din fața podului, unde se găsește dulapul cu haine vechi, acelea pe care nu le dădeau niciodată săracilor, fiindcă le mai purtau la vînătoare. Pelerina aceea decolorată avea un buzunar adînc, în care mătușa Clara își ținea împletitura pe vremuri, cînd se mai ducea la vînătoare de porumbi sălbatici, ca să aibă ce face cît stătea la pîndă. Thérèse își vîră mîna în buzunarul pelerinei și scoate de acolo un pachețel sigilat cu ceară, pe care scrie :

Cloroform : 30 grame

Aconit, granule : nr. 20

Soluție de digitală : 20 grame.

Recitește aceste cuvinte și cifre, care ascund în ele moartea. Dar pe Thérèse a îngrozit-o întotdeauna gîndul morții. Principalul este să nu privești moartea. În față, să te preocupe numai ceea ce trebuie să faci : să torni apă în pahar, să dizolvi bine prafurile, să le înghiți pe nerăsuflăte, apoi să te întinzi pe pat și să închizi ochii. În nici un caz să nu te gîndești la ceea ce va urma. De ce te-ai teme de acest somn mai mult decît de cel obișnuit ? Începu să tremure și dădu vina pe răcoarea dimineții. Coborî cîteva trepte și se opri în fața camerei unde dormea Marie. Dacă sforăia, așa cum mîrîie un animal furios. Thérèse deschise încetișor ușa. Printre obloane se strecura lumina zilei. Pătuțul îngust de fier se zărește ca o pată albă prin întuneric. Pe cearceaf se disting doi pumni micuți. Profilul de copil, cu linii imprecise, e cufundat în pernă. Thérèse își spune că fetița are urechi prea mari, ca ale ei. Lumea are dreptate : e leită ea ; copia ei în miniatură doarme dusă, ghemuită în umbră. „Cînd eu nu voi mai fi, va rămîne această bucățică ruptă din mine, care va trebui să poarte pînă la capăt

povara aceluiași destin, să treacă prin tot ce am trecut și eu. Are să-mi moștenească trăsăturile, pornirile, aspirațiile, după toate legile singelui, care nu iartă.” Thérèse cunoaște din gazete cazuri de sinucidere, când părinții sperați au ținut să moară împreună cu copiii lor. Când citesc despre asemenea cazuri, oamenii normali rămân uluiți, scapă gazeta din mână și se întreabă : „Cum e cu putință să se întâmple asemenea lucruri ?” Thérèse, care a ajuns și ea să se socotească un monstru, simte până în adâncul inimii că așa ceva este posibil și că ea însăși e pe punctul să... Ingenunchează lângă patul fetei și în timp ce-i atinge ușor cu buzele mînuța nemișcată, rămîne uluită simțind cum din străfundul ființei ei izvorăsc cîteva lacrimi stînghere, orbînd-o și arzîndu-i obrajii — ea care nu plînge niciodată !

Thérèse se ridică, se mai uită o dată la copil, apoi trece în camera ei, toarnă apă într-un pahar, rupe pecetea de ceară de pe pachetul și rămîne pe gînduri, șovăînd între cele trei cutiute cu otravă.

Fereastră era deschisă ; cîntecul cocoșului sfîșiasc parcă ceața, din care doar ici-colo rămăsese cîte un petic străveziu, spînzurat prin crengile pinilor. Peisajul era scaldat în razele răsăritului. Cum să renunțe la atîta lumină ? De fapt ce este moartea ? Nimeni nu știe. Thérèse se întreabă dacă neantul există într-adevăr, dacă nu este nimeni acolo. Spaima care o cuprinde îi stîrnește ura față de ea însăși. Tocmai ea, care nu șovăise să împingă pe altul în abis, să se îngrozească de el ? Lașitatea ei o umilește ! Dacă există Dumnezeu (și în clipa aceea îi apare în minte procesiunea din dimineața aceea de sărbătoare și omul atît de singur, care mergea pe arșiță, copleșit de povara odăjdiilor, purtînd în brațe simbolul Domnului și mișcîndu-și buzele într-un monolog mut, cu o expresie atît de îndurerată), dacă există, atunci să-i oprească la

timp mîna criminală, — iar dacă este într-adevăr voința lui, ca un biet suflet zbuciumat să facă pasul către tărîmul celălalt, măcar să primească cu dragoste pe acest monstru, care este tot creatura Sa. Thérèse toarnă în paharul cu apă cloroformul, a cărui denumire îi este mai familiară și o înspăimîntă mai puțin, evocîndu-i somnul. Trebuie să se grăbească ! Ai casei încep să se trezească, o aude pe nevasta lui Balion deschizînd obloanele din camera mătușii Clara. Ce i-o fi strigat oare surdei ? De obicei servitoarea știa să se facă înțeleasă după mișcarea buzelor. Se aude zgomot de uși deschise și de pași grăbiți. Thérèse abia apucă să arunce un șal pe masă, ca să ascundă otrăvurile, înainte ca servitoarea să dea buzna în cameră, fără să mai bată la ușă :

— A murit domnișoara ! Am găsit-o moartă, întinsă pe pat și gata îmbrăcată. Se și răcise cînd am intrat eu.

I-au pus totuși bătrînei un șir de mătănii în mînă și o cruce pe piept, deși toată viața fusese necredincioasă. Tăranii intrau pe rînd, ingenuncheau și înainte de a ieși, o priveau bănuitori pe Thérèse, care stătea în picioare lîngă patul moartei, de parcă se întrebau : „Cine știe dacă n-a omorît-o tot ea ?” Bernard plecase la Saint-Clair ca să anunțe familia și să facă toate formalitățile. Își spusese desigur că această moarte subită survenise în momentul cel mai potrivit pentru a produce o diversiune în orașel. Thérèse se uită la bătrîna ei mătușă, atît de devotată, care parcă s-ar fi sacrificat anume ca să-și salveze nepoata de la moarte cu prețul propriei vieți. Era desigur o întîmplare, o coincidență. Dacă cineva i-ar fi spus că fusese intenția bătrînei sau a providenței, Thérèse ar fi ridicat din umeri. Lumea șușotea :

— Ai văzut ? Nici măcar nu se preface că plînge.

În inima ei Thérèse vorbește cu cea care nu mai este : va trăi, dar va fi un cadavru viu, în mîinile unor oameni care o urăsc. Se va resemna și nu se va mai gîndi la ceea ce o aștepta.

La înmormîntare, Thérèse jucă rolul căre îi revenea. Duminica următoare se duse la slujbă împreună cu Bernard, care în loc să intre ca de obicei pe o ușă laterală, traversă toată biserica de la un cap la altul. Thérèse însă nu-și ridică vâlul de doliu de pe față decît după ce se așeză la locul ei, între soacră-sa și Bernard. Stîlpul din spatele ei împiedica să fie văzută, iar în față nu avea decît corul. Era prizonieră, împresurată de mulțimea din spate, în dreapta de Bernard, în stînga de doamna de la Trave, și singurul refugiu care îi rămînea, ca arena pentru taurul scăpat din întuneric, era spațiul acela gol din fața ei unde, între doi copii, un om stătea în picioare cu brațele depărtate de trup și vorbea în șoaptă, izolat de restul lumii prin odăjdii.

XI

În scara aceea Thérèse se întoarce cu Bernard la Argelouse, în casa familiei Desqueyroux, unde de ani de zile nu mai locuia nimeni. Sobele scoteau fum, ferestrele nu se închideau bine și pe sub ușile roase de șobolani sufla vîntul. Dar în anul acela toamna era atît de frumoasă, încît la început Thérèse nu suferi din pricina lipsei de confort. Bernard era toată ziua plecat la vînătoare. Seara, de cum se întorcea, se instala în bucătărie, unde mîncea împreună cu soții Balion. Thérèse auzea doar zgomotul tacîmurilor și vocile lor monotone. În octombrie se întunecă foarte devreme. Cele cîteva cărți pe care le adusese de acasă,

le cunoștea aproape pe de rost. Bernard nici nu luase în seamă rugămintea ei de a-și comanda câteva cărți la Bordeaux ; nu-i era îngăduit să-și procure altceva decât țigări. Singura ei ocupație era să scormonească tăciunii cu vătraiul... dar fumul cu miros de rășină care răbufnea din cămin umplea camera ; așa că o usturau ochii și gâtul, iritat și din pricina tutunului.

Thérèse își mînca în grabă cina și după ce soția lui Balion strîngea masa și ieșea pe ușă, stîngea lampa și se culca.

Cîte ore petrecea stînd culcată și așteptînd în zadar somnul care s-o izbăvească ! Liniștea care domnea la Argelouse o împiedica să adoarmă ; prefera nopțile cînd bătea vîntul, fiindcă în tînguiala confuză a crenșurilor dinspre vîrfuri se ascundea o duioșie omenească, de care Thérèse se lăsa furată ca de un cîntec de leagăn. În nopțile vijelioase din perioada echinoxului dormea mai bine decât în nopțile liniștite.

Oricît de nesfîrșite i s-ar fi părut serile petrecute în singurătate la gura sobei, i se întîmpla totuși să se întoarcă acasă înainte de a se întuneca — fie din pricină că o mamă, zăbind-o, își luase brusc copilul de mînă și-l trăsese în casă, fie din pricină că vreun cioban pe care îl strigase pe nume nu-i răspunsese la bună ziua. Ah, cum ar fi vrut să se piardă prin mulțimea unui oraș mare, să se confunde fără urmă cu ea. La Argelouse nu exista nici un cioban care să nu-i știe povestea (i se punea în seamă pînă și moartea mătusei Clara). Cu nici un preț n-ar fi îndrăznit să calce pragul cuiva ; ieșea pe ușa din dos, ocolea toate casele și cînd auzea în depărtare hruitul unei căruțe, cotea numaidecît pe prima cărare. Mergea repede, inima îi bătea ca unui animal hăituit, și de cîte ori se apropia vreo bicicletă, se ascundea într-un tufiș pînă ce o auzea depărtîndu-se. Numai duminica, în timpul slujbei de la Saint-Clair, scăpa de această spaimă și se

mai destindea. Avea impresia că lumea din orășel o privește cu mai puțină dușmănie. De fapt Thérèse nu știa că atît tatăl ei, cît și familia de la Trave o înfățișau ca pe o victimă nevinovată și crunt lovită : „Ne este teamă că biata fată n-are să-și mai revină niciodată ; nu vrea să vadă pe nimeni și medicul spune că nu trebuie s-o contrazicem ; Bernard o îngrijește cu un devotament nemărginit, dar ce să-i faci, dacă are nervii atît de zdruncinați...”

În ultima noapte a lui octombrie sufla un vînt năprasnic dinspre Atlantic, răscolind fără încetare vîrfurile copacilor ; Thérèse, toropită de somn, asculta vaietul pădurii care-i amintea de Ocean. În zori însă, cînd se deșteptă, nu-l mai auzi. Deschise obloanele de la fereastră, dar camera rămase la fel de întunecată ; o ploaie mărunță și deasă curgea șuvoaie pe acoperișurile de țiglă ale acareturilor din curte și pe frunzișul încă stufos al stejarilor. În ziua aceea Bernard nău ieși din casă. Thérèse fuma țigară după țigară și de cîte ori ieșea pe coridor, auzea pașii bărbatului ei, care rătăcea prin camerele de la parter. Mirosul fumului de pipă, care se ridica pînă în camera ei, se simțea mai puternic decît acela al tutunului blond pe care îl fuma Thérèse, amintindu-i de viața ei dinainte. Începuseră ploile... Cîte zile va mai trebui să petreacă la gura sobei, în care focul abia mai pîlpîia ? Din pricina umezelii tapetul mucegăit începuse să se dezlipească prin colțuri. Pe pereți se mai vedeau urmele vechilor portrete, pe care Bernard le luase cu el ca să le atîrne în salonul din Saint-Clair — și nu mai rămăseseră decît niște cuie ruginite și inutile.

Pe cămin, într-o triplă ramă din imitație de baga, erau niște fotografii șterse de parcă morții de pe ele ar fi murit a doua oară : înfățișau pe tatăl lui Bernard, pe bunica lui și pe Bernard, copil, cu breton.

Cum să trăiască închisă în această cameră o zi întreagă ? Vor urma apoi săptămîni, luni de-a rîndul...

Seara, Thérèse nu mai putu suporta singurătatea ; deschise încetișor ușa, coborî scara și intră în bucătărie, unde îl găsi pe Bernard șezînd pe un scăunel în fața focului, dar cum o văzu, sări în picioare ; Balion, care tocmai curăța o pușcă, înlemni iar soția lui scăpă împletitura din mînă. Toți trei o priveau cu o expresie atît de ciudată încît îi întrebă :

— V-ați speriat de mine ?

— Nu știi că n-ai voie să intri în bucătărie ?

Ea nu răspunse și dădu să iasă, însă Bernard o chemă înapoi :

— Dacă tot ai venit... țin să-ți anunț că prezența mea aici nu mai este necesară. Am reușit să stîrnesc simpatie pentru dumneata la Saint-Clair, fiindcă lumea crede, sau se preface a crede, că ești cam neurastenică. Am răspîndit zvonul că preferi să trăiești singură, dar că vin foarte des să te văd. De acum înainte, te scutesc să mai mergi duminica la slujbă.

Thérèse îngăimă „că nu o plictisea de loc să se ducă acolo“, la care Bernard îi răspunse că nu de dragul amuzamentului o dusesse pînă atunci la biserică. Important era că își atinsese scopul urmărit. Apoi adăugă :

— La urma urmei pentru dumneata slujba tot nu înseamnă nimic...

Thérèse deschise gura ca și cum ar fi vrut să spună ceva, dar se răzgîndi. Bernard îi ceru cu stăruință să nu compromită printr-un cuvînt sau printr-un gest nesăbuit rezultatul obținut de el mai repede și mai ușor decît sperase. Cînd îl întrebă ce mai face Marie, îi răspunse că pleacă chiar a doua zi la Beaulieu cu Anne și cu doamna de la Trave. Și el va petrece acolo cîteva săptămîni, cel mult două luni. Apoi deschise ușa, dîndu-i a înțelege că trebuie să plece.

A doua zi dimineată, cînd abia se lumina de ziuă, Thérèse auzi pe Balion înhămînd caii, apoi vocea lui Bernard, tropăitul copitelor și huruitul șaretei ce se depărta. Pe urmă nu se mai auzi decît ploaia care cădea pe acoperișuri, pe geamurile ude, pe ogoarele pustii, pe landele întinse pe sute de kilometri, pe mlaștini, pe ultimele dune mișcătoare și pe Ocean.

Thérèse își aprindea țigară de la țigară. Pe la ora patru își îmbracă impermeabilul și porni prin ploaie. Dar se temu să n-o prindă noaptea în pădure și se întoarse în camera ei. Focul se stinsese și, tremurînd de frig, se culcă în pat. Pe la ora șapte, soția lui Balion îi aduse jumări cu șuncă pe care refuză să le mănînce : nu mai putea suferi gustul unturii de porc, după atîta timp îi făcea greață. I se urîse să mănînce în fiecare zi numai carne de porc conservată în untură sau șuncă. Soția lui Balion pretindea că nu poate să-i ofere altceva, fiindcă domnul Bernard i-a interzis să taie vreo pasăre. Se plîngea că Thérèse o făcea să urce și să coboare scările degeaba, deși știe că suferă de inimă și că are picioarele umflate ; îi venea destul de greu s-o servească și n-o făcea decît de dragul domnului Bernard.

În noaptea aceea Thérèse simți că are febră ; prin mintea ei surprinzător de lucidă, se perindau imagini din viața pe care ar fi putut s-o ducă la Paris : se vedea în restaurantul de la Bois de Boulogne, unde fusese o dată cu Bernard, acum însă fără el, șezînd la masă cu Jean Azévédo și cu niște femei tinere. Își punea pe masă tabachera de baga și aprindea o țigară egipteană. Apoi, în timp ce orchestra cînta în surdina, începea să vorbească, să-și deschidă inima. Izbutea să-i farmece pe toți din jur, care o ascultau cu atenție, fără să se mire însă. Una dintre femei spunea : „Parcă ai povesti viața mea... și eu am trecut prin toate

acestea..." Un scriitor o luă deoparte : „Ar trebui să scrii despre frământările dumitale. Am fi bucuroși să publicăm în revista noastră un astfel de jurnal intim al unei femei de astăzi." Un tânăr, care suferea din pricină că ea nu-i împărtășea dragostea, o conduce acasă cu mașina și în timp ce trec prin Bois de Boulogne, Thérèse nu e tulburată, ci mai degrabă fericită, simțindu-l atît de aproape pe acest tânăr îndrăgostit și știind cît de mult o dorește. „Nu, nu, deseară nu pot, îi spunea ea. M-a invitat o prietenă la masă. — Dar mîine seară ? — Nici mîine nu pot. — N-ai niciodată o seară liberă ? — Aproape niciodată... Într-adevăr, nu sînt liberă niciodată..."

În viața ei apăruse un bărbat și în comparație cu el tot restul lumii îi părea șters și searbăd ; un om pe care nimeni din cercul ei nu-l cunoștea ; o fire foarte modestă și retrasă, și totuși Thérèse simțea că întreaga ei viață se învîrtește în jurul acestui soare, invizibil pentru alții, de a cărui căldură trupească se bucura numai ea. Parisul vuia în depărtare ca vîntul în pădurea de pini. Iubitul ei o ținea în brațe ; deși era duios și delicat, o strîngea atît de tare la pieptul lui, încît abia mai putea să respire, dar prefera să se înăbușe decît să se desprindă din îmbrățișarea lui. (Și Thérèse își strîngea mîinile în jurul umerilor, ca într-o îmbrățișare, mîna ei dreaptă se încleștează pe umărul stîng, în timp ce unghiile de la mîna stîngă i se înfig în umărul drept.)

Se ridică din pat și se duce desculță la fereastră, o deschide, lăsînd să pătrundă în cameră aerul proaspăt al nopții care încă nu era prea rece. Nici nu-i vine să creadă că ploaia va înceta vreodată. Avea impresia că va ploua pînă la sfîrșitul lumii. Dacă ar avea bani, ar fugi la Paris, și s-ar duce drept la Jean Azévédo, i-ar spune tot ce are pe inimă ; e sigură că el îi va găsi de lucru. Ce bine ar fi să trăiască singură la Paris, să-și

cîştige viața, să nu depindă de nimeni... Să scape de familie ! „*Ai ei*“ să fie numai aceia pe care îi va fi ales inima ei, aceia de care să se simtă legată nu prin sînge, ci prin afinități sufletești, uneori și fizice ; vrea să-și găsească rude în adevăratul înțeles al cuvîntului, oricît de puține ar fi și oricît ar trebui să le caute prin lume... În cele din urmă adormi cu fereastra deschisă. Aerul rece și umed al zorilor o trezi ; îi clănțăneau dinții, dar nu avea curajul să se scoale din pat și să închidă fereastra, n-avea nici măcar putere să întindă mîna ca să tragă pătura pe ea.

În ziua aceea nu se sculă din pat și nici nu se spală. Înghiți cu greu cîteva bucățele de friptură de porc și bău o ceașcă de cafea ca să poată fuma, căci pe stomacul gol nu mai suporta tutunul. Încercă să retrăiască în minte visurile din noaptea trecută ; de altfel chiar în timpul zilei la Argelouse nu era mai mult zgomot, nici mai puțin întuneric după-masa decît noaptea. În acea perioadă a anului cu zilele cele mai scurte, ploaia deasă face să se confunde orele și parcă ține timpul în loc ; zorile se transformă pe nesimțite în amurguri, învăluite în aceeași tăcere mormîntală. Dar Thérèse nici nu dorea să doarmă, fiindcă insomnia îi contura și mai precis visurile ; căuta cu răbdare, sistematic, în trecutul ei chipuri uitate, guri la sărutările cărora rîvnise de departe, trupuri neprecise de care se apropiase întîmplător în mulțime sau vreodată în întuneric, și care făcuseră să tresară trupul ei pe atunci încă pur. Își crea o fericire, născocea bucurii pe care nu le cunoscuse, făurindu-și din vise o dragoste irealizabilă.

— Nici nu se mai scoală din pat, și nici nu mai ia nimic în gură — îi spunea peste cîtva timp lui Balion soția sa. În schimb golește sticlele de vin pînă la fund, pe cîntea mea. Dacă ți-ai pune mintea cu

descreierata asta, ar fi în stare să bea oricît, iar cînd se ameţeşte arde cearceafurile cu țigara. Într-o zi are să dea foc și casei. Atîta fumează, de i s-au îngălbenit degetele și unghiile de parcă le-ar fi muiat în tinctură de iod. Mă doare sufletul de cearceafurile astea țesute de noi aici... Poate să aștepte mult și bine pînă am să-i primenesc așternutul...

Mai spunea apoi că ea nu s-ar da înapoi să măture prin odaie și să-i facă patul, dacă puturoasa asta n-ar cloci toată ziua în pat. Și apoi, era păcat să se mai ostenească să-i tot care căni de apă caldă, pe scări, cu picioarele ei umflate, fiindcă tot le găsea în fiecare seară neatînse în fața ușii ei, unde le lăsase dimineața.

Treptat, Thérèse se desprindea de amantul necunoscut scornit de imaginația ei dornică de puțină bucurie, era obosită de atîta fericire iluzorie, se săturase de plăceri închipuite, și atunci își făurea alte visuri pentru a evada din realitate. Se vedea bunăoară zăcînd pe un pat sărăcăcios, în jurul căruia îngenunchaseră o mulțime de oameni. Deodată parcă în camera ei intra cineva, aducînd în brațe un copil pe moarte (unul dintre acei copii din Argelouse, care fugeau cînd ea se apropia) dar era destul ca Thérèse să-l atingă cu degetele ei îngălbenite de nicotină, pentru ca micuțul să se ridice pe deplin vindecăt. Alteori se mulțumea cu visuri mai modeste : de pildă, că își aranja o casă la malul mării și parcă avea în fața ochilor grădina, terasa ; stabilea în gînd destinația fiecărei încăperi, alegea mobila, bucată cu bucată, căuta locul potrivit pentru lucrurile ei de la Saint-Clair, nu se putea hotărî ce stofe de mobilă s-ar armoniza mai bine. Apoi decorul acesta se destrăma, imaginea lui pălea, și în cele din urmă se reducea la o alea de carpeni și la o bancă, cu fața spre mare, pe care ședea Thérèse, rezemîndu-și capul pe un umăr.

Cînd auzi clopoțelul chemînd-o la masă, se ridică și porni pe aleea întunecoasă, unde simți că alături de ea mai mergea cineva, care deodată o cuprinse în brațe și o strînse la piept. O sărutare, își zice, oprește desigur timpul în loc ; își închipuie că în dragoste trebuie să existe clipe nesfîrșite. Își închipuie doar ; aievea nu va avea niciodată parte de ele. Îi apare iarăși înaintea ochilor casa aceea albă, puțul ; parcă și aude cum scîrțîie pompa ; mireasma de heliotropi stropiți de curînd s-a răspîndit în toată curtea. Cina va fi un moment de destindere, în așteptarea fericirii pe care o aduce cu sine seara și noaptea, fericire desigur prea mare s-o poți privi în față, s-o cuprinzi toată în inima ta : astfel Thérèse trăiește din plin, cu pasiune dragostea de care a fost mai lipsită decît orice altă făptură de pe lume. Visul a pus în așa măsură stăpînire pe ea, încît abia mai aude glasul răstit al servitoarei. Ce strigă bătrîna ? Că într-o zi are să se întoarcă pe neașteptate domnul Bernard de la Beaulieu și atunci ce are să spună văzînd în ce hal este camera asta ? O adevărată cocină de porci ! „De voie, de nevoie, trebuie să vă sculați, doamnă !“ Thérèse se ridică și, șezînd pe marginea patului, își privește uimită pulpele aproape scheletice și picioarele care, prin contrast, par acum enorme. Bătrîna servitoare o înfășoară într-un halat și o așază cu sila pe un fotoliu. Își caută țigările în jur, dar mîna ei pipăie în gol. Prin fereastra deschisă pătrunde un soare cu dinți. Bătrîna deretică de zor prin cameră, gîfîind și bombănind, deși se pare că are suflet bun, de vreme ce ai casei spuneau că în fiecare an, de Crăciun, plînge cînd se taie porcul îngrășat de ea. Îi e ciudă pe Thérèse, care nu-i răspunde, fiindcă ia tăcerea ei drept o jignire, drept un semn de dispreț.

Dar Thérèse n-o face dinadins ; prea era însă cufundată în gîndurile ei ca să aibă chef de vorbă.

Cînd simți răcoarea plăcută a așternutului curat, i se păru că i-a mulțumit bătrînei, de fapt însă nu rostise nici un cuvînt cu glas tare. Înainte de a ieși din cameră bătrîna îi spuse cu năduf : „Cearceafurile astea știu că n-o să le mai ardeți !“ Thérèse se temu ca nu cumva să-i fi luat țigările și cînd întinse mîna după ele, văzu că într-adevăr așa era. Cum să trăiască fără să fumeze ? Avea nevoie să frămînte mereu între degete micul cilindru uscat și cald, să-l miroasă cu nesaț și în cameră să plutească veșnic fumul de țigară ce-l aspira și răspîndea apoi în aerul prin care toate lucrurile se vedeau ca prin ceață. Soția lui Balion n-avea să mai vină sus pînă seara. Cum să reziste o după-masă întreagă fără tutun ? Închise ochii și degetele ei îngălbenite făceau și acum gestul obișnuit, frămîntînd o țigară imaginară.

Pe la șapte seara, bătrîna servitoare intră cu o lumînare în mînă, aducînd o cană cu lapte, una de cafea și o bucată de pîine, pe o tavă pe care o puse pe masă. „Nu mai aveți nevoie de nimic ?“ o întrebă cu ironie răutăcioasă, așteptînd ca Thérèse să-i ceară înapoi țigările. Thérèse însă rămase mai departe nemișcată, cu fața la perete.

La un moment dat, vîntul deschise fereastra pe care desigur bătrîna n-o închisese bine, așa că frigul nopții pătrunse în cameră. Thérèse nu avu curajul să iasă de sub pătură, să se ridice și să se ducă desculță pînă la fereastră. Rămase nemișcată, zgribulită, cu pătura trasă pînă la ochi, simțind doar pe pleoape și pe frunte valul de aer rece. Freamătul puternic al pinilor, bătuți de vînt, umplea casa de la Argelouse, de parcă s-ar fi auzit vuietul Oceanului, și totuși nu izbutea să alunge tăcerea apăsătoare care domnea de obicei acolo. Dacă s-ar fi obișnuit într-adevăr cu suferința și s-ar fi complăcut în ea, nu s-ar fi ghemuit atît de tare sub pături, își zise Thérèse. Se dezveli

puțin, însă nu putu să suporte frigul mai mult de câteva secunde. Mai încercă o dată, și încă o dată, reușind să reziste din ce în ce mai mult. Devenise un fel de joc. Și astfel, pe nesimțite și fără să fi urmărit conștientă acest scop, suferința devenea pentru ea o ocupație și — cine știe ? — poate chiar singura ei rațiune de a trăi.

XII

— A sosit o scrisoare de la domnul.

Văzînd că Thérèse nu ia plicul pe care i-l întindea, soția lui Balion stăruie : domnul anunță desigur că se întoarce și trebuie să știe și ea ca să se poată pregăti...

— Poate doriți s-o citesc eu, doamnă...

Thérèse îi răspunse : „N-ai decît s-o citești“ și se întoarce cu fața la perete, așa cum făcea întotdeauna cînd bătrîna se afla în cameră. Dar cuvintele pe care aceasta le silabisea cu greu, o scoaseră din toropeala ei !

„M-am bucurat cînd am aflat din scrisorile lui Balion că totul merge bine la Argelouse...”

Bernard anunța că se întoarce cu mașina, dar că avea de gînd să se oprească în diferite orașe, nu putea preciza data exactă a sosirii lui.

„În nici un caz nu voi veni înainte de 20 decembrie. Să nu te miri cînd mă vei vedea sosind cu Anne și cu tînărul Deguilhem. S-au logodit la Beau-lieu, dar logodna încă nu s-a anunțat oficial, deoarece tînărul Deguilhem ține foarte mult să stea mai întîi de vorbă cu dumneata. Deși pretinde că nu-i decît o simplă vizită de politețe, eu sînt convins

că vrea să-și facă o părere, bănuiești desigur despre ce. Ești prea inteligentă ca să nu treci cu brio acest examen. Să nu uiți că ești suferindă, că ai nervii zdruncinați. Într-un cuvânt, mă bizui pe dumneata să faci cum crezi că este mai bine. Îți voi dovedi recunoștința mea, dacă te vei sili să nu periclitezi fericirea Annei și să nu compromiți realizarea acestui proiect care corespunde din toate privințele intereselor familiei ; după cum, dacă ar fi cazul, n-aș șovăi să te fac să plătești scump orice încercare de sabotaj ; dar sînt sigur că această eventualitate este exclusă."

Era o zi frumoasă de iarnă, friguroasă, dar senină. Thérèse, ascultînd de sfaturile bătrînei, se sculă din pat și ieși în grădină, unde făcu cîtiva pași sprijinindu-se de brațul ei. Dar trebui să facă o mare efortare ca să mănînce o bucățică de piept de pui. Pînă la 20 decembrie nu mai erau decît zece zile. „Dacă ați vrea să vă siliți cît de cît să ieșiți din toropeală, pînă atunci v-ați pune pe picioare, doamnă, poate chiar înainte."

Iar lui Balion bătrîna îi spunea : „Nu se poate zice că n-are bunăvoință, face tot ce poate. Dar și domnul Bernard se pricepe să dresze cîinii, chiar și pe cei mai îndărătnici. După cum știi, cînd le pune zgarda de forță, se dă oricare pe brazdă. Și pe dumneaei a îmblînzit-o destul de repede ; acum e ca o cătea dresată, care ți se culcă la picioare cînd îi poruncești. Totuși n-ar trebui să aibă prea multă încredere în ea..."

De fapt Thérèse își dădea toată silința să renunțe la visuri, să-și învingă apatia, somnolența. Se silea să umble, să mănînce și mai cu seamă să-și recapete luciditatea, să privească lucrurile și oamenii din jur cu ochi de om normal. Luase chiar hotărîrea să vor-

bească și să zîmbească, atunci cînd va fi din nou în mijlocul acestei familii — familia ei — ca și cum s-ar fi întors într-o pădure pe care ea însăși ar fi incendiat-o și, călcînd în picioare cenușa, s-ar fi plimbat printre pinii pîrjoliți și înnegriți de flăcări.

În ziua de 18, pe la ora trei — era o zi posomorîtă, dar nu ploua — Thérèse ședea în camera ei, în fața căminului, cu capul rezemat de speteaza scaunului și cu ochii închiși cînd deodată o trezi din toropeală zgomotul unui motor de automobil. Apoi auzi din vestibul vocea lui Bernard și a doamnei de la Trave. Cînd soția lui Balion dădu buzna înăuntru, fără să mai bată la ușă, o găsi pe Thérèse în picioare în fața oglinzii, punîndu-și roșu pe obraji și pe buze, fiindcă-și spunea : „Nu trebuie să-l înspăimînt pe acest băiat“.

Dar Bernard făcuse o greșală că nu se urcase din prima clipă în camera soției lui. Tînărul Deguilhem, care făgăduise familiei sale „să deschidă bine ochii“, se gîndi că „purtarea lui Bernard dovedea cel puțin indiferență, ceea ce dădea de gîndit“. Se depărtă puțin de Anne, își ridică gulerul de blană, spunînd că „degeaba încerci să încălzești aceste saloane de la țară“. Apoi îl întrebă pe Bernard : „Casa n-are pivniță ? Atunci o să vă putrezească mereu dușumelele, dacă n-aveți grijă să turnați sub ele un strat de ciment...“

Anne de la Trave purta o haină de blană cenușie, o pălărie de fetru simplă, fără nici o garnitură, despre care doamna de la Trave spunea însă că „deși nu avea nici măcar o panglică, o costase mai scump decît pălăriile ei de pe vremuri, garnisite cu pene și egrete. Ce-i drept, fetrul era de prima calitate și modelul de la o casă foarte mare, deși fusese reproduș de modista lor obișnuită.“ Doamna de la Trave își încălzea la foc picioarele încălțate

cu ghete, dar fața ei autoritară și totdeauna fleșcăită era întoarsă spre ușă. Îi promisese lui Bernard să fie la înălțime, după cum se cuvenea într-o asemenea împrejurare. Totuși îl prevenise : „Să nu-mi ceri s-o sărut. Așa ceva nu-i poți pretinde mamei tale. Va fi destul de greu. Și ca să-i ating mîna va trebui să-mi calc pe inimă. Înțelege-mă : ceea ce a făcut e îngrozitor în ochi oamenilor și ai lui Dumnezeu, dar află că nu fapta ei mă revoltă cel mai mult, că de, se știe că există oameni capabili de crimă... ceea ce mă indignează e mai cu seamă fățarnicia ei ! Asta-i lucrul cel mai îngrozitor ! Îți aduci aminte cum spunea : «Șezi pe fotoliul acesta, mamă, e mai comod...» Și-ți mai amintești cum se temea ca nu cumva să te sperie ? «Dragul de el, îi e groază de moarte și un consult l-ar putea ucide...» Dumnezeu mi-e martor că nu bănuiam nimic, dar cînd am auzit-o spunînd «dragul de el», m-a pus pe gînduri...”

Acum, în salonul de la Argelouse, singurul sentiment pe care îl încearcă doamna de la Trave e neliniștea, fiindcă simte cît de stingheriți sînt cu toții ; mai mult vede că tînărul Deguilhem și-a ațînit ochii de coșofană asupra lui Bernard. De aceea spune :

— Bernard, ar trebui să vezi ce face Thérèse. Poate că astăzi se simte mai rău ca de obicei...

Anne (absentă, indiferentă la tot ce s-ar putea întîmpla, ca și cum n-ar privi-o) e prima care recunoaște mersul Thérèsei și spune : „O aud coborînd scara“. Bernard își duce mîna la inimă care-i bate mai tare ca de obicei. A făcut o mare prostie că n-a venit din ajun ca să repete scena cu Thérèse. Cine știe ce are să spună ? E în stare să compromită totul, dar în așa fel, încît să nu-i poți aduce nici o

învinuire precisă. Parcă anume coboară atît de încet scara ! Toată familia stă în picioare, cu fața spre ușă, cînd Thérèse, în sfîrșit, o deschide.

Bernard avea să-și aducă aminte multă vreme după aceea, că atunci cînd dădea cu ochii de ființa asta distrusă, slabă, cu fața suptă și palidă, în ciuda fardului, primul său gînd fu :

„*Curtea cu Juri* ¹ !“ în prima clipă nici nu se gîndise la crima săvîrșită de Thérèse, ci își aduse brusc aminte de o ilustrație colorată din *Petit Parisien*, una dintre multele care împodobeau closetele de scînduri din grădina de la Argelouse ; îi evoca o zi de vară din copilărie cînd, în timp ce muștele bîziau și de afară se auzea țîrîitul greierilor, examina cu ochi de copil desenul acela în roșu și verde, înfățișînd „Sechestrata din Poitiers“.

Cu aceiași ochi o privea acum pe Thérèse, lividă și scheletică, și se condamnă pentru nebunia de a nu fi scăpat cu orice preț de această femeie primejdioasă, așa cum te grăbești să arunci în apă o mașină infernală, care poate exploda din clipă în clipă. Cu sau fără voie, Thérèse, prin firea ei, stîrnea drame — dacă nu chiar scandal — ceea ce era și mai rău : ea nu putea fi decît criminală sau victimă... La apariția ei, membrii familiei nu-și putură stăpîni cîte o exclamație de mirare și de milă atît de sincere, încît tînărul Deguilhem nu mai știa ce să creadă, și ce concluzie să tragă. Thérèse căută să-i liniștească :

— De ce vă mirați ? Vremea rea m-a împedicat să iau aer, așa că mi-am pierdut pofta de mîncare. Nu mai puteam să iau aproape nimic în gură. În orice caz e mai bine să slăbești decît să te îngrași...

¹ Operă a scriitorului francez André Gide (1869—1951), publicată în 1930. Face parte din ciclul *Amintiri de la Curtea cu Juri*.

Dar ar fi mai interesant să vorbim despre Anne...
Îmi pare foarte bine, draga mea...

Thérèse, care se așezase între timp luă amîndouă mîinile Annei într-ale ei și se uită lung la ea. Anne, în picioare, o scruta de asemenea pe Thérèse, fața ei roasă de suferință, și-i recunosc privirea sfredelitoare, care pe vremuri o scotea din sărite. Își aminti că adesea îi spunea : „Încetează odată să mă străpungi cu privirea !“

— Mă bucur de fericirea ta, dragă Anne.

Și o clipă îi apăru pe buze un zîmbet stîrnit de „fericirea Annei“, de tînărul Deguilhem, chel, cu mustați de jandarm, cu umeri căzuți, îmbrăcat în redingotă, cu pulpe scurte și groase, strînse în pantaloni cu dungi negre și cenușii. (Dar ce-are a face, se gîndi, e un om ca toți oamenii, un soț, nici mai bun, nici mai rău decît alții.) Apoi își întoarse din nou privirea spre Anne și-i spuse :

— Scoate-ți pălăria... Așa ! Acum te recunosc în sfîrșit, draga mea.

Anne vedea de aproape gura crispată a Thérèsei, ochii ei totdeauna uscați, care nu știau să plîngă și care nu-i trădau gîndurile. Tînărul Deguilhem spunea tocmai că o femeie căreia îi place să stea în casă și să se ocupe de gospodărie nu se simte prea rău nici iarna la țară : „Într-o casă se găsesc întotdeauna atîtea lucruri de făcut !“

— Cum se poate, Thérèse, să nu mă întrebî nimic despre Marie ?

— Ai dreptate, Anne. Povestește-mi despre ea...

Anne redeveni bănuitoare, ostilă ; de luni de zile repeta adesea, cu tonul reprobator al mamei ei : „I-aș fi iertat totul, fiindcă, orice s-ar spune, e bolnavă ; dar indiferența ei față de Marie n-o pot tolera. Ca o mamă să nici nu se sinchisească de copilul ei, asta mi

se pare de neiertat, oricâte scuze ai încerca să-i găsești.“

Thérèse îi citea pe față gândurile : „Mă disprețuiește fiindcă n-am întrebato din primul moment de Marie. Cum să-i explic ? Tot n-ar putea înțelege că sînt prea absorbită, prea frămîntată de ale mele ca să mă mai pot gîndi la altceva. Anne însă abia aștepta să aibă copii, pentru ca de dragul lor să renunțe cu desăvîrșire la viața ei personală întocmai ca și mama ei și ca toate celelalte femei din familie. Eu însă simt veșnic nevoia să mă reculeg, să mă regăsesc cu orice preț... Anne va uita de prietenia noastră intimă din adolescență, va uita și de mîngîierile lui Jean Azévédo în clipa cînd va auzi primul țipăt al mormolocului cu care o va blagoslovi această stîrpitură de bărbat, fără să-și scoată măcar redingota. Femeile din familia lor nici nu doresc altceva decît să-și piardă orice urmă de individualitate, de viață interioară. E impresionant cum știu să renunțe la orice de dragul speței ; îmi dau seama că sînt de admirat pentru dăruirea lor fără margini, pentru abdicarea lor totală... Eu însă nu pot, nu sînt în stare...”

Thérèse se străduia să nu asculte ce se vorbea în jurul ei și să se gîndească numai la Marie ; desigur că fetița începuse să vorbească. „Poate că m-ar amuza s-o ascult cîteva clipe, își zise, dar foarte curînd m-ar plictisi, și abia aș aștepta să rămîn singură, ca să mă pot gîndi la ale mele...”

O întrebă totuși pe Anne :

— Marie a început desigur să vorbească ?

— Firește, repetă tot ce vrei. Să mori de rîs nu altceva. Cum aude un cocoș cîntînd sau un claxon de automobil, ridică un degețel și zice : „Auj, mu-jica ?“ E dulce de îți vine s-o mănînci.

Thérèse își spune în gînd : „Ar trebui să ascult ce se vorbește, dar nu mă pot concentra. Ce tot po-

vestește tînărul Deguilhem ?“ Și, făcînd un mare efort, încearcă să urmărească discuția.

— Țăranii de pe proprietatea mea de la Balisac nu sînt atît de harnici ca cei de pe aici ; la noi strîng rășina doar de patru ori pe an, în timp ce la Argelouse o strîng de șapte sau opt ori.

— Dar leneși trebuie să mai fie ! Mai ales cînd te gîndești ce preț ridicat are acum rășina !

— Știi că un țăran care adună rășină a ajuns să cîștige azi o sută de franci pe zi... Dar mi se pare că am obosit-o pe doamna Desqueyroux cu discuția noastră...

Văzînd că Thérèse stătea cu ceafa rezemată de speteaza scaunului, toată lumea se ridică. Bernard hotărî să nu se întoarcă împreună cu ceilalți la Saint-Clair. Tînărul Deguilhem acceptă să conducă el mașina, urmînd ca a doua zi s-o trimită înapoi la Argelouse cu șoferul, care să-i aducă totodată lui Bernard lucrurile necesare pentru a petrece cîtva timp acolo. Thérèse făcu o sforțare ca să se ridice de pe scaun, dar soacra ei o opri.

Rămase cu ochii închiși și deodată îl auzi pe Bernard spunîndu-i doamnei de la Trave :

— Ce oameni mai sînt și soții Balion ! Nu m-aș fi așteptat la așa ceva din partea lor. Am să le trag o săpuneală c-o să mă țină minte !

— Ai grijă să nu-i repezi prea tare, ca nu cumva să plece de la noi ; întîi, fiindcă știu prea multe și apoi ce ne facem cu proprietățile ? Balion e singurul om care știe exact pînă unde se întind.

Urmă o replică a lui Bernard, pe care Thérèse n-o auzise și după aceea doamna de la Trave spuse :

— În orice caz, fii prudent ; să n-ai prea multă încredere în ea, supraveghează-i fiecare gest și n-o lăsa niciodată să intre în bucătărie sau în sufragerie

cînd nu e nimeni acolo... Nu, fii pe pace, n-a leșinat, a ațipit doar sau se preface.

Cînd Thérèse deschide iar ochii, îl vede în fața ei pe Bernard, care-i întinde un pahar de vin și o îmbie : „E vin spaniol, te rog să-l bei, ca să mai prinzi puteri“. Apoi Bernard, care nu renunță niciodată la ceea ce și-a pus în gînd, intră în bucătărie și începe să strige. Cînd o aude și pe soția lui Balion, răstindu-se în graiul ei țărănesc, Thérèse se gîndește : „E vădit că Bernard s-a speriat ; de ce se teme oare ?“ Cînd Bernard se întoarce îi spune :

— Cred că ai să mănînci mai cu poftă în sufragerie decît în camera dumatăle. Am și dat ordin să se pună masa acolo ca în trecut.

Thérèse începe să-și dea seama că Bernard se poartă cu ea ca pe vremea anchetei, cînd era aliatul ei și voia s-o salveze cu orice preț. Ține ca ea să se întremeze și e dispus să facă orice pentru asta. Înseamnă că Bernard e într-adevăr înfricoșat. Thérèse îl urmărește cum ațîță focul, șezînd în fața ei, dar n-are cum să știe că ochii lui bulbucăți văd și în jocul flăcărilor desenul acela obsedant, în roșu și verde, din *Petit Parisien*, reprezentînd „Sechestrata din Poitiers“.

Oricît ar ploua, la Argelouse nu vezi niciodată băltoace, fiindcă pămîntul nisipos absoarbe toată apa. Chiar și în toiul iernii e deajuns să iasă soarele o oră ca apoi să te poți plimba fără grijă în sandale, pe drumurile acoperite cu un covor moale și uscat de ace de pin. Bernard își petrecea toată ziua la vîna-toare, dar la ora mesei se întorcea să vadă ce face Thérèse, pe care o îngrijea ca niciodată. Relațiile dintre ei erau acum destul de destînse. Bernard nu-i pretindea decît să se cîntărească din trei în trei zile ; să nu fumeze mai mult de două țigări după fiecare masă. Thérèse se obișnuise să facă plimbări lungi,

urmînd sfatul lui Bernard, care spunea : „mișcarea în aer liber e cel mai bun aperitiv“.

Acum nici Argelouse n-o mai înspăimînta ; i se părea că pînă și pinii se depărtau, se dădeau la o parte din calea ei, ca și cum ar fi îndemnat-o să plece în lume. Într-o seară Bernard îi spuse : „Nu-ți cer decît să ai răbdare pînă se mărită Anne ; la nunta ei toată lumea trebuie să ne vadă încă o dată împreună ; după aceea vei fi liberă“. În noaptea următoare Thérèse nu putu să închidă ochii. Simțea o bucurie amestecată cu nerăbdare, care o împiedica să adoarmă. În zori, cîntecul nenumăraților cocoși care parcă nu-și răspundeau unii altora semăna cu un cor neîntrerupt de bucurie ce umplea văzduhul, înălțîndu-se pînă la cer. Deci Bernard o va lăsa să plece în lume, așa cum slobozise pe vremuri în landă acea mistreată, pe care n-o izbutise s-o domesticească. După ce Anne va fi în sfîrșit la casa ei, lumea n-avea decît să spună ce voia. Bernard era hotărît s-o arunce pe Thérèse în vîltoarea Parisului și s-o părăsească. Se înțeleseseră să nu divorțeze și nici să nu se despartă oficial ; vor născoci o explicație pentru opinia publică, pretextînd bunăoară că sănătatea ei șubredă o silea să schimbe adesea aerul. („Nu se simte bine decît atunci cînd călătorește.“) Bernard se angaja să-i trimită regulat la fiecare întîi noiembrie contravaloarea rășinii recoltate pe lotul ei de pădure.

Bernard n-o întrebă pe Thérèse despre planurile ei de viitor, din partea lui putea să se și spînzure după ce va pleca. „N-am să fiu liniștit, îi spunea mamei lui, decît atunci cînd am să mă văd scăpat de ea.“ „Tot ce pretind e să-și reia numele de fată... Deși, dacă are să-și facă de cap, tot tu ai să tragi ponoasele.“ Bernard era convins că Thérèse, ca un cal nărvaș, nu se cabrează decît atunci cînd simte hamul. Cînd va fi liberă, poate va deveni o femeie foarte așezată. În

orice caz, încercarea trebuie făcută cu toate riscurile. Și domnul Larroque era de aceeași părere. La urma urmei tot era mai bine așa ; după ce Thérèse va dispărea, lumea o va uita mai repede și cu timpul nimeni nu va mai vorbi despre ea. Lucrul cel mai important pentru întreaga familie era să închidă gura lumii. Își vîrîseră cu toții în cap această idee, la care n-ar fi renunțat cu nici un preț ; că Thérèse era un cal nărăvaș de care abia așteptau să scape.

Thérèse găsea un farmec deosebit peisajului, acum cînd iarna era pe sfîrșite și despuia se cu desăvîrșire pămîntul oricum sterp ; numai stejarii își mai păstrau cu încăpăținare șuba lor bună de frunze moarte. Ea descoperea treptat că tăcerea de la Argelouse nu era decît aparentă. Chiar atunci cînd nu se mișcă nici o frunză, pădurea suspină încetișor, ca un om care-și plînge soarta, legănîndu-se, și în cele din urmă adoarme ; iar nopțile sînt pline de șoapte misterioase. Thérèse bănuiește că pe viitor în viața ei, pe care nici nu îndrăznește să și-o închipuie, vor fi dimineți triste, pustii, cînd va regreta poate zorile de la Argelouse, unde o trezea numai corul zgomotos al cocoșilor fără număr. Știe că în verile ce vor veni își va aduce adesea aminte de greierii ce cîntă ziua și noaptea. La Paris nu avea să se teamă de pinii răvășiți de furtuni, ci de oameni primejdioși ; va părăsi pădurea de pini pentru a se pierde într-un codru uman.

Cei doi soți se mirau că relațiile lor, altădată atît de încordate, deveniseră normale. Thérèse se gîndea că ajungi să suporti prezența oricărui om din momentul cînd ești sigur că îl poți părăsi. Acum Bernard ținea să afle nu numai ce greutate are Thérèse, dar și ce gîndește, iar ea vorbea cu el mai deschis decît ori-cînd : „La Paris am de gînd să... Cînd voi fi la Paris...” Avea intenția să locuiască la hotel, ori poate

să-și închirieze un apartament. Voia să urmeze anumite cursuri, să asiste la conferințe, la concerte, „să-și facă o cultură serioasă, pe baze noi“. Bernard n-o mai supraveghea, nici n-o mai bănuia, iar la masă mânca și bea fără să se teamă. Doctorul Pédemay, care îi întâlnea câteodată pe drumul dinspre Argelouse, îi spunea soției sale: „Ceea ce mă miră în-deosebi e faptul că nu au de loc aerul să joace teatru“.

XIII

Într-o dimineată însorită de martie, pe la ora zece, Bernard și Thérèse ședeau pe terasa de la „Café de la Paix“ și priveau mulțimea care încă de la acea oră timpurie umplea strada și se scurgea valuri-valuri prin fața lor. Thérèse își aruncă țigara pe jos și o stinse cu grijă, după obiceiul din lande.

— Ți-e teamă să nu dai cumva foc trotuarului?

Bernard izbucni într-un râs forțat. Îi părea rău că venise cu Thérèse pînă la Paris. O însoțise, desigur, ca să nu dea loc la bîrfeli chiar a doua zi după nunta sorei lui, dar mai cu seamă fiindcă Thérèse își exprimase această dorință. Se gîndea cu amărăciune că femeia asta avea un talent deosebit să creeze situații false, și pînă cînd nu dispărea din viața lui, îl păștea primejdia să se lase tîrît de dorințele ei năstrușnice. Nebuna asta mai avea și acum o oarecare influență asupra lui, care era un om atît de echilibrat, de chibzuit. Acum, în clipa despărțirii, Bernard simțea cum fără voia lui îl cuprinde tristețea, ceea ce n-ar fi recunoscut nici în ruptul capului, căci nimeni nu-i stîrnise vreodată un asemenea sentiment (și tocmai

Thérèse să reușească... nu, era de neconceput !) De ar scăpa odată de toate frământările ! Își spunea că abia la prînz cînd se va urca în tren, va respira ușurat ! Deseară îl va aștepta mașina la Langon și acolo, îndată ce va ieși din gară, pe drumul către Villandraut, începe pădurea de pini. În același timp o urmărea pe Thérèse, profilul ei, privirea ei care se oprea uneori asupra unui chip din mulțime și se uita după el pînă ce dispărea ; deodată îi spuse :

— Thérèse ...aș vrea să te întreb ceva...

Își aplecă ochii, fiindcă niciodată nu putuse înfrunta privirea ei, și adăugă pe negîndite :

— Aș vrea să știu... Ai făcut-o pentru că mă urai ? Pentru că ți-era silă de mine ?

Bernard se miră de propriile cuvinte chiar în timp ce le rostea și-i fu ciudă pe sine. Thérèse zîmbi, apoi îl privi lung, cu o expresie gravă : În sfîrșit, Bernard îi punea prima întrebare care i-ar fi venit și ei în minte, dacă ar fi fost în locul lui ! Poate că abia acum îi va prinde bine spovedania pregătită cu atîta trudă, mai întîi în caleașcă, pe drumul către Nizan, apoi în micul tren spre Saint-Clair, toată noaptea aceea chinuită de căutări, de analiză temeinică, uriașă, spre a ajunge la cauzele cele mai adînci ale faptei ei, toate își dădeau acum roadele. Așadar, fără să știe, îl tulburase pe Bernard. Sub influența ei evoluase și el, dovadă că îi pusese o întrebare care trăda nedumerire, șovăială. Dacă judeca bine lucrurile, mai puțin simplist, nu mai putea fi judecătorul implacabil de pe vremuri. Thérèse îl privi pe omul acesta schimbat, cu indulgență, cu un sentiment aproape matern. Totuși îi răspunse ironic :

— Cum ? Nu știi că am făcut-o de dragul pinilor dumitale ? După cum ai spus, am vrut să fie numai ai mei.

Bernard dădu din umeri :

— Chiar dacă am crezut cîndva acest lucru, azi nu-l mai cred. Spune, de ce ai făcut-o ? Poți să-mi spui adevărul, măcar acum.

Thérèse rămase cu privirea pierdută în gol. Aici, pe acest trotuar, unde se afla ca pe țărmul unui fluviu de noroi și trupuri înghesuite, chiar în clipa cînd se pregătea să se arunce în el, neștiind dacă trebuie să se zbată sau să se lase tîrîtă la fund, zărea în depărtare o licărire, o lumină curată ca a zorilor : își închipuia că s-ar putea întoarce în lumea ei tristă și misterioasă, închinîndu-și toată viața meditației proprii desăvîrșiri, în liniștea de la Argelouse, atît de propice aventurii spirituale, căutării lui Dumnezeu... Un marocan, vînzător ambulant de covoare și mărgele, crezînd că Thérèse îi zîmbea lui, se apropie de masa lor. Dar Thérèse se întoarse spre Bernard și-i spuse la fel de ironic ca înainte :

— Adineauri eram pe punctul să-ți răspund : „Nu știu de ce am făcut-o“. Acum însă mi se pare că știu de ce, închipuie-ți ! S-ar putea să mă fi îndemnat dorința de a vedea în ochii dumitale o umbră de neliniște, de curiozitate, în sfîrșit, de tulburare : adică tot ceea ce descopăr în ei de cîteva secunde.

Bernard o repezi cu un ton care o făcu pe Thérèse să-și amintească de călătoria de nuntă :

— Ții cu orice preț să fii spirituală pînă la sfîrșit !... Te întreb foarte serios : de ce ai făcut-o ?

De pe fața ei dispăru orice urmă de zeflema, și îl întrebă tot atît de serios :

— Un om ca dumneata, Bernard, cunoaște totdeauna toate motivele faptelor sale, nu-i așa ?

— Firește... fără îndoială... Cel puțin așa mi se pare...

— Nici nu bănuiești cât de mult aș fi vrut să aflu tot adevărul. De-ai ști cum m-am zbuciumat, cum m-am chinuit să mă lămuresc eu însămi... Dar toate explicațiile pe care ți le-aș fi putut da, mi s-ar fi părut false de îndată ce le-aș fi rostit, înțelegi ?

Bernard începu să-și piardă răbdarea :

— La urma urmei, trebuie să știi precis ziua când te-ai hotărât... când ai trecut la fapte...

— Da, era în ziua când a izbucnit incendiul cel mare de la Mano.

Se apropiaseră unul de altul și vorbeau aproape în șoaptă. Aici, în mijlocul Parisului scăldat în lumina dulce a soarelui de primăvară, în bătaia vântului destul de răcoros, care aducea un miros de tutun exotic și agita storurile cu dungi galbene și roșii, Thérèse găsea ciudat să evoce după-masa aceea de arșiță, cu cerul senin acoperit de fum și funingine, cu mirosul înțepător de rășină aprinsă, pe care îl răspîndeau pădurile de pini în flăcări ; dar și mai ciudat i se părea să descrie ceea ce se petrecuse în inima ei amorțită în care se născuse pe nesimțite ideea crimei.

— Uite cum s-au petrecut lucrurile : era în timpul prînzului, în sufragerie, cu obloanele închise ca de obicei ; vorbeai cu Balion și deodată te-ai întors spre el, uitînd să numeri picăturile pe care le lăsa să cadă în pahar.

Thérèse nu-l privea pe Bernard, atît era de preocupată să nu omită nici cel mai mic amănunt ; dar cînd îl auzi rîzînd, își ridică mirată ochii spre el și se convinse că într-adevăr rîdea la fel de stupid ca totdeauna spunîndu-i „Ei aș, drept cine mă iei ?“ Așadar n-o credea. (Dar era oare de crezut, se întreba și ea ?) După acest rîs sarcastic Thérèse îl recunoscuse pe vechiul Bernard, sigur de sine, convins că nimeni nu-l poate duce cu vorba.

Văzînd că Bernard își recîștigase încrederea în sine, simți din nou că e pierdută, mai ales cînd o întrebă batjocoritor :

— Vrei să zici că ideea ți-a venit așa, din senin, poate datorită unei inspirații divine ?

Bernard nu-și putea ierta greșeala de a fi căutat să afle adevărul de la Thérèse ! Își pierduse dintr-o dată autoritatea asupra acestei nebune, pe care izbutise s-o domine prin disprețul său : dovadă că acum îndrăznea să ridice iarăși capul ! De ce se lăsase tîrît de dorința neașteptată de a înțelege ? Ca și cum ar fi ceva de înțeles cînd ai de-a face cu o asemenea descreierată ! Îl luase gura pe dinainte ; dacă s-ar fi gîndit mai bine...

— Ascultă, Bernard, să nu-ți închipui cumva că vreau să te conving de nevinovăția mea !

Dimpotrivă. Thérèse se acuza cu o vehemență ciudată, susținînd că dacă acționase așa ca o somnambulă, era numai fiindcă de luni de zile lăsase probabil să încolțească și să crească în inima ei intenții criminale. De altfel, după ce făcuse primul pas, cu cîtă furie lucidă și cu cîtă tenacitate își urmărise scopul ! „Mă socoteam crudă numai cînd mîna mea șovăia. Aveam remușcări fiindcă îți prelungeam suferința. Trebuia să merg pînă la capăt și cît mai repede ! Mă sileam să îndeplinesc un fel de datorie cumplită. Da, mi se părea o datorie !“

Bernard o întrerupse :

— Astea sînt vorbe goale ! Încearcă să-mi spui în sfîrșit ce urmăreai ! Ce voiai ? Dar știu dinainte că nu ești în stare.

— Ce voiam ? Mi-ar fi desigur mai ușor să spun ceea ce nu voiam... nu voiam să joc teatru, să mimez gesturile altora, să folosesc formule străine — pe scurt, să reneg în fiecare clipă pe acea Thérèse care... Nu, n-a fost chiar așa. Uite, Bernard, eu caut

să mă țin cît mai aproape de adevăr ; atunci cum se face că tot ceea ce îți povestesc sună atît de fals ?

— Vorbește mai încet ! Vezi bine că domnul din fața noastră s-a întors.

Bernard nu mai voia decît să încheie cît mai repede discuția. Dar știa că are de-a face cu o maniacă pe care nu-i chip s-o mai oprești cînd a început să taie firul de păr în patru. Thérèse, la rîndul ei, înțelegea că între ea și omul acesta de care se apropiase o clipă, distanța sporea din nou la nesfîrșit. Și totuși stăruia, căuta să-l fărmece cu zîmbetul ei, dădea vocii ei acel timbru grav și aspru care îi plăcea lui pe vremuri.

— Abia azi îmi dau seama, Bernard, că acea Thérèse care își stinge instinctiv țigara de teamă să nu dea foc pădurii, acea Thérèse căreia îi plăcea să-și numere singură pinii și să-și socotească veniturile, acea Thérèse care era mîndră că se căsătorește cu un Desqueyroux, că va deveni o doamnă din lumea care poartă numele uneia dintre cele mai de vază familii din lande, mulțumită că se va vedea în sfîrșit la casa ei, cum se spune — această Thérèse este tot atît de reală ca și cealaltă, tot atît de autentică ; așa că nu aveam nici un motiv s-o sacrific de dragul celeilalte.

— Ce înțelegi prin cealaltă ?

Văzînd că nu știe ce să-i răspundă, el se uită la ceas. Atunci Thérèse zise :

— Totuși va trebui să mai vin din cînd în cînd pe acasă, pentru treburile mele... și pentru Marie.

— Ce treburi ? Ne-am înțeles doar că eu am să administrez averea noastră comună, așa că n-are rost să mai discutăm această chestiune. Am hotărît că ai să apari la toate ceremoniile oficiale, unde interesul bunei reputații a familiei și al Mariei impune să fim văzuți împreună. Și Slavă Domnului, într-o familie atît de numeroasă ca a noastră se ivesc destule nunți și înmormîntări. Bunăoară n-aș crede că unchiul Mar-

tin să mai trăiască pînă la toamnă : așa că vei avea prilejul să vii acasă fiindcă, pe cît se pare, ai și început să te plictisești aici...

Un agent de circulație, pe cal, fluiera din cînd în cînd, deschizînd parcă niște ecluze invizibile și atunci o armată de pietoni se grăbea să traverseze bulevardul negru de lume, înainte de a fi inundat de un nou val de mașini. În timpul acesta Thérèse se gîndea : „Ar fi trebuit să fug într-o noapte, pînă în sudul landei, ca Daguerre. Aș fi rătăcit printre pinii aceia rahitici din sud, unde pămîntul e nisipos și sterp, aș fi umblat pînă aș fi căzut jos istovită. N-aș fi avut curajul să intru într-o lagună și să stau cu capul sub apă (așa cum făcuse ciobanul din Argelouse, care s-a înecat anul trecut fiindcă noră-sa îl ținea nemîncat). Dar aș fi putut să mă culc pe nisip și să închid ochii... Acolo sînt însă corbi și furnici, care nici nu așteaptă să mori...”

Își întoarse privirea spre mulțimea care se scurgea, spre fluviul viu care o va înghiți, aruncînd-o de colo-colo și trăgînd-o cu el ca pe un cadavru. Nu mai avea nici o scăpare. Bernard se uită din nou la ceas :

— E unsprezece fără un sfert, așa că abia am timp să mai trec pe la hotel...

— Pe o vreme ca asta n-are să-ți fie prea cald pe drum.

— Așa-i, deseară în mașină va trebui chiar să-mi pun o pătură pe picioare.

Thérèse străbătu cu gîndul drumul pe care avea să-l parcurgă Bernard și i se păru că simte vîntul rece și umed biciuindu-i fața, vîntul acela care aducea miros de mlaștină, de rășină din cetină tăiată, de ierburi arse, de mentă și de ceață. Îl privi pe Bernard și pe față i se ivi zîmbetul de altădată, despre care

doamnele din partea locului ziceau : „Nu se poate spune că e frumoasă, dar în schimb e întruchiparea farmecului“. Ar fi fost de ajuns ca Bernard să rostească doar atât : „Te iert, vino acasă...“, ca ea să se ridice numaidecît și să-l urmeze. Dar Bernard, furios că se lăsase o clipă copleșit de emoție, acum nu mai simțea decît ce simțise totdeauna : spaimă și dezgust față de orice gest neobișnuit, față de orice cuvînt deosebit de cele pe care le schimbă oamenii în fiecare zi. Bernard era construit „pe măsura“ destinului său, așa cum trăsurile lui erau construite pe măsura drumurilor cu hîrtoape, singurele cu care era obișnuit ; abia deseară, cînd avea să se găsească din nou pe făgașul cunoscut, în sufrageria de la Saint-Clair, avea să-și recapete echilibrul și liniștea.

— Acum, la despărțire, vreau să-ți mai cer o dată iertare, Bernard.

Thérèse rosti aceste cuvinte cu un ton excesiv de solemn și totodată resemnat, făcînd un ultim efort pentru a relua conversația. Dar el n-o lăsă să continue : „Să nu mai vorbim despre asta...“

— Ai să te simți foarte singur, fiindcă eu, deși voi fi departe, rămîn totuși soția dumitale. Ar fi fost mult mai bine pentru dumneata dacă aș fi murit.

El ridică ușor din umeri și, cu un ton aproape amical, o rugă „să nu-și facă griji din pricina lui“.

— Neamul nostru a avut în fiecare generație cîte un holtei ! De astă dată sorții au căzut pe mine ! Am toate însușirile cerute și cînd apun asta, știu că n-ai să mă contrazici. Singurul lucru pe care îl regret este că avem o fată, așa că numele Desqueyroux se va stinge o dată cu mine. Ce-i drept, chiar dacă am fi rămas împreună tot n-am fi vrut să mai avem copii... așa că, la urma urmei, n-am de ce să mă plîng... Nu te mai obosi să mă conduci... rămîi aici.

Făcu semn unui taxi, dar înainte de a se urca, se întoarse din nou la Thérèse, ca să-i aducă aminte că plătiase consumația.

Thérèse rămase multă vreme cu ochii la picătura de porto din paharul lui Bernard, apoi se uită la trecători. Unii păreau să aștepte pe cineva, mergând în sus și în jos. O femeie întoarse de două ori capul s-o privească pe Thérèse și îi zîmbi: părea o lucrătoare sau era numai îmbrăcată ca o lucrătoare, se întrebă Thérèse. Se făcuse ora prînzului, cînd ies lucrătoarele din atelierele de croitorie. Thérèse nici nu se gîndea să se miște de la locul ei; nu se plictisea și nu era tristă. Luă hotărîrea să nu se ducă în după-masa aceea la Jean Azévédo; atunci scoase un oftat de ușurare dîndu-și seama că nici nu dorea să-l vadă. Era sătulă de discuții și de soluții abstracte. Pe Jean Azévédo îl cunoștea, dar nu cunoștea oamenii de care dorea să se apropie; tot ce știa despre ei era că o vor scuti de vorbărie. Thérèse nu se mai temea acum de singurătate. N-avea nevoie să facă nici o mișcare, fiindcă așa cum trupul ei întins pe nisipul din landă ar fi atras furnicile și cîinii, presimțea că aici farmecul ei va stîrni în jur un vîrtej. I se făcuse foame și cînd se ridică de la masă, văzu într-una din vitrinele magazinului „Old England” imaginea unei femei tinere, îmbrăcată într-un taior de voiaj foarte strîmt care-i venea bine. Dar pe fața ei suptă, cu umerii obrajilor ieșiți și cu nasul cîrn, mai stăruiau urmele suferinței din perioada de la Arge-louse. „E greu de spus ce vîrstă am”, se gîndi.

Luă masa într-un restaurant din Rue Royale, așa cum visase adesea. De ce să se întoarcă la hotel dacă n-are chef? Băuse o sticlă mică de vin bun și acum simțea un val cald de mulțumire. Ceruse să i se aducă țigări. Un tînar de la masa vecină se grăbi

să-i aprindă țigara cu bricheta sa și atunci Thérèse zîmbi.

Nici nu-i venea să creadă că nu trecuse nici un ceas de cînd ar fi dorit să străbată împreună cu Bernard drumul către Villandraut, seara, prin pădurea sinistră de pini. Ce rost are să te legi de un loc sau de altul, să-ți placă mai mult pinii decît arțarii, să preferi Oceanul, cîmpiei? Acum nu mai iubea decît viața, oamenii care o trăiesc din plin. „Ceea ce mă atrage nu este orașul de piatră, nici muzeele, nici conferințele lui, de fapt iubesc acest codru uman fremătînd de viață, frămîntat de pasiuni mai vijelioase decît orice furtună. Vuietul pădurii de la Argelouse prin noapte mă emoționa numai fiindcă semăna cu un vaier omenesc.“

Thérèse era puțin amețită, băuse cîteva pahare de vin și fumase prea mult. Rîdea singură ca un om în culmea fericirii. Își fardă cu grijă obrazii și buzele, apoi ieși din restaurant și porni, la întîmplare, pe stradă.

CUIBUL DE VIPERE

traducere de *Ion Mihăileanu*

„...Dumnezeule, ține seamă de faptul că nu ne înțelegem noi înșine și că nu știm ce vrem și că ne îndepărtăm la nesfârșit de ceea ce dorim.”

SFINTA THÉRÈSE D'AVILA

În pofida josniciei sale, doresc ca acest dușman al semenilor săi, acest suflet ros de ură și de zgîrcenie să vă trezească milă, să vă încălzească inima. De-a lungul vieții sale cenușii, patimi întristătoare îi ascund lumina, foarte apropiată, din care, câteodată, o rază îl atinge, e gata să-l pătrundă ; patimile sale... înainte de toate însă îl împiedică s-o vadă creștinii mediocri, care-l pîndesc și pe care el însuși îi chinuie. Cîți dintre noi nu descurajează astfel pe cel ce păcătuiește, îndepărtîndu-l de la un adevăr, care, trecut prin cugetul lor, își pierde strălucirea !

Nu, nu banii îi îndrăgea acest avar, nu de răzbunare era înfometat acest om îngrozitor. Obiectul adevărat al iubirii sale îl veți cunoaște dacă veți avea forța și curajul de a-l asculta pînă la ultima mărturisire, întreruptă de moarte...

I

Vei fi mirată cînd vei descoperi această scrisoare în casa mea de bani, deasupra unui pachet de acțiuni. Poate că ar fi fost mai bine dacă aș fi încredințat-o notarului, care ți-ar fi înmînat-o după moartea mea, sau dacă aș fi lăsat-o în sertarul de la birou — primul pe care copiii îl vor forța înainte ca trupul meu să se fi răcit. Dar, vezi, ani și ani de zile m-am tot gîndit la scrisoarea asta, mi-am închipuit-o mereu în nopțile mele albe, ieșind la iveală pe raftul casei de bani, al unei case de bani goale și în care nu s-ar fi aflat nimic altceva decît răzbunarea aceasta, pusă la cale timp de aproape o jumătate de secol. Nu-ți fie teamă ; de altfel, ești de pe-acum liniștită. „Acțiunile sînt acolo.“ Parcă îți aud țipătul, răzbătînd încă din vestibul, la întoarcerea de la bancă. Da, voalul tău de doliu nu te va împiedica să strigi copiilor : „Acțiunile sînt acolo“.

Eram aproape hotărît să nu le las acolo și-mi luașem toate măsurile. Dacă aș fi vrut, nu v-ar mai fi rămas nimic, afară de casă și de terenuri. Ați avut norocul că am dat uitării ura mea. Am crezut mult

timp că tot ceea ce fusese mai viu în mine era ura. Și iată că, astăzi cel puțin, n-o mai simt. Bătrînul de acum cu greu și-l poate închipui pe bolnavul furios de odinioară petrecîndu-și nopțile, nu urzind răzbu-narea (această bombă cu întîrziere era pregătită cu o migală de care eram mîndru), ci căutînd posibilitatea de a se bucura de ea. Aș fi vrut să trăiesc atît cît să pot vedea mutrele voastre la întoarcerea de la bancă. Aveam de gînd să nu-ți dau prea curînd procura pentru a deschide casa de bani, să ți-o dau destul de tîrziu ca să am această din urmă bucurie de-a auzi întrebările voastre disperate: „Unde sînt acțiunile?” Mi se părea atunci că cea mai cumplită agonie nu va izbuti să-mi fure o asemenea plăcere. Da, am fost în stare de asemenea calcule. Cum am ajuns aici, eu care nu eram un monstru ?

E ora patru, și tava cu dejunul meu, farfuriile murdare în care roiesc muște mai zac încă pe masă. Degeaba am sunat. La țară soneriile nu funcționează niciodată. Aștept, fără să-mi pierd răbdarea, în camera în care am dormit cînd eram copil și în care cu siguranță voi muri. Atunci, primul gînd al fiicei noastre Geneviève va fi să ceară camera pentru copii. Ocup singur camera cea mai mare, cea mai luminoasă. Recunoașteți că am vrut să i-o cedez Genevièvei și că aș fi făcut-o, dacă n-ar fi fost doctorul Lacaze, care se teme, pentru bronhiile mele, de umezeala de la parter. Fără îndoială că aș fi consimțit, dar cu atîta necaz, încît e foarte bine că am fost împiedicat. (Toată viața am făcut sacrificii a căror amintire mă otrăvea, hrănind, îngrașînd acel soi de venin care devine mai puternic o dată cu trecerea timpului.)

Veșnicul meu chef de ceartă e o moștenire de familie. Tatăl meu, am auzit-o deseori pe mama po-

vestind, era certat cu părinții lui, care, la rîndul lor, au murit fără să-și fi revăzut fiica, pe care o alungaseră cu treizeci de ani mai înainte (din ea se trag verii aceia din Marsilia, pe care noi nici nu-i cunoaștem). N-am știut niciodată de ce au existat aceste zîzanii, dar aveam încredere în ura înaintașilor noștri ; chiar și astăzi, dacă i-aș întîlni, aș întoarce spatele oricărui dintre verișorii aceia din Marsilia. Se poate întîmpla să nu-ți mai vezi rudele depărtate ; nu-i însă același lucru cu copiii, cu soția. Desigur, familii unite există ; dar cînd te gîndești la numărul căsnicilor în care două ființe se întărită, se scîrbesc una de alta la aceeași masă, în aceeași baie, sub aceeași plapumă, e extraordinar cît de puțini divorțează. Se urăsc și nu pot fugi departe una de alta în fundul acestor case...

De unde o asemenea febră a scrisului, care mă cuprinde azi, la aniversarea zilei mele de naștere ? Împlinesc șaiszeci și opt de ani și numai eu singur o știu. Geneviève, Hubert, copiii lor, întotdeauna și-au primit, de fiecare aniversare, torta, lumînărelele, florile. Dacă de ani de zile nu-ți dăruiesc nimic de ziua ta, să nu-ți închipui că uit ; o fac ca să mă răzbun. Ajunge... Ultimul buchet pe care l-am primit de ziua mea, sărmana maică-mea l-a cules cu mîinile ei tremurînde ; se tîrîse pentru ultima dată pînă în alea trandafirilor, cu toate că suferea de inimă.

Unde rămăsesem ? Da, te întrebi de ce această subită furie a scrisului, „furie“, chiar ăsta e cuvîntul. Îți poți da seama de ea după scrisul meu, după literele aplecate în aceeași direcție, ca pinii de către vîntul de vest. Ascultă : ți-am vorbit mai întîi de-o răzbunare îndelung plănuită și la care renunț. Totuși există ceva în tine, ceva din tine, ce trebuie înfrînt, e tăcerea ta. Ah ! Înțelege-mă : ești bună de gură, poți

discuta ore întregi cu Cazau despre păsările din curte sau despre grădina de zarzavat. Cu copiii, chiar cu cei mai mici, flecărești și te îndobitocești zile întregi. Ah ! Prînzurile acelea, de la care plecam năuc, frămîntat de afacerile, de grijile mele, despre care nu puteam vorbi nimănui... Mai ales începînd cu procesul Villenave, cînd am devenit deodată, cum se spune în limbaj gazetăresc, un mare avocat la Curtea cu juri. Cu cît eram mai pornit să cred în însemnătatea mea, cu atît mai mult îmi dădeai sentimentul nimicniciei mele... Dar nu, nu despre asta-i vorba, pe-un alt soi de tăcere vreau să mă răzbun : tăcerea încăpățînată cu care ai împresurat căsnicia noastră, neînțelegerea noastră profundă. De cîte ori, la teatru sau citind un roman, nu m-am întrebat dacă există în viață amante sau soții care fac „scene“, care își deschid sufletul, care își găsesc o alinare explicîndu-se !

În timpul acestor patruzeci de ani, în care am suferit unul alături de altul, ai fost în stare să ocolești orice vorbă pornită din inimă, ai curmat orice început de discuție.

Mult timp am crezut că o făceai dinadins, că e vorba de o idee preconcepută, al cărei fir îmi scapă, pînă în ziua cînd am înțeles că, pur și simplu, mă ignorați. Eram atît de în afara preocupărilor tale, încît te fereai nu din groază, ci din plictiseală. Aveai abilitatea să mă ghicești, să mă simți de departe ; și dacă te luam prin surprindere, știai să scapi ușor, sau mă mîngîiai pe obraz, mă sărutai și fugeai.

M-aș putea teme, fără îndoială, că ai să rupi scrisoarea după ce vei fi citit primele rînduri. Nu, n-ai s-o faci, pentru că de cîteva luni te uimesc, te pun pe gînduri. Oricît de puțin te uiți la mine, n-ai observat o schimbare în felul meu de-a fi ? Da, de data aceasta am încredere că nu-mi vei scăpa. Vreau să știi, vreau să știți, tu, fiul tău, fiica ta, ginerele tău, nepoții tăi,

cine era omul care trăia singur, față în față cu grupul vostru compact, avocatul peste măsură de obosit, care trebuia cruțat pentru că el avea în mână banii, dar care părea să sufere pe-o altă planetă. În care planetă? N-ai vrut niciodată să te duci s-o vezi. Calmează-te: nu e vorba aici nioi de necrologul meu, scris dinainte de mine însumi, nici de un rechizitoriu împotriva voastră. Trăsătura dominantă a firii mele, și care ar fi impresionat pe oricare altă femeie în afară de tine, e o luciditate îngrozitoare.

Isousința de-a te autoamăgi, care ajută majorității oamenilor să trăiască, mi-a lipsit totdeauna. N-am încercat niciodată un sentiment josnic, fără să-mi fi dat seama de el...

A trebuit să mă întrerup... nimeni n-aducea lampa; nimeni nu venea să închidă obloanele. Priveam acoperișul cramelor ale căror țigle erau viu colorate, ca florile sau gîtlejul păsărelelor. Auzeam sturzii în iedera cățărată pe plop, zgomotul unui butoi rostogolit. Aveam norocul să pot aștepta moartea în unicul loc din lume în care totul rămîne aidoma amintirilor. Numai huruitul motorului înlocuiește scîrțîitul noriei¹, pe care-o învîrtea altădată măgărița. (Mai e și îngrozitorul avion poștal, care anunță ora gustării de după masă și murdărește cerul.)

Nu le e dat multor oameni să regăsească în realitate, cu propriii lor ochi, această lume, pe care cei mai mulți n-o descoperă decît în ei înșiși, cînd au curajul și răbdarea să-și aducă aminte. Pun mîna pe piept, îmi palpez inima. Privesc dulapul cu oglindă, în care se găsesc, într-un colț, seringă Pravaz, fiola de nitrit de amil, tot ce-ar fi necesar în caz de criză. M-ar auzi cineva oare dacă aș striga? Toți pretind

¹ Mașină hidraulică formată dintr-o serie de hîrdaie legate între ele printr-un lanț, care se scoboară goale și urcă pline.

că nu e altceva decît o falsă angină pectorală ; puțin le pasă dacă sînt convinși sau nu de acest lucru, țin mai mult s-o creadă ei înșiși, ca să doarmă liniștiți. Acum respir. Simt parcă o mîină care mi-ar apăsa umărul stîng, ținindu-l într-o poziție anormală, așa cum ar face cineva care ar vrea să nu-l uit. Pe mine moartea nu mă va lua prin surprindere. De mulți ani îmi dă tîrcoale, o aud, îi simt răsufierea ; e răbdătoare cu mine, pentru că n-o înfrunt și mă supun disciplinei pe care o impune apropierea ei. Îmi sfîrșesc viața în halat, cu ceremonialul celor grav bolnavi, incurabili, înfundat în fotoliul cu pernute în care mama și-a așteptat sfîrșitul ; așezat, ca și ea, lîngă o măsuță plină de doctorii, nebărbierit, mirosind urît, sclavul mai multor manii dezgustătoare. Să nu vă închipuiți însă că ați scăpat ; de la o criză la alta mă simt din nou în putere. Notarul Bourru, care mă credea mort, mă vede din nou apărînd, și ore întregi, în pivnițele instituțiilor de credit, am puterea să tai eu însumi cupoanele.

Trebuie să mai trăiesc destul de mult timp pentru a sfîrși această spovedanie, pentru a te obliga în sfîrșit să mă ascuți, tu care, ani de zile, cît am împărțit același pat, nu uitai niciodată să-mi spui, seara, îndată ce mă apropiam de tine : „Pic de somn, dorm de pe-acum, dorm...”

Îndepărtai astfel mult mai puțin mîngîierile decît cuvintele mele.

E adevărat că nenorocirea noastră a început o dată cu discuțiile acelea nesfîrșite, de care ne lăsam furați cînd eram tineri căsătoriți. Doi copii : eu aveam douăzeci și trei de ani, tu optsprezece ; și poate că dragostea pălea în fața unor asemenea destăinuirii, a elanului unei dăruiri totale. Ca în prietenii din copilărie, făcusem jurămînt să ne spunem totul. Eu

care aveam atît de puține să-ți mărturisesc, încît eram silit să înfrumusețez niște aventuri mărunte, nu mă îndoiam că și tu erai tot atît de nevinovată ca și mine ; nici nu-mi închipuiam că ai fi putut rosti vreodată un alt nume de băiat înaintea numelui meu ; n-o credeam pînă în seara...

Ne aflam în această cameră în care îți scriu astăzi. Tapetul de pe pereți a fost schimbat ; dar mobilele de mahon au rămas în același loc, paharul de apă, de culoarea opalului, se afla pe masă, alături de serviciul acela de ceai cîștigat la loterie. Luna strălucitoare lumina covorașul de trestie. Vîntul de sud, ce străbate landele, aducea pînă la patul nostru mirosul unui incendiu.

Prietenul acela, Rodolphe, de care mi-ai vorbit adeseori și întotdeauna pe întuneric, ca și cum fantoma lui ar fi trebuit să fie prezentă între noi, în clipele noastre de cea mai profundă armonie, i-ai pronunțat din nou numele în seara aceea — ai uitat ? Dar asta nu-ți era de ajuns.

— Există lucruri, dragul meu, pe care ar fi trebuit să ți le spun înaintea logodnei. Îmi pare rău că nu ți le-am mărturisit. A !... Nimic grav, liniștește-te...

Nu eram neliniștit și n-am făcut nimic pentru a te îndemna la destăinuire. Dar tu le risipeai cu o plăcere care la început m-a stingherit. Nu te muștra cugetul, nu te supuneai unui sentiment de delicatețe față de mine, cum mi-o spuneai, și cum, de altfel, tu o credeai.

Nu, te tăvăleai într-o dulce amintire, nu te mai puteai stăpîni. Poate că presimțeau o amenințare împotriva fericirii noastre ; dar amintirea era mai puternică decît tine. Voința ta nu mai putea împiedica umbra acestui Rodolphe să plutească în jurul patului nostru.

Să nu crezi cumva că nefericirea noastră se trage din gelozie. Eu, care mai târziu am ajuns să fiu teribil de gelos, nu simțeam nimic care să amintească de o asemenea patimă în noaptea de vară de care-ți vorbesc, o noapte din anul '85, când mi-ai mărturisit că, la Aix, în timpul vacanței ai fost logodită cu băiatul acela necunoscut.

Cînd mă gîndesc că abia după patruzeci și cinci de ani mi-e dat să am cu tine o explicație în privința aceasta ! Vei citi oare scrisoarea mea ? Te interesează atît de puțin toate astea ! Tot ce e în legătură cu persoana mea te plictisește. Chiar și copiii te împiedicau să mă vezi și să mă auzi ; dar de cînd au apărut și nepoții... Atîta pagubă ! Îmi încerc norocul pentru ultima oară. Poate că, mort, voi avea asupra ta o putere mai mare decît viu. Cel puțin în primele zile. Cîteva săptămîni voi recăpăta un loc în viața ta. Dacă n-ar fi decît din datorie, vei citi paginile acestea pînă la capăt ; simt nevoia s-o cred. O cred.

II

Nu, în timp ce te destăinuiai, nu încercam nici un sentiment de gelozie. Cum să te fac să înțelegi ceea ce se distrugea în mine ? Fusesem unicul copil al văduvei pe care ai cunoscut-o, sau mai bine zis lîngă care ai trăit mulți ani fără a o cunoaște. Dar, cu siguranță, chiar dacă te-ar fi interesat, ți-ar fi fost greu să înțelegi ce însemna legătura dintre două ființe, mamă și fiu, tu, pătatică a unei familii burgheze puternice și numeroase, ierarhizată, organizată. Nu, nu ți-ai putea închipui oîță grijă poate avea văduva unui funcționar modest, șef de serviciu la

Prefectură, pentru un fiu care reprezintă tot ce i-a mai rămas pe lume. Succesele mele la școală o umpleau de mândrie. Ele reprezentau și singura mea bucurie. În vremea aceea nu mă îndoiam că eram foarte săraci. Ca să mă conving, era de ajuns să văd viața noastră strîmtorată, cumpătarea din care mama făcuse lege. Desigur, nu-mi lipsea nimic. Azi îmi dau seama cît eram de răsfățat. Fermele mamei de la Hosteins ne asigurau o masă ieftină și aș fi fost extrem de mirat dacă mi s-ar fi spus că era foarte rafinată. Găinușele îngrășate cu mei, iepurii, pateurile cu sitari nu trezeau în mine nici o idee de lux. Auzisem întotdeauna spunîndu-se că terenurile acelea nu aduceau decît un venit modest. Și, de fapt, cînd mama le moștenise, erau niște întinderi neroditoare, unde bunicul, de copil, dusesse el însuși turmele la păscut. Dar nu știam că prima grijă a părinților mei fusese să le însămînteze și că la douăzeci și unu de ani voi fi proprietarul a două mii de hectare de pădure tînără, care furnizau de pe-atunci lemn de mină. Mama economisea și din veniturile ei modeste. În timp ce trăia încă tatăl meu, rupîndu-și pîinea de la gură, cumpăraseră proprietatea din Calèse (patruzeci de mii de franci, via pe care n-aș da-o din mînă nici pentru un milion!). Locuiam în strada Sfînta Ecatarina, la etajul al treilea al unei case ce ne aparținea (casa fusese zestrea tatei, împreună cu niște terenuri virane). De două ori pe săptămînă sosea un coș de la țară : mama intra foarte rar la măcelar. Trăiam cu ideea fixă a Școlii Normale, unde voiam să mă înscriu. Mama se zbătea să mă scoată la aer joia și duminica. Nu semănam de fel cu acei copii care sînt întotdeauna primii în clasă, avînd aerul că nu le e de loc greu. Eram un „tocilar” și mă mîndream : un tocilar, și-atît. Nu-mi amintesc ca la liceu să fi avut cea mai mică plăcere studiindu-l pe Vergiliu sau pe

Racine. Totul nu era decît materie de învățătură. Din operele omenirii alegeam pe acelea care erau înscrise în program, singurele care aveau importanță în ochii mei, și scriam despre ele ceea ce trebuie să scrii ca să plăci examinatorilor, adică ceea ce fusese deja spus și scris de generații întregi de normaliști. Eu eram idiotul ăsta, și-aș fi rămas poate la fel fără hemoptizia ce-a îngrozit-o pe mama și care, două luni înaintea concursului de admitere la Școala Normală, m-a silit să părăsesc totul. Era tributul dat unei copilării prea cufundate în studii, a unei adolescențe nesănătoase; un băiat în plină creștere nu trăiește nepedepsit, aplecat asupra unei mese, pînă la o oră tîrzie din noapte, cu umerii aduși, disprețuind orice exercițiu fizic.

Te plictisesc? Mi-e teamă că te plictisesc. Nu sări însă nici un rînd. Fii sigură că mă mulțumesc numai cu ceea ce e strict necesar: drama celor două vieți ale noastre zăcea ascunsă în evenimentele acelea, pe care nu le-ai cunoscut sau pe care le-ai uitat.

De altfel, vezi de pe-acum, din primele pagini, că nu mă voi cruța. Ai cu ce să-ți ațîți ura... Nu, nu protesta: imediat ce te gîndești la mine, dușmănia ta se întetește.

Mi-e teamă totuși că sînt nedrept față de băiatul acela plătînd de atunci, aplecat peste dicționarele sale. Cînd citesc amintirile din copilărie ale altora, cînd văd paradisul spre care se întorc cu toții, mă întreb cu neliniște adîncă: „Și eu? De ce pustiul acesta chiar de la începutul vieții mele? Poate că nu mai țin minte ceea ce alții își amintesc; poate că am cunoscut aceeași vrajă...” Din păcate, nu zăresc nimic altceva decît o crîncenă îndîrjire, decît lupta pentru primul loc, decît rivalitatea plină de ură cu un anume Henoch și un anume Rodrigue. Din instinct

respingeam orice simpatie. Îmi amintesc că prestigiul succesorilor și pînă și arțagul meu atrăgeau pe cîte unii. Eram un copil îngrozitor față de cei ce pretindeau că mă iubesc. Mi-era groază de „sentimente“.

Dacă aș fi scriitor, n-aș putea scoate din toată viața mea de licean o singură pagină înduioșătoare. Stai... un singur lucru, totuși, o nimica toată. Mi se întîmpla cîteodată să mă conving că tata, de care abia îmi aminteam, nu murise, că un concurs de împrejurări stranie îl făcuseră să dispară. La întoarcerea de la liceu, urcam strada Sfînta Ecaterina, alergînd prin mijlocul ei, strecurîndu-mă printre trăsuri, căci înghesuiala de pe trotuare m-ar fi oprit din goană. Suiam scara cîte patru trepte deodată. Mama cîrpea rufăria lîngă fereastră. Fotografia tatei atîrna în același loc, la dreapta patului. Mă lăsam îmbrățișat de mama, de-abia îi răspundeam și deschideam imediat cărțile.

După hemoptizia care mi-a schimbat destinul s-au scurs luni sinistre în vila aceea de la Arcachon, unde prăbușirea sănătății puneă capăt ambițiilor mele universitare. Mama, sărmana, mă enerva, deoarece pentru ea asemenea ambiții n-aveau nici o importanță și mi se părea că-i pasă prea puțin de viitorul meu. În fiecare zi trăia în așteptarea „orei termometrului“. Toată durerea și toată bucuria ei atîrnau de cît cîntăream în fiecare săptămînă. Eu, care m-am chinuit mai tîrziu atîta din cauză că, atunci cînd eram suferind, boala mea nu interesa pe nimeni, recunosc că am fost pedepsit pe drept pentru purtarea mea aspră, nepotolită de băiat răsfățat.

O dată cu primele zile frumoase „am fost mai tare ca boala“, cum zicea mama. Am renăscut, în sensul strict al cuvîntului. Am devenit mai lat în spate, mai puternic. Trupul, ce suferise atîta din cauza regimului la care-l supusesem, înflorise în pădurea acum

uscată, plină de grozămă și de pomișoară de pe vremea cînd Arcachon nu era decît un sat.

Am aflat tot atunci de la mama că nu trebuie să mă îngrijoreze viitorul. Aveam o avere frumoasă, care creștea an de an. Nimic nu mă grăbea ; mai ales că, fără îndoială, urma să fiu scutit de serviciul militar. Eram un bun vorbitor, și această calitate impresionase pe toți profesorii mei. Mama voia să urmez dreptul și nu se îndoia că, fără să mă obosesc prea mult, aș putea deveni ușor un mare avocat, afară de cazul că m-ar atrage politica... Vorbea, vorbea, îmi dezvăluia dintr-o dată toate planurile. Iar eu o ascultam îmbufnat, cu dușmănie, cu privirea îndreptată spre fereastră.

Începusem să fac pe craiul. Mama mă urmărea cu o indulgență temătoare. Am văzut mai tîrziu, trăind printre ai tăi, importanța pe care asemenea apucături o capătă într-o familie religioasă. Mama, însă, se gîndea numai la ceea ce mi-ar fi putut primejdui sănătatea. Cînd și-a dat seama că nu abuzam de asemenea escapade, a închis ochii asupra ieșirilor mele nocturne, cu condiția să fiu înapoi la miezul nopții. Nu, nu-ți fie teamă, n-am să-ți povestesc aventurile mele de-atunci ! Știu că ți-e groază de asemenea lucruri și, de altfel, erau niște aventuri atît de mărunte !

Eram de pe-atunci destul de necăjit din cauza lor. Sufeream. Sufeream că aveam atît de puțin farmec, încît nici tinerețea nu mă ajuta cu nimic. Nu pentru că eram urît, așa cred. Trăsăturile mele sînt „regulate“ ; și Geneviève, care seamănă perfect cu mine, a fost o fată frumoasă. Dar aparțineam acelei specii de ființe despre care se spune că n-are tinerețe : un adolescent posomorît, fără prospețime. Numai privindu-mă, oamenii înghețau. Cu cît îmi dădeam seama mai bine de asta, cu atît deveneam mai țeapăn. N-am știut niciodată să mă îmbrac, să-mi aleg o cravată,

să-i fac nodul. N-am știut niciodată să-mi dau drumul, să rîd, să fac pe nebunul. Era de neînchipuit că m-aș fi putut alătura unei bande vesele : aparțineam acelui soi de oameni care prin prezența lor ratează totul. De altfel, susceptibil, îmi era cu neputință să suport cea mai ușoară zeflemea. În schimb, cînd voiam să glumesc, aplicam altora, fără să vreau, lovituri pe care nu mi le iertau niciodată. Îi ridiculizam, ținteam defectul ce trebuia trecut sub tăcere. Cu femeile, din timiditate și din orgoliu, foloseam un ton superior și doctoral, pe care ele nu-l pot suferi. Nu știam să le observ rochiile. Cu cît simțeam că le displac, cu atît accentuam tot ceea ce în mine le provoca repulsie. Tineretea mea n-a fost altceva decît o sinucidere prelungită. Mă grăbeam să devin antipatic dinadins, de teamă că voi displace în mod firesc.

Pe drept sau pe nedrept, o învinovățeam pe mama de ceea ce ajunsese. Mi se părea că ispășesc nenorocul de-a fi fost, din copilărie, prea alintat, ținut sub pulpană, slujit... Pe atunci m-am purtat față de ea îngrozitor de aspru. O învinuiam că mă iubește prea mult. Nu-i iertam că mă copleșește cu ceea ce numai ea, singura în lume, era în stare să-mi dăruiască, cu ceea ce n-am mai cunoscut niciodată decît din partea ei. Iartă-mă că revin iarăși, dar numai în gîndul acesta găsesc puterea de-a suporta izolarea în care mă lași. E drept, trebuie să plătesc. Sărmana femeie, adormită în veci de atîția ani, a cărei amintire mai supraviețuiește doar în inima obosită a bătrînului de acum, cît ar fi suferit dacă ar fi prevăzut cum o va răzbuna destinul !

Da, eram înfiorător : în mica sufragerie din vilă, sub lampa ce ne lumina la masă, nu răspundeam decît monosilabic întrebărilor ei timide ; sau mă în-

furiam cu brutalitate la cel mai mic pretext și chiar fără motiv.

Ea nu încerca să înțeleagă; nu cerceta cauzele izbucnirilor mele furioase; le îndura cum înduri mînia lui Dumnezeu: „Boala e de vină, spunea ea, trebuie să-și descarce nervii...” Adăuga că e prea neștiutoare pentru a mă înțelege: „Recunosc că o bătrîna ca mine nu e o tovarășă prea plăcută pentru un băiat de vîrsta ta...” Ea, care era atît de eco-noamă, ca să nu spun zgîrcită, îmi dădea mai mulți bani decît îi ceream, mă îndemna să-i cheltuiesc, îmi aducea de la Bordeaux cravate caraghioase, pe care nu voiam să le port.

Ne împrietenisem cu niște vecini și făceam curte fetei lor, dar nu pentru că-mi plăcea. Deoarece fata stătea iarna la Arcachon pentru a-și îngriji sănătatea, mama era cuprînsă de panică la gîndul că m-aș putea molipsi sau se temea să n-o compromit și să mă că-sătoresc fără voia mea. Sînt sigur azi că m-am agățat, de altfel în zadar, de această cucerire pentru a o neliniști pe maică-mea.

Ne-am întors la Bordeaux după o absență de un an. Ne mutasem. Mama cumpărase o casă mare pe boulevard, dar nu-mi spusese nimic, pentru a-mi pregăti o surpriză. Am încremenit de mirare cînd un valet ne-a deschis ușa. Primul etaj era al meu. Totul părea nou. Uluit în sinea mea de luxul care, cred acum, trebuie să fi fost de-un îngrozitor prost gust, am fost în stare să fiu crud, să nu fac decît critici și să mă arăt îngrijorat de banii cheltuiți.

Atunci, mama, triumfătoare, îmi dădu socoteala, pe care, de altfel, nu mi-o datora (căci cea mai mare parte a averii provenea de la familia ei). Cincizeci de mii de franci rentă, fără a mai pune la socoteală vînzarea lemnului din pădure, constituiau în vremea

aceea, și mai ales în provincie, o avere „frumușică”, de care orice alt tînăr s-ar fi folosit pentru a-și croi drum, pentru a se ridica pînă la cea mai înaltă treaptă a societății. Ambiția nu-mi lipsea ; dar mi-ar fi fost foarte greu să le ascund colegilor de la Facultatea de drept sentimentele mele dușmănoase.

Aproape toți erau băieți de familie bună, crescuți la iezuiți și căroră eu, licean și nepot de păstor, nu le iertam sentimentul îngrozitor de invidie pe care mi-l inspira felul lor de-a se purta, cu toate că, spiritual, îmi apăreau inferiori. Să invidiezi ființe pe care le disprețuiești, o asemenea patimă rușinoasă îți poate otrăvi toată viața.

Îi invidiam și-i disprețuiam ; și aroganța lor (poate închipuită) îmi ațîța și mai mult ura. Aveam o asemenea fire, că nu mă gîndeam nici o clipă să le devin simpatic și treceam în fiecare zi și mai mult de partea adversarilor lor. Ura față de religie, care a fost timp îndelungat pasiunea mea dominantă, din cauza căreia ai suferit atît și care ne-a făcut dușmani pentru totdeauna, această ură a luat naștere la Facultatea de drept, în 1879 și în 1880, din clipa votării articolului 7, anul faimoaselor decrete și al expulzării iezuiților. Pînă atunci fusesem nepăsător față de aceste probleme. Mama, vorbind de ele, nu-mi spunea decît : „Sînt foarte liniștită ; dacă oameni ca voi nu vor fi mîntuiți, atunci nimeni nu va fi mîntuit”. Mă botezase. Prima comuniune la liceu mi s-a părut a fi o formalitate plicticoasă, care nu mi-a lăsat decît o amintire confuză. În orice caz, nu i-a mai urmat alta. Neștiința mea în acest domeniu era deplină. Cînd eram copil, preoții, pe stradă, îmi apăreau ca niște personaje costumate, ca niște oameni mascați. Nu mă gîndeam niciodată la asemenea probleme și cînd, în sfîrșit, m-am preocupat de ele, am făcut-o din motive politice.

Am înființat un cerc de studii, care se întrunea la Cafeneaua Voltaire, unde făceam exerciții de oratorie. Atît de timid în viața particulară, deveneam alt om în debaterile publice. Aveam adepți, mă mîndream că eram șeful lor, dar, în realitate, nu-i disprețuiam mai puțin decît pe burghezi. Mi-era ciudă pe ei că-și manifestau atît de naiv țelurile lor meschine, care erau și-ale mele și de care mă obligau să fiu conștient. Fii de mici funcționari, foști bursieri, băieți deștepți și ambițioși, dar plini de venin, mă linguseau fără să mă iubească. Le ofeream cîte-o masă memorabilă, despre care vorbeau mult timp după aceea. Dar apucăturile lor mă dezgustau. Se întîmpla să-mi scape o glumă ce-i rănea de moarte și pe care nu mi-o iertau.

Totuși, ura mea împotriva religiei era sinceră. Mă frămînta și o anumită dorință de dreptate socială. Am obligat-o pe mama să dărîme casele de chirpici în care locuiau țărani noștri prost hrăniți cu fiertură de porumb și cu pîine neagră. A fost prima dată cînd a încercat să-mi reziste : „Pentru recunoștința care ți-o vor purta...”

Dar n-am făcut nimic mai mult. Sufeream dîndu-mi seama că aveam, adversarii mei și cu mine, o pasiune comună : pămîntul, banii. Există clasele posedante și există celelalte. Am înțeles că voi fi întotdeauna de partea bogaților. Averea mea era egală sau superioară față de averea tuturor acestor băieți țănoși, care, așa credeam eu, întorceau capul cînd mă vedeau și care, fără îndoială, nu mi-ar fi întors spatele dacă le-aș fi întins mîna. De altfel, se găseau și unii, la dreapta sau la stînga, care în întrunirile publice să-mi arunce în față cele două mii de hectare de păduri și podgoriile mele.

Iartă-mă că zăbovesc atît. Fără toate amănuntele acestea poate că n-ai înțelege ceea ce a însemnat în-

tîlnirea noastră pentru băiatul chinuit de atunci, ce-a însemnat dragostea noastră. Eu, fiu de țăran, a cărui mamă „purtase basma“, să mă însor cu o domnișoară Fondaudege ! Întrecea orice vis, era de neînchipuit...

III

Mi-am întrerupt scrisul fiindcă se făcuse întuneric și fiindcă auzeam vorbindu-se în odăile de jos. Nu făceați mult zgomot. Dimpotrivă, vorbeați pe șoptite, și asta mă tulbura. Altă dată, din această cameră puteam urmări discuțiile voastre. Dar acum nu mai aveți încredere, șușotiți. Mi-ai spus zilele trecute că am început să fiu fudul de-o ureche. Dar nu-i așa : aud huruitul trenului pe viaduct. Nu; nu, nu sînt surd. Vorbiți pe șoptite, nu vreți să vă aud. Ce-mi ascundeți ? Nu merg afacerile ? Și toți sînt aici, în jurul tău, gata să muște. Alfred, cel cu afacerile de băuturi spirtoase, și ginerele său care nu face nimic, și fiul nostru Hubert, agentul de schimb... Totuși, are banii tuturor la dispoziția sa, băiatul acesta care dă chiar 20% ! Nu sînt prost : n-am să scap din mîină averea. „Ar fi atît de simplu să tăiem niște pini !“ ai să-mi sufli la ureche astă-seară. Ai să-mi reamintești că cele două fete ale lui Hubert, de cînd s-au măritat, locuiesc la socrii lor fiindcă n-au bani pentru a-și mobila o casă. „Avem în pod o grămadă de mobile care se strică, n-ar fi nici o pagubă dacă le-am împrumuta...“ Asta ai să-mi ceri peste cîteva clipe. „Sînt supărate pe noi : nu mai pun piciorul aici. Nu mai am dreptul să-mi văd nici nepoții...“ Despre asta discutați, despre asta vorbiți pe șoptite.

.
*

Recitesc rîndurile acestea scrise ieri seară într-un soi de delir. Cum am putut oare ceda unei astfel de furii ? Nu mai e o scrisoare, e un jurnal întrerupt, reluat... Voi șterge oare ce-am scris ? S-o iau de la început ? Imposibil : n-am timp. Ce-am scris rămîne scris. De altfel, ce altceva am dorit decît să-mi deschid sufletul, să te oblig să mă vezi pînă în străfund. De treizeci de ani nu sînt pentru tine nimic altceva decît un aparat ce împarte hîrtii de o mie de franci, un aparat ce funcționează prost și pe care trebuie să-l scuturi fără încetare pînă în ziua în care va putea fi, în sfîrșit, deschis, despicat și dezgropată comoara ascunsă.

Simt din nou că mă cuprinde turbarea. Mă readuce la punctul la care m-am întrerupt : trebuie să mă reîntorc la obîrșia acestei furii, să-mi reamintesc noaptea aceea fatală... Dar, mai întîi, amintește-ți de prima noastră întîlnire.

Eram la Luchon, cu mama, în august '83. Hotelul Sacarron era în perioada aceea plin de mobile capitonate, de taburete, de capre negre împăiate. Teii din aleea Etigny ! Și azi, după atîția ani, simt mirosul lor atunci cînd înfloresc teii. Trapul mărunț al măgarilor, clopoței, pocnetul bicelor mă trezeau dimineața. Izvoarele din munți șiroiau pînă pe străzi. Vînzătorii strigau în gura mare : „Chifle și cornuri !“ Călăuzele treceau călare, priveam cavalcadele plecînd.

Tot etajul întîi era locuit de familia Fondaudège. Ei ocupau apartamentul regelui Leopold. „Or fi tare risipitori oamenii aceia !“ spunea mama. Ceea ce nu-i împiedica să plătească întotdeauna cu întîrziere (închiriaseră terenurile întinse pe care le aveam în docuri, pentru depozite de mărfuri).

Prînzeam la masa comună ; voi, însă, familia Fondaudège, erați serviți separat. Îmi amintesc masa aceea

rotundă, lîngă ferestre : bunica ta obeză, ascunzîndu-și chelia sub horbote negre, în care luceau pietre negre. Totdeauna mi se părea că-mi surîde : dar era numai forma ochilor ei foarte mici și deschizătura exagerată a gurii ce dădeau o asemenea iluzie. O servea o călugăriță, înfășurată în văluri scrobite, cu fața puhavă, acră. Mama ta... ce frumoasă era ! Îmbrăcată în negru, veșnic în doliu după cei doi copii morți. Pe ea, și nu pe tine, am admirat-o mai întîi pe furis. Goli-ciunea gîtului, a brațelor și a mîinilor ei mă tulbura. Nu purta nici o bijuterie. Îmi treceau prin cap sfidări stendhaliene și îmi spuneam că pînă seara îi voi vorbi sau îi voi strecura o scrisoare. Pe tine abia te observam. Credeam că fetele nu mă interesează. Aveai, de altfel, acel soi de neobrăzare de-a nu-i privi niciodată pe ceilalți, ceea ce era un mod de a-i desființa.

Într-o zi, cînd mă întorceam de la Cazino, am surprins-o pe mama discutînd cu doamna Fondaudège, care era politicoasă, prea amabilă, ca o persoană care face eforturi disperate să se coboare la nivelul interlocutorului său. Mama, dimpotrivă, vorbea cu o mare siguranță : era un locatar pe care-l avea în gheare, și Fondaudège-ii nu reprezentau pentru ea nimic altceva decît niște răi platnici. Țărancă, posesoare de pămînt, nu avea încredere în comerț și nici în averile nestabile, amenințate în permanență. Am întrerupt-o cînd spunea : „Bineînțeles, am încredere în semnătura domnului Fondaudège, dar...”

Pentru prima oară m-am amestecat într-o discuție de afaceri. Doamna Fondaudège a obținut amînarea cerută. De-atunci m-am gîndit de multe ori că instinctul țărănesc al mamei n-o înșelase : familia ta m-a costat destul de scump, și dacă m-aș fi lăsat înghițit, fiul tău, fiica ta, ginerii, mi-ar fi topit curînd averea, îngropînd-o în afacerile lor. Afacerile

lor ! Un birou la parter, un telefon, o dactilografă... În spatele acestui decor banii dispar în pachete de sute de mii. Dar o iau razna... Sîntem în 1883, la Bagnères-de-Luchon.

Acum familia aceasta puternică îmi surîdea. Bunica ta vorbea fără întrerupere, căci era surdă. De cînd însă avusesem ocazia, după-masă, să schimb cîteva cuvinte cu mama ta, începuse să mă plictisească și-mi alungase ideile romantice pe care mi le făcusem în privința ei. Sper că n-ai să fii supărată dacă-ți amintesc că în conversație era searbădă, că trăia într-un univers atît de limitat și folosea un vocabular atît de restrîns încît numai după trei minute pierdeam speranța de-a mai putea susține vreo discuție.

Părăsind-o pe mamă, atenția mi s-a fixat asupra fiicei. Nu mi-am dat seama imediat că nu se puneau nici o piedică convorbirilor noastre. Cum mi-aș fi putut oare închipui că familia Fondaudège vedea în mine o partidă avantajoasă ? Îmi amintesc de-o plimbare în Valea Crinului. Bunica ta în fundul caleștii, cu călugărița, și noi doi pe banchetă. Dumnezeu e martor că nu lipseau trăsurile la Luchon ! Trebuia să fii o Fondaudège ca să-ți aduci propriul echipaj de lux.

Caii mergeau la pas, într-un nor de muște. Obrazul călugăriței era lucios ; ochii ei, pe jumătate închiși. Bunica ta își făcea vînt cu un evantai cumpărat pe aleile din Etigny și pe care era desenat un matador străpungînd un taur negru. Cu toate că era cald, purtai mănuși lungi. Erai îmbrăcată toată în alb, pînă și ghetele tale înalte erau albe : „Erai hărăzită albului“, îmi spuneai, de la moartea celor doi frați ai tăi. Nu știam ce înseamnă să „fii hărăzit albului“. De atunci am aflat cît îi plăceau familiei tale obiceiurile acestea religioase puțin cam ciudate, cărora în starea mea de spirit de atunci, le atribuiam multă poezie.

Cum să te fac să înțelegi ce ai trezit în mine ? Deodată, am avut senzația că nu mai displac, nu mai plăceam, nu mai eram respingător. Unul din momentele importante ale vieții mele a fost seara în care mi-ai spus : „E extraordinar pentru un băiat să aibă gene așa lungi !“

Îmi ascundeam cu grijă ideile înaintate. Îmi amintesc cum în timpul acestei plimbări, pe când coborâsem amândoi pentru a ușura mersul trăsurii, la un urcuș, bunica ta și călugărița și-au luat mățaniile, și de pe capră, vizitiul bătrîn, dresat de ani de zile, răspundea la *Ave Maria*. Tu însăși surîdeai privind-mă. Eu însă eram netulburat. Nu-mi era prea greu să vă însoțesc duminică la slujba de la unsprezece dimineața. Pentru mine nici o idee metafizică nu se lega de această ceremonie. Era cultul unei clase în care mă simțeam mîndru să fiu admis, un fel de religie strămoșească pentru uzul burgheziei, un ansamblu de rituri lipsite de orice altă semnificație în afară de cea socială.

Deoarece, câteodată, mă priveai pe furiș, amintirea acestor slujbe rămîne legată de descoperirea minunată pe care o făceam : eram în stare să interesez pe cineva, să plac, să emoționez. Dragostea pe care o simțeam se topea într-aceea pe care o inspiram, pe care credeam c-o inspir. Propriile mele sentimente nu aveau nimic real. Importantă era încrederea mea în dragostea pe care mi-o purtai. Mă oglindeam într-o altă ființă, și imaginea mea astfel reflectată nu avea nimic respingător. Înfloream într-o adevărată desfătare. Îmi amintesc dezghețul întregii mele ființe sub privirea ta, emoțiile care țîșneau, izvoarele eliberate. Gesturile cele mai obișnuite de tandrețe, o strîngere de mînă, o floare păstrată într-o carte, totul era nou pentru mine, totul încînta.

Mama, singura, nu avea de ce să se bucure de această renaștere. Măi întâi, pentru că o simțeam potrivnică visului (pe care-l credeam nebunesc) ce se făurea încet în mine. Eram supărat că nu e uluită. „Nu vezi că oamenii ăștia încearcă să te atragă ?” repeta ea, fără să bănuie că risca astfel să distrugă imensa mea bucurie : de-a fi, în sfârșit, agreabil unei fete. Există pe lume o fată căreia îi plăceam și care voia, poate, să se căsătorească cu mine. O credeam, înfruntând neîncrederea mamei mele ; căci voi erați prea mari, prea puternici, pentru a avea vreun folos dintr-o asemenea căsătorie. Cu toate acestea, creștea în mine o ciudă aproape dușmănoasă împotriva mamei, care se îndoia de fericirea mea.

Ea își lua totuși toate informațiile, avînd oamenii ei la băncile principale. Am triumfat în ziua în care a trebuit să recunoască că familia Fondaudège, cu toate că avea unele încurcături trecătoare, se bucura de cel mai mare credit. „Cîștigă bani cu nemiluita, dar duc o viață în stil prea mare, spunea mama. Totul se cheltuiește pentru grajduri, pentru livrele. Preferă să arunce praf în ochii oamenilor decît să pună deoparte...”

Informațiile băncilor mă încredințară definitiv de fericirea mea. Aveam dovada dezinteresului vostru : ai tăi îmi surîdeau pentru că le plăceam ; mi se părea, deodată, că e firesc să plac la toată lumea. Mă lăsau singur cu tine, noaptea, pe aleile Cazinoului. Cît e de straniu ca în aceste începuturi ale vieții, oînd ne e hărăzit un strop de fericire, nici un glas nu ne avertizează : „Oricît de bătrîn vei ajunge, nu vei avea altă bucurie pe lume decît aceste cîteva ore. Bucură-te de ele pînă la fund, pentru că după aceea nu-ți mai rămîne nimic. Primul izvor pe care l-ai întîlnit e și ultimul. Potolește-ți setea, o dată pentru totdeauna : nu-ți va mai fi dat să bei.”

Dar eu, dimpotrivă, îmi vîram în cap că mă aflu la începutul unei vieți lungi și pasionate și lăsam ușor să treacă serile în care rămîneam, nemișcați, sub frunzișul adormit.

Au existat totuși semne, pe care le interpretam însă greșit. Îți amintești de noaptea aceea, cînd stăteam pe-o bancă (în aleea care urca în serpentină dincolo de clădirile balneare)? Deodată, fără motiv, ai izbucnit în hohote de plîns. Simt și acum aroma obrajilor tăi scăldați în lacrimi, gustul acelei tristeți necunoscute. Credeam în lacrimile dragostei fericite. Tînăr cum eram, nu știam să-mi explic gîfîitul, răsufarea ta sugrumată. E drept că-mi spuneai: „Nu-i nimic, e din cauză că sînt alături de tine...”

Nu mințeai, mincinoaso... E adevărat că plîngeai pentru că te aflai în preajma mea — în preajma mea, și nu a altuia, nu lîngă cel al cărui nume mi l-ai destăinuit cîteva luni mai tîrziu, în această cameră în care scriu, și unde mă aflu acum bătrîn, în pragul morții, în mijlocul unei familii la pîndă, ce așteaptă clipa împărțirii prăzii.

Iar eu, pe banca aceea, în serpentinele de la Superbagnères, îmi sprijineam fața între umerii și gîtul tău, te sorbeam, fetiță în lacrimi. Noaptea din Pirinei, umedă și caldută, cu miros de ierburi înrourate și de mentă, împrumutase și ea mireasma ta. În Piața Băilor, pe care o priveam de sus, frunzele teilor, din jurul chioșcului fanfarei, erau luminate de felinare. Un englez bătrîn din hotel prindea, cu o plasă lungă, fluturii de noapte atrași de lumină. Mi-ai spus: „Dă-mi, te rog, batista ta...” Ți-am șters ochii și am ascuns batista la piept.

E destul să spun că devenisem alt om. Chiar fața mea părea învăluită în lumină. Îmi dădeam seama de asta după privirile femeilor. N-am avut nici o bă-

nuială, după acea seară a lacrimilor. În schimb, după o astfel de seară, câte n-au urmat în care erai toată numai bucurie, în care te sprijineai de mine, te lipeai de brațul meu ! Mergeam prea repede și găfiai în urma mea. Eram un logodnic cast. Mă atrăgeai prin tot ce era mai pur în mine. Niciodată n-am fost ispitit să abuzez de încrederea alor tăi, neînchipuindu-mi nici o clipă că ar fi putut fi calculată.

Da, eram alt om — după patruzeci de ani îndrăznesc, în sfârșit, să-ți fac această mărturisire, de care nu vei mai avea bucuria să triumfi, când vei citi scrisoarea — într-o zi, pe drumul din Valea Crinului, când coborâsem din trăsură. Apele curgeau șiroaie, striveam fire de molură între degete ; la poalele munților se strîngea întunericul, dar pe culmi mai rămăseseră fișii de lumină... Am avut deodată senzația acută, o certitudine aproape fizică, că există o altă lume, că există o altă realitate din care nu cunoșteam decît umbra...

N-a fost decît o clipă, și care, de-a lungul vieții mele triste, s-a repetat la intervale foarte rare. Dar însăși ciudățenia ei îi conferă în ochii mei o valoare sporită... Și de aceea, mai târziu, în ciocnirea religioasă îndelungată ce ne-a sfîșiat, a trebuit să îndepărtez o asemenea amintire... Îți datoram mărturisirea aceasta. Dar nu e încă momentul să discut acest subiect.

Zadarnic mai amintesc de logodna noastră. A fost încheiată într-o seară ; și s-a făcut fără ca eu s-o fi vrut. Ai interpretat greșit, cred, un cuvînt pe care l-am spus într-un cu totul alt sens decît acela pe care-l intenționasem ; eram de-acum legat de tine și nu-mi credeam ochilor. Zadarnic amintesc toate astea. S-a întîmplat însă ceva monstruos care mă silește să stărui cu gîndul asupra sa.

Mă preveniseși de îndată de una din pretențiile tale. „Ca să nu fie ceartă“, refuzai să ai gospodărie comună cu mama mea și chiar să locuiești cu ea în aceeași casă. Părinții tăi și tu însăți erați hotărâți să nu faceți concesii în această privință.

Cît de bine îmi amintesc și acum, după atîția ani, camera aceea înăbușitoare de hotel, fereastra aceea deschisă spre aleile din Etigny ! Ajungeau pînă la noi praful auriu, pocnetele bicelor, clopoțeii, o melodie tiroleză. Mama, pe care o durea capul, era întinsă pe sofa, îmbrăcată cu o fustă și o bluză (nu știuse niciodată ce înseamnă o rochie de casă, un halat, un capot). Am folosit momentul în care îmi spunea că ne va lăsa saloanele de la parter și că s-ar mulțumi cu o cameră la etajul trei :

— Ascultă mamă, Isa crede că ar fi mai bine...

În timp ce vorbeam, mă uitam pe furiș la obrazul acela îmbătrînit, apoi mi-am întors privirea. Cu degetele ei deformate, mama mototolea festoanele bluzei. Dacă s-ar fi zbatut, aș fi avut de ce să mă agăr, dar tăcerea ei nu dădea nici un ajutor mîinii mele.

Se prefăcea că n-o doare și că nici măcar nu e surprinsă. Vorbi, în sfîrșit, alegînd cuvintele care m-ar fi putut face să cred că se așteptase la despărțirea noastră.

— Voi locui aproape tot anul la Aurigne, spuse ea, e cea mai bună fermă a noastră, și vă voi lăsa Calèse. Voi pune să se construiască un pavilion la Aurigne ; trei camere îmi ajung. Oricît de puțin ar costa, e păcat să fac o asemenea cheltuială, cînd te gîndești că la anul poate nici nu voi mai fi pe lume. Dar ai să-l poți folosi mai tîrziu, pentru vînătoarea de porumb și sălbatici. O să fie plăcut să locuiești acolo în octombrie. Știu că nu-ți place vînătoarea, dar poate că o să le plăcă copiilor tăi.

Oricît de departe ar fi mers nerekunoștința mea, era imposibil să fie clătinată fervoarea fără limită a unei asemenea iubiri. Zdruncinată, prindea cheag în altă parte. Se mulțumea cu ceea ce îi lăsam, se adapta. Seara însă m-ai întrebat :

— Ce e cu mama ta ?

Chiar a doua zi, și-a reluat înfățișarea ei obișnuită. Tatăl tău a sosit de la Bordeaux cu fiica sa mai mare și cu ginerele. Erau probabil la curent cu cele întîmplate. Mă măsurau din cap pînă în picioare. Mi se părea că-i aud întrebîndu-se unii pe alții : „Crezi că poate «fi scos în lume» ?... Mama lui e caraghioasă.“ Nu voi uita niciodată uimirea pe care mi-a pricinuit-o sora ta Marie-Louise, căreia îi spuneai Marinette, mai mare ca tine cu un an și care părea să fie mai mică, subțirică, cu gîtul lung, cu cocul prea mare, cu ochii aceia de copil. Baronul Philippot, bătrînul căruia tatăl tău i-o dăduse ca pe-o pradă, m-a îngrozit. Dar de cînd a murit m-am gîndit adesea la acest sexagenar ca la unul dintre cei mai nenorociți oameni pe care i-am cunoscut vreodată. Ce chinuri o fi îndurat imbecilul, pentru ca tînăra lui soție să uite că e un moșneag ! Purta un corset ce-l strîngea, mai-mai să-l înăbușe... Gulerul scrobite, înalt și larg ascundea obrajii căzuți și pielea zbîrcită a gîtului. Vopseaua lucioasă a mustăților scotea mai puternic în evidență pustiul cărnurilor învinețite. Abia asculta ce i se spunea, veșnic în căutarea unei oglinzi ; și cînd o găsea, amintește-ți rîsetele noastre, cînd surprindeam privirea pe care o arunca nenorocitul asupra chipului său, acest examen veșnic la care se supunea ! Dantura îl împiedica să surîdă. Buzele-i erau pecetluite de-o voință neclintită. Observasem și gestul pe care-l făcea cînd, punîndu-și pălăria, era atent să nu-și clintească șuvița grozavă, ce pornea de la ceafă și se înprăștia pe craniu, ca delta unui fluviu subțirel.

Tatăl tău, de aceeași vîrstă cu el, cu toate că avea barbă albă, chelie, burtă, mai plăcea femeilor și chiar în afaceri știa încă să încînte. Numai mama i-a rezistat. Lovitura pe care i-o dădusem o împietrise, poate. Discuta fiecare amănunt din actul dotal, parc-ar fi fost o vînzare sau o închiriere. Mă prefăceam indignat de pretențiile ei și o dezaprobam, fericit în sinea mea că interesele mele se află în mîini bune. Dacă averea mea e astăzi atît de net despărțită de a ta, dacă aveți atît de puțină putere asupra mea, o datorez mamei, care a pretins regimul dotal cel mai riguros, ca și cum aș fi fost o fată hotărîtă să se căsătorească cu un desfrînat.

De vreme ce familia Fondaudège nu desfăcea logodna din pricina unor asemenea pretenții, puteam să fiu liniștit : țineau la mine, credeam, pentru că tu țineai la mine.

Mama nu voia să audă vorbindu-se de o rentă, ea cerea ca zestrea să fie depusă în bani lichizi : „Îmi oferă exemplul baronului Philippot, spunea ea, care a luat-o pe fiica cea mare fără o para chioară. Cred și eu ! Pentru că au vîndut-o pe biata fată acestui bătrîn, sigur că trebuiau să aibă un oarecare avantaj ! Dar cu noi e o altă chestiune ; credeau că înrudirea cu ei mă va ului : nu mă cunosc...”

Noi, „porumbeii”, ne prefăceam că nu ne interesează disputa. Îmi închipui că aveai tot atîta încredere în geniul tatălui tău, cum aveam eu în al mamei mele. Mai la urma urmei, poate că nu știam, nici eu, nici tu, cît de mult ne plac banii...

Nu, sînt nedrept. Nu i-ai iubit niciodată decît din cauza copiilor. Ai fi în stare să mă ucizi, poate, ca să-i vezi bogați, dar ți-ai rupe și pîinea de la gură pentru ei.

Pe cînd mie... îmi plac banii, mărturisesc ; îmi dau siguranță. Cît timp voi rămîne stăpînul averii mele,

nu-mi puteți face nimic. „Në trebuie atît de puțin la vîrsta noastră!“ o repeți într-una. Ce greșeală! Un bătrîn nu există decît prin ceea ce posedă. Cum nu mai are nimic, e aruncat la gunoi. N-avem de ales între o casă pentru bătrîni, azil și avere. Întîmplări cu țărani care-și lasă părinții să moară de foame, după ce i-au jefuit, de cîte ori nu le-am întîlnit aidoma, poate cu puțin mai multe forme și maniere, în familiile burgheze! Ei bine, da, mi-e frică de sărăcie. Mi se pare că nu voi aduna niciodată destul aur. Pe voi vă atrage, în timp ce pe mine mă apără.

Ora rugăciunii a trecut și n-am auzit clopotele... dar n-au sunat: azi e Vinerea Mare. Bărbații din familie vor veni în seara asta cu automobilul; voi coborî la masă. Vreau să-i văd pe toți împreună: mă simt mai puternic împotriva tuturor laolaltă decît în convorbirile personale. Și apoi, vreau să-mi mănînc corletul, în această zi de post, nu pentru a vă sfida, dar pentru a sublinia că mi-am păstrat voința neștirbită și că nu voi ceda asupra nici unui punct.

Toate pozițiile pe care le dețin de patruzeci și cinci de ani, și din care nu m-ai putut scoate, ar cădea una după alta, dacă aș face măcar o singură concesie. În fața familiei hrănite cu fasole și sardele cu untdelemn, corletul meu din Vinerea Mare va fi un semn că nu există nici o speranță de-a mă putea prăda cît sînt viu.

IV

Nu mă înșelasem. Prezența mea în mijlocul vostru, ieri seara, vă tulbura planurile. Numai la masa copiilor era veselie, pentru că în Vinerea Paștilor, seara, mîncau ciocolată și tartine cu unt. Nu-i deosebesc

Între ei : nepoata mea Janine are de-acum un copil care umblă... Am oferit tuturor spectacolul unei poște de mâncare excelente. Ai făcut aluzie la sănătatea și la vârsta mea înaintată, pentru a scuza fața de copii cotletul. Ce mi s-a părul nemaipomenit e optimismul lui Hubert. E încredințat, zice, că la Bursă cursurile vor urca din nou în curînd, ca și cum pentru el ar fi o problemă de viață sau de moarte. E totuși fiul meu. Acest bărbat de patruzeci de ani e fiul meu, o știu, dar n-o simt. Imposibil să privești în față acest adevăr. Și dacă afacerile lui ar lua totuși o întorsătură proastă ! Un agent de schimb care dă astfel de dividende joacă și riscă sume mari... În ziua în care onoarea familiei va fi în joc... Onoarea familiei ! Iată un idol căruia nu-i voi sacrifica nimic. Hotărîrea mea trebuie luată cu fermitate dinainte. Va trebui să rezist, să nu mă înduioșez. Cu atît mai mult cu cît va mai exista întotdeauna și bătrînul unchi Fondaudège, care se va mișca el, dacă nu voi da eu... dar aiurez, bat cîmpii... sau, mai degrabă, alung amintirea nopții aceleia în care ai distrus, fără să vrei, fericirea noastră.

Mi se pare straniu cînd mă gîndesc că, poate, nici n-o mai ții minte. Cele cîteva ceasuri petrecute în întuneric, în această cameră, au hotărît destinele amîndurora. Fiecare cuvînt pe care-l rosteai ne despărțea tot mai mult, și nu ți-ai dat seama de nimic. Memoria ta, tiesită de mii de amintiri neînsemnate, n-a reținut nimic din dezastrul acela. Gîndește-te că tu, care ai atîta încredere în viața veșnică, ai angajat, în noaptea aceea, și ai compromis însăși nemurirea sufletului meu. Căci dragostea mă făcuse sensibil la atmosfera de credință și slavă ce scălda viața ta. Te iubeam și iubeam ceea ce era spiritual în ființa ta.

Mă înduioşam când îngenuncheai în cămaşa ta lungă de şcolăriţă...

Locuiam în camera în care scriu rîndurile de faţă. De ce venisem la Calèse, la mama mea, când ne-am întors din călătoria de nuntă ? (Nu acceptasem să ne dea Calèse, care era opera ei şi pe care o îndrăgea.) Mi-am amintit după aceea, pentru a-mi înteti ura, împrejurări ce-mi scăpaseră la început sau de la care îmi întorsesem privirea. Mai întîi, faptul că familia ta folosisese drept pretext moartea unui unchi îndepărtat pentru a renunţa la petrecerea de nuntă. Era evident că îi era ruşine de-o înrudire atît de mediocră. Baronul Philippot povestea pretutindeni că la Bagnères-de-Luchon cumnăţica lui se „smintise“ după un tînăr de altfel încîntător, cu un mare viitor şi foarte bogat, dar cu o origine obscură. „În sfîrşit, spunea el, nu-i o familie de «soi».“ Vorbea despre mine ca şi cum aş fi fost un copil din flori. Dar, în orice caz, găsea interesant faptul că nu făceam parte dintr-o familie de care ar fi trebuit să roşească. În definitiv, bătrîna mea mamă era prezentabilă şi îşi vedea de treaba ei. În sfîrşit, tu erai, după el, o fetişcană răsfăţată, care făcea ce voia din părinţii ei ; iar averea mea făgăduia să fie destul de mare pentru ca familia Fondaudège să poată consimţi la căsătoria aceasta şi să închidă ochii asupra restului.

Cînd trîncănelile astea mi-au ajuns la ureche, n-am aflat nimic nou. Fericirea mă împiedica să le dau vreo importanţă ; şi trebuie să mărturisesc că personal îmi convenea o asemenea nuntă aproape clandestină ; cum puteam găsi cavaleri de onoare în biata bandă leşinată de foame al cărei şef fusesem ? Mîndria mă împiedica să mă rog de duşmanii mei de ieri. Căsătoria mea strălucită ar fi uşurat desigur apropierea ; dar mă ponegresc destul în această spovedanie, pentru a mai ascunde această trăsătură a caracterului meu :

independența, neînduplecarea. Nu mă înjosesc în fața nimănui, îmi păstrez cu credință ideile. Asupra acestui punct căsătoria îmi deșteptase unele remușcări. Făgăduisem părinților tăi să nu încerc să te îndepărtiez de îndatoririle religioase, dar nu făgăduisem decât că nu mă voi alătura francmasoneriei. De altfel, nu vă gîndeați la nici o altă pretenție. În vremea aceea religia nu privea decât pe femei. În lumea ta „un bărbat își însoțea soția la slujba religioasă” : era formula consacrată. Ori, la Luchon, vă dovedisem că nu mă împotrivesc.

Cînd ne-am întors de la Veneția, în septembrie '85, părinții tăi au găsit tot soiul de pretexte pentru a nu ne primi în castelul lor din Cenon, unde prietenii lor și ai familiei Philippot ocupaseră toate camerele. De aceea ni s-a părut că e mai bine să locuim un timp la mama mea. Amintirea atitudinii noastre dure față de ea nu ne sîngherea cu nimic. Consimțeam să trăim alături de ea, în măsura în care acest lucru ni se părea comod.

Ea s-a ferit să-și manifeste triumful. Casa era a noastră, zicea ea. Puteam primi pe cine doream ; ea va trece neobservată, nu va fi văzută. Spunea : „Știu să dispar”. Mai spunea : „Sînt mereu pe afară”. Într-adevăr, se ocupa foarte mult de vie, de crame, de păsările din curte, de rufele de spălat. După-mesele urca o clipă în camera ei, se scuza cînd ne întâlnea în salon. Bătea la ușă înainte de-a intra și a trebuit să-i atrag atenția că nu e frumos așa. A mers pînă acolo încît ți-a propus să conduci gospodăria, dar tu nu i-ai provocat o asemenea mîhnire. Nu aveai, de altfel, nici un chef de așa ceva. A, îngăduința ta față de ea ! Recunoștința smerită pe care ți-o purta !

Nu m-ai despărțit de mama atît cît se temuse. Mă purtam chiar mai drăguț cu ea decât înainte de căsă-

torie. Hohotele noastre rîs o mirau : soțul acesta tînăr i fericit era totuși ul ei, atît de mult timp închis în sine, atît de aspru. Nu știuse cum să mă ia, se gîndea, îi eram superior. Tu îndreptai răul pe care-l făcuse ea.

Îmi amintesc admirația ei cînd mîzgăleai pînze sau tobe cu picturi, cînd fredonai o melodie sau cînd cîntai la pian o „Romantă fără cuvinte“ de Mendelsohn, poticnindu-te mereu în aceleași locuri.

Prietene d-ale tale nemăritate veneau uneori să te vadă. Le preveneai : „O veți vedea pe soacră-mea, e o figură, o adevărată doamnă de la țară cum nu mai există“. Găseai că are stil. Ea avea un fel de-a vorbi cu sîrvitorii în dialect popular, pe care-l considerai foarte ales. Le arătai și dagherotipul în care mama, la cincisprezece ani, mai purta basma. Le spuneai un refren despre vechile familii țărănești, „mai nobile decît mulți nobili“... Ce convențională erai în vremea aceea ! Cînd ai devenit mamă ți-ai redobîndit firea adevărată.

Ezit mereu să povestesc despre noaptea aceea. Era atît de cald că n-am tras jaluzelele, cu toate că ți-era groază de liliaci. Știam prea bine că se auzea freamătul de frunze al unui tei de lîngă casă și totuși ni se părea mereu că respiră cineva în fundul camerei. Iar uneori, în frunziș, zgomotul vîntului semăna cu ropotul ploii. Luna, înainte de-a dispărea, lumina podeaua, se vedeau fantomele palide ale hainelor noastre împrăștiate. Nu mai auzeam pajiștea murmurînd, murmurul ei devenise tăcere.

Îmi spuneai : „Să dormim. Ar trebui să dormim...“ Însă, obosiți cum eram, nu dormeam pentru că ne dădea tîrcoale o umbră. Din adîncul prăpastiei, nu suiam singuri înapoi. Țîșnea acest necunoscut Ro-

dolphe, pe care-l trezeam în inima ta îndată ce te strîngeam în brațe.

Și cînd ne desprindeam, ghiceam amîndoi prezența sa. Nu voiam să sufăr, mi-era frică de suferință. Instinctul de conservare ajută și el fericirea. Știam că nu trebuie să te întreb nimic. Lăsam numele acesta să se spargă ca un balon la suprafața vieții noastre. N-am făcut nimic pentru a smulge din noroi ceea ce zăcea în apele adormite, începutul acela de stricăciune, taina putredă. Dar tu, păcătoaso, tu simțeai nevoia să te descătușezi prin cuvinte de-o pasiune dezamăgită, flămîndă. A fost de ajuns să-mi scape o singură întrebare :

— La urma urmei, cine era acest Rodolphe ?

— Există lucruri pe care ar fi trebuit să ți le spun... O, nimic grav, liniștește-te !

Vorbeai cu un glas scăzut și precipitat. Capul nu ți se mai odihnea pe umărul meu. Distanța neînsemnată ce despărțea trupurile noastre întinse devenise de netrecut.

Fiul unei austriece și al unui industriaș din Nord... L-ai cunoscut la Aix, unde ai însoțit-o pe bunica ta, în anul dinaintea întîlnirii noastre de la Luchon. El sosise de la Cambridge. Nu mi l-ai zugrăvit, dar l-am înzestrat pe dată cu tot harul de care mă știam vitregit. Lumina lunii dezvăluia pe cearceaf mîna mea de țaran, mare și noduroasă, cu unghii scurte. N-ai păcătuit, cu toate că el a fost, spuneai, mai puțin respectuos ca mine. Din destăinuirile tale memoria mea n-a reținut nimic precis. Ce-mi păsa ? Nu despre asta era vorba. Dacă nu l-ai fi iubit, m-aș fi mîngîiat că n-a fost decît o înfrîngere de moment, în care se prăbușește, dintr-o dată, puritatea unei copile. Dar de pe-acum începeam să mă întreb : „La mai puțin de un an după o asemenea mare iubire, cum de-a putut să mă iubească ?” Intrase spaima în mine. Totul fu-

sese minciună, îmi spuneam, mă mințise, nu scăpasem. Cum de mi-am ~~putut~~ închipui că mă poate iubi o fată ? Eram un bărbat care nu poate fi iubit !

Mai licăreau încă stelele în zori. O mierlă se trezise. Adierea pe care o auzeam printre frunze, cu mult înainte de-a o simți pe trupuri, umfla perdelele, îmi înprospăta ochii, ca în vremea când eram fericit. Această fericire exista acum zece minute — și îmi și spuneam : „pe vremea când eram fericit...” Am pus o întrebare :

— N-a vrut să te ia ?

Îmi amintesc că te-ai revoltat. Îmi sună încă în urechi timbrul deosebit al glasului tău, când orgoliul ți-era în joc. Dimpotrivă, bineînțeles că era foarte îndrăgostit, foarte mândru să se căsătorească cu o Fondaudège. Dar părinții săi aflaseră că ai pierdut doi frați, morți amândoi de tuberculoză când erau adolescenți. Întrucât avea el însuși sănătatea șubredă, familia sa a fost neînduplecată. Întrebările ți le puneam cu calm. N-ai bănuț ce erai pe cale să distrugi.

— Toată povestea asta, dragul meu, ne-a adus noroc la amândoi, îmi spuneai. Știi cât de mândri sînt părinții mei — puțin cam caraghioși, recunosc. Acum ți-o pot mărturisi : fericirea noastră n-ar fi fost posibilă, dacă această întîmplare neplăcută nu i-ar fi năucit. Îți dai seama de importanța ce se acordă în lumea noastră la tot ce are vreo legătură cu sănătatea, mai ales când e vorba de căsătorie. Mama își închipuia că tot orașul îmi cunoaște aventura. Nimeni nu va mai voi să se căsătorească cu mine. O obseda ideea fixă că voi rămîne fată bătrînă. Ce zile amare mi-a făcut timp de cîteva luni ! Ca și cum n-aș fi fost destul de mîhnită. Izbutise să ne convingă, pe tata și pe mine, că nu sînt bună de măritat.

Îmi înghițeam orice vorbă care ți-ar fi dat de bănuț. Îmi repetai mereu că totul n-a fost decît un noroc orb pentru dragostea noastră.

— Te-am iubit imediat, de cum te-am văzut. Ne închinaseam mult la Lourdes, înainte de-a veni la Luchon. Am înțeles, văzîndu-te, că Dumnezeu ne ascultase ruga.

Nu ghiceai enervarea pe care asemenea cuvinte o trezeau în mine. Adversarii voștri, în taină, își făuresc despre religie o idee mult mai înaltă decît vă închipuiți și decît cred ei înșiși. Altminteri, de ce se consideră jigniți că practicați religia într-un mod atît de josnic? Doar dacă vi se pare foarte firesc să cereți chiar și bunurile pămîntești acestui Dumnezeu pe care-l numiți Tată... Dar ce importanță au toate astea? Din spusele tale reieșea că familia ta și cu tine v-ați aruncat cu lăcomie asupra primei momeli înțîlnite.

Pînă în acea clipă nu-mi dădusem seama niciodată cît de nepotrivită era căsătoria noastră. Trebuise ca mama ta să înnebunească și să-l molipsească pe tatăl tău și pe tine... Îmi spuneai că familia Philippot ajunsese să te amenințe că te vor renega dacă te căsătorești cu mine. Da, la Luchon, în timp ce noi ne băteam joc de acest imbecil, el făcuse totul pentru a hotărî familia Fondaudège la o ruptură.

— Eu țineam însă la tine, dragul meu, așa că n-a izbutit nimic.

Mi-ai repetat de cîteva ori că n-ai, bineînțeles, nici un regret. Te lăsam să vorbești. Îmi țineam răsufllarea. M-ai încredințat că n-ai fi fost fericită cu acest Rodolphe. Era prea frumos; el nu iubea, se lăsa iubit. Oricine ți l-ar fi putut lua.

Nu-ți dădeai seama că și vocea ți-era schimbată cînd îi pronunțai numele — mai puțin ascuțită, cu un soi de tremur, de gîngurit, ca și cum vechi suspine

rămâneau încremenite în pieptul tău și numai numele de Rodolphe le elibera.

Nu te-ar fi făcut fericită pentru că era frumos, încântător, iubit. Asta însemna că eu îți voi aduce bucurie prin mura mea antipatică, ursuză, ce îndepărta inimile. Spuneai că el avea felul nesuferit de-a fi al băieților ce-au trecut pe la Cambridge, care mai-mutăresc manierele englezești... Ai preferat un bărbat incapabil să-și aleagă stoffa de costum, să-și înnoade o cravată, care ura sporturile, care nu practica frivolitatea savantă, arta de-a înlătura orice discuție gravă, mărturisirile, destăinuirile, știința aceasta de-a duce o viață fericită și plină de farmec? Nu, m-ai luat pe mine, nenorocitul, pentru că mă aflam întrimplător acolo în anul în care mama ta, pradă tulburărilor vârstei critice, își băgase în cap că nu ești „bună de măritat”, m-ai luat pentru că nu voiai și nu puteai rămâne fată încă șase luni, pentru că nenorocitul era destul de bogat ca să fie o scuză satisfăcătoare în ochii lumii...

Îmi stăpâneam râsuflarea precipitată, strângeam pumnii, îmi mușcam buza de jos. Când mi se întâmplă astăzi să mă îngrozesc de mine însumi într-atât încât să nu-mi mai pot suporta nici inima, nici trupul, gândul mi se îndreaptă către bărbatul acela din 1885, către soțul acela de douăzeci și trei de ani, cu brațele aduse la piept și care își înăbușea ca un turbat dragostea proaspătă.

Tremuram de frig. Ți-ai dat seama și te-ai întrerupt.

— Ți-e frig, Louis?

Am răspuns că nu e decît un fior. N-aveam nimic.

— Sper că nu ești gelos? Ar fi prea caraghios...

N-am mințit jurîndu-ți că nu există nici urmă de gelozie în mine. Cum ai fi putut înțelege că drama se petrecea dincolo de orice gelozie?

Deși departe de-a presimți profunzimea rănii produse, erai totuși îngrijorată de tăcerea mea. Pe întuneric, mâna ta mi-a căutat fruntea, mi-a mângâiat fața. Deși nu era udată de nici o lacrimă, probabil că mâna ta n-a recunoscut trăsăturile obișnuite în obrazul acesta aspru, cu maxilarele încheștate. Ți s-a făcut frică. Ca să aprinzi lumânarea, te-ai întins pe jumătate peste mine ; nu izbuteai să aprinzi chibritul. Mă înăbușeam sub trupul tău respingător.

— Ce e cu tine ? Spune ceva : mă sperii !

M-am prefăcut surprins. Te-am asigurat că n-ai de ce să fii îngrijorată.

— Ce prost ești, dragule, să mă sperii ! Sting lumina. Adorm.

N-ai mai spus nimic. Priveam născîndu-se această nouă zi, această zi a noii mele vieți. Rîndunele cîrpeau sub olane. Un om trecea prin curte, tîrîndu-și saboții. Tot ceea ce mai aud acum după patruzeci și cinci de ani auzeam și atunci : cocoșii, clopotele, un tren marfar pe viaduct ; și tot ceea ce respiram atunci respir și acum : parfumul acela plăcut, mirosul de cenușă al vîntului venind dinspre mare, cînd ardeau pădurile landelor. Deodată, m-am ridicat pe jumătate.

— Isa, în seara în care ai plîns, pe banca aceea de pe serpentinele din Superbagnères, era din cauza lui ?

Deoarece nu-mi răspundeai nimic, ți-am apucat brațul pe care l-ai retras cu un mîrîit aproape animalic. Te-ai întors pe-o parte. Dormeai înfășurată în părul tău lung. Cuprinsă de răcoarea zorilor, ți-ai tras cearșafurile, în dezordine, peste trupul zgribulit, ghemuit, așa cum dorm animalele tinere. La ce bun să te trezesc din somnul tău de copil ? Ceea ce voiam să aflu din gura ta parcă n-o știam ?

M-am sculat fără zgomot, am mers în picioarele goale pînă la oglindă și m-am privit cu de-amănuntul, ca și cum aș fi fost un altul, sau mai degrabă aș fi redevenit eu însumi bărbatul care nu fusese iubit, acela pentru care nimeni în lume nu suferise. Mă înduioșam de tinerețea mea ; mîna mea mare de țaran aluneca de-a lungul bărbiei nerase, acum întunecată de-o barbă aspră, cu reflexe roșietice.

M-am îmbrăcat tăcut și am coborît în grădină. Mama se afla pe aleea trandafirilor. Se trezea înaintea servitorilor pentru a aerisi casa. Mi-a spus :

— Te bucuri de răcoare ?

Și arătîndu-mi pîcla ce acoperea cîmpia :

— Azi va fi o căldură înăbușitoare. La opt voi închide peste tot.

Am sărutat-o cu mai multă duioșie ca de obicei. Mi-a spus în șoaptă : „Scumpul meu...” Inima mea (te miră că vorbesc de inima mea ?), inima mea era gata să se spargă. Cuvinte șovăitoare îmi veniră pe buze... De unde să încep ? Ce-ar fi înțeles ea ? Tăcerea e o înlesnire căreia îi cedez întotdeauna.

Am coborît spre terasă. Pomi fructiferi uscățivi se profilau vag deasupra viilor. Umerii colinelor înălțau pîcla și o sfîșiau. O turlă de biserică se ivea din ceață, apoi apărea la rîndul ei biserica, asemenea unui trup viu. Tu care îți închipui că n-am înțeles nici odată nimic din toate acestea... simțeam totuși în clipa aceea că o ființă doborâtă cum eram eu poate căuta cauza, sensul înfrîngerii sale, că e posibil ca înfrîngerea aceasta să cuprindă o semnificație, că întâmplările, mai ales în domeniul inimii, sînt poate mesageri a căror taină trebuie interpretată...

Da, am fost în stare, în unele ceasuri ale vieții mele, să întrevăd lucrurile acestea, care ar fi trebuit să mă apropie de tine.

De altfel, probabil că n-a fost, în dimineața aceea, decât emoția câtorva secunde. Mă văd și acum urcînd înapoi spre casă. Nu era încă opt și soarele totuși dogorea. Te-am zărit la fereastră cu capul aplecat, cu o mîină ținîndu-ți părul, și cu cealaltă perindu-l. Nu mă vedeai. M-am oprit o clipă și te-am privit, cuprins de-o ură al cărei gust amar cred că-l simt și acum în gură, după atîția ani.

Am alergat în biroul meu, am deschis sertarul închis cu cheia ; am scos o batistă mică, mototolită, aceeași cu care îți ștersesem lacrimile în seara de la Superbagnères și pe care, dobitoc ce eram, o strînsesem la piept. Am luat-o, am legat o piatră de ea, cum aș fi făcut cu un cîine pe care aș fi vrut să-l înec, și-am aruncat-o în balta căreia la noi i se spune „gouttiu“¹.

V

Atunci a început epoca îndelungatei tăceri, care n-a mai fost întreruptă timp de patruzeci de ani. Pe dinafară nu s-a întrevăzut nimic din această prăbușire. Totul a continuat ca pe vremea cînd eram fericit. N-am rămas mai puțin legați trupește, dar fantoma lui Rodolphe nu se mai întruchipa din îmbrățișarea noastră, și tu n-ai mai pronunțat niciodată numele-i de temut. Apăruse la chemarea ta, dăduse tîrcoale patului nostru, își îndeplinise opera de distrugere. Și acum nu mai rămînea decât să tăcem și să așteptăm suita lungă a efectelor și înlănțuirea consecințelor.

Poate că-ți dădeai seama de greșeala pe care ai făcut-o vorbind. Nu credeai că a fost foarte gravă,

¹ Expresie provincială : mlaștină.

credeai pur și simplu că e cu mult mai înțelept să nu amintești de acest nume în convorbirile noastre. Nu știu dacă ai băgat de seamă că nu mai stăteam de vorbă noaptea ca altădată. Pusesem capăt conversațiilor noastre nesfârșite. Nu mai scoteam un cuvânt fără să-l fi gândit bine înainte. Fiecare se ferea de celălalt.

Mă sculam la miezul nopții, mă trezea suferința. Eram legat de tine ca vulpea de capcană. Îmi închipuiam cuvintele pe care le-am fi schimbat dacă te-aș fi scuturat brutal, dacă te-aș fi dat afară din pat : „Nu, nu te-am mințit, ai fi strigat, pentru că te iubeam...” Da, ai fi rostit cuvintele ca o încercare de-a te salva și pentru că e întotdeauna ușor să invoci excitația simțurilor ce nu înseamnă nimic, pentru a-l face pe celălalt să creadă că-l iubești. Nu eram un monstru : prima fată ivită în cale care m-ar fi iubit ar fi făcut ce-ar fi vrut din mine. Câteodată gemeam pe întuneric, dar tu nu te trezeai.

De altfel, prima ta sarcină a făcut inutilă orice explicație și a schimbat încetul cu încetul relațiile dintre noi. Ea s-a ivit înainte de culesul viilor. Ne-am întors în oraș, ai pierdut sarcina și a trebuit să stai întinsă mai multe săptămâni. Primăvara erai din nou însărcinată. Trebuia să fii cruțată. Atunci începură anii aceia de sarcini, de accidente, de nașteri, care mi-au oferit mult mai multe pretexte decît era nevoie ca să mă îndepărtez de tine. M-am înfundat într-o viață destrăbălată în secret — în mare secret, deoarece începusem să pledez mult, eram „ocupat”, cum spunea mama, și era necesar să salvez aparențele. Aveam orele mele, obiceiurile mele. Viața într-un oraș de provincie dezvoltă la un desfrînat instinctul viclean al vînatului urmărit.

Liniștește-te, Isa, te voi scuti de ceea ce te îngrozește. Nu te teme de descrierea acestui iad în care

coboram aproape în fiecare zi. Tu m-ai aruncat din nou în el, tu, care mă scoseseși de-acolo.

Dacă aș fi fost mai puțin prevăzător, ai fi sărit în sus. De cum s-a născut Hubert, a ieșit la iveală firea ta adevărată. Erai mamă, nu erai decît mamă. Nu te mai uita la mine. Nu mă mai vedeai. Ce-i drept, nu mai aveai ochi decît pentru copii. Împliniseam ceea ce așteptai de la mine : erai mamă.

Cît timp copiii au fost niște mormoloci și nu m-am interesat de ei, nu s-a putut ivi între noi nici un conflict. Nu ne mai întîlneam decît în acele gesturi rituale în care trupurile acționează din obișnuință, în care un bărbat și o femeie se află fiecare la mii de leghe depărtare de ei înșiși.

Ai început să-ți dai seama că exist abia atunci cînd la rîndul meu m-am apropiat de copii. N-ai început să mă urăști decît cînd am pretins că am drepturi asupra lor. Bucură-te de mărturisirea pe care îndrăznesc să ți-o fac : nu mă trăgea spre ei instinctul de tată. Am devenit destul de repede gelos de pasiunea pe care-o deșteptaseră în tine. Da, am căutat să ți-i iau, ca să te pedepsesc. Invocam motive nobile, pretextam că mi-o cere datoria. Nu voiam ca o femeie bisericică să întunece mințile copiilor mei. Cu asemenea pretexte mă amăgeam. Dar nu de-un asemenea lucru era vorba !

Voi isprăvi vreodată povestea aceasta ? Am început-o pentru tine ; și de pe-acum mi se pare de necrezut că m-ai putea urmări mult timp. În realitate, o scriu pentru mine. Ca un avocat bătrîn, îmi pun în ordine dosarul, clasez piesele vieții mele, ale acestui proces pierdut. Clopoșele acelea... Mîine, Paștele. Ți-am făgăduit : voi coborî în cinstea acestei zile de sărbătoare. „Copiii se plîng că nu te văd“, îmi spuneai azi-dimineață. Fiica noastră Geneviève era cu tine, în picioare, lângă patul meu. Ai ieșit ca să rămî-

nem singuri, ea și cu mine : vroia să-mi ceară ceva. Vă auzisem șușotind în coridor : „E mai bine să vorbești tu prima“, îi spuneai Genevièvei.. E vorba desigur de ginerele ei, de Phil, de trântorul ăla. Cît de iscusit am devenit pentru a abate cursul discuției, pentru a o împiedica să pună chestiunea ! Geneviève a ieșit fără să-mi poată spune nimic. Știam ce vrea. Am auzit totul deunăzi : cînd fereastra salonului e deschisă, sub fereastra mea, nu e nevoie decît să mă aplec un pic. Trebuiau avansate capitalurile de care avea nevoie Phil pentru a cumpăra un sfert din garanția unui agent de schimb. Un plasament ca oricare altul, bineînțeles... Ca și cum n-aș vedea de unde bate vîntul, ca și cum banii n-ar trebui puși, acum, sub cheie... Dacă ar ști cu toții ce-am realizat luna trecută, mirosind scăderea de la Bursă...

Au plecat toți la liturghia de seară. Paștele a golit casa, cîmpiile. Am rămas singur, bătrîn Faust despărțit de veselia lumii din cauza unei bătrîneți cumplite. Ei nu știu ce înseamnă bătrînețea. La prînz erau cu toții atenți să culeagă de pe buzele mele orice aș fi spus privitor la Bursă, la afaceri. Vorbeam mai ales pentru Hubert, ca să se retragă, dacă mai era încă timp. Cu ce figură înspăimîntată mă asculta... Iată unul care nu se preface ! Lăsa goală farfuria, pe care tu o umpleai cu încăpățînarea bietelor mame ce-și văd fiul ros de grijă și pe care-l îndoapă cu forța, să se aleagă măcar cu asta, măcar asta să apuce ! Iar el te bruftuluia, cum odinioară mă răstearm eu la mama.

Și grija tînărului Phil ca să-mi umple paharul ! Și interesul prefăcut al nevastei sale, mica Janine : „Bunicule, faci rău că fumezi. Chiar și o țigară e prea mult. Ești sigur că nu s-au înșelat, că e cafea decafeinizată ?“ Joacă prost teatru, biata mititică. Vorbele ei sună fals. Glasul, timbrul vocii, o trădează cu totul.

Și tu, în tinerețe, erai prefăcută. Dar de la prima sarcină ai redevenit tu însăși. Janine va fi pînă la sfîrșitul vieții o doamnă care e la curent cu totul, care repetă din cele auzite ce i s-a părut mai distins, care împrumută păreri despre tot și nu pricepe o boabă. Cum suportă Phili, un tip tot atît de neprefăcut, de sincer ca un cîine, să trăiască cu această micuță idioată ? Nu : totul e fals la ea, afară de pasiunea ei. Își joacă prost rolul, pentru că nimic nu are vreo însemnătate în ochii ei, nimic nu există, în afara iubirii ei.

După masă ne-am așezat cu toții pe terasă. Janine și Phili o priveau pe Geneviève, mama lor, cu un aer rugător ; ea, la rîndul ei, se uita la tine. Ai făcut un semn imperceptibil de refuz. Atunci Geneviève s-a ridicat și m-a întrebat :

— Tată, vrei să ne plimbăm puțin ?

Cît de mult vă înfricoșez pe toți ! Mi-a fost milă de ea ; deși fusesem mai întîi hotărît să nu mă mișc, m-am ridicat, am luat-o de braț. Am făcut înconjurul pajiștii. Familia, de pe terasă, ne urmărea. Ea a intrat imediat în miezul problemei :

— Aș vrea să-ți vorbesc de Phili.

Tremura. E îngrozitor să provoci spaimă copiilor tăi. Dar credeți că poți scăpa, la șaizeci și opt de ani, de înfățișarea de om neînduplecat ? La această vîrstă expresia trăsăturilor nu se mai schimbă. Și sufletul se descurajează cînd nu se poate exterioriza... Geneviève își deșertă în grabă tot sacul. Tocmai despre asta era vorba, de garanția de agent de schimb. A insistat asupra a ceea ce cu siguranță mă putea indispuce : după ea, trîndăvia lui Phili compromitea viitorul căsniciei. Phili începea s-o ia razna. I-am răspuns că, pentru un băiat ca ginerele ei, această slujbă nu-i va sluji niciodată la altceva decît pentru a-i oferi ali-biuri. Ea l-a apărut. „Toată lumea îl iubește pe Phili.

N-ar trebui să fim mai severi cu el decât Janine...
Am protestat, arătînd că nici nu-l judecam, nici nu-l
condamnăm. Cariera sentimentală a acestui domn nu
mă interesa de loc.

— El se interesează de mine ? Pentru ce m-aș inte-
resa de el ?

— Te admiră foarte mult...

Minciuna asta sfruntată mi-a folosit ca să-i arunc
în față ce pregătisem :

— Asta nu-l împiedică, fetișo, pe Phili al tău să nu
mă numească altfel decât „bătrînul crocodil“. Nu
protesta ! L-am auzit în spatele meu, de multe ori...
Nu-l voi dezminți : crocodil am fost, crocodil voi
rămîne. De la un bătrîn crocodil nu poți aștepta
nimic altceva — nimic decât moartea sa. Și chiar
mort — am avut imprudența să adaug — chiar mort
își mai poate face încă mendrele. (Cît de mult regret
că i-am spus toate astea și că am făcut-o să bănuiască
ceva !)

Geneviève era la pămînt, protesta, închipuindu-și
că dau importanță conținutului injurios al acestei po-
recle. Mi-e nesuferită tinerețea lui Phili. Cum și-ar
fi putut ea închipui ce reprezintă, în ochii unui moș-
neag dușmănit și disperat, băiatul ăsta triumfător,
care a fost îndopat încă din adolescență cu ceea ce
n-am gustat nici măcar o singură dată într-o jumă-
tate de secol de viață ? Nu-i pot suferi, fi urăsc pe
tineri. Pe ăsta mai mult ca pe oricare altul. Ca o
pisică ce se strecoară tăcută pe fereastră, ascunzîn-
du-și ghearele, așa a pătruns și el în familia mea,
adulmecînd. Nepoata mea n-aducea o zestre prea
mare, dar avea în schimb „perspective de moștenire“
minunate. „Perspectivele de moștenire“ ale copiilor
noștri ! Pentru a le culege trebuie însă să treacă peste
cadavrele noastre.

Deoarece Geneviève se smiorcăia și își ștergea ochii, i-am zis pe-un ton insinuant :

— La urma urmei, ai un bărbat, un bărbat ce face comerț cu băuturile. Alfred, care-i atât de cumsecade, n-are decît să-i aranjeze o situație ginerelui său. De ce-aș fi eu mai mărinimos decît voi înșivă ?

A schimbat tonul, pentru a-mi vorbi de bietul Alfred : cu ce dispreț, cu ce dezgust ! După spusele ei, era un fricos ce-și reducea din zi în zi afacerile. În magazinul acela, altădată atât de important, nu mai exista azi loc pentru doi.

Am felicitat-o că are un asemenea bărbat. Cînd se apropie furtuna, trebuie să strîngi pînzele. Viitorul era al aceluia care, ca Alfred, vedeau în mic. Astăzi lipsa de avînt reprezintă principala calitate în afaceri. A crezut că-mi bat joc de ea, cu toate că-i mărturiseam gîndul meu intim, eu, care-mi țin banii sub cheie și nu încerc nici măcar riscul Casei de economii.

Urcam înapoi spre casă. Geneviève nu mai îndrăznea să spună nimic. Nu mă mai sprijineam de brațul ei. Familia, așezată în cerc, ne privea venind și desigur interpreta semnele rele. Întoarcerea noastră întrepucea în mod evident o discuție între familia lui Hubert și cea a Genevièvei. O, ce bătălie strașnică s-ar da în jurul comorii mele, dacă aș consimți vreodată să renunț la ea ! Numai Philî era în picioare. Vîntul îi flutura șuvițele de păr rebele. Purta o cămașă cu gulerul răsfrînt, cu mînci scurte. Nu pot să-i sufăr pe băieții de acum și pe fetele astea atletice. Obrajii lui de copil s-au împurpurat cînd, la întrebarea prostască a Janinei ; „Ei, ați stat de vorbă ?“, am răspuns încetîșor : „Am vorbit despre un bătrîn crocodil...“

Încă o dată îți spun, nu din cauza acestei porecle îl urăsc. Ei nu știu ce înseamnă bătrînețea. Nu vă

puteți închipui un asemenea chin : să nu fi avut nimic de la viață și să nu așteptați nimic de la moarte. Să nu existe nimic dincolo de această lume, să nu existe nici o explicație, și soluția enigmei să nu ne fie dată niciodată... Tu, tu n-ai suferit ce-am suferit eu, tu nu vei suferi ce sufăr eu. Copiii nu-ți așteaptă moartea. Te iubesc în felul lor ; te îndrăgesc. Ți-au luat imediat partea. Îi iubeam. Geneviève, această femeie voinică, de patruzeci de ani, care înainte cu câteva clipe încerca să-mi stoarcă patru sute de hîrtii de omie pentru haimanaua ei de ginere, mi-o amintesc pe genunchii mei cînd era fetiță. De cum o vedeai în brațele mele, o chemai... Nu voi ajunge însă niciodată la capătul acestei destăinuiri, dacă voi continua să amestec astfel prezentul cu trecutul.

Mă voi strădui să introduc în ea puțină ordine.

VI

Nu cred că te-am urît din primul an ce a urmat acelei nopți dezastruoase. Ura mea a luat naștere încetul cu încetul, pe măsură ce-mi dădeam mai bine seama de indiferența ta față de mine și că nimic nu exista în ochii tăi afară de micuțele ființe lacome, care scînceau și urlau. Nici nu-ți dădeai seama măcar că la mai puțin de treizeci de ani devenisem un jurisconsult obosit și privit ca un maestru tînăr în baroul acesta, cel mai important din Franța după acela din Paris. Începînd cu afacerea Villenave (1893), m-am evidențiat pe neașteptate și ca mare avocat la Curtea cu juri (se întîmplă foarte rar să excelezi în ambele direcții) și ai fost singura care nu ți-ai dat seama de răsunetul universal al pledoariei mele. A fost și anul

în care neînțelegerea noastră s-a transformat în război deschis.

Faimoasa afacere Villenave, dacă a consacrat triumful meu, m-a strâns și mai tare în cleștele care mă înăbușea : poate îmi mai rămăsese vreo speranță , afacerea Villenave mi-a adus dovada că nu existam în ochii tăi.

Acești Villenave — îți mai aduci aminte povestea lor ? — după douăzeci de ani de căsătorie se iubeau cu o pasiune ce devenise proverbială. Se spunea „nedespărțiți ca Villenave“. Locuiau cu unicul lor fiu, în vîrstă de vreo cincisprezece ani, în castelul propriu din Ornon, la marginea orașului, primeau puțini oaspeți, ajungîndu-și unul altuia... „O dragoste ca în romane“, spunea mama ta, într-una din acele fraze fabricate al căror secret l-a moștenit nepoata ei, Geneviève. Aș putea să jur că ai uitat cu totul acea dramă. Dacă ți-o povestesc, ai să-ți bați joc de mine, ca atunci cînd la masă aminteam de examenele și concursurile mele... dar atîta pagubă ! Într-o dimineață, servitorul care făcea curățenie în camerele de jos aude o împușcătură la primul etaj, un țipăt de spaimă, dă fuga, camera stăpînilor săi e închisă. Aude șoapte, o învîlmășeală înăbușită ; pași grăbiți în cabinetul de toaletă. După o clipă, în timp ce scutura mereu clanța, s-a deschis ușa. Villenave era întins pe pat, în cămașă, plin de sînge. Doamna de Villenave, cu părul despletit, îmbrăcată într-un capot, stătea în picioare la marginea patului cu un revolver în mînă, Spuse : „L-am rănit pe domnul de Villenave. Aduceți în grabă doctorul, chirurgul și comisarul de poliție ! Nu mă mișc de aici.“ Nu s-a putut obține de la ea decît această mărturisire : „L-am rănit pe soțul meu“, ceea ce domnul de Villenave confirmă de îndată ce-a fost în stare să vorbească. El însuși a refuzat să dea orice altă informație.

Acuzata n-a vrut să-și ia un avocat. Ca ginere al unuia dintre prietenii lor, am fost numit apărător din oficiu, dar în vizitele mele zilnice la închisoare n-am putut scoate nimic de la această încăpățînată. În oraș circulau zvonurile cele mai absurde pe seama ei; am fost sigur din prima zi că e nevinovată; se năpăstuiua singură, iar soțul care o iubea accepta ca ea să se acuze. Ah, intuiția bărbaților care nu sînt iubiți, de-a descoperi pasiunea la alții! Dragostea conjugală o stăpînea în întregime pe această femeie. Nu-și împușcase bărbatul. Îl apăruse cu trupul ei, pentru a-l feri de vreun îndrăgostit refuzat? Nimeni nu intrase în casă din ajun. Nu fusese acolo nici un obișnuit de-al casei... În sfîrșit, n-am să mă apuc acum să-ți istorisesc această veche poveste.

Pînă în dimineața zilei în care trebuia să pledez, eram hotărît să păstrez o atitudine de negare și să arăt numai că doamna de Villenave nu putuse săvîrși crima de care se învinovătea. În ultima clipă, mărturia tînărului Ives, fiul ei, sau mai degrabă (căci această mărturie a fost ne semnificativă și n-a adus nici o lămurire) privirea în același timp rugătoare și poruncitoare cu care-l țintuia maică-sa tot timpul cît și-a depus mărturia și soiul de ușurare pe care l-a manifestat ea atunci, iată ce a sfîșiat dintr-o dată vîlul: l-am denunțat pe fiu, adolescentul acesta bolnav, gelos pe tatăl său prea iubit. M-am aruncat, cu o logică pasionată, în acea pledoarie improvizată, faimoasă astăzi, în care profesorul F., după propria sa mărturisire, a descoperit în germene esențialul sistemului său, reînnoind totodată psihologia adolescenței și terapeutica nevrozelor ei.

Dacă rechem acum această amintire, draga mea Isa, n-o fac cu nădejdea să trezesc, după patruzeci de ani, admirația pe care n-ai împărtășit-o în clipa vic-

toriei mele, și nici atunci cînd ziarele din toată lumea mi-au publicat portretul.

În timp ce indiferența ta, în ceasul acela solemn al carierei mele, îmi demonstra cît de părăsit și singur mă aflu, săptămîni de zile avusesem în fața ochilor, o urmărisem între cei patru pereți ai unei celule, pe această femeie, care se sacrifica, nu atît pentru a-și salva propriul copil, cît pentru a salva pe fiul bărbatului, moștenitorul numelui său. El, victima, o implorase : „Acuză-te...” Iar ea a împins dragostea pînă la limita extremă, de-a face lumea s-o creadă criminală, asasina unicului bărbat pe care-l iubea. Dragostea conjugală, nu dragostea de mamă o adusesese aici... (Iar ceea ce a urmat a dovedit-o din plin : s-a despărțit de fiul ei și, sub diferite pretexte, a trăit întotdeauna departe de el.) Aș fi putut să fiu un bărbat iubit, cum fusese Villenave. L-am vizitat și pe el destul de des în timpul procesului. Ce avea el mai mult ca mine ? Era destul de frumos, cu trăsături fine, fără îndoială, dar nu părea să fie prea inteligent. A dovedit-o atitudinea sa dușmănoasă față de mine, după proces. Eu însă aveam un soi de geniu. Dacă aș fi avut atunci o femeie care să mă iubească, spre ce culmi n-aș fi urcat ? Singuratic, nu-ți poți păstra încrederea în tine. Avem nevoie de-un martor al forței noastre : cineva care să țină socoteala succesorilor, să le înregistreze, să ne încoroneze în ziua răsplătii, așa cum altădată, la împărțirea premiilor, încărcat de cărți, o căutam din ochi, în mulțime, pe mama care, în sunetele muzicii militare, încununa cu lauri capul meu proaspăt tuns.

În timpul procesului Villenave mama a început să se ramolească. Nu mi-am dat seama de asta decît treptat : grija pe care o avea față de-un cățeluș negru, ce lătra furios de cum mă apropiam, a fost primul semn al decăderii. De fiecare dată cînd o vizitam, nu

vorbea decît despre acest animal. Nu mai asculta ceea ce-i spuneam despre mine.

De altfel, mama n-ar fi putut înlocui o dragoste ce m-ar fi salvat la această răscruce a existenței mele. Îmi lăsase moștenire viciul ei, dragostea nemăsurată, pentru bani ; patima aceasta o aveam în sînge. Ar fi făcut orice pentru a mă menține într-o meserie în care, după cum spunea ea, „cîștigam bani cu toptanul“.

Cu toate că mă atrăgeau literele, deși eram solicitat de ziare și de toate marile reviste, deși la alegeri partidele de stînga îmi ofereau o candidatură în arondismentul La Bastide (cel care a primit-o în locul meu a fost ales fără nici o greutate), am rezistat acestei ambiții pentru că nu voiam să renunț „a cîștiga bani cu toptanul“.

Era și dorința ta, lăsîndu-mă să înțeleg că n-ai să părăsești niciodată provincia. O femeie care m-ar fi iubit ar fi ținut la gloria mea. Mi-ar fi arătat că arta de-a trăi presupune sacrificarea unei patimi josnice în favoarea unei pasiuni superioare. Ziariștii neghiobi, care fac pe indignații deoarece cutare avocat profită, ca deputat sau ca ministru, pentru a realiza unele beneficii mărunte, ar face mai bine să admire conduita acelor ce-au știut să stabilească o ierarhie inteligentă a pasiunilor și care au preferat gloria politică afacerilor grase. Dacă m-ai fi iubit, ai fi putut să mă vindeci de cusurul de-a pune mai presus de orice cîștigul imediat, de-a nu fi în stare să renunț la prada mărunță și mediocră a onorariilor în favoarea umbrei puterii, căci nu există umbră fără realitate ; umbra este o realitate. Dar ce să-i faci ! Nu-mi rămînea altceva decît mîngîierea de „a cîștiga bani cu toptanul“, ca și băcanul din colț.

Iată cu ce m-am ales : câștigul realizat de-a lungul acestor ani îngrozitori, banii de care, în nebunia voastră, ați vrea să mă lepăd. A, mi-e nesuferită pînă și ideea că vă veți bucura de ei după moartea mea ! Ți-am spus la început că mă hotărîsem mai întîi să nu vă las nimic. Ți-am dat apoi să înțelegi că am renunțat la această răzbunare... Însemna însă să nescotești mișcarea de maree a urii din sufletul meu. În momentul cînd se îndepărtează, mă înduioșez... Cînd revine, valul acela mocirlos mă acoperă din nou.

Din acea zi de Paști, după ofensiva pe care ați dus-o pentru a mă jefui în folosul lui Philî al vostru și cînd am revăzut, în formație completă, haita familială la pîndă, așezată în cerc în fața ușii, din acea zi sînt obsedat de vedenia împărțelilor, a acestor împărțeli care vă vor arunca unii asupra altora : vă veți bate ca niște cîini pentru fermele, pentru acțiunile mele. Pămînturile vor fi ale voastre, dar acțiunile nu mai există. Acelea de care-ți vorbeam în prima pagină a acestei scrisori le-am vîndut săptămîna trecută la cursul cel mai ridicat ; de atunci scad în fiecare zi. Toate vapoarele se scufundă de cum le părăsesc ; nu mă înșel niciodată. Milioanele, în bani lichizi, le veți avea și pe ele, le veți avea dacă vreau. Sînt zile în care iau hotărîrea să nu vă las nici o centimă.

Vă aud cînd în turmă urcați scara, șoptind. Vă opriți, vorbiți fără teamă că mă voi trezi (doar sînt surd) ; văd pe sub ușă licărind lumînările voastre. Recunosc glasul subțire al lui Philî (s-ar spune că i se mai schimbă vocea) și deodată rîsete înfundate, pălăvrăgeala femeilor tinere. Tu îi cerți, le spui : „Sînt sigură că nu doarme...” Te apropii de ușa mea ; ascuți ; privești pe gaura cheii, lumina mă trădează. Te întorci spre haită ; probabil le șoptești ; „E încă treaz, vă aude...”

Ei se îndepărtează în vârful picioarelor. Treptele scării scîrîie ; una după alta, uşile se închid. În noaptea de Paşti casa e plină de perechi. Iar eu aş putea fi trunchiul viu al acestor ramuri tinere. În majoritatea familiilor, tatăl este iubit. Tu erai inamica mea, şi copiii mei au trecut la duşman.

Despre războiul acesta trebuie să vorbim acum. Nu mai am putere să scriu. Şi totuşi n-am de loc chef să mă culc, să mă întind, chiar dacă starea inimii mi-o îngăduie. La vîrsta mea, somnul atrage atenţia morţii, nu e bine să faci pe mortul. Cît timp mă voi ţine pe picioare, mi se pare că nu poate sosi. Mi-e oare teamă de chinul fizic, de tortura ultimului horcăt ? Nu, dar moartea e neîntîlnită, ceea ce nu se poate decît traduce prin semnul —.

VII

Cît timp cei trei copilaşi ai noştri se aflau încă în starea nelămurită a primei copilării, duşmănia noastră a rămas ascunsă ; atmosfera din casa noastră era însă apăsătoare. Indiferenţa, nepăsarea ta faţă de tot ceea ce mă privea te împiedicau să suferi din această pricină, ba chiar să-ţi dai seama de ce se întîmplă. De altminteri, nu eram niciodată acasă. Luam prînzul singur la ora unsprezece, pentru ca să ajung la Palatul de justiţie înainte de amiază. Afacerile mă înghiţeau cu totul, iar puţinul timp de care aş fi putut dispune în familie îţi închipui cum mi-l petreceam.

De ce m-am datat unui desfrîu îngrozitor de simplu, redus la oroarea sa nudă, fără urmă de sentiment, fără cea mai mică aparenţă de căldură, fără ceea ce, de obicei, îi slujeşte drept scuză ? Aş fi putut

cu ușurință avea aventuri dintr-acelea pe care lumea le admiră. Un avocat la vîrsta mea cum să nu fi cunoscut anumite avansuri stăruitoare ? Destule femei tinere, în afară de omul de afaceri, voiau să tulbure bărbatul...

Rierdusem însă încrederea în ființele acestea, sau mai degrabă în puțința de-a place oricăreia dintre ele. Imediat descopeream interesul ce le mîna pe acele care îmi făceau avansuri, de a căror ipocrizie îmi dădeam seama. Mă paraliza ideea preconcepută că toate încearcă să-și asigure o poziție. Cum să nu recunosc la tragica convingere că sînt un om care nu poate fi iubit, se adăuga neîncrederea celui bogat, căruia îi e frică să nu fie tras pe sfoară, care se teme că va fi înșelat ? Pe tine te „scosesem la pensie“, mă cunoșteai prea bine ca să aștepti de la mine un ban în plus față de suma fixată. Era destul de frumușică și n-o depășeai niciodată. Nu simțeam nici o primejdie din această direcție. Dar celelalte femei ! Mă număram printre nătărăii care-și închipuie că există, pe de o parte, îndrăgostitele dezinteresate, iar pe de altă parte, cele viclene, care nu caută decît banii. Ca și cum la majoritatea femeilor dragostea n-ar merge mîna în mîna cu nevoia de-a fi întreținute, ocrotite, răsfățate... La șaizeci și opt de ani, revăd, cu o luciditate care în anumite clipe mă face să urlu, tot ceea ce am respins nu din cinste, ci datorită suspiciunii și unei cumplite zgîrcenii. Celor cîteva legături pe care le-am încercat, le-am pus capăt repede, fie că mintea mea bănuitoare a interpretat greșit dorința cea mai nevinovată, fie că deveneam odios prin maniile pe care le cunoști prea bine : certurile la restaurant sau cu birjarii din pricina bacșifului. Îmi place să știu dinainte cît trebuie să plătesc. Îmi place ca totul să fie tarifat ; voi îndrăzni oare să mărturisesc această rușine ? Poate că ceea ce îmi plăcea în desfrîu era

prețul lui fix. Dar la un bărbat ca mine ce legătură putea exista între dorința sufletească și plăcere ? Dorințele sufletului nu-mi mai închipuiam că pot fi vreodată împlinite ; le înăbușeam în fașă. Devenisem maestru în arta de-a distruge orice sentiment, exact în acea clipă în care voința joacă un rol hotărâtor în dragoste, în clipa în care, în pragul unei pasiuni, mai sîntem încă liberi să ne lăsăm în voia ei sau să ne dezmeticim. Căutam ce era mai ușor, ce se obține la un preț stabilit. Nu-mi place să fiu păcălit, dar ceea ce datorez plătesc. Disprețuiți zgîrcenia mea ; recunoașteți însă că nu pot suporta să am datorii : Plătesc cu bani peșin ; furnizorii mei o știu și mă binecuvîntează. Nu pot suporta gîndul de a datora cea mai mică sumă. Tot așa am înțeles și „dragostea“ : dai, ai, nu dai, nu ai... Ce dezgustător !

Nu, prea îngroș lucrurile ; prea mă ponegresc : am iubit, poate că am fost iubit... În 1909, la sfîrșitul tinereții mele. La ce bun să trec sub tăcere acea aventură ? Ai cunoscut-o, ai știut să ți-o amintești în ziua în care m-ai silit să mă hotărăsc într-un fel sau altul.

O salvasem pe învățătoarea aceea (cea urmărită pentru pruncucidere). Mi s-a dăruit mai întîi din recunoștință ; dar apoi... Da, da, în acel an am cunoscut iubirea ; lăcomia mea a zădărnicit totul. Nu era destul c-o lăsam în sărăcie, aproape în mizerie ; trebuia să fie totdeauna la dispoziția mea, să nu vadă pe nimeni, s-o pot lua, s-o las, s-o regăsesc, cînd mi se năzărea, în timpul rarelor mele clipe de răgaz. Era proprietatea mea. Plăcerea mea de a stăpîni, de a exploata, de a abuza se extinde și asupra oamenilor. Aș fi avut nevoie de sclavi. O singură dată mi s-a părut că am găsit o asemenea victimă pe măsura pretențiilor mele. Îi supravegheam pînă și privirile... Dar am uitat făgăduiala de a nu-ți vorbi de lucrurile acestea. A plecat la Paris, nu mai putea îndura.

„Dacă n-am fi decît noi cei cu care nu te poți înțelege, mi-ai repetat adesea, dar toată lumea se teme de tine și te ocolește, Louis, o vezi bine !” Da, o vedeam... La Palatul de justiție am fost întotdeauna un singuratic. M-au ales cît mai tîrziu cu putință în Consiliul baroului. După toți cretinii pe care i-au preferat în locul meu, nu mai aveam nici un chef să devin președintele baroului. În fond, am rîvnit vreodată la această demnitate ? Ar fi trebuit să fac cheltuieli cerute de o asemenea poziție, să primesc oaspeți. Există onoruri ce costă scump ; mai mare daraua decît ocaua. Tu o doreai din cauza copiilor. Niciodată n-ai dorit nimic pentru mine însumi : „Fă-o pentru copii”.

După un an de la căsătorie, tatăl tău a avut prima criză și n-am mai fost primiți în castelul din Cenon. Foarte repede ai adoptat Calèse. De la mine n-ai acceptat cu adevărat decît locul meu de naștere. Ai prins rădăcină în pămîntul meu, fără ca rădăcinile noastre să se poată întîlni. În această casă, în această grădină și-au petrecut copiii toate vacanțele. Aici a murit și micuța noastră Marie ; și în loc să fii îngrozită de camera unde a murit, unde a suferit, tu îi atribui un caracter sacru. Aici ți-ai clocit puii, le-ai îngrijit bolile, ai vegheat lîngă leagăne, ai avut de furcă cu guvernantele și cu învățătoarele. Printre merii aceștia, pe frînghiile întinse, se uscau rochițele Mariei, toate acele rufe nevinovate. În acest salon abatele Ardouin aduna copiii în jurul pianului și-1 puneă să cînte — pentru a se feri de furia mea — coruri ce nu erau întotdeauna cîntece religioase.

Fumînd în fața casei, în serile de vară, ascultam vocele lor limpezi, melodia aceea de Lulli¹ : „A !

¹ *Jean Baptiste Lulli* (1633—1687), compozitor francez de origină italiană.

Aceste păduri, aceste stînci, aceste fîntîni..." Fericire calmă, de la care mă ştiam exclus, zonă de puritate şi de vis ce mi-era interzisă. Dragoste liniştită, undă potolită ce venea să moară la cîţiva paşi de stîncă mea.

Intram în salon şi vocile amuţeau. La apropierea mea, orice conversaţie se întrerupea. Geneviève se îndepărta cu o carte. Numai Mariei nău-i era frică de mine ; venea întotdeauna cînd o chemam ; deşi o luam cu forţa în braţe, ea se ghemuia la pieptul meu cu dragă inimă. Auzeam cum îi bate inima de păsărică. Abia îi dădeam drumul, şi zbură în grădină... Marie !

De timpuriu, copiii se arătară neliniştiţi din cauza absenţei mele la slujba religioasă şi a cotletului de vineri. Dar lupta dintre noi, sub privirile lor, nu cunoscu decît un număr mic de izbucniri furioase, în care cel nău adesea am ieşit învins. După fiecare înfrîngere, războiul ascuns continua. Calése a fost teatrul acestui război, pentru că în oraş nu mă aflam niciodată acasă. Dar vacanţele la Palatul de justiţie coincideau cu cele de la şcoală, astfel că în august şi în septembrie ne strîngeam aici împreună.

Îmi amintesc de ziua în care ne-am ciocnit pieptiş (din cauza unei glume pe care o făcusem în faţa Genevièvei, care recita din *Vechiul Testament*) : mi-am revendicat dreptul de-a apăra mintea copiilor mei, şi tu mi-ai opus datoria pe care o aveai de-a le ocroti sufletul. Prima dată am ieşit înfrînt cînd am fost de acord ca Hubert să fie încredinţat ieşuiţilor, iar fetiţele, maicilor de la Sacré-Cœur. Cedasem prestigiului pe care l-au păstrat totdeauna în ochii mei tradiţiile familiei Fondaudège. Dar mi-era sete de răzbunare ; în ziua aceea am ghicit singurul subiect ce te putea scoate din sărite, care te silea să-ţi părăseşti indiferenţa, atrăgîndu-ţi în felul acesta atenţia asupra mea, chiar dacă era una plină de ură. Găsisem, în sfîrşit,

un punct de întâlnire. Te obligam, în sfârșit, la încăierare. Odinioară disprețul față de religie nu fusese pentru mine decât o formă goală, în care înecasem umilintele de țărănuș îmbogățit, disprețuit de colegii săi burghezi ; îl îmbogățeam acum cu dezamăgirea în dragoste și cu o ură aproape fără margini.

Cearța s-a aprins din nou în timpul prânzului (te-am întrebat ce satisfacție ar putea avea Ființa eternă văzându-te mîncînd crăișor¹ în loc de carne rasol). Ai plecat de la masă. Îmi amintesc privirea copiilor. Am mers după tine în cameră. Nici o lacrimă în ochii tăi ; mi-ai vorbit cu mult calm. Am înțeles, în acea zi, că viața mea nu-ți era chiar atît de indiferentă pe cît crezusem. Dețineai niște scrisori : material pentru divorț. „Am rămas pînă acum cu tine din cauza copiilor. Dar dacă prezența ta devine o amenințare pentru sufletul lor, nu voi șovăi să mă despart.“

Nu, n-ai fi șovăit să mă părăsești, pe mine și banii mei. Oricît erai de interesată, nu exista sacrificiu la care n-ai fi consimțit pentru a se păstra neștirbit, la acești copii, tezaurul dogmei, ansamblul acesta de obiceiuri, de formule — nebulie curată.

Pe atunci nu eram încă în posesia scrisorii calomnioase pe care mi-ai trimis-o după moartea Mariei. Erai mai tare. De altfel, poziția mea ar fi fost zguduită într-un mod primejdios dacă ar fi intervenit un proces între noi : în vremea aceea, și mai ales în provincie, societatea nu glumea într-o asemenea problemă. Circula zvonul că aș fi francmason ; ideile mele mă aruncau la marginea societății ; fără prestigiul familiei tale aș fi ajuns foarte rău. Și mai ales... în caz de despărțire, ar fi trebuit să înapoiez acțiu-

¹ Pește din specia păstrăvilor, cu carnea roșietică.

nile Suez din zestrea ta. Mă obișnuisem să consider aceste acțiuni ca ale mele. Gîndul de-a renunța la ele mi-era insuportabil (fără a mai socoti venitul ce mi-l servea tatăl tău...).

Am lăsat-o moale, și-am acceptat toate pretențiile tale, dar m-am hotărît să consacru tot timpul liber pentru cucerirea copiilor. Am luat această hotărîre la începutul lui august 1896 ; acele fierbinți și triste veri de altădată se amestecă în mintea mea, și amintirile pe care le rechem aici se întind aproximativ pe cinci ani (1895—1900).

Nu credeam c-ar fi anevoios să pun din nou stăpînire pe copii. Mizam pe prestigiul de șef al familiei, pe inteligența mea. Un băiat de zece ani, două fetițe, va fi o joacă, mă gîndeam, să-i atrag spre mine. Îmi amintesc de uimirea și de neliniștea lor, în ziua în care le-am propus să facă cu tăticu o plimbare lungă. Stăteau în curte, sub teiul argintat ; te-au întrebat cu privirea.

— Dragii mei, dar nu trebuie să-mi cereți voie.

Am plecat. Cum trebuie să le vorbești copiilor ? Eu care sînt obișnuit să țin piept procurorului general, sau apărării cînd pledez pentru partea civilă, unei întregi săli dușmănoase, și de care președintele se teme la Curtea cu juri, pe mine copiii mă intimidează, copiii și oamenii din popor, chiar acești țărani al căror fiu sînt. În fața lor nu mai știu pe ce lume mă aflu, mă bîlbîi.

Copiii erau drăguți cu mine, dar rezervați. Ocupaseși dinainte aceste trei suflete, dețineai toate ieșirile. Imposibil să înaintez fără voia ta. Prea scrupuloasă pentru a mă înjosi în ochii lor, nu le-ai ascuns că trebuie să se roage mult lui Dumnezeu pentru „bietul tata“. Orice aș fi făcut, aveam locul meu în vederile lor despre lume : eram „bietul tata“, pentru

care trebuie să te rogi din suflet și să obții pocăirea. Orice aș fi spus sau aș fi insinuat despre religie, întârea imaginea naivă pe care și-o făceau despre mine.

Trăiau într-o lume miraculoasă, punctată de sărbători celebrate cu evlavie. Obțineai orice de la ei vorbindu-le de prima comuniune, la care de-abia luaseră parte, sau pentru care se pregăteau. Când cântau, seara, pe terasa de la Calèse, eram întotdeauna obligat să ascult nu numai melodii de Lulli, ci și cântece religioase. Vedeam de departe grupul vostru nedeslușit și, când era clar de lună, distingeam trei siluete mici cu ochii la cer. Pașii mei, pe pietriș, întrerupeau cântecele.

Mă trezea în fiecare duminică tărăboiul dinaintea plecării la biserică. Ți-era întotdeauna frică c-ai să întârzi. Căii nechezau. Era chemată bucătăreasa, care zăbovea. Unul din copii își uitase cartea de rugăciune. O voce ascuțită striga : „În a cîta duminică după Rusalii sîntem ?“

La întoarcere veneau să mă sărute și mă găseau încă în pat. Micuța Marie, care recitase probabil pentru mine toate rugăciunile pe care le învățase, mă privea atent, avînd fără îndoială nădejdea că va constata o ușoară ameliorare a stării mele spirituale.

Era singura care nu mă enerva. Cei doi mai mari începeau să-ți urmeze prescripțiile religioase severe, cu instinctul burghez al confortului, care-i va face, mai târziu, să se lepede de toate virtuțile eroice, de întreaga sublimă nebunie creștină. Marie, dimpotrivă, avea o feroare emoționantă, o generozitate mișcătoare față de servitori, față de țărani, față de săraci. Se spunea despre ea : „Ar da tot ce are ; i se scurg banii printre degete. E foarte frumos, dar va trebui totuși supravegheată...“ Se mai zicea : „Nu-i rezistă nimeni, nici chiar tatăl ei“. Venea singură pe genunchii mei, seara. O dată a adormit pe umărul

meu. Cîrlionții ei îmi gîdilau obrazul. Mi-era greu că nu mă puteam mișca și aveam poftă să fumez. Totuși nu m-am mișcat. La ora nouă, cînd a sosit bona s-o ia, am urcat-o în camera ei și v-ați uitat cu toții la mine încremeniți, ca și cum aș fi fost fiara sălbatică care linge picioarele puicuțelor martire. Cîteva zile după aceea, în dimineața de 14 august, Marie mi-a spus (știi cum obișnuiesc copiii) :

— Făgăduiește-mi că ai să faci ce-am să te rog... făgăduiește-mi mai întîi, apoi îți spun...

Mi-a amintit că a doua zi vei cînta la liturghia de la ora unsprezece și că ar fi drăguț din partea mea să vii să te ascult.

— Ai făgăduit ! Ai făgăduit ! repeta ea sărutîndu-mă. Ai jurat !

Luă sărutarea pe care i-am dat-o drept un consimțămînt. Toată casa știa. Mă simțeam observat. Domnul va merge mîine la liturghie, el care n-a pus niciodată piciorul în biserică ! Era un eveniment deosebit înseamnă excepțională.

M-am așezat la masă, seara, într-o stare de nervi pe care n-am putut-o ascunde mult timp. Hubert m-a cerut nu mai știu ce explicație cu privire la Dreyfus. Îmi amintesc că am protestat cu furie împotriva răspunsului pe care i l-am dat. Am plecat de la masă și n-am mai revenit. Cu geamantanul pregătit, la 15 august, în zori, am luat trenul de șase și jumătate și-am petrecut o zi îngrozitoare într-un Bordeaux înăbușitor și pustiu.

E ciudat că după aceea m-ați văzut din nou la Calèse. De ce mi-am petrecut întotdeauna vacanțele cu voi, în loc să călătoresc ? Aș putea născoci explicații serioase. Adevărul gol-golui era că nu voiam să fac o cheltuială dublă. N-am crezut niciodată că ar fi posibil să pleci în călătorie și să cheltuiești atî-

ția bani fără ca, mai înainte, să fi terminat cu bucătăriseala și să fi închis casa. N-aș fi avut nici o plăcere să bat drumurile, știind că las în urma mea aceleași cheltuieli ale casei. Sfârșeam deci prin a reveni la ieslea comună. De vreme ce porția mea era servită la Calèse, cum m-aș fi dus oare să mă hrănesc în altă parte? Era spiritul de economie pe care-l moștenisem de la mama și pe care-l consideram o virtute.

Mă întorceam așadar acasă, însă într-o stare de iritare în fața căreia pînă și Marie rămînea neputincioasă. Și am inaugurat împotriva ta o tactică nouă. Fără a ataca pe față practicile tale religioase, mă înversunam ca la cele mai mici prilejuri să te pun în contradicție cu propria ta credință. Biata mea Isa, oricît de bună creștină ai fi fost, mărturisește că aveam o situație favorabilă. Că mila e sinonimă cu dragostea, o uitaseși, dacă o știuseși vreodată. Sub acest nume înglobai un anumit număr de datorii față de săraci, de care te achitai cu scrupulozitate, ca să intri în împărăția cerurilor. Recunosc că te-ai schimbat mult în această privință : acum îngrijești bolnavele de cancer. Pe atunci, însă, după ce ajutai săracii, săracii tăi, te simțeai cu atît mai îndreptățită să pretinzi ce ți se cuvenea de la creaturile ce trăiau sub stăpînirea ta. Nu făceai concesii cu privire la datoria stăpînei casei de-a obține cît mai multă muncă pentru cît mai puțini bani. Bătrîna aceea nenorocită, care trecea dimineata cu căruța de legume și căreia i-ai fi dat de pomană dacă ți-ar fi întins mîna, nu-ți vindea o salată fără să-ți pui obrazul în joc ca să-i ciupești cîțiva bănuți din micul ei cîștig.

„Cererile cele mai timide ale servitorilor și muncitorilor, de creștere a salariului, mai întîi te uluiau, apoi îți stîrneau o indignare a cărei violență îți dădea forță și-ți asigura întotdeauna ultimul cuvînt. Aveai un soi de geniu în a le demonstra acestor oameni că

n-au nevoie de nimic. Cu vorbe meșteșugite, printr-o enumerare nesfârșită, înmulțeau avantajele de care se bucurau : „Aveți casă, un butoiș de vin, jumătate dintr-un porc pe care-l hrăniți cu cartofii mei, o grădină de zarzavaturi“. Sărmanii de ei, de-abia le venea să creadă cât sînt de bogați ! Camerista, argumentai tu, putea pune deoparte, la Casa de economii, toți cei patruzeci de franci pe care-i primea pe lună : „Are toate rochiile vechi, toate jupoanele, toți pantofii mei. Ce-ar mai avea nevoie de bani ? Doar ca să facă daruri familiei...“

Altminteri, îi îngrijeai cu devotament dacă se îmbolnăveau, nu-i părăseai niciodată ; și recunosc că, în general, erai foarte prețuită și adesea chiar iubită de oamenii aceștia, care-i disprețuiesc pe stăpînii îngăduitori. În toate aceste probleme aveai ideile mediului și epocii tale. Dar nu ți-ai mărturisit niciodată că *Evangelhia* le condamnă : „Ia te uită, ziceam eu, credeam că Cristos a spus...“ Te opreai brusc pierzîndu-ți cumpătul, furioasă din cauza copiilor. În cele din urmă, cădeai în capcană : „Nu trebuie să ne luăm după litera...“ bîlbâiai tu. Ceea ce mă făcea să triumf cu ușurință și te copleșeam cu exemple pentru a-ți dovedi că a fi cucernic înseamnă a urma întocmai litera *Evangeliei*. Dacă făceai greșeala de-a protesta că nu ești o sfîntă, îți citam preceptul : „Fiți desăvîrșiți ca și tatăl vostru din ceruri“.

Mărturisește, biată Isa, că în felul meu ți-am făcut un bine și că, dacă îi îngrijești astăzi pe canceroși, o faci în parte datorită mie ! În acea vreme dragostea pentru copii te acapara în întregime. Ei îți înghițeau rezervele de bunătate, de sacrificiu. Ei te împiedicau să vezi alți oameni. Te-au îndepărtat nu numai de mine, ci și de restul lumii. Nici lui Dumnezeu nu-i puteai vorbi decît despre sănătatea și viitorul lor. Aici cîștigam partida cu ușurință. Te întrebam dacă

n-ar trebui, ca buni creștini, să le dorim toate suferințele, sărăcia, boala. Îmi curmai vorba : „Nu-ți mai răspund, vorbești despre ceea ce nu cunoști“.

Dar, din nefericire pentru tine, era de față și profesorul copiilor, un seminarist de douăzeci și trei de ani, preotul Ardouin, a cărui mărturie o chemam fără milă în ajutor. Îl puneam foarte rău în încurcătură, pentru că nu-l făceam să intervină decât când eram sigur că am dreptate, iar el nu era în stare, în asemenea discuții, să nu-și dezvăluie în întregime gândul. Pe măsură ce se desfășura afacerea Dreyfus, am găsit mii de pretexte pentru a-l îndrepta împotriva ta pe bietul preot : „Pentru un evreu nenorocit să dezorganizezi armata...“, ziceai tu. Aceste cuvinte stârneau indignarea mea prefăcută și n-aveam liniște pînă nu-l obligam pe tînărul preot să recunoască că un creștin nu poate fi de acord cu condamnarea unui nevinovat, chiar dacă e pentru salvarea patriei.

Nu încercam să vă conving, pe tine și pe copii, care nu cunoșteți procesul decât din caricaturile ziarelor bine văzute. Erați un bloc de neclintit. Chiar cînd vi se părea că am dreptate, nu vă îndoiati că victoria a fost obținută prin viclenie. Ajunseserați să nu mai scoateți o vorbă în fața mea. Cînd mă apropiam, cum se mai întîmplă și astăzi, discuțiile se întrerupeau dintr-o dată ; cîteodată, însă, nu știați că stau ascuns în spatele unui desiș de arbuști și interve-neam brusc, înainte de-a avea posibilitatea să bateți în retragerc, obligîndu-vă să acceptați lupta.

— E un băiat cucernic, spuneai tu despre preotul Ardouin, dar e ca un copil ce nu crede în rău. Soțul meu se joacă cu el ca pisica cu șoarecele de aceea îl rabdă, deși nu poate suferi hainele preoțești.

De fapt, fusesem de la început de acord cu prezența unui profesor preot, pentru că nici un civil n-ar fi primit o sută cincizeci de franci pentru toată va-

canța. În primele zile, îmi închipuisem că acest tânăr înalt, brunet și miop, paralizat de timiditate, e o ființă neînsemnată și nu-i dădeam mai multă atenție ca unei mobile. Îi puneam pe copii să munească, îi ducea la plimbare, mânca puțin și tăcea chitic. După ce înghițea ultima îmbucătură, urca în camera lui. Câteodată, când nu era nimeni în casă, cânta la pian. Nu mă pricep de loc la muzică, dar, cum spuneai tu : „Ne făcea plăcere“.

Cu siguranță, n-ai uitat o întâmplare, despre care n-ai bănuț niciodată că a creat între preotul Ardouin și mine un curent secret de simpatie. Într-o zi, copiii anunțară sosirea parohului. Îndată, conform obiceiului, am luat-o la fugă spre vii. Dar Hubert a venit după mine, trimis de tine : parohul avea să-mi facă o comunicare urgentă. M-am întors spre casă bombănind, căci mă temeam tare de acest bătrînel. Venea. Îmi spuse el, să-și descarce conștiința. Ni-l recomandase pe preotul Ardouin drept un seminarist excelent, al cărui subdiaconat fusese amînat din motive de sănătate. Dar aflatese chiar atunci, în perioada „reculegerii monahale“, că această amîinare fusese, de fapt, o măsură disciplinară. Preotul Ardouin, deși foarte evlavios, era îndrăgostit de muzică, și într-o noapte nu se întorsese la seminar deoarece fusese dus de unul din colegii lui să asculte, la Teatrul Mare, un concert de binefacere. Cu toate că erau îmbrăcați civil, fuseseră recunoscuți și denunțați. Scandalul a ajuns la culme, pentru că în program figura, ca interpretă a lui Thaïs, domnișoara Georgette Lebrun ; cînd a apărut cu picioarele goale, cu tunică grecească, menținută sub brațe de-o centură de argint („și-asta era tot, se zicea, nici măcar umerase cît de miei“), s-a auzit un „o !“ de indignare. În loja Uniunii, un domn bătrîn țipă : „E totuși cam prea tare... unde ne

aflăm?" Asta văzuseră preotul Ardouin și colegul său! Unul din delicvenți a fost dat afară imediat. Celălalt a fost iertat: era un element excepțional; dar superiorii săi l-au amînat cu doi ani.

Fiind amîndoi de acord, am ripostat că preotul se bucură de toată încrederea noastră. Totuși, parohul a manifestat de atunci o răceală pronunțată față de seminarist, care, spunea el, îl înșelase. Îți amintești de acest incident, dar ceea ce n-ai știut niciodată e că în seara aceea, pe cînd fumam pe terasă, am zărit îndreptîndu-se spre mine, la lumina lunii, silueta firavă a vinovatului. S-a apropiat cu stîngăcie și mi-a cerut iertare că a pătruns în casa mea fără să mă fi prevenit de fapta sa nedemnă. Încredințîndu-l că aventura sa mi-l făcea mai simpatic, protestă cu vehemență și se învinovăți singur. Nu puteam, susținea el, să-mi dau seama de amploarea greșelii sale: păcătuisese în același timp împotriva disciplinei, împotriva vocației sale, împotriva bunei cuviințe. Săvîrșise un mare păcat: dezlănțuisese un scandal; nu-i va ajunge o întreagă viață să îndrepte ce-a făcut... Parcă văd și acum spinarea sa înaltă îndoindu-se, iar umbra ei, în lumina lunii, tăiată în două de balustrada terasei.

Oricît de pornit aș fi fost împotriva oamenilor de categoria sa, nu puteam bănuî, văzîndu-l atît de rușinat și îndurerat, nici cea mai mică ipocrizie. Se scuza că nu ne spusese deoarece, dacă nu l-aș fi angajat, ar fi fost nevoit să trăiască timp de două luni pe spinarea mamei sale, o văduvă foarte săracă și care muncea cu ziua la Libourne. Răspunzîndu-i că, după părerea mea, nimic nu-l obliga să ne încunosească despre un incident care privea disciplina în seminar, mi-a luat mîna și mi-a spus aceste cuvinte nemaipomenite, pe care le auzeam pentru prima dată în viața mea și care m-au înmărmurit:

— Sînteți foarte bun.

Îmi știi râsul, râsul acela care, chiar de la începutul căsniciei noastre, te călca pe nervi — atît de puțin comunicativ era încît, în tinerețe, avea puterea să destrame în jurul meu orice veselie. Așa am rîs și în acea seară, în fața acelui seminarist, înalt, buim . În sfîrșit, am izbutit să-i spun :

— Nici nu știți, părinte, cît de caraghios e ceea ce ziceți. Întrebați-i pe cei ce mă cunosc dacă sînt bun. Întrebați familia mea, pe confrășii mei : răutatea și scopul vieții mele.

Mi-a răspuns, încurcat, că un om cu adevărat rău nu vorbește despre răutatea sa.

— Fac prinsoare că n-o să găsiți în toată viața mea nimic din ceea ce dumneavoastră numiți o faptă bună.

Mi-a citat atunci, făcînd aluzie la profesia mea, cuvintele lui Hristos : „Închis am fost și m-am cercetat“.

— Îmi convine, părinte. O fac din interes profesional. Nu de mult plăteam temnicheri pentru ca, la timpul potrivit, să șoptească inculpațiilor la ureche numele meu... așadar, vedeți.

Nu-mi mai amintesc răspunsul său. Mergeam pe sub tei. Cît de mirată ai fi fost dacă ți-aș fi spus că simțeam o oarecare alinare în prezența celui om în sutană ! Și totuși așa a fost.

Mi se întîmpla să mă trezesc o dată cu soarele și să cobor pentru a respira aerul răcoros al zorilor. Mă uitam la preot cum pleacă la liturghie, cu un mers grăbit, atît de absorbit încît trecea uneori la cîțiva metri de mine fără să mă vadă. Era pe vremea cînd nu te slăbeam cu zeflemelile... cînd mă înverșunam să te pun în contradicție cu principiile tale... Cu toate acestea, nu aveam conștiința împăcată : mă prefăceam a crede, de fiecare dată cînd te prindeam în

flagrant delict de zgârcenie sau asprime, că nici o urmă din spiritul lui Hristos nu mai dăinuia printre voi, deși știam că sub acoperișul meu trăia un om care-și ducea viața în acest spirit, neștiut de nimeni.

VIII

A existat totuși o împrejurare în care n-a trebuit să fac un efort ca să te socot îngrozitoare. În '96 sau '97, tu trebuie să-ți amintești data exactă, cumnatul nostru, baronul Philippot, a murit. Sora ta Marinette, trezindu-se dimineața, i-a vorbit, iar el nu i-a mai răspuns. A deschis obloanele, a văzut ochii bătrânului dați peste cap, maxilarul inferior atârând și n-a înțeles numaidecât că, timp de câteva ceasuri, dormise alături de-un cadavru.

Mă îndoiesc că vreunul dintre voi a simțit monstruoșitatea testamentului acestui mizerabil: îi lăsa nevestei sale o avere enormă, cu condiția să nu se recăsătorească. În caz contrar, cea mai mare parte din avere trebuia să revină unor nepoți.

— Va trebui să ne îngrijim de ea, repeta mama ta. Din fericire, sîntem o familie unită. Nu trebuie s-o lăsăm singură, sărăcuța !

Marinette avea atunci vreo treizeci de ani. Amintește-ți însă de chipul ei de fetișcană ! Ascultătoare, se lăsase măritată cu un bătrîn și-l suportase fără să se revolte. Nici nu vă îndoiați că trebuie să se supună fără împotrivire îndatoririlor de văduvă. Socoteați că e un fleac șocul pe care ți-l dă eliberarea, acea bruscă ieșire din tunel, la lumina zilei.

Nu, Isa, nu te teme că voi abuza de avantajul ce mi se oferă aci. Era firesc să dorim ca milioanele să

rămînă în familie și copiii noștri să profite de ele. Păreră voastră era că Marinette nu trebuie să piardă beneficiul acestor zece ani de robie la un bărbat bătrîn. Atitudinea voastră era a unor rude bune. Vi se părea firesc să rămînă toată viața văduvă. Îți mai aminteai oare că odinioară ai fost și tu tînără ? Nu, era un capitol încheiat ; erai mamă, restul nu mai exista pentru tine, și nu admiteai să existe nici pentru alții. Familia voastră n-a strălucit niciodată prin imaginație : din această cauză n-ați înțeles niciodată pe nimeni.

După ce a devenit văduvă, ne-am înțeles ca Marinette să-și petreacă vara la Calèse. Ea a acceptat bucuroasă, nu pentru că ar fi existat prea multă intimitate între voi două, ci pentru că iubea copiii, mai ales pe micuța Marie. Eu, care o cunoșteam foarte puțin la început, am fost sensibil la farmecul ei ; cu un an mai mare ca tine, părea sora ta mai mică. Rămăsesi mai greoaie în urma sarcinilor ; ea ieșise, în aparență nevătămată, din patul unui bătrîn. Avea un obraz de copil. Se pieptăna cu un coc înalt, după moda de atunci, iar pe ceafă părul ei de-un blond-închis era ca o spumă. (Minune, uitată astăzi ; o ceafă frumoasă de femeie). Ochii ei puțin cam prea rotunzi îi dădeau aerul unei femei întotdeauna mirate. În joacă îi cuprindeam cu amîndouă mîinile „talia ei de viespe“, dar formele pline ale pieptului și șoldurilor ar apărea astăzi aproape monstruoase : femeile de atunci semănau cu niște flori îmbobocite peste măsură.

Eram mirat că Marinette e atît de voioasă. Îi amuza copios pe copii, organiza jocuri de-a v-ați ascunselea în pod, seara făceau tablouri vivante : „E puțin cam prea flusturatică, spunea tu, nu-și dă seama de situația ei.“

Ți se părea chiar prea mult că ai consimțit să poarte rochii albe în timpul săptămânii ; dar socoteai necuviincios să asiste la liturghie fără voal și fără să poarte doliu la pardesiu. Căldura nu ți se părea o scuză.

Călăria a fost singura plăcere pe care a avut-o cu bărbatul ei. Pînă în ultima zi a vieții sale, baronul Philippot, campion la hipism, nu renunțase aproape niciodată la plimbarea sa călare de dimineată. Marinette și-a adus iapa la Calèse și, deoarece nimeni n-o putea însoți, călărea singură, ceea ce ți se părea de două ori revoltător : o femeie, văduvă de trei luni, nu trebuie să practice nici un fel de sport, iar a te plimba călare neînsoțită, asta întrecea orice măsură.

„Îi voi spune părerea familiei noastre“, repetai tu. I-o spuneai, dar ea făcea mai departe cum o tăia capul. Neavînd încotro, m-a rugat s-o însoțesc. Luă asupra-și sarcina să-mi aducă un cal foarte blînd. (Bineînțeles toate cheltuielile o priveau.)

Plecăm în zori, din cauza muștelor și pentru că trebuia să mergem doi kilometri la pas înainte de-a ajunge la pădurile de pini cele mai apropiate. Căii ne așteptau în fața terasei. Marinette a scos limba în mod sfidător către obloanele trase ale camerei tale, prinzîndu-și la jacheta de călărie un trandafir plin de rouă, „ce nu stă de loc bine unei văduve“, zicea ea. Clopotul primei liturghii bătea încet. Preotul Ardouin ne saluta cu timiditate și dispărea prin pîcla ce acoperea viile.

Pînă ce ajungeam la pădure, stăteam de vorbă. Am băgat de seamă că mă bucuram de oarecare prestigiu în ochii cumnatei mele — nu atît din cauza poziției mele la Palatul de justiție, cît din pricina ideilor sub-

versive al căror campion eram în familie. Principiile tale semănau prea mult cu ale soțului ei. Pentru o femeie, religia, ideile, reprezintă întotdeauna pe cineva : totul ia chip omenesc în ochii ei — chip slăvit sau urât.

Depindea numai de mine să folosesc ascendentul pe care-l aveam față de această mică revoltată. Dar vezi, când se revolta împotriva voastră, nu-mi era greu să fiu la același diapazon cu ea, dar mi-era imposibil să fiu de acord cu disprețul ce-l manifesta față de milioanele pe care le-ar fi pierdut recăsătorindu-se. Aș fi avut tot interesul să-i țin isonul și să mă dau drept un suflet nobil, dar mi-era imposibil să mă prefac ; nici nu puteam să-mi dau aerul că o aprob, când ea socotea un fleac pierderea acestei moșteniri. Să spun tot ? Nu izbuteam să alung ipoteza că moartea ei ne-ar fi făcut moștenitorii averii sale. (Nu mă gîndeam la copii, ci la mine.)

Degeaba mă pregăteam dinainte să-i vorbesc altfel, degeaba îmi repetam lecția, era mai tare decît voința mea ; „Șapte milioane ! Marinette, nu te gîndești ? Nu se renunță la șapte milioane. Nu există bărbat pe lume care să merite sacrificiul unei părți dintr-o asemenea avere !“ Deoarece susținea că pune fericirea mai presus de orice, am asigurat-o că nimeni n-ar mai putea să fie fericit după ce-ar renunța la o asemenea sumă.

— A, exclama ea, degeaba îi urăști pe ceilalți, ești la fel ca ei !

Pleca în galop și eu o urmam de departe. Mă judeca, eram pierdut. Patima asta pentru bani, de cîte nu m-a frustrat ! Aș fi putut avea în Marinette o soră mai mică, o prietenă... Iar voi ați vrea să vă sacrifica banii pentru care am sacrificat totul ? Nu, nu, banii

m-au costat prea scump ca să vă dau măcar o centimă înaintea ultimului suspin.

Și totuși nu oboseați. Mă întreb dacă soția lui Hubert, care mi-a făcut duminică o vizită, era trimisă de voi sau a venit din proprie inițiativă. Biata Olympe ! De ce Phili a poreclit-o Olympe ? (I-am și uitat numele adevărat...) Cred mai degrabă că nu v-a spus nimic de încercarea ei. N-ați adoptat-o. Nu e o femeie din familie. Această ființă, indiferentă la tot ce nu constituie universul ei strîmt, la tot ce n-o atinge direct, nu cunoaște nici una din legile „gintei“, nu știe că eu sînt dușmanul. Nu e bunăvoință sau simpatie naturală din partea ei : nu se gîndește niciodată la alții, nici măcar pentru a-i urî. „Întotdeauna e foarte cumsecade cu mine“, protestează Olympe cînd mi se pronunță numele în fața ei. Nu-și dă seama de asprimea mea. Și cum, din dorința de-a vă contrazice, mi se întîmplă adesea s-o apăr împotriva voastră a tuturor, e convinsă că sînt atras de ea.

Din vorbele ei încîlcite am priceput că Hubert s-a oprit la timp, dar că toată averea lui personală și zestre soției fuseseră înghițite pentru a salva deficitul. „Spune că-și va reface singur averea, dar ar avea nevoie de-un avans... El numește asta un avans asupra moștenirii...“

Dădeam din cap, aprobam, mă prefăceam că nu pricep nimic din ce voia. Ce mutră nevinovată pot avea în asemenea clipe !

Dacă ar ști sărmana Olympe ce-am sacrificat eu pentru bani cînd eram mai tînăr ! În acele dimineți ale celor treizeci și cinci de ani ai vieții mele ne înforțeam la pas, sora ta și cu mine, pe șoseaua înfierbîntată de-acum, printre viile stropite cu piatră vîntată. Femeii acesteia tinere și ironice îi vorbeam de

milioanele ce nu trebuiau pierdute. Când scăpam de obsesia milioanelor amenințate, rîdea de mine cu o drăgălășenie disprețuitoare. Vrînd să mă apăr, mă dădeam și mai mult de gol.

— Insist în interesul tău, Marinette. Crezi că mă obsedează viitorul copiilor ? Isa nu vrea ca averea ta să le treacă pe sub nas. Dar eu...

Rîdea și, scrișnind puțin din dinți, îmi arunca : „E adevărat, ești îngrozitor“.

Îi răspundeam că nu mă gîndesc decît la fericirea ei. Ea clătina din cap dezgustată. În realitate, fără s-o mărturisească, mai mult decît căsătoria o atrăgea dorința de-a fi mamă. Cu toate că mă disprețuia, n-aveam nevoie să întorc capul cînd, după-masă, în pofida arșitei, ieșeam din casa întunecoasă și înghețată, în care familia picotea de somn, împrăștiată pe divanele de piele și pe scaunele de paie, cînd deschideam puțin obloanele de la ușa cu geamuri și mă strecuram afară în aerul fierbinte ; știam că va veni și ea, fi auzeam pașii pe pietriș. Mergea greu, își sucea tocurile înalte pe pămîntul uscat. Ne rezernam de balustrada terasei. Se amuza încercînd să țină cît mai mult timp brațul gol pe piatra fierbinte.

Cîmpia, la picioarele noastre, se lăsa în voia soarelui, într-o tăcere tot atît de adîncă ca atunci cînd adoarme sub clar de lună. Lînda forma la orizont un imens arc negru, apăsător de-un cer metalic. Nici un om, nici o vietate n-ar fi ieșit înaintea de ora patru. Cîteva muște bîzîiau pe loc, tot atît de nemișcate ca și aburul singuratic din cîmpie, pe care nu-l risipea nici o suflare.

Știam că această femeie, care se afla alături de mine, în picioare, nu mă putea iubi, că nu exista nimic în mine care să nu-i fie nesuferit. Dar respiram unul lîngă celălalt, singuri în acest colț de țară pier-

dat, toropiți de-o căldură ucigătoare. Această ființă tânără, chinuită, supravegheată îndeaproape de familie, îmi căuta privirea fără să-și dea seama, ca și heliotropul care se întoarce către soare. Totuși, la cel mai neînsemnat cuvânt cu dublu înțeles, n-aș fi primit alt răspuns decât o ironie. Îmi dădeam bine seama că ar fi respins cu dezgust gestul cel mai timid. Așa stăteam unul lângă altul, la marginea hăului acela imens, în care viitoarea recoltă se plămădea în somnul frunzelor înalbastre.

Iar tu, Isa, ce gândeai despre aceste plimbări de dimineată și despre aceste discuții, la ora la care restul lumii atipește? Știu, pentru că într-o zi am auzit. Da, prin obloanele închise ale salonului, te-am auzit spunând mamei tale, în vizită la Calèse (sosită desigur pentru a întări supravegherea asupra Marinettei):

— Are o influență proastă asupra ei, din punctul de vedere al ideilor... dar în rest îi oferă anumite preocupări și nu e rău.

— Da, îi oferă anumite preocupări, asta-i esențialul, răspunse mama ta.

Vă bucurați că-i ofeream Marinettei anumite preocupări: „Dar la toamnă, repetați voi, va trebui găsit altceva“. Oricât dispreț ți-am inspirat, Isa, eu te-am disprețuit și mai mult pentru niște vorbe ca acelea. Fără îndoială, nici nu-ți trecea prin gând că ar putea exista o cât de mică primejdie. Femeile nu-și mai amintesc de ceea ce nu mai sînt.

După-masă, la marginea cîmpiei, e adevărat că nu se putea întîmpla nimic, pentru că, oricît de pustiu ar fi fost, eram amîndoi ca în prim-planul unei scene de teatru. Chiar dacă nu s-ar fi găsit acolo decât un țăran care nu se lăsase furat de somn, ar fi văzut, ne-

mișcați ca și teii, un bărbat și o femeie stînd în picioare în fața pămîntului incandescent, dar care n-ar fi putut face nici cel mai mic gest fără să se atingă.

Plimbările noastre nocturne erau tot atît de nevino-vate. Îmi amintesc de o seară de august. Prînzul fusese furtunos din cauza procesului Dreyfus. Marinette, care susținea împreună cu mine ideea revizuirii procesului, mă depășea acum în arta de a-l face să vorbească pe preotul Ardouin, de a-l obliga să ia o atitudine. Toc-mai cînt tu comentaseși cu entuziasm un articol al lui Drumont¹, Marinette, cu vocea ei de copil ce învață la religie, a întrebat :

— Părinte, e îngăduit să-i urăști pe evrei ?

În scara aceea, spre marea noastră bucurie, n-a recurs la ocolișuri. A vorbit de măreția poporului ales, de rolul său înalt de martor, de convertirea sa pre-vestită de profeți, care anunța sfîrșitul lumii. Și de-oarece Hubert protestase, susținînd că trebuie să-i urăști pe călăii lui Isus Hristos, preotul a răspuns că fiecare dintre noi are dreptul să-l urască pe-un singur călău al lui Hristos : „Pe noi înșine, și nu pe-un altul...”

Uimită, i-ai răspuns că, pe baza unor asemenea teorii ciudate, n-ar mai rămîne decît ca Franța să fie dată pe mîinile străinilor. Din fericire pentru preot, ai ajuns la Ioana d'Arc, care v-a împăcat. Pe terasă un copil exclama :

— O, ce lună frumoasă !

M-am dus pe terasă. Știam că Marinette mă va urma. Și într-adevăr, am auzit vocea ei înăbușită : „Așteaptă-mă...” Își înfășurase gîtul cu o blană lunguiață.

¹ Om politic și ziarist francez reacționar (1844—1917), unul din conducătorii partidului antidreyfusist.

Luna plină se înălța la răsărit. Tînăra femeie admira umbrele lungi, oblice, ale carpenilor pe iarbă. Razele lunii se așterneau pe fețele adormite ale caselor țărănești. Cîțiva cîini lătrau. M-a întrebat dacă din cauza lunii copacii păreau nemișcați. Mi-a spus că totul era zămislit, într-o asemenea noapte, pentru a chinui pe cei singuratici. „Un decor !“ zicea ea. În asemenea clipă, cîte fețe lipite, sau umeri apropiați unul de altul ! Ce complicitate ! Zăream limpede o lacrimă sub genele ei. În nemișcarea lumii nu era vie decît suflarea ei. Întotdeauna gîfîia ușor... În această seară, Marinette, ce-a mai rămas din tine, care ai murit în 1900 ? Ce-a mai rămas dintr-un trup îngropat de treizeci de ani ? Îmi amintesc de mireasma ta nocturnă. Cine crede în învierea morșilor ar trebui să-și învingă pofta trupului. Pedepsa acelor care au abuzat de plăcerile simțurilor e de-a nu mai putea avea speranța reînvierii.

I-am luat mîna cum i-aș fi luat-o unui copil nefericit și, ca un copil, și-a rezemat capul de umărul meu. O sprijineam pentru că mă aflam acolo ; pămîntul primește piersica ce se desprinde. Majoritatea ființelor omenești nu se aleg una pe alta mai mult decît copacii ce-au crescut alături și ale căror ramuri se amestecă prin înșăși creșterea lor.

Dar ticăloșia mea, în acea clipă, a fost de-a mă gîndi la tine, Isa, de-a visa posibilitatea unei răzbu-nări : să mă folosesc de Marinette pentru a te face să suferi. Oricît de fugar mi-a trecut prin minte acest gînd, adevărul e că am plănuit o asemenea nelegiuire. Am făcut cîțiva pași nesiguri, depărtîndu-ne de lumina lunii, spre tufișul cu rodie și broștean. Destinul a vrut să aud atunci un zgomot de pași în aleea viilor, aleea pe care o străbătea în fiecare dimineață preotul Ardouin pentru a se duce la liturghie. Cu siguranță că era el... Mă gîndeam la cuvintele pe care mi

le spusese într-o seară : „Sînteți foarte bun...” Dacă ar fi putut citi în sufletul meu în clipa aceea ! M-a salvat oare rușinea pe care am resimțit-o atunci ?

Am adus-o înapoi pe Marinette spre lumină, am așezat-o pe bancă. I-am șters ochii cu batista. I-am spus ceea ce i-aș fi spus Mariei dacă ar fi căzut în alea teilor și aș fi ridicat-o. Mă prefăceam că nu observasem tulburarea ușoară care putea fi bănuită în moliciunea și în lacrimile ei.

IX

A doua zi dimineța n-a mai ieșit să călărească. Eu m-am dus la Bordeaux (petreceam acolo două zile în fiecare săptămînă, cu toate că era vacanță la Palatul de justiție, pentru a nu întrerupe consultațiile).

Cînd am luat înapoi trenul spre Calès, expresul de sud era în gară și mare mi-a fost mirarea cînd am zărit-o după geamurile vagonului pe care era scris Biarritz, pe Marinette, fără vîlul de doliu, îmbrăcată cu un taior de culoare gri. Mi-am amintit că o prietenă stăruise de mult să vină la Saint-Jean-de-Luz. Citea o revistă ilustrată și n-a observat că-i făceam semne. Seara, cînd ți-am relatat aceasta, nu le-ai dat prea multă atenție, crezînd că nu e decît o scurtă evadare. Mi-ai spus că Marinette primise, puțină vreme după plecarea mea, o telegramă de la prietena ei. Păreai surprinsă că nu știam. Poate bănuiai că ne-am întîlnit pe ascuns la Bordeaux ? Atunci micuța Marie era la pat cu temperatură ; se îmbolnăvisese de cîteva zile și avea o diaree care te îngrijora. Trebuie să fiu drept : cînd unul din copii era bolnav, nimic altceva nu mai avea importanță pentru mine.

Aș vrea să trec repede peste ce-a urmat. După mai bine de treizeci de ani, n-aș putea să-mi opresc gândurile fără un efort uriaș. Știu ce acuzație mi-ai adus. Ai îndrăznit să-mi spui în față că n-am fost de acord cu un consult medical. Desigur, dacă l-am fi adus pe profesorul Arnozan, el ar fi recunoscut un tifos în această pretinsă gripă. Amintește-ți bine ! Numai o singură dată mi-ai spus : „Dacă l-am chema pe Arnozan ?” Ți-am răspuns : „Doctorul Aubrou ne-a dat asigurarea că îngrijește peste douăzeci de cazuri asemănătoare de gripă în sat...” N-ai insistat. Pretinzi că și a doua zi m-ai rugat stăruitor să-i telegrafiez lui Arnozan. Mi-aș aminti, dacă ai fi făcut-o. E adevărat că, zile și nopți, am răsucit de atâtea ori pe o față și pe cealaltă aceste amintiri, că nu le mai țin minte prea bine. Să zicem că sînt zgîrcit... dar nu într-un asemenea hal încît să mă fi calicit cînd era vorba de sănătatea Mariei. E cu atît mai greu de crezut, cu cît profesorul Arnozan îngrijea bolnavii din credință față de Dumnezeu și din devotament pentru oameni : nu l-am chemat fiind convinși că era vorba de-o simplă gripă „localizată la intestine”. Acest Aubrou n-a pus-o pe Marie la regim, ca să nu slăbească. El a omorît-o, nu eu. Nu, amîndoi eram de aceeași părere : n-ai insistat să-l chemăm pe Arnozan, mincinoaso ! Nu sînt vinovat de moartea Mariei. E îngrozitor că m-ai acuzat de moartea ei ; și o crezi ! și ai crezut-o întotdeauna.

Vara aceea nemiloasă ! Delirul acelei veri, cruzimea greierilor... Nu puteam procura gheață. Ștergeam, în după-amiezile fără sfîrșit, fața ei mică asudată ce atrăgea muștele. Arnozan a venit prea tîrziu. A fost schimbat regimul, dar fetița era de mult pierdută. Delira, poate, cînd repeta : „Pentru tata ! Pentru tata !” Ți amintești cît de sfîșietor striga : „Dumnezeule, nu

sînt decît o copilă...“, și cînd căpăta din nou puteri : „Nu, pot să mai sufăr încă“. Preotul Ardouin îi dădea să bea apă de la Lourdes. Capetele noastre se apropiau deasupra acestui trup istovit, mîinile noastre se atingeau. Cînd totul s-a sfîrșit, m-ai crezut insensibil...

Vrei să știi ce se petrecea în sufletul meu ? E ciudat că tu, creștină, nu te-ai putut despărți de cadavru. Era stăruitor rugată să mănînci, ți se repeta că ai nevoie de toate puterile. Dar ar fi trebuit să te scoatem cu forța din cameră. Te așezaseși cît mai aproape de pat, mîngîiai bîjbîind fruntea, obrajii reci. Sărutai părul încă viu ; și cîteodată cădeai în genunchi, nu pentru a te ruga, ci pentru a-ți sprijini fruntea de mînușele tari și înghețate.

Preotul Ardouin te ridica, îți vorbea de copiii cărorora trebuie să le semeni pentru a intra în împărăția cerului : „Ea e vie, vă vede, vă așteaptă“. Dădeai din cap ; nici n-auzeai aceste cuvinte ; credința nu-ți slujea la nimic. Nu te gîndeai decît la această carne din carnea ta, care urma să fie îngropată și care era pe cale de-a putrezi ; în timp ce eu, necredinciosul, simțeam în fața a ceea ce rămăsese din Marie tot înțelesul cuvintelor „ultima rămășiță“. Trăiam sentimentul copleșitor al unei plecări, al unei absențe. Nu se mai afla acolo, nu mai era ea. „O căutați pe Marie ? Nu mai e aici...“

Mai tîrziu m-ai acuzat că uit repede. Știu totuși prea bine ce s-a frînt în mine cînd am sărutat-o, ultima dată, în sicriul ei. Dar nu mai era ea. M-ai disprețuit că nu te-am însoțit aproape în fiecare zi la cimitir. Repetai : „Nu pune niciodată piciorul acolo. Și totuși se pare că Marie era singura pe care a iubit-o puțin... N-are suflet.“

Marinette s-a întors pentru înmormîntare, dar a plecat după trei zile. Durerea te orbea, nu mai vedeai

amenințarea care se contura dintr-acolo. Și păreai chiar ușurată de plecarea surorii tale. Am aflat, două luni mai târziu, de logodna ei cu literatul, cu ziaristul acela întâlnit la Biarritz. Nu mai era timp să ne ferim de lovitură. Ai fost necruțătoare — de parcă o ură mocnită izbucnea deodată împotriva Marinettei ; n-ai vrut să-l cunoști „pe acest individ“ — un om obișnuit, ca atîția alții ; singura lui vină era că ne păgubise copiii de-o avere de care, oricum, nici el nu beneficia, căci nepoții Philippot primeau cea mai mare parte din ea.

Dar tu nu-ți dai niciodată osteneala să gîndești ; n-ai avut nici cea mai mică muștrare de cuget ; n-am cunoscut pe nimeni altcineva care să comită o nedreptate cu mai multă seninătate. Dumnezeu știe pentru ce păcate mărunte te spovedeai ! Nu e niciuna din *Fericirile*¹ propovăduite de scrierile sfinte pe care să n-o fi încălcat toată viața, acțiunile tale. Puțin îți pasă dacă îți clădești pe neadevăruri acuzațiile împotriva celor pe care-i urăști.

Despre bărbatul surorii tale, pe care nu-l văzuseși niciodată și despre care nu știai nimic, spuneai : „La Biarritz ea a fost victima unui pehlivan, unei pușlamale...“

Cînd sărmana de ea a murit la naștere (ah, n-aș vrea să te judec tot atît de aspru cum m-ai judecat pe mine cînd a fost vorba de Marie !), e prea puțin spus că nu s-a văzut urmă de mîhnire la tine. Faptele îți dăduseră dreptate ; istoria asta nu se putea sfîrși decît așa ; ea singură se îndreptase spre pieire ; n-aveai nimic să-ți reproșezi ; îți făcuseși pe deplin datoria ; nenorocita știa prea bine că, oricînd, familia îi putea oferi adăpost, că era așteptată cu brațele deschise, că n-avea

¹ *Béatitudes* — cele 8 fericiri de care vorbește *Evangelhia*.

decît să facă un semn. Cel puțin ai avut dreptate : n-ai fost complice. Nu-ți fusese ușor să fii tare, „există însă împrejurări în care trebuie să știi să-ți calci pe inimă“.

Nu, n-am să te copleșesc cu acuzații. Recunosc că ai fost bună cu băiatul Marinettei, cu micul Luc, cînd nu mai trăia mama ta, care, pînă la moartea ei, îngrijise de el. Îl luai la tine în timpul vacanței ; mergeai să-l vezi, o dată pe iarnă, la liceul de lîngă Bayonne. Îți făceai datoria, deoarece tatăl nu și-o făcea pe-a sa.

Nu ți-a spus niciodată cum l-am cunoscut pe tatăl lui Luc la Bordeaux, în septembrie 1914. Încercam să-mi fac rost de-un safe la o bancă ; parizienii în refugiu le luaseră pe toate. În sfîrșit, directorul de la Creditul Lionez m-a înștiințat că unul din clienții săi se întorcea la Paris și ar consimți, poate, să-mi cedeze safe-ul său. Cînd mi-a spus numele, mi-am dat seama că e vorba de tatăl lui Luc. A, nu ! Nu era de loc monstrul pe care ți-l închipuiai tu. Căutam în zadar, în bărbatul de treizeci și opt de ani, jigărit, ră-tăcit, ros de tîrîrea consiliilor de revizie, pe acela pe care, cu patrusprezece ani înainte, îl zărisem la în-mormîntarea Marinettei și cu care avusesem o con-vorbire de afaceri. Mi-a vorbit sincer. Trăia cu o fe-meie cu care nu voia ca Luc să aibă de-a face. Spre binele copilului, îl lăsase în seama bunicii sale Fon-daudege... Biata mea Isa, dacă ați fi știut, tu și co-piii, ce i-am oferit acestui om, în acea zi ! Acum pot să ți-o spun : să păstreze safe-ul pe numele său, iar eu să am din partea lui o procură. În acest fel, toată averea mea mobilă s-ar fi aflat acolo, cu un act ates-tînd că aparține lui Luc. Cît timp aș fi trăit, tatăl lui Luc nu s-ar fi atins de safe. Dar după moartea mea,

ar fi luat averea în stăpânire și voi n-ați fi bănuît nimic...

Desigur că mă dădeam pe mîna acestui om, eu și averea mea. Mult trebuie să vă fi urît în clipa aceea ! Ei bine, n-a vrut să accepte. N-a îndrăznit. Mi-a vorbit despre onoarea sa.

Cum am fost în stare de-o asemenea nebunie ? În vremea aceea copiii aveau aproape treizeci de ani, erau căsătoriți, trecuseră definitiv de partea ta, porniți împotriva mea în orice împrejurare. Unelteți ; eu eram dușmanul. Dumnezeu mi-e martor că nu te înțelegeai de loc cu ei, mai ales cu Geneviève. O învinuiam că te lasă întotdeauna singură, că nu-ți cere niciodată sfatul, dar, împotriva mea, înțelegerea se restabilea. De altfel, totul se petrecea în surdină, cu excepția împrejurărilor solemne ; așa de pildă au avut loc niște bătălii înfiorătoare cînd s-au căsătorit copiii. Nu voiam să dau zestre, ci o rentă. Refuzam să fac cunoscută familiilor interesate situația averii mele. Am rezistat, am fost cel mai tare, mă susținea ura — ura, dar și dragostea, dragostea pe care o aveam pentru micul Luc. Totuși, familiile respective au trecut asta cu vederea, neavînd nici o îndoială că posed o avere enormă.

Dar tăcerea mea vă neliniștea. V-ați dat silința să aflați. Cîte-o dată, Geneviève încerca să mă ducă cu zăhărelul : biata neroadă, o simțeam imediat. Îi spuneam adesea : „Cînd voi muri, mă veți binecuvînta“ numai din plăcerea de a-i vedea ochii strălucind de lăcomie. Ea îți repeta vorbele acestea minunate. Întreaga familie intra în transă. În acest timp, eram în căutarea metodei de-a nu vă lăsa decît ceea ce era imposibil de ascuns. Nu mă gîndeam decît la micul Luc. Chiar mi-a trecut prin cap gîndul de-a poteca fermele...

Ei bine, cu toate acestea, mi s-a întâmplat o dată să mă las amăgit de prefăcătoriile voastre : un an după moartea lui Marie. Mă îmbolnăvisem. Anumite simptome aminteau de boala care secerase viața fetei noastre. Nu-mi place să fiu îngrijit, mi-e silă de doctori și de medicamente. N-ai avut liniște pînă nu m-am resemnat să stau la pat și să-l chem pe Arnozan.

Firește că mă îngrijeai cu devotament, ba chiar cu îngrijorare, iar uneori, cînd mă întrebai cum mă simt, mi se părea că disting o umbră de spaimă în glasul tău.

Pipăindu-mi fruntea, aveai același gest ca pentru copii. Ai vrut să dormi în camera mea. Dacă noaptea mă zvîrcoleam, te trezeai și îmi dădeai de băut. „Ține la mine, îmi spuneam, cine ar fi crezut... ? Din cauza veniturilor mele, poate.“ Dar nu, tu nu iubești banul pentru el însuși... Să fi fost oare pentru că situația copiilor s-ar fi înrăutățit prin moartea mea ? Iată ce părea mai verosimil. Dar nu era nici asta.

După ce Arnozan m-a consultat, ai discutat cu el pe terasă, cu vocea ta tipătoare, care atît de des te-a trădat : „Spuneți tuturor, doctore, că Marie a murit de tifoidă. Din cauza bieților mei frați, circulă zvonul că a murit și ea de tuberculoză. Oamenii sînt răi, o țin una și bună. Mi-e teamă pentru Hubert și Geneviève, să nu le provoace un mare neajuns. Dacă soțul meu ar fi grav bolnav, ar lua amploare toate aceste clevetiri ; mi-a fost tare frică cîteva zile ; mă gîndeam la bieții copii. Știți că a fost și el atins la un plămîn, înainte de căsătorie. Și asta s-a aflat ; totul se află ; grozav le place oamenilor să pălăvrăgească ! Chiar dacă ar muri de-o boală infecțioasă, oamenii n-ar crede, după cum n-au crezut-o nici cînd a fost vorba de Marie ; bieții mei copii ar trebui să suporte consecințele. Turbam cînd îl vedeam că nu se îngrijește de loc. Refuza să stea în pat ! Ca și cum ar fi

foست vorba numai de el ! Niciodată însă nu se gîndeşte la alţii, nici chiar la copiii lui... Nu, nu, doctore, un om ca dumneavoastră nu poate crede că există oameni ca el. Sînteţi la fel ca părintele Ardouin, nu credeţi în rău.“

Rîdeam singur, în pat, şi cînd te-ai întors, m-ai întrebat de ce rîd. Ți-am răspuns prin nişte cuvînte foarte obișnuite între noi : „De nimic. — De ce rîzi ? — De nimic --- La ce te gîndeşti ? — La nimic.“

X

Reiau caietul acesta după o criză ce m-a ținut aproape o lună la cheremul vostru. Imediat ce boala mă dezarmează, întreaga familie se strînge în jurul patului meu. Vă aflați aici, mă pîndiți.

Duminica trecută Phili a venit să-mi țină de urît. Era cald : răspundeam monosilabic ; îmi pierdusem șirul gîndurilor... Cît timp ? N-aș putea spune. Glasul lui m-a trezit. Îl vedeam în penumbră, cu urechile ciulite. Ochii îi luceau ca la un pui de lup. Avea un lanț de aur la ceasul de mînă. I se zărea pieptul de băiat prin cămașa întredeschisă. Am ațipit iarăși. Scîrțîitul pantofilor săi m-a trezit și-l urmăream printre gene. Îmi pipăia haina în dreptul buzunarului dinăuntru, unde se afla portofelul. Cu toate că inima îmi bătea îngrozitor, am încercat să rămîn nemișcat. Să fi avut vreo bănuială ? S-a întors la locul lui.

M-am prefăcut că mă trezesc ; l-am întrebat dacă dormisem mult.

— Doar cîteva minute. bunicule.

M-a cuprins spaima, spaima bătrînilor rămași singuri și pe care-i pîndește un tînăr. Sînt nebun ? Mi se

părea că ar fi în stare să măucidă. Hubert a recunoscut într-o zi că Phili e capabil de orice.

Isa, iată cât de nenorocit am fost. Va fi prea târziu să-ți fie milă de mine, când vei citi aceste rânduri. Dar mă mângii cu speranța că vei avea un pic de milă. Nu cred în chinurile veșnice, dar știu ce înseamnă să fii blestemat pe pământ, să fii un osîndit, un om care, oriunde s-ar duce, o apucă pe-un drum greșit, un om care n-a nimerit niciodată pe drumul cel bun, cineva care nu știe să trăiască, nu cum se înțelege deobicei în societate : cineva căruia îi sînt cu desăvîrșire străine bunele maniere. Isa, sufăr. Vîntul din sud încinge aerul. Mi-e sete și n-am decît apa caldută din cabinetul de toaletă. Am milioane, dar n-ăm un pahar de apă rece.

Dacă rabd prezența, înspăimîntătoare pentru mine, a lui Phili, o fac poate pentru că-mi amintește de alt copil, care ar fi avut astăzi peste treizeci de ani, micul Luc, nepotul nostru. Nu ți-am contestat niciodată virtuțile ; acest copil ți-a dat prilejul să le practici. Nu-l iubeai : nu semăna de loc cu familia Fondaudège, copilul Marinettei, băiatul cu ochi negri ca tăciunele, cu fruntea îngustă, cu părul răsucit pe tîmple în formă de „cîrlionți“, cum spunea Hubert. Învăța prost la liceul din Bayonne, unde era intern. Asta însă, spuneai, nu te privea... Era destul că aveai grijă de el în timpul vacanței.

Nu, nu-l interesau cărțile. În această regiune fără vînat știa cum să răpună prada aproape în fiecare zi. Iepurele, singurul iepure ce se ascundea în fiecare an printre butucii de vie, ni-l aducea în cele din urmă ; mai văd și acum gestul lui voios, în aleea largă a viilor, ținînd în pumnul strîns urechile animalului cu botul însîngerat. În zori îl auzeam plecînd. Des-

chideam fereastra ; și glasul său cristalin îmi striga prin negură : „Mă duc să-mi scot undițele“. Mă privea drept în ochi, nu-i era frică de mine, nici nu i-ar fi trecut prin minte așa ceva.

Dacă, după ce lipseam câteva zile, soseam pe neașteptate, dacă în casă simțeam în nări fum de țigară, dacă surprindeam urmele unei petreceri întrerupte, salonul fără covor (cum plecam, Geneviève și Hubert invitau prieteni, organizau „sindrofii“, cu toate că le interziseseam formal ; și tu erai complicea nesupunerii lor „pentru că, spuneai, trebuie să întorci vizitele...“), în asemenea împrejurări, întotdeauna pentru a mă dezarma, îl trimiteați pe Luc. I se părea comică groaza pe care-o inspiram : „Am intrat în salon în timp ce dansau și am strigat : «Vine unchiul ! Într-o clipă e aici !» Dacă i-ai fi văzut pe toți fugind cât îi țineau picioarele ! Mătușa Isa și Geneviève duceau sandișurile în bucătărie. Ce harababură !“

Băiețelul acesta a fost singura ființă pe lume care nu mă considera o sperietoare. Uneori coboram cu el pînă la rîu, cînd pescuia cu undița. Omulețul ăsta, care se zbenguia tot timpul ca un spiriduș, stătea cearșuri întregi nemișcat ca o salcie, atent, iar brațul său căpăta mișcări lente și tăcute ca ale unei crengi. Geneviève avea dreptate să spună că nu va fi un „literat“. Nu se ostenea niciodată să admire de pe terasă clarul de lună. Nu avea sentimentul naturii, pentru că el era natura însăși, era contopit cu ea, era una din forțele ei, — apă vie.

Mă gîndeam la dramatismul acestei vieți tinere : mama moartă, tatăl al cărui nume nu putea fi pomenit între noi, internatul, viață de copil părăsit. Mie mi-ar fi trebuit mult mai puțin ca să mă copleșescă amărăciunea și ura. Din el țîșnea veselie. Toată lumea îl iubea. Cît de ciudat mi se părea, mie, care

eram urît de toată lumea ! Toți îl iubeau, chiar și eu. Surîdea tuturor, și mie la fel, dar nu mai mult ca altora.

La ființa aceasta, toată numai instinct, ceea ce m-a uimit, și din ce în ce mai mult pe măsură ce creștea, a fost curățenia sufletească, necunoașterea răului, o anumită indiferență. Copiii noștri erau copii buni, o recunosc. Hubert cum spui tu, a avut o tinerețe exemplară. În această direcție recunosc că educația ta și-a dat roadele. Dacă Luc ar fi trăit destul ca să ajungă bărbat în toată firea, ar fi fost un om pe care să te poți bizui ? Puritatea sa nu părea dobîndită, nici conștientă : era limpezimea apei printre pietre. Strălucea în el ca roua în iarbă. O evoc cu atîta insistență pentru că a avut un răsunset adînc în sufletul meu. Principiile cu care te făleai, aluziile, aerele tale de dezgust, buzele tale disprețuitoare n-au putut să mă facă să înțeleg sensul răului atît de bine cum l-am priceput, fără să-mi dau seama, prin acest copil ; am fost conștient de asta mult mai tîrziu. Dacă omenirea poartă în pîntece, cum îți închipui tu, un păcat original, nici o privire umană n-ar fi putut-o întrezări la Luc : fusese zămislit neîntinat și cu un farmec desăvîrșit. Alături de el însă simțeam cît eram de păcătos.

Aș putea afirma oare că l-am îndrăgit ca pe-un fiu ? Nu, îl iubeam pentru că nu mă recunoșteam în el. Știu prea bine ce-au moștenit Hubert și Geneviève de la mine : asprimea, preferința pe care o acordă în viață bunurilor pămîntești, tăria de-a disprețui. (Semnându-mi, Geneviève se poartă neîndurător față de Alfred, bărbatul ei.) La Luc eram sigur că nu mă voi ciocni cu mine însumi. În timpul anului nu mă gîndeam de loc la el. Tatăl său îl lua cu el în timpul sărbătorilor de Anul Nou și de Paști, dar vacanța mare

mi-l aducea înapoi. Părasea ținutul în octombrie, o dată cu celelalte păsări.

Era evlavios ? Spuneai despre el : „Pînă și la un mic animal ca Luc recunoști influența Părinților bisericii. Nu lipsește niciodată de la împărțășania de duminică... A, e adevărat de exemplu, că termină iute rugăciunea ! În sfîrșit, trebuie să ceri fiecăruia atît cît poate da.“

Mie nu-mi vorbea niciodată despre asemenea probleme ; nu făcea nici o aluzie la ele. Cuvintele sale exprimau toate numai ceea ce poate fi mai concret. Cîteodată, cînd scotea din buzunar un cuțit, pluta unei undiți, un fluier pentru a chema ciocîrliile, micile sale mătănii negre cădeau pe iarbă și le ridica iute. Duminica dimineata părea poate puțin mai liniștit ca în celelalte zile, mai așezat, mai puțin diafan și încărcat parcă cu o substanță necunoscută.

Dintre toate firele ce mă legau de Luc există unul care te va mira poate : mi s-a întîmplat nu o dată, în acele duminici, să recunosc în puiul de ciută care nu se mai zbunguia, pe fratele Mariei noastre, fetița adormită în veci cu doisprezece ani mai înainte, totuși atît de deosebită de el, ce nu putea suferi să strivești o insectă și a cărei plăcere era să aștearnă cu mușchi scorbura unui copac și să așeze acolo o statuie a sfintei Fecioare, îți amintești ? Ei bine, în băiatul Marinettei, acela pe care tu îl numeai mic animal, retrăia pentru mine Marie a noastră, sau mai bine zis același izvor care țîșnise în ea și care dispăruse din nou în pămînt o dată cu ea, și care acum curgea din nou la picioarele mele.

În primele zile ale războiului Luc avea aproape cincisprezece ani, Hubert era mobilizat la serviciile auxiliare. Consiliile de revizie, răbdate de el cu înțelepciune, ție îți provocau o neliniște adîncă. Toracele

lui strîmt, coșmarul tău ani de zile, era acum speranța. Cînd plictiseala birourilor și unele mizerii i-au trezit dorința vie de-a se înrola și după ce făcuse demersuri zadarnice în acest sens, ai ajuns, în sfîrșit, să mărturisești ceea ce pînă atunci ascunseseși cu atîta grije : „Cu atavismul său...“, repetai într-una.

Biata mea Isa, nu te teme, nu te voi acuza. Nu te-am interesat niciodată, nu m-ai observat niciodată ; în această perioadă, însă, mai puțin ca oricînd. Nu ți-ai dat niciodată seama de neliniștea ce mă cuprindea cu încetul, pe măsură ce se succedau campaniile de iarnă. Tatăl lui Luc era mobilizat într-un minister, copilul se afla la noi, nu numai în vacanța mare, ci și de Anul Nou și de Paști. Războiul îl entuziasma. Îi era frică că se va sfîrși înainte de-a împlini optsprezece ani. El, care altădată nu deschidea o carte, citea cu nesaț lucrările de specialitate, studia hărțile. Își călea trupul metodic. La șaisprezece ani devenise bărbat — un bărbat tare. Iată unul care nu se înduioșa de răniți, nici de morți ! Din povestirile cele mai sinistre pe care i le dădeam să le citească, privitoare la viața din tranșee, își făurea imaginea unui sport grozav, minunat, pe care n-ai întotdeauna dreptul să-l practici : trebuia deci să se grăbească. Ce frică îi era că va ajunge prea tîrziu ! Avea de atunci în buzunar încuviințarea nătărăului de taică-său. Iar eu, pe măsură ce se apropia aniversarea fatală din ianuarie '18, urmăream fremătînd cariera bătrînului Clemenceau, o supravegheam, asemenea părinților celor închiși ce pîndeau căderea lui Robespierre și care sperau că tiranul se va prăbuși mai înainte ca fiul lor să fie judecat.

Cînd Luc s-a aflat în tabăra de la Souges, în perioada de instrucție și de antrenament, îi trimiteai lucruri de lînă, dulciuri, dar, biata mea Isa, lasai să-ți scape vorbe ce trezeau în mine instinctul crimei ;

„Sărmanul, ar fi foarte trist, desigur, dar el, cel puțin, n-ar lăsa pe nimeni în urma lui...” Recunosc că nu exista nimic revoltător în asemenea cuvinte.

Într-o zi am înțeles că nu mai există nici o speranță ca războiul să ia sfârșit înainte de plecarea lui Luc. Când frontul a fost spart la Chemin-des-Dames, a venit să-și ia rămas bun de la noi, cu cincisprezece zile mai înainte de cât era prevăzut. Fie ce-o fi ! Voi avea curajul să pomenesc aici o amintire îngrozitoare, ce mă trezește și acum din somn în toiul nopții, și mă face să urlu. În ziua aceea m-am dus să caut în cabinetul meu un centiron de piele, comandat la curtar după un model pe care i-l dădusem eu însumi. M-am cățărat pe un scăunel și am început să trag spre mine capul de ghips al lui Demostene, ce stătea pe bibliotecă. Era imposibil să-l mișc din loc. Era plin de monezi de aur, pe care le ascundeam acolo de când începuse mobilizarea. Mi-am vîrît mîna în aurul acesta, care reprezenta tot ceea ce iubeam mai mult pe lume, și am umplut cu el centironul de piele. Când am coborît de pe scăunel, centironul, ca un șarpe boa amorțit, bușit de metal, se încolăcea în jurul gîtului meu, îmi strivea ceafa.

Cu un gest timid i l-am întins lui Luc. N-a înțeles la început ce-i dăruiam.

— Ce vrei să fac cu asta, unchiule ?

— Îți poate folosi în cantonamente, sau dacă ești prizonier... și în multe alte împrejurări : totul se poate cu bani.

— O ! spuse el rîzînd, îmi ajunge ranița, grea și ea... cum ți-ai putut închipui că mă voi căra cu toți gologanii ăștia ? De cum ne vom instala pe poziții, voi fi silit să-i las printre ierburi.

— La începutul războiului, însă, dragul meu, toți cei care aveau luau aur cu ei.

— Pentru că nu ştiau ce-i aşteaptă, unchiule.

Stătea în picioare în mijlocul camerei. Aruncase pe divan centironul cu aur. Băiatul ăsta viguros, cât de plătind părea în uniforma prea mare pentru el ! Din gulerul larg deschis ieşea la iveală gâtul lui de copil de trupă. Capul tuns răpea înfăţişării sale orice trăsătură distinctă. Era pregătit pentru moarte, era „gătit“, asemănător cu ceilalţi, nedefinit, anonim, gata dispărut. O clipă, privirea i s-a aţintit asupra centironului, apoi l-a ridicat spre mine cu o expresie de bătaie de joc şi dispreţ. M-a sărutat, totuşi. L-am condus amîndoi jos, pînă la uşa dinspre stradă. S-a întors pentru a-mi striga : „Să-i înapoiezi Băncii Franţei !“ Nu mai vedeam nimic. Te-am auzit că-i spuneaî rîzînd :

— Nu conta pe asta ! Ar însemna să-i ceri prea mult !

După ce s-a închis uşa, în timp ce rămăsesem nemişcat în vestibul, mi-ai spus :

— Mărturiseşte, ştiai că nu va primi aurul. Era un gest pe care l-ai făcut fără grijă.

Mi-am amintit că centironul rămăsese pe divan. L-ar fi putut găsi un servitor, nu poţi şti niciodată. Am urcat în grabă, l-am pus din nou pe umeri, pentru a vărsa banii în capul lui Demostene.

Abia am băgat de seamă moartea mamei, care a intervenit cîteva zile după aceea ; era inconştientă de ani de zile şi nu mai locuia cu noi. De-abia acum mă gîndesc la ea, în fiecare zi, la mama, aşa cum arăta în copilăria şi în tinereţea mea : s-a şters imaginea ei de mai tîrziu. Eu, care nu pot suferi cimitirele, mă duc cîteodată la mormîntul ei. Nu mai aduc flori, de cînd am observat că le fură cineva. Săracii şterpelesctrandafirii bogaţilor pentru morţii lor. Ar trebui să chel-

taiesc pentru un grilaj, dar totul e atît de scump azi ! Luc n-a avut parte de mormînt. A dispărut ; e un dispărut. Păstrez în portvizit singura carte poştală pe care a apucat să mi-o trimită. „Totul merge bine, am primit pachetul. Cu dragoste.“ E scris : cu dragoste. Am obţinut totuşi acest cuvînt de la bietul meu copil.

XI

Azi-noapte m-a trezit o senzaţie de sufocare. M-am sculat, m-am tîrît pînă la fotoliu şi, în vuietul unui vînt năprasnic, am recitit ultimele pagini, uimit de murdăria pe care-o scot la iveală din mine. Înainte de a scrie, m-am rezemat de fereastră. Vîntul încetase. Nici o adiere nu se simţea într-un Calèse adormit sub cerul înstelat. Şi deodată, pe la trei după miezul nopţii, din nou vijelie, văzduhul răsunînd de tunete, picături mari şi reci de ploaie. Plesneau pe acoperiş atît de tare încît mi-a fost teamă de grindină ; am crezut că mi se opreşte inima.

De-abia dăduse rod viţa de vie ; viitoarea recoltă acoperea coasta dealului ; era asemenea acelor animale tinere, pe care vînătorul le leagă şi le părăseşte în întineric pentru a atrage fiarele ; nori mari şi groşi dădeau tîrcoale viilor jertfite.

Ce mă interesează acum recoltele ? Nu mai pot strînge nici o recoltă pe pămînt. Pot doar să mă cunosc ceva mai bine pe mine însumi. Ascultă, Isa, vei afla, după ce voi muri, printre hîrtille mele, ultimele dorinţi. Le-am scris în lunile de după moartea Mariei, cînd eram bolnav şi cînd tu erai îngrijorată din cauza copiilor. Vei găsi acolo o profesiune de credinţă concepută aproximativ în aceşti termeni. „Dacă accept, înainte de-a muri, ultima împărtăşanie, pro-

testez dinainte, pe deplin lucid împotriva abuzului ce se va face ca urmare a slăbiciunii mele intelectuale și fizice pentru a se obține de la mine ceea ce rațiunea mea osîndește.“

Ei bine, îți datorez această mărturisire : dimpotrivă, cînd mă observ, cum o fac de două luni, cu o atenție care-mi învinge dezgustul, tocmai cînd mă simt foarte lucid, mă chinuie ispita creștină. Nu mai pot nega că există în mine o cale ce-ar putea duce la Dumnezeu-tău. Dacă aș izbuti să-mi plac mie însumi, aș lupta mai bine împotriva unei asemenea nevoi. Dacă m-aș putea disprețui fără vreun gînd ascuns, cauza ar fi cîștigată pentru totdeauna. Dar sălbăticia, singurătatea cumplită a sufletului meu, darul de-a inspira ură și de a crea un gol în jurul meu, nimic din toate acestea nu pot birui speranța... Mă vei crede, Isa ? Poate că nu pentru voi, cei drepecți, a pogorît Dumnezeu-tău, dacă a pogorît, ci pentru noi. Tu nu mă cunoșteai, nu știai cine sînt. Paginile pe care le-ai citit pînă acum m-au înfățișat mai puțin fioros în ochii tăi ? Vezi totuși că există în mine o coardă secretă, pe care Marie o făcea să răsunе, ghemuindu-se în brațele mele, și de asemenea micul Luc, duminica, la întoarcerea de la liturghie, cînd se așeza pe banca din fața casei și privea pajiștea.

O ! Să nu-ți închipui că am despre mine o părere prea bună. Îmi cunosc inima, această inimă, cuib de vipere, înăbușită de ele, plină de veninul lor, care continuă totuși să bată în adînc, sub colcăitul lor. Cuibul acesta de vipere, care nu poate fi stăpînit, ar trebui străpuns cu o lovitură de cuțit, cu o lovitură de sabie : *N-am venit să aduc pacea, ci sabia.*

Poate că mîine voi renega tot ceea ce îți destăinui aici, așa cum am renegat azi-noapte ultimele mele do-

rinți de acum treizeci de ani. Se părea că am urît cu o ură nedreaptă tot ceea ce susțineai tu și-i urăsc și azi pe cei ce se pretind creștini ; nu-i adevărat oare că mulți dintre ei înjosesc speranța, desfigurează chipul Domnului, acest chip, această Figură ? Cu ce drept îi judec, îmi vei spune, eu care sînt un păcătos ? Isa, nu există în ticăloșia mea un nu știu ce care seamănă mai mult decît virtuție lor, cu Simbolul la care te închini ? Ceea ce scriu e cu siguranță, în ochii tăi, o nelegiuire absurdă. Ar trebui să mi-o dovedești. De ce nu-mi spui un cuvînt ? De ce nu mi-ai vorbit niciodată ? Poate că un cuvînt de-al tău mi-ar muia inima... În noaptea asta mi se pare că n-ar fi prea tîrziu pentru a lua de la capăt viața noastră. Dacă n-aș aștepta moartea și ți-aș preda acum paginile acestea ? Dacă te-aș conjura în numele Dumnezeuului în care crezi, să le citești pînă la capăt ? Dacă aș pîndi clipa în care ai încheiat lectura ? Dacă te-aș vedea întorcîndu-te în camera mea, cu fața scăldată în lacrimi ? Dacă ai veni cu brațele deschise ? Dacă ți-aș cere iertare ? Dacă am cădea în genunchi unul în fața celuilalt ?

Parcă s-a sfîrșit furtuna. Mai licăresc stelele înainte de ivirea zorilor. Credeam că plouă din nou, dar picura apa de pe frunze. Dacă m-aș întinde pe pat, m-aș înăbuși oare ? Totuși, nu mai am putere să scriu și uneori pun jos tocul, las capul să se rostogolească pe spătarul tare al scaunului...

Un șuierat de fiară, apoi un zgomot năprasnic și în același timp un fulger au străbătut cerul. În tăcerea înspăimîntătoare ce a urmat, pe coastele dealurilor au explodat niște bombe, pe care oamenii de la vie le aruncă pentru a îndepărta norii cu grindină sau pentru a-i preschimba în ploaie. Fîșii de lumină au țîșnit din colțul acela întunecos în care Barsac și Sauternes ¹

¹ Renumite localități viticole din regiunea Bordeaux.

tremură în așteptarea năpastei. Clopotul de la Saint-Vincent, ce îndepărtează grindina, suna din toate puterile, asemenea omului care, de teamă, cântă noaptea. Și, deodată, pe acoperiș, zgomotul unui pumn de pietricele... Grindina ! Odinioară aș fi sărit la fereastră. Auzeam pocnind obloanele camerelor. Ai strigat unui om ce străbătea curtea în goană. „E grav ?“ A răspuns : „Din fericire e amestecată cu ploaie, dar cade și destulă piatră“. Un copil speriat fugea în picioarele goale prin coridor. Am socotit din obișnuință : „O sută de mii de franci pierduți“... dar nu m-am mișcat. Nimic nu m-ar fi oprit, altădată, să cobor — ca atunci când m-au găsit într-o noapte în mijlocul viei, în papuci, cu lumânarea stinsă în mâini, lovit de grindină în cap. Un adânc instinct de țaran mă arunca înainte, ca și cum aș fi vrut să mă întind și să acopăr cu trupul meu via bătută de piatră. Dar astăseară iată-mă devenit străin la ceea ce era, în înțelesul adânc al cuvântului, bunul meu. În sfârșit, m-am desprins. Nu știu ce, nu știu cine m-a dezlegat, Isa, dar odgoanele s-au rupt, plutesc în voia valurilor. Ce putere mă târăște cu ea ? O putere oarbă ? O dragoste ? Poate o dragoste...

XII

Paris. Strada Bréa.

Cum de m-am gîndit să pun caietul printre bagaje ? Ce să fac acum cu această lungă spovedanie ? Am rupt-o complet cu ai mei. Cea pentru care-mi deschideam sufletul pînă în străfunduri în aceste pagini nu trebuie să mai existe pentru mine. La ce bun să mai reiau munca ? Probabil, fără să-mi dau seama, găseam în ea o ușurare, o scăpare. Ce lumină aruncă asupra-mi ultimele rînduri, scrise în noaptea cînd a căzut grindina ! Nu eram oare în pragul nebuniei ? Nu, nu, să nu vorbim aici de nebunie. Nebunia nici să nu fie pomenită. Ar fi în stare s-o folosească împotriva mea, dacă aceste pagini le-ar cădea în mînă. Ele nu se mai adresează nimănui. Va trebui să le distrug de îndată ce mă voi simți mai rău... Sau poate să le las moștenire fiului necunoscut, pe care am venit să-l caut la Paris. Ardeam de nerăbdare să-i destăinui Isei existența lui, în paginile în care făceam aluzie la dragostea mea din 1909, cînd eram cît pe ce să-i mărturisesc că prietena mea plecase însărcinată pentru a se ascunde la Paris...

M-am crezut mărinimos pentru că trimiteam mamei și copilului șase mii de franci pe an, înainte de război. Nu mi-a trecut niciodată prin gând să le dau mai mult. E vina mea dacă am găsit aici două ființe su-puse, înjosite de preocupări meschine. Locuiesc la o pensiune din strada Bréa, din cauză că și ei stau în acest cartier. Între pat și dulap de-abia am loc să mă așez ca să scriu. Dar, ce zarvă e aici ! Pe vremea mea era liniștit Montparnasse-ul. Acum cartierul parcă e locuit de nebuni ce nu dorm niciodată. Familia făcea mai puțin zgomot pe terasa din Calèse, în noaptea în care am văzut cu ochii mei, în care am auzit cu urechile mele... La ce bun să le mai evoc pe toate ? M-aș simți totuși eliberat dacă aș așterne pe hîrtie acea amintire cumplită, fie și pentru puțin timp... De altfel, de ce-aș distruge aceste pagini ? Fiul meu, moștenitorul meu, are dreptul să mă cunoască. Prin această confesiune voi micșora puțin distanța la care l-am ținut de cînd s-a născut.

Din păcate, două întrevederi mi-au fost de ajuns pentru a-mi face o părere despre el. Nu e omul pe care să-l intereseze cîtuși de puțin cele scrise de mine. Ce poate înțelege din ele funcționarul, subalternul, do-bitocul ăsta care joacă la curse ?

În timp ce călătoream, noaptea, între Bordeaux și Paris, îmi imaginam învinuirile pe care mi le va arunca, îmi pregăteam apărarea. Cît de mult ne lă-săm influențați de banalitățile romanului și teatru-lui ! Eram sigur că mă voi trezi față-n față cu fiul natural, plin de amărăciune și măreție sufletească ! Îi atribuiam ba noblețea aprigă a lui Luc, bă fru-musețea lui Phili. Prevăzusem totul, afară de posi-bilitatea să-mi semene mie. Există oare tați cărora le face plăcere cînd li se spune : „Fiul dumneavoastră vă seamănă“ ?

Privind cum se înalță acest spectru al ființei mele, mi-am dat seama cât de mult mă urăsc. Am iubit în Luc un fiu care nu-mi semăna. Robert se deosebește de mine într-o singură privință : nu s-a dovedit în stare să treacă nici un examen. După eșecuri repetate, a trebuit să renunțe. Maică-sa, care și-a rupt pîinea de la gură ca să-l țină la școală, îl disprețuiește. Nu se poate stăpîni să facă mereu cîte-o aluzie ; el lasă capul în jos, nu e în stare să se consoleze de toți banii pierduți. Prin asta, în schimb, e cu adevărat fiul meu. Ceea ce sînt însă gata să-i dau, averea mea, depășește imaginația lui săracă. Nu-i spune nimic, nu crede în ea. La drept vorbind, li-e frică, și mamei sale și lui. „Nu e legal... putem fi arestați...”

Femeia umflată, foarte palidă, cu părul decolorat, această caricatură a ceea ce am iubit, se uită țintă la mine cu ochii ei încă foarte frumoși : „Dacă v-aș fi întîlnit pe stradă, mi-a zis, nu v-aș fi recunoscut...” Dar eu, aș fi recunoscut-o oare ? Mi-era teamă de ciuda, de răzbunarea ei. Îmi fusese frică de tot, dar nu de această indiferență posomorîtă. Acrită, îndobitocită de opt ore de scris zilnic la mașină, îi era teamă de încurcături. A rămas cu o neîncredere bolnăvicioasă față de justiție, cu care a avut de-a face odinioară. Le-am explicat totuși foarte limpede manevra : Robert ia o casă de bani pe numele lui, într-o bancă de credit ; eu depun în ea toată averea. El îmi dă o procură pentru a o deschide și se obligă să nu se atingă de bani pînă la moartea mea. Evident, pretind să-mi semneze o declarație prin care recunoaște că tot ceea ce conține casa de bani îmi aparține. Totuși, nu pot să mă dau cu totul pe mîna acestui necunoscut. Mama și fiul obiectează că, la moartea mea, se va descoperi hîrtia. Idioții ăștia nu vor să se lase în seama mea.

Am încercat să-i fac să înțeleagă că te poți încrede într-un notar de țară ca Bourru, care îmi datorează totul, cu care fac afaceri de patruzeci de ani. El are în păstrare un plic pe care am scris : „Să fie ars în ziua morții mele” și care va fi ars, sînt sigur, împreună cu tot ceea ce conține. În plicul acela voi introduce declarația lui Robert. Sînt cu atît mai sigur că Bourru o va arde, cu cît plicul sigilat conține acte pe care are interesul să le vadă dispărute.

Dar Robert și maică-sa se tem că, după moartea mea, Bourru nu va arde nimic și îi va șantaja. M-am gîndit și la asta : voi depune în propriile lor mîini ceva de natură să-l trimită pe numitul Bourru la muncă silnică, dacă face vreo mișcare. Hîrtia va fi arsă de Bourru în fața lor, și numai atunci îi vor înapoia armele cu care i-am înzestrat. Ce vor mai mult ?

Nu înțeleg însă nimic, neclintiți în încăpățînarea lor, idioata asta și imbecilul ăsta, cărora le aduc milioane și care, în loc să cadă în genunchi în fața mea, cum îmi închipuiam, discută, cîrtesc. Și chiar dacă ar fi unele riscuri ! Încercarea moarte n-are. Dar nu, ei nu vor să semneze nici o hîrtie : „Va fi destul de anevoie în privința declarației de venituri... vom avea necazuri...”

Mult îi mai urăsc pe ceilalți, ca să nu le trîntesc ușa în nas ăstora doi ! Li-e frică și de „ceilalți”. „Vor descoperi secretul... ne vor da în judecată...” Robert și maică-sa își închipuie că familia mea a pus de-acum în mișcare poliția, că sînt supravegheat. Nu acceptă să se întîlnească cu mine decît noaptea sau în cartiere mărnașe. Ca și cum, cu sănătatea mea, mi-aș mai putea pierde nopțile, mi-aș putea petrece viața în taxi ! Nu-mi închipui că i-am făcut pe ceilalți să bănuiască ceva : nu e prima dată cînd călătoresc singur. Nu

au nici un motiv să presupună că în noaptea aceea, la Calèse, asistam nevăzut la consiliul lor de război. În orice caz, încă n-au dat de urma mea. De astă-dată nimic nu mă va împiedica să-mi ating țelul. Din ziua în care mă voi înțelege cu Robert, voi putea dormi liniștit. Lașul ăsta nu va săvârși vreo imprudență.

În seara asta de 13 iulie o orchestră cântă în aer liber la capătul străzii Bréa, iar perechile dansează. O, Calèse pașnic ! Îmi amintesc de ultima noapte pe care am petrecut-o acolo : luasem, cu toată interdicția doctorului, o pastilă de veronal și dormisem adânc. M-am trezit brusc și m-am uitat la ceas. Era ora unu după miezul nopții. M-am speriat auzind mai multe voci : fereastra rămăsese deschisă ; nu era nimeni în curte, nici în salon. Am trecut în cabinetul de toaletă, care dă spre nord, înspre terasă. Aici, contrar obiceiului, familia rămăsese mai târziu. La o asemenea oră înaintată nu se mai fereau de nimeni : numai ferestrele de la cabinetul de toaletă și de pe coridor dau în partea aceea.

Era o noapte liniștită și caldă. În clipele de tăcere, auzeam gîfîitul ușor al Isei, auzeam cum se aprinde un chibrit. Nici o adiere nu mișca ulmii negri. Nu îndrăzneam să mă aplec, dar recunoșteam fiecare dușman după glasul, după rîsul lui. Nu discutau. O părere a Isei sau Genevièvei era urmată de o tăcere îndelungată. Apoi, deodată, la o vorbă spusă de Hubert, Phili s-a enervat și au început să vorbească toți grămadă.

— Ești sigură de tot, mamă, că în casa de bani din cabinetul lui nu există decît hîrtii fără valoare ? Un avar e întotdeauna nehibzuit. Amintește-ți de aurul pe care voia să-l dea micului Luc... Unde-l ascundea ?

— Nu, știe că-i cunosc cifrul casei de bani : Marie. O deschide numai cînd trebuie să caute o poliță de asigurare sau o chitanță de impozit.

— Mamă, casa de bani ne-ar putea divulga sumele pe care le ascunde.

— Nu se află acolo decît hîrtii privitoare la imobile, am verificat.

— Și nu crezi că este extrem de semnificativ ? Înseamnă că și-a luat toate măsurile de precauție.

Phili, căscînd, a mormăit : „Ce crocodil ! Ce baftă că am dat de-un asemenea crocodil !“

— Și dacă vrei să știți părerea mea, spuse Geneviève, nu veți găsi nimic nici în casa de bani de la Creditul Lionez... Ce zici, Janine ?

— Mamă, totuși uneori s-ar părea, că ține puțin la tine. Cînd erați mici, nu era cîteodată drăguț cu voi ? Nu ? N-ați știut cum să-l luați. N-ați fost abili. Bine ar fi fost dacă ați fi încercat să-i arătați grijă, să-l cuceriți. Eu sînt sigură că aș fi izbutit, dacă Phili nu i-ar fi atît de antipatic.

Hubert și-a întrerupt cu asprime nepoata :

— Precis că vom plăti scump obraznicia bărbatului tău...

L-am auzit pe Phili rîzînd. M-am aplecat puțin. Flacăra unei brichete îi luminează o clipă mîinile împreunate, bărbia molatică, buzele groase.

— Fiți serioși ! Nu m-a așteptat pe mine ca să-i fiți nesuferiți.

— Nu, mai înainte ne ura mai puțin...

— Amintiți-vă ce povestea bunica, continuă Phili. Comportarea sa cînd i-a murit o fetiță... Părea că nici nu-i pasă... N-a călcat o dată la cimitir...

— Nu, Phili, mergi prea departe. Dacă a iubit pe cineva pe lume a fost Marie.

Dacă Isa n-ar fi protestat, cu un glas scăzut și tremurător, nu m-aș fi putut stăpîni. M-am așezat pe-un scăunel, cu trupul aplecat înainte, cu capul rezemat de fereastră. Geneviève a zis :

— Dacă ar fi trăit Marie, nimic din toate astea nu s-ar fi întîmplat. Ar fi făcut totul spre folosul ei...

— Ce vorbești ! Ar fi urît-o și pe ea, ca pe toți ceilalți. E un monstru. Nu are sentimente omenești...

Isa a protestat din nou :

— Te rog, Phili, să nu vorbești așa de soțul meu în fața mea și a copiilor. Trebuie să-l respecti.

— Respect ? Respect ?

Mi s-a părut că mormăie : „Dacă vă închipuiți că-mi face plăcere că am intrat într-o asemenea familie...” Soacră-sa i-a răspuns înțepată :

— Nimeni nu te-a silit.

— Mi s-au fluturat însă în fața ochilor perspective de moștenire... Poftim, uitați-vă la Janine cum plînge ! Ce ? Ce-am spus atît de neobișnuit ?

Mîrîia : „Of, of !” cu un glas plictisit peste măsură. N-am mai auzit nimic altceva decît pe Janine suflîndu-și nasul. O voce pe care n-am putut-o identifica șopti : „Cîte stele !” Orologiul de la Saint-Vincent bătu ora două.

— Copii, să mergem la culcare !

Hubert protestă : nu se puteau despărți fără să fi hotărît ceva. Era de mult cazul să se treacă la fapte. Phili l-a aprobat. Nu credea că voi mai trăi mult timp. După aceea nu se va mai putea face nimic. Îmi luasem probabil toate măsurile...

— La urma urmei, bieții mei copii, ce așteptați de la mine ? Am încercat totul. Nu mai pot face nimic.

— Ba da, zise Hubert. Poți încă multe...

Ce tot şușotea ? Îmi scăpa tocmai ceea ce mă interesa cel mai mult să aflu. După tonul Isei, mi-am dat seama că e scandalizată, revoltată :

— Nu, nu, nu-mi place așa ceva !

— Nu e vorba de ceea ce îți place, mamă, ci de-a ne salva averea.

Alte șoapte nedeslușite, întrerupte de Isa :

— E foarte greu, dragul meu.

— Bunico, nu poți totuși rămîne mai departe complicea lui. Ne dezmoștenește cu consimțămîntul tău. Tăcerea ta îl ajută.

— Janine, draga mea, cum îndrăznești...

Sărmană Isa, care ai petrecut atîtea nopți la căpătîiul acestei copilițe ce urla, care ai luat-o în camera ta pentru că părinții ei voiau să doarmă și pentru că nici o guvernantă n-o mai putea îndura... Janine vorbea tăios, cu un ton care pe mine m-ar fi scos din sărite. A mai adăugat :

— Îmi pare rău că-ți spun toate astea, bunico, dar e datoria mea.

Datoria ei ! Așa numea ea dorința trupească, groaza ei că va fi părăsită de derbedeul, al cărui rîs idiot îl auzeam...

Geneviève își aprobă fiica : desigur, slăbiciunea ar putea deveni o complicitate. Isa oftă :

— Poate mi-ar fi mai ușor să-i scriu.

— A, nu ! Nici un fel de scrisoare ! se împotrivi Hubert. Scrisorile sînt totdeauna primejdioase. Sper, mamă, că nu i-ai scris pînă acum ?

Ea mărturisi că-mi scriese de două sau de trei ori.

— Nu cumva era o scrisoare de amenințare sau insultătoare ?

Isa șovăia să mărturisească. Iar eu rîdeam... Da, da, aveam niște scrisori pe care le păstram cu sfințenie, două cuprinzînd insulte grave și o a treia

aproape drăgăstoasă, scrisori prin care ar pierde toate procesele pe care imbecilii ei de copii ar putea-o convinge să mi le intenteze pentru a obține separarea bunurilor. Toți erau acum îngrijorați, ca atunci cînd un cîine mîrîie și restul haitei începe să latre.

— Nu i-ai scris, bunico ? N-are asupra lui nici o scrisoare primejdioasă pentru noi ?

— Nu, nu cred... Adică o dată Bourru, notărașul acela din Saint-Vincent, pe care soțul meu îl are probabil la mîină cu ceva, mi-a zis văitîndu-se (dar e o canalie și un om cu două fețe) : „Vai, doamnă, ați fost foarte nechibzuită că i-ați scris !“

— Ce i-ai scris ? Nici o insultă, sper ?

— Odată, după moartea lui Marie, cîteva învinuiți cam violente. Altă dată, în 1909 : era vorba de-o aventură mai serioasă decît celelalte.

Și dat fiind că Hubert bombănea : „E foarte grav, e deosebit de grav...“, a crezut că-l liniștește spunîndu-i că aplanase cu bine totul după aceea, că-și exprimase părerile de rău și își recunoscuse greșelile.

— A, asta e într-adevăr culmea...

— Atunci nu mai are motiv să se teamă de-un proces de separare a bunurilor...

— Dar ce vă dovedește, mai la urma urmei, că intențiile lui ar fi atît de groaznice ?

— Păi cum ? Ar trebui să fii orb : misterul de nepătruns al operațiilor sale financiare ; aluziile sale ; vorba scăpată de Bourru față de martori : „Vor face niște mutre la moartea bătrînului...“

Discutau acum ca și cum bătrîna n-ar fi fost de față. Gemînd, ea s-a sculat din fotoliu. Nu era bine, cu reumatismele ei spunea, să rămîină afară noaptea. Copiii nici nu s-au ostenit să-i răspundă. Am auzit doar cîte-un bună seara nedeslușit, pe care l-au rostit

fără a se întrerupe. Tot ea a trebuit să-i sărute pe rînd : ei nici nu s-au mișcat. Prevăzător, m-am întins din nou în pat. Pasul ei greoi răsuna pe scară. A venit pînă la ușa mea, i-am auzit gîfîitul. A așezat lumînarea pe podea și a deschis ușa. S-a apropiat de pat. S-a aplecat asupra mea, fără îndoială spre a se convinge dacă dorm. Cît de mult a stat ! Mi-era teamă să nu mă trădez. Respira cu greutate. În sfîrșit, a închis iar ușa. Cînd a zăvorît-o pe a ei, m-am întors înapoi, în cabinetul de toaletă, la postul meu de observație.

Copiii erau încă acolo. Vorbeau acum pe șoptite. Multe din cuvintele lor îmi scăpau.

— Nu era din lumea ei, spunea Janine. A avut importanță și asta. Phil, dragule, tușești. Pune-ți par-desiul !

— În fond, nu pe nevastă-sa o urăște cel mai mult, ci pe noi. De neînchipuit ! Nu găsești așa ceva nici măcar în cărți. Nu trebuie s-o judecăm pe mama, a fost de părere Geneviève, cred însă că nu-i poartă destulă pică...

— Cred și eu (era vocea lui Phil), ea își va recăpăta oricînd zestrea. Acțiunile Suez ale bătrînului Fondaudège... cursul lor s-o fi urcat din 1884...

— Acțiunile Suez ! Dar au fost vîndute.

Am recunoscut șovăielile, gîngăvitul soțului Genevièvei ; bietul Alfred nu rostise încă nici un cuvînt. Geneviève, cu vocea ei dojenitoare, țipătoare, cu care i se adresează numai lui, l-a întrerupt :

— Ai înnebunit ? Acțiunile Suez au fost vîndute ?

Alfred a povestit că în luna mai intrase la soacră-sa în clipa în care semna niște hîrtii, și atunci ea i-a spus : „Se pare că acum e momentul să le vînd, au cursul cel mai ridicat, vor scădea în curînd“.

— Și nu ne-ai înștiințat ? a țipat Geneviève. Ești complet idiot. El a pus-o să-și vîndă acțiunile Suez ? Ne spui asta ca și cum ar fi ceva cu totul obișnuit...

— Dar, Geneviève, credeam că maică-ta v-a ținut la curent. De vreme ce e căsătorită cu regim dotal...

— Da, dar n-a băgat el oare în buzunar beneficiul acestei operații ? Ce crezi, Hubert ? Și cînd te gîndești că nici nu ne-a înștiințat ! Și cînd te gîndești că am trăit toată viața cu un bărbat ca ăsta...

Janine a intervenit, rugîndu-i să vorbească mai încet : îi vor trezi fetița. Timp de cîteva minute n-am mai deslușit nimic. Apoi, glasul lui Hubert s-a auzit din nou :

— Mă gîndesc la cele ce spuneți adineauri. Cu mama nu va fi chip să încercăm ceva în direcția asta. Ar trebui măcar s-o pregătim cu încetul...

— Poate că ei i-ar conveni mai mult așa ceva decît separarea bunurilor. De cînd separarea bunurilor duce neapărat la divorț, se ridică o problemă de conștiință... Desigur, ceea ce propunea Phili provoacă indignare la prima vedere. Dar nu noi vom judeca. Nu noi vom fi aceia care vom decide în ultimă instanță. Noi n-avem decît rolul să declanșăm acțiunea. Ea nu s-ar produce decît dacă ar fi recunoscută ca necesară de către autoritățile competente.

— Și eu vă repet că ne luptăm cu morile de vînt, a fost de părere Olympe.

Tare indignată trebuie să fi fost soția lui Hubert, ca să ridice tonul într-un asemenea hal. A susținut sus și tare că sînt un om ponderat, cu o judecată foarte sănătoasă : „cu care, a adăugat ea, trebuie să declar că sînt adesea de acord și pe care l-aș fi putut juca pe degete, dacă n-ați strica voi tot ce fac cu...”

N-am mai auzit mojiția pe care i-a aruncat-o Phili; rîdeau însă cu toții, ca de fiecare dată cînd deschidea Olympe gura. Am prins frînturi de fraze :

— De cinci ani nu mai pledează, nu mai poate pleda.

— Din cauza inimii ?

— Acum da. Cînd a plecat însă de la Palatul de justiție nu era încă grav bolnav. Adevărul e că se certa cu confrății. S-au petrecut cîteva scene în sala pașilor pierduți, despre care am strîns unele mărturii...

Zadarnic am ciulit urechea. Phili și Hubert își apropiaseră scaunele. N-am auzit decît un murmur nedeslușit, apoi exclamația Olympei :

— Fiți serioși ! Singurul om cu care pot discuta despre lecturile mele, cu care pot face un schimb de idei, ați vrea...

Din răspunsul lui Phili, am deslușit cuvîntul „smințită“. Un ginere al lui Hubert, cel care nu vorbește aproape niciodată, a spus cu o voce sugrumată :

— Vă rog să fiți politicoși cu soacră-mea.

Phili a răspuns că glumise. Nu erau oare amîndoi victime în afacerea asta ? Cînd ginerele lui Hubert îi asigură, cu o voce tremurătoare, că nu se considera o victimă și că se căsătorise din dragoste cu soția sa, au răspuns cu toții în cor : „Și eu ! Și eu ! Și eu !“ Geneviève i-a răspuns batjocoritor bărbatului ei :

— A, și tu ! Te lauzi că te-ai însurat cu mine fără să cunoști averea tatălui meu ? Amintește-ți însă de seara logodnei, cînd mi-ai șoptit la ureche : „Ce importanță are că nu vrea să ne spună nimic despre ea ? Știu că e enormă !“

S-a auzit un hohot de rîs general, o hărmălaie. Hubert a ridicat glasul din nou, a vorbit singur cîteva clipe. N-am auzit decît ultima frază :

— Înainte de orice e o problemă de dreptate, o problemă de moralitate. Apărăm patrimoniul, drepturile sfinte ale familiei.

În tăcerea adîncă dinaintea zorilor, spusele lor ajungeau la mine mai deslușit.

— Să-l punem sub urmărire ? Are prea multe relații cu poliția, m-am convins ; va fi prevenit... (și cîteva clipe după aceea) e cunoscută asprimea lui, lăcomia lui de bani ; i s-a pus la îndoială, trebuie s-o spunem, scrupulozitatea în două sau trei afaceri. Dar în ceea ce privește bunul simț, echilibrul...

— În orice caz, nu se poate nega caracterul inuman, monstruos, nefiresc al sentimentelor sale față de noi...

— Îți închipui însă, draga mea Janine, îi spuse Alfred fiicei sale, că ele ar fi suficiente pentru stabilirea unui diagnostic ?

Înțelegeam, înțelesesem. Eram cuprins de o liniște desăvîrșită, simțeam o alinare născută din această certitudine : monștrii erau ei, iar eu victima. Mă bucura absența Isei. Cît timp fusese acolo, se împotrivise, mai mult sau mai puțin ; în fața ei n-ar fi îndrăznit să facă aluzie la proiectele pe care le surprinsesem și care, de altfel, nu mă înspăimîntau. Bieții imbecili ! Ca și cum eu aș fi omul care să mă las pus sub interdicție sau închis ! Înainte de-a fi putut mișca măcar un deget, în doi timpi și trei mișcări, l-aș fi adus pe Hubert într-o situație disperată. Nu bănuiește că-l am la mîna. În ce-l privește pe Phili, am un dosar... Nu mi-ăr fi trecut niciodată prin minte că voi fi nevoit să-l folosesc. Dar nu mă voi folosi de el : va fi destul să-mi arăt colții.

Simțeam pentru prima dată în viața mea mulțumirea de-a fi mai puțin păcătos ca alții. Nu aveam chef

să mă răzbun pe ei. Sau, cel puțin, nu doream altă răzbunare decât să le smulg moștenirea pentru care se uscau de nerăbdare, nădușeau de spaimă.

— A căzut o stea ! strigă Phili... N-am avut timp să-mi doresc ceva.

— Niciodată n-avem timp ! spuse Janine.

Bărbatul ei continuă, cu voioșia sa de copil pe care-o mai păstrase :

— Când vei mai vedea una, să strigi : „Milioane!“

— Ce idiot, Phili ăsta !

S-au ridicat cu toții. Fotoliile din grădină scîrțîiră pe pietriș. Am auzit zgomotul zăvoarelor de la intrare, rîsetele înăbușite ale Janinei pe coridor. Ușile camerelor s-au închis una cîte una. Hotărîrea mea era luată. De două luni nu mai avusesem nici o criză. Nimic nu mă împiedica să plec la Paris. De obicei plecam fără să anunț. Dar nu voiam ca plecarea aceasta să semene cu o evadare. Pînă dimineța, am reluat planurile mele de altă dată. Le-am pus la punct.

XIII

Cînd m-am sculat, la amiază, n-am simțit nici un fel de oboseală. Bourru, chemat la telefon, a venit după-amiază. Ne-am plimbat de colo-colo, timp de aproape trei sferturi de oră, pe sub tei. Isa, Geneviève și Janine ne urmăreau de departe și m-am bucurat de îngrijorarea lor. Ce păcat că bărbații erau plecați la Bordeaux ! Ei zic despre bietul notăraș : „Bourru îi e devotat orbește“. Păcătosul de Bourru, pe care-l am la mîna mai abitir decât pe-un sclav ! Merita să-l vezi azi-dimineță pe bietul om zbătîndu-se să nu-i ofer

eventualului meu moștenitor vreo armă împotriva sa... „Dar, i-am spus, documentele vor fi înapoiate de cum vei fi ars adevărul semnata de el...”

La plecare a făcut o plecaciune adîncă doamnelor, care de-abia i-au răspuns, și a încălecat, umil, pe bicicletă. M-am dus apoi spre cele trei femei și le-am anunțat că plec la Paris chiar în seara aceea. Deoarece Isa se împotriva, spunînd că, în starea mea, era o nehibzuință să călătoresc singur, i-am răspuns:

— Trebuie să mă ocup totuși de afacerile mele. Chiar dacă nu las o asemenea impresie, eu mă gîndesc la voi.

Se uitau la mine îngrijorate. Tonul meu ironic mă trăda. Janine a privit-o pe maică-sa și, prinzînd curaj :

— Bunicuța sau unchiul Hubert ar putea să te înlocuiască, bunicule.

— E o idee, draga mea... Ce idee bună ! Dar ce să-i faci : am fost obișnuit întotdeauna să fac singur totul. Știu, nu-i bine, dar n-am încredere în nimeni.

— Nici în copiii tăi ? Vai, bunicule !

Accentua „bunicule” cu un glas puțin cam afectat. Lua o înfățișare dezmiardătoare, căreia nu-i poți rezista. Ah, vocea ei care te scoate din sărite, glasul acesta pe care-l auzisem, noaptea, amestecat printre celelalte... Am început atunci să rîd, cu rîsul acela periculos, ce mă face să tușesc și care în mod vădit îi înspăimînta. Nu voi uita niciodată chipul jalnic al Isei, înfățișarea ei istovită. Îndurase probabil destule asalturi din partea lor. Janine va reveni desigur la atac de cum voi fi întors spatele : „Nu-l lăsa să plece, bunicuțo...”

Dar nevastă-mea nu mai era bună să susțină atacul, era la capătul puterilor, sfîrșită de oboseală. O auzeam deunăzi spunîndu-i Genevièvei : „Aș vrea să mă culc, să dorm, să nu mă mai trezesc...”

Acum mă înduioşa, cum mă înduioşase şi sărmana maică-mea. Copiii împingeau împotriva mea această maşină uzată, ce nu mai putea fi folosită. Fără îndoială, o iubeau în felul lor ; o obligau să consulte doctorul, să țină regim. După ce fiica şi nepoata s-au îndepărtat, Isa s-a apropiat de mine :

— Ascultă, mi-a spus ea foarte repede, am nevoie de bani.

— Sîntem în zece. Ți-am dat la întîi cele cuvenite pe luna aceasta.

— Da, dar a trebuit să dau cu împrumut ceva bani Janinei : au încurcături. La Calèse fac economii ; îţi voi da înapoi din banii pentru august...

I-am răspuns că asta nu mă priveşte, că nu sînt obligat să-l întretin pe Phil.

— Sînt în restanţă cu notele de plată la măcelar, la băcan... Uite, priveşte !

Le-a scos din săculeţul ei. Mi-era milă de ea. I-am propus să-i semnez cecuri, „aşa voi fi sigur că banii nu iau altă cale...” A consimţit. A scos carnetul de cecuri şi atunci le-am zărit, în aleea trandafirilor, pe Janine şi pe mama ei, care ne urmăreau cu privirea.

— Sînt sigur, am spus, că ele îşi închipuie că-mi vorbeşti de cu totul altceva...

Isa a tresărit. A întrebat cu un glas scăzut : „Ce altceva ?” În clipa aceea am simţit gheara în piept. Cu mîinile împreunate, am făcut gestul pe care-l cunoştea prea bine. S-a apropiat de mine :

— Te doare ?

M-am agăţat o clipă de braţul ei. Păream, în mijlocul aleii cu tei, doi soţi ce-şi încheie viaţa după ani de înţelegere adîncă. I-am şoptit încetişor : „Mi-e mai bine”. S-a gîndit probabil că acum era momentul să vorbească, că pierdea o ocazie unică. Nu mai avea însă putere. Am observat cum gîfîia şi ea. În ciuda

bolii mele, îi ținusem piept. Ea însă se predase, se dăduse bătută ; nu-i mai rămânea nimic pe lume.

Căuta un cuvânt, se uita pe furis înspre fiica și nepoata ei, pentru a căpăta curaj. Ghiceam în privirea ei ridicată către mine o oboseală nesfârșită, poate milă și cu siguranță puțină rușine. Copiii o jigniseră noaptea trecută.

— Sînt neliniștită că pleci singur.

I-am răspuns că, dacă mi s-ar întîmpla vreo nenorocire pe drum, nu merită să fiu transportat aici.

Și deoarece stăruia să nu mai fac asemenea aluzii, am adăugat :

— Ar fi o cheltuială zadarnică, Isa. Tărîna cimitirelor este aceeași pretutindeni.

— Semăn cu tine, oftă ea. Să mă îngroape unde vor ei. Altădată țineam atît de mult să dorm lîngă Marie... dar ce-a mai rămas acum din Marie ?

Și de astă-dată am înțeles că, pentru ea, micuța Marie însemna pulbere, oseminte. N-am îndrăznit să protestez că de ani de zile îmi simt copilul trăind, îi simt răsufierea că străbate adesea viața mea întunecată ca o bruscă adiere.

În zadar o pîndeau Geneviève și Janine, Isa părea tare obosită. Își dădea oare seama de nimicnicia luptei ei de atîția ani ? Geneviève și Hubert, împinși ei înșiși de la spate de propriii lor copii, o aruncau împotriva mea pe această femeie bătrînă, Isa Fondaudège, tînăra fecioară înmiresmată a nopților din Bagnères.

De aproape o jumătate de veac ne înfruntam. Și iată că în această după-amiază apăsătoare cei doi adversari simțeau legătura pe care, în ciuda unei lupte atît de îndelungate, o creează complicitatea bătrîneții. În aparență dușmani, ajunsesem la același punct. Nimic nu exista, nimic nu mai exista dincolo de culmea de unde așteptam moartea. Pentru mine, cel puțin. Ei

îi rămînea Dumnezeu ; Dumnezeu trebuia să-i rămîină. Dintr-o dată nu-i mai rămînea nimic din tot ce iubise cu aceeași patimă ca mine ; toate acele poște ce se așezau între ea și Ființa supremă. Acum îl vedea ea oare pe Cel de care nimic n-o mai despărțea ? Nu, îi rămîneau ambițiile, pretențiile copiilor ei. Acum era împovărată cu dorințele lor. Trebuia să reînceapă a fi aspră în numele altora. Griji pentru bani, pentru sănătate, calculele ambiției și geloziei, totul se afla aici, în fața ei, ca temele școlarilor pe care profesorul scrisese : *de refăcut*.

Și-a întors din nou privirile spre aleea în care Geneviève și Jannine, înarmate cu foarfece de grădinar, se prefăceau a curăța trandafirii. De pe banca unde mă așezasem să-mi trag răsufărarea mă uitam la ea cum se depărta, cu capul plecat, ca un copil care urmează să fie certat. Soarele, care ardea prea tare, prevestea furtuna. Înainta, și fiecare pas însemna pentru ea un chin. Mi se părea că o aud gemînd : „Au ! Biețele mele picioare !” Doi soți bătrîni nu se urăsc niciodată atîta cît își închipuie.

Ajunsesse la copii, care, firește, o dojeneau. Deodată, am văzut-o înapoindu-se îmbujorată, gîfîind. S-a așezat alături de mine gemînd :

— Vremea asta, cu furtunile ei, mă obosește, de cîteva zile am tensiunea ridicată !... Ascultă, Louis, e ceva care mă îngrijorează.... Acțiunile Suez din zestră mea, ce-ai făcut cu banii proveniți din vînzarea lor ? Îmi aduc aminte că mi-ai cerut să semnez și alte hîrtii...

I-am indicat cifra beneficiului uriaș pe care-l realizasem pentru ea, în ajunul scăderii cursurilor la Bursă. I-am explicat că am cumpărat obligații din banii rezultați.

— Zestrea ta a făcut pui, Isa. Cu toată devălozarea francului, vei fi uluită. Totul e pe numele tău la Banca Westminster, zestrea ta inițială și beneficiile... Copiii n-au ce să se amestece.... fii liniștită ! Sînt stăpîn pe banii mei și pe ceea ce mi-au produs ei, dar ceea ce provine de la tine e al tău. Du-te și liniștește-te pe îngerii aceia dezinteresați.

Ea m-a apucat deodată de braț.

— De ce nu-i poți suferi, Louis, de ce îți urăști familia ?

— Voi mă urîți. Sau, mai bine zis, copiii mei mă urăsc. Tu... mă ignorezi, afară de cazul cînd te enervez sau te înfricoșez...

— Ai putea adăuga : „sau cînd te chinuiesc...” Crezi că n-am suferit odinioară ?

— Să fim serioși ! N-aveai ochi decît pentru copii...

— Eram nevoită să mă apropii de ei. Ce-mi rămînea în afară de ei ? Și cu glas mai scăzut : tu m-ai părăsit și m-ai înșelat încă din primul an, știi bine.

— Biata mea Isa, n-ai să mă faci să cred că nebulniile mele din tinerețe te-au lovit prea tare... În amorul propriu de tînără soție, poate...

A rîs amar.

— Pari sincer ! Cînd mă gîndesc că nici nu ți-ai dat seama...

Am tresărit plin de nădejde. E destul de curios s-o mărturisesc, fiind vorba de sentimente trecute, sfîrșite. Speranța de-a fi fost iubit, patruzeci de ani mai înainte, fără știrea mea. Dar nu, nu puteam crede așa ceva...

— N-ai scos nici un cuvînt, nici un strigăt... Copiii îți ajungeau.

Și-a îngropat fața în mîini. Nu băgasem de seamă niciodată, ca în ziua aceea, vinele ei îngroșate, pielea pătată.

— Copiii ! Cînd mă gîndesc că din clipa în care ne-am mutat fiecare într-o cameră separată, ani de zile n-am vrut să iau pe vreunul din ei la mine, noaptea, chiar cînd erau bolnavi, pentru că așteptam, speram întotdeauna că vei veni.

Lacrimile curgeau pe mîinile ei îmbătrînite. Era ea, Isa ; numai eu mai puteam regăsi, în femeia aceasta îndesată și aproape infirmă, o fată îmbrăcată toată în alb ¹, de pe drumul din Valea Crinului.

— E rușinos și caraghios la vîrsta mea să amintesc asemenea lucruri... Da, mai ales caraghios. Iartă-mă, Louis !

Priveam via, fără să răspund. În clipa aceea m-a străfulgerat o îndoială. E cu putință oare să nu ne dăm seama timp de aproape o jumătate de veac, decît de-o singură latură a ființei cu care împărțim viața ? E oare posibil ca, din obișnuință, să-i selectăm cuvintele și gesturile și să nu reținem decît ceea ce întretine ranchiunile și dușmănia ? O înclinație fatală de a-i simplifica pe ceilalți, eliminarea tuturor trăsăturilor ce-ar îndulci acuzațiile, ce-ar umaniza caricatura de care ura noastră are nevoie ca să se justifice... Și-a dat oare seama Isa de tulburarea mea ? A încercat prea repede să profite de victorie.

— Nu pleci astă-seară ?

Mi s-a părut că deslușesc în ochii ei acea licărire pe care o avea cînd credea că „m-a dat gata“. M-am prefăcut mirat și i-am răspuns că n-am nici un motiv să amîn călătoria. Ne-am înapoiat împreună. Din cauza bățăilor mele de inimă, n-am luat-o pe povîrnișul carpenilor și am mers pe aleea teilor, care ocolește casa. Totuși șovăiam și eram tulburat. Dacă n-aș pleca ? Dacă aș da Isei caietul acesta ? Dacă... Și-a sprijinit

¹ Fetele credincioase făceau legămînt către Fecioara Maria să se îmbrace tot timpul numai în alb pînă la o anumită vîrstă, în semn de cucernicie.

mîna pe umărul meu. De cîți ani nu mai făcuse acest gest ? Aleea dă în fața casei dinspre nord. Isa a spus :

— Cazau nu aşază niciodată scaunele din grădină...

Le-am privit cu gîndul aiurea. Fotoliile goale stăteau strînse roată. Cei care şezuseră acolo simţiseră nevoia să se apropie pentru a vorbi pe şoptite. Pămîntul purta urmele tocurilor. Peste tot, mucurile tîgărilor pe care le fumează Phili. Duşmanul îşi făcuse acolo tabăra, astă-noapte ; ţinuse sfat la lumina stelelor. Îndrăznise să aducă vorba aici, la mine acasă, în fața pomilor plantați de tatăl meu, de punerea mea sub interdicție sau de internarea mea. Într-o noapte de umilință mi-am asemănat sufletul cu un cuib de vipere. Nu, nu : cuibul de vipere e în afara mea ; viperele au ieșit din mine, și astă-noapte se încolăceau, formau acel cerc monstruos de la marginea terasei, iar pămîntul poartă încă urmele lor.

Mă gîndeam, Isa, că nu vei pierde banii, banii tăi pe care i-am înmulțit. Dar numai atît și nimic altceva. Și chiar proprietățile acestea, voi găsi eu un mijloc să nu intre pe mîna lor. Voi vinde Calèse ; voi vinde terenurile. Tot ce-am moștenit de la familia mea va fi al fiului necunoscut, al băiatului cu care chiar mîine voi avea o întrevvedere. Oricine ar fi, nu vă cunoaște ; n-a participat la comploturile voastre, a fost crescut departe de mine și nu poate să mă urască ; sau, dacă mă urăște, obiectul urii sale e o ființă abstractă, fără legătură cu mine însumi...

M-am desprins de ea înfuriat și am urcat în grabă scările de la intrare, uitînd de bătrîna mea inimă bolnavă. Isa a strigat : „Louis !“ Nici măcar n-am întors capul.

XIV

Neputînd dormi m-am îmbrăcat din nou și am ieșit pe stradă. Pentru a ajunge în Bulevardul Montparnasse, am fost nevoit să-mi croiesc drum printre perechile ce dansau. Odinioară chiar un republican sadea, cum eram eu, fugea de serbările de 14 iulie. Nici unui om serios nu i-ar fi trecut prin cap ideea de-a se amesteca în veselia de pe stradă. Astă-seară, în strada Bréa și în fața Rotondei, nu dansează golani. Nici o pușlama : băieți viguroși, cu capul gol ; unii poartă cămăși cu gulerul răsfrînt, cu mîneci scurte. Printre dansatoare, foarte puține fete. Se agață de roțile taxiurilor care le întrerup dansul, dar cu drăgălășenie și voioșic. Un tînăr, care mă îmbrîncise din greșeală, a strigat : „Faceți loc nobilului moșneag !“ Am trecut printr-un dublu șir de fețe strălucitoare. „Nu ți-e somn, bunicule ?“ mi-a strigat un băiat brunet cu fruntea îngustă. Luc ar fi învățat să rîdă ca ei și să danseze în stradă, iar eu, care n-am știut niciodată ce înseamnă a te destinde și a te înveseli, aș fi învățat de la bietul meu copil. Lui i-aș fi împlinit toate dorințele ; n-ar fi dus lipsă de bani... Fărîna însă i-a umplut gura... Astfel îmi fugeau gîndurile, în timp ce, simțind în piept durerea obișnuită, mă așezasem pe terasa unei cafenele, în toiul veseliei.

Și deodată, în mulțimea ce se scurgea în mijlocul străzii, m-am văzut pe mine însumi : era Robert, cu un tovarăș cam zdrențaros. Mi-e scîrbă de picioarele sale lungi, de bustul lui scurt ca al meu, de capul său băgat între umeri. La dînsul toate cusururile mele sînt accentuate. Am un obraz prelung, dar fața lui e ca de cal — o față de ghebos. Și vocea lui e ca a unui ghebos. L-am strigat : Și-a lăsat tovarășul și-a privit în jurul lui cu spaimă.

— Nu aici, mi-a spus el. Veniți să ne întâlnim pe trotuarul din dreapta, în strada Campagne-Première!

I-am tras atenția că nicăieri nu ne puteam ascunde mai bine ca în mijlocul acestei mulțimi. S-a lăsat convins, și-a luat rămas bun de la tovarășul său și a luat loc la masa mea.

Avea în mână un ziar sportiv. Pentru a curma tăcerea, am încercat să vorbesc despre cai. Bătrînul Fondaudège, odinioară, mă familiarizase cu așa ceva. I-am povestit lui Robert că, atunci cînd socrul meu paria la curse, în alegerea pe care-o făcea, lua în seamă considerațiile cele mai diverse; nu numai originile îndepărtate ale calului, ci și natura terenului pe care alerga...

M-a întrerupt:

— Eu am niște șuste la „Dermas“ („Dermas“ era întreprinderea de textile de pe strada Petit-Champs, unde ajunsese acum).

De altfel, îl interesa numai cîștigul. Caii îl plictiseau.

— Pe mine, a adăugat, mă atrage ciclismul.

Și îi străluciră ochii.

— În curînd, i-am spus, probabil că automobilul...

— Credeți?

Și-a umezit degetul mare cu scuipat, a luat o foiță de țigară, a pus tutun, și a răsucit-o. Și din nou tăcere. L-am întrebat dacă în întreprinderea unde lucrează se face simțită criza economică. Mi-a răspuns că o parte din personal a fost concediat, dar că el n-are nici o grijă. Niciodată gîndurile sale nu depășeau cerul foarte strîmt al intereselor personale. Și iată, milioanele mele vor ajunge în mîinile acestui dobitoc. „Dacă le-aș dărui unor opere de binefacere, m-am gîndit, dacă le-aș împărți chiar cu mîna mea? Nu, ai mei m-ar pune sub interdicție... Prin testament? Imposibil de depășit suma disponibilă. A! Dacă ar trăi

Luc.... cu siguranță că n-ar fi primit... dar aş fi găsit eu procedeul să-l îmbogăţesc, fără ca el să bănuiască... De pildă, înzestrînd-o pe fata pe care ar fi iubit-o...

— Ce părere aveţi, domnule ?...

Robert îşi mîngîia obrazul, cu mîna lui roşie, cu degetele strînse.

— M-am gîndit : dacă notarul Bourru ar muri înainte ca noi să fi ars hîrtia...

— Atunci desigur i-ar urma fiul. Arma pe care o voi lăsa împotriva lui Bourru ar fi de folos, în cazul acesta, împotriva fiului.

Robert continua să-şi mîngîie obrazul. N-am mai încercat să vorbesc. Eram îngrijorat. Mă apăsa strîsoarea, gheara din piept.

— Ce ziceţi, domnule... o presupunere... Bourru arde actul, îi dau înapoi hîrtia pe care mi-aţi dat-o pentru a-l obliga să se țină de cuvînt. Dar, după aceea, cine îl împiedică să se ducă la familia dumneavoastră şi să spună copiilor dumneavoastră : „Ştiu unde e comoara. Vă vînd secretul : cer atît pentru a vi-l preda şi atît dacă reuşiţi...” Poate cere ca numele lui să nu apară... În clipa aceea nu va mai risca nimic : se va face o anchetă, se va vedea că sînt într-adevăr fiul dumneavoastră, că mama şi cu mine ne-am schimbat felul de viaţă după ce-aţi murit... Şi din două una : sau vom fi făcut declaraţii exacte pentru impozitul asupra venitului, sau vom fi ascuns...

Vorbea limpede. Mintea lui se dezmoţea. Încet, maşina de judecat se pusese în funcţiune şi nu se mai oprea. Ceea ce predomina la vînzătorul ăsta de prăvălie era instinctul ţărănesc de prevedere, neîncrederea, groaza în faţa riscului, grija de-a nu lăsa nimic la voia întîmplării. Nu încapă îndoială, ar fi preferat să primească o sută de mii de franci bani peşin, decît să fie nevoit să ascundă averea aceasta uriaşă.

Am așteptat ca bățile mele de inimă să se mai potolească, să mă slăbească strînsoarea.

— E ceva adevărat în ceea ce spui. Bine, sînt de acord. Nu vei semna nici o hîrtie. Mă încred în dumneata. Mi-ar fi, de altfel, oricînd ușor să dovedesc că banii îmi aparțin. Asta nu mai are nici o importanță ; în șase luni, cel mult un an, voi fi mort.

N-a schițat nici un gest de protest ; n-a găsit cuvîntul banal pe care oricine l-ar fi rostit. Nu pentru că ar fi fost mai aspru ca orice alt băiat de vîrsta lui ; era pur și simplu prost crescut.

— Așa mai merge, spuse el.

A rumegat cîteva clipe ideea, apoi a adăugat :

— Ar trebui să văd safe-ul din cînd în cînd, încă de pe-acum, cît sînteți de viață... pentru ca să mă cunoască la bancă. Mă voi duce eu să vă scot banii...

— De fapt, am spus, am mai multe safe-uri în străinătate. Dacă preferi, sau crezi că e mai sigur...

— Să plec din Paname¹ ? A, în regulă !

I-am atras atenția că poate rămîne la Paris și să plece cînd va fi nevoie. M-a întrebat dacă averea e alcătuită din acțiuni sau din bani lichizi și a adăugat :

— Aș vrea totuși să-mi scrieți o scrisoare prin care, specificînd că sînteți în deplinătatea facultăților mintale, îmi lăsați moștenire, de bunăvoie, averea dumneavoastră... Nu se poate ști niciodată, asta în cazul în care secretul ar fi descoperit, și ceilalți m-ar acuza, poate, de furt. Și apoi, pentru liniștea conștiinței mele.

A tăcut din nou, a cumpărat niște alune, pe care a început să le mănînce lacom, ca și cum i-ar fi fost foame ; și dintr-o dată :

— La urma urmei, ce v-au cășunat ceilalți ?

¹ Paris (dialectal).

— Ia ceea ce-ți dau, i-am răspuns tăios, și nu mai pune întrebări.

Obrazul ofilit i s-a îmbujorat ușor. A zîmbit acru, cu surîsul acela cu care era probabil obișnuit să răspundă muștrărilor patronului, descoperindu-și astfel dinții sănătoși și ascuțiți, singurul lucru plăcut din această față dizgrațioasă.

Cojea alunele, fără să mai scoată o vorbă. Nu părea uimit. Bineînțeles, gândurile îi umblau departe. Dacădusem peste singura ființă în stare să nu vadă decît riscurile foarte ușoare, în chilipirul ăsta fantastic. Am vrut să-l dau gata cu orice preț :

— Ai vreo drăguță ? l-am întrebat pe neașteptate. Ai putea să te însori cu ea, ați trăi ca niște burghezi bogați.

Și deoarece schiță un gest vag și dădu cu tristețe din cap, am insistat :

— De altminteri, te poți însura cu cine vrei. Dacă există printre cunoștințele dumitale vreo femeie ce ți se pare inaccesibilă...

A ciulit urechile și, pentru prima oară, am văzut licărind în ochii lui o scînteie tinerească.

— Aș putea să mă însor cu domnișoara Brugère !

— Cine e domnișoara Brugère ?

— Nu, am glumit ; conducătoarea atelierului de mode de la „Dermas“, ce idee ! O femeie superbă ! Nici nu se uită la mine ; nici nu știe că exist... Ce idee !

Și deoarece l-am asigurat că numai cu a douăzecea parte din averea lui s-ar putea căsători cu oricare conducătoare de atelier din Paris :

— Domnișoara Brugère ! repeta. Ridicînd apoi umerii : Nu ! Cum vă trece prin gînd ?...

Mă durea pieptul. Am făcut semn chelnerului. Robert a făcut atunci un gest uimitor :

— Nu, domnule, lăsați : pot să vă fac eu cinste.

Cu satisfacție, am pus înapoi mărunțișul în buzunar. Ne-am ridicat. Muzicanții își strângeau instrumentele. Ghirlandele cu becuri electrice fuseseră stinse. Robert n-avea de ce să se mai teamă că va fi văzut cu mine.

— Vă conduc, a spus.

L-am rugat să meargă încet, din cauza inimii. Îl prețuiam că nu făcea nimic pentru a grăbi executarea proiectelor noastre. I-am spus că, dacă aş muri în noaptea asta, ar pierde o avere. A făcut o mutră indiferentă. În fond, tulburasem viața acestui băiat. Era aproape tot atât de înalt ca mine. Va avea oare vreodată înfățișarea unui domn ? Părea atât de uscativ, fiul meu, moștenitorul meu ! Am încercat să dau discuției noastre o întorsătură mai intimă. L-am asigurat că, nu fără remușcare, mă gândeam cum îi părăsisem, pe el și pe mama lui. A părut surprins ; socotea „foarte frumos“ că le asigurasesem un venit regulat. „N-ar fi procedat mulți la fel.“ A adăugat ceva îngrozitor. „Din moment ce nu erai primul...“ E limpede că o judecă fără cruțare pe maică-sa. Când am ajuns în fața ușii mele, mi-a spus deodată :

— Să zicem că m-aș apuca de-o meserie ce m-ar obliga să frecventez Bursa... asta ar explica averea mea...

— Ferește-te ! i-am spus. Ai pierde tot.

Privea trotuarul cu un aer îngândurat : „Din cauza impozitului pe venit ; dacă inspectorul ar face o anchetă...”

— Doar e vorba de bani lichizi, de-o avere anonimă, depusă în safe-uri, pe care nimeni în lume, afară de dumneata, n-are dreptul să le deschidă.

— Da, bineînțeles, totuși...

Plictisit, i-am trântit ușa în nas.

Prin geamul de care se izbește mereu o muscă privesc dealurile amorțite. Vîntul, gemînd, gonește norii apăsători, a căror umbră alunecă pe cîmpie. O asemenea liniște de moarte prevestește pretutindeni, primul tunet. „Îi e frică viței de vie...” spunea Marie, acum treizeci de ani, într-o zi tristă de vară, asemănătoare cu cea de azi. Am redeschis caietul acesta. E chiar scrisul meu. Îi examinez îndeaproape trăsăturile, iar sub rînduri, semnul de unghie al degetului meu mic. Voi merge cu povestirea pînă la capăt. Știu acum cui o adresez, spovedania trebuia făcută ; dar ar trebui să înlătur multe pagini, a căror lectură le va depăși puterile. Eu însumi nu pot să le citesc dintr-o dată, pe nerăsuflăte. Mă întrerup în fiecare clipă și-mi îngrop fața în mîini. Iată omul, iată un om între oameni, iată-mă ! Poate să vi se facă greață de mine, totuși exist.

În noaptea aceea, între 13 și 14 iulie, după ce m-am despărțit de Robert, abia am avut puterea să mă dezbrac și să mă întind în pat. O greutate uriașă mă înăbușea ; și, în ciuda acestei senzații de sufocare, nu muream. Fereastra era deschisă : dacă m-aș fi aflat la etajul al cincilea... dar, de la etajul întîi, probabil că n-aș fi murit, numai acest gînd m-a oprit. De-abia puteam întinde mîna pentru a lua pilulele care, de obicei, îmi potolesc durerile.

În zori au auzit, în sfîrșit, cînd am sunat. Un doctor din cartier mi-a făcut o injecție ; respiram mai ușor. Mi-a prescris repaus total la pat. O durere insuportabilă ne face mai ascultători decît copiii ; nu m-aș fi mișcat pentru nimic în lume. Urîtenia și duhoarea camerei, a mobilelor, gălăgia acestui 14 iulie furtunos, nimic nu mă apăsă, deoarece nu mai aveam dureri ; nu doream altceva. Robert a venit într-o seară

și apoi n-a mai apărut. Maică-sa, însă, după ce ieșea de la slujbă, petrecea două ore cu mine, îmi făcea câteva servicii mărunte și îmi aducea scrisorile de la post-restant (nici o scrisoare din partea familiei).

Nu mă văitam, eram foarte blînd, luam toate medicamentele prescrise. Cînd îi vorbeam de proiectele noastre, ea schimba vorba : „Nu e nici o grabă“, repeta. Oftam. „Uite dovada că trebuie să ne grăbim...“ și-i arătam pieptul.

— Maică-mea a trăit pînă la optzeci de ani, cu crize mai puternice ca ale duminale.

Într-o dimineață, m-am simțit mult mai bine, cum nu mă simțisem de mult timp. Mi-era tare foame, dar ceea ce mi se servea la această pensiune nu se putea mânca. Mi-a venit pofta să iau prînzul la un mic restaurant de pe bulevardul Saint-Germain, a cărui bucătărie o apreciam. Nota de plată îmi provoca mai puțină uimire și mînie decît în majoritatea celorlalte birturi păcătoase, unde eram obișnuit să intru, îngrozit că voi cheltui prea mult.

Taxiul m-a lăsat în colțul străzii Rennes. Am făcut cîțiva pași pentru a-mi încerca puterile. Mergea strună. Era de-abia ora douăsprezece : m-am hotărît să beau un sfert de Vichy la „Deux Magots“. M-am așezat înăuntru, pe banchetă, și m-am uitat pe bulevard, cu gîndul aiurea.

Deodată, am simțit o lovitură în inimă : pe terasă, dincolo de geamul care ne despărțea, umerii aceia strîmți, chelia, ceafa aceea sură, urechile acelea tur-tite și dezlipite... Era Hubert, care citea cu ochii lui miopi un ziar, aproape atingînd paginile cu nasul. Evident, nu mă văzuse intrînd. Bătăile inimii mele bolnave s-au liniștit. M-a cuprins o bucurie îngrozitoare : îl pîndeam, iar el nu știa că mă aflu aici.

Nu mi l-aș fi putut închipui pe Hubert în altă parte decît pe-o terasă, pe marile bulevarde. Ce făcea în

acest cartier ? Cu siguranță că nu venise aici fără un scop precis. Nu aveam altceva de făcut decât să aștept, după ce-mi voi plăti sfertul de Vichy, pentru a fi liber să mă ridic imediat ce-ar fi fost cazul.

Cu siguranță că aștepta pe cineva, se uita la ceas. Crezusem că am ghicit cine se va strecura printre mese pînă la el, și-am fost aproape dezamăgit cînd l-am văzut coborînd dintr-un taxi pe soțul Genevièvei, Alfred, cu pălăria pe-o ureche. Departe de soție, bărbatul acesta de patruzeci de ani, mic și gras, părea alt om. Era îmbrăcat într-un costum de culoare prea deschisă și era încălțat cu niște pantofi prea galbeni. Eleganța lui provincială contrasta cu ținuta sobră a lui Hubert, „care se îmbracă ca un Fondaudège“, spunea Isa. Alfred și-a scos pălăria și și-a șters fruntea asudată. A golit dintr-o sorbitură aperitivul ce-i fusese servit. Cumnatul lui se și ridicase și se uita la ceas. Eram gata să-i urmăresc. Cu siguranță, se vor urca într-un taxi. Voi încerca să fac la fel și să-i filez : anevoioasă sarcină. În sfîrșit, era bine că le descoperisem prezența. Am așteptat ca ei să ajungă la marginea trotuarului și apoi am ieșit. N-au făcut semn nici unui șofer, au traversat piața. Discutînd, s-au îndreptat către Saint-Germain-des-Près. Ce surpriză și ce bucurie ! Au intrat în biserică. Un polițist care observă cum intră hoțul în capcană n-are o emoție mai plăcută decât cea care mă cuprinsese pe mine în clipa aceea. Nu m-am grăbit, puteau să se întoarcă, și dacă fiul meu erau miop, în schimb ginerele meu avea ochi buni. Cu toate că eram nerăbdător, m-am stăpînit și am rămas două minute pe trotuar, iar după aceea am trecut și eu pragul bisericii.

Trecuse de douăsprezece. Am înaintat, prevăzător, în tinda bisericii aproape goală. Mi-am dat seama imediat că cei pe care-i căutam nu se aflau acolo. O clipă

m-am gîndit că era posibil să mă fi văzut, că nu intra-
seră decît pentru a li se pierde urma și că ieșiseră pe
una din ușile laterale. M-am întors și m-am îndreptat
spre partea din dreapta a bisericii, ascunzîndu-mă în
spatele coloanelor uriașe. Și deodată i-am văzut în pe-
numbră, în locul cel mai întunecos al sanctuarului.
Așezați pe scaune, încadrau un al treilea personaj, cu
spatele plecat și încovoiat, a cărui prezență nu m-a
surprins. Era tocmai el, cel pe care cu puțin mai înainte
mă așteptasem să-l văd strecurîndu-se pînă la masa fiu-
lui meu legitim, era celălalt, rîma aceea nenorocită,
Robert.

Presimțisem trădarea, dar nu m-am prea gîndit la
ea, din oboseală, din lene. Încă de la prima noastră în-
trevedere, mi se păruse că această creatură, acest sclav,
nu va avea curaj și că maică-sa, obsedată de amintiri
judiciare, îl va sfătui să se învoiască cu familia și să-și
vîndă cît mai scump secretul. Priveam cu insistență
ceafa imbecilului : era solid încadrat de cei doi mari
burghezi, dintre care unul, Alfred, era, cum se spune,
un om cumsecade (altminteri, văzîndu-și doar de inte-
resele sale, mărginit, dar asta îi folosea), iar celălalt,
drăgălașul meu Hubert, era un hrăpăreț, avea în pur-
tări cea autoritate tăioasă, moștenită de la mine și îm-
potriva căreia Robert va fi fără apărare. Îi urmăream,
ascuns după un stîlp, cum privești un păianjen în luptă
cu o muscă, cînd te-ai hotărît în sufletul tău să distrugi
dintr-o dată și musca, și păianjenul. Robert lăsa capul
din ce în ce mai jos. Începuse probabil prin a le spune :
„Pe din două...” Se credea cel mai puternic. Numai
prin faptul că se lăsase cunoscut de ei, nătărăul capi-
tulase și nu mai putea face altceva decît să cedeze. Iar
eu, martorul unei lupte pe care numai eu o știam inu-
tilă și zadarnică, mă simțeam ca un zeu, gata să stri-
vesc în mîna mea atotputernică insectele acestea firave,

să zdrobesc cu călcâiul viperele acestea înnodate, și rîdeam.

Trecuseră abia zece minute și Robert nu mai sufla o vorbă. Hubert vorbea fără întrerupere ; cu siguranță că dădea ordine ; iar celălalt îl aproba, clătinînd încet din cap, și vedeam rotunjindu-i-se umerii plecați. Alfred, trîntit pe scaunul de paie, ca într-un fotoliu, cu piciorul drept pe genunchiul stîng, se legăna, cu capul dat pe spate și îi vedeam de-a-ndoaselea fața crispată și înnegrită de barbă, fața sa grasă și mare.

În sfîrșit, se ridicară. I-am urmărit, ascunzîndu-mă. Mergeau cu pași mărunți, Robert la mijloc, cu capul plecat, ca și cum ar fi fost în cătușe. Mîinile sale mari, roșii, aduse la spate, frămîntau o pălărie moale de-un cenușiu murdar și spălăcit. Credeam că nu se mai poate întîmpla nimic care să mă mire. Mă înșelasem : în timp ce Alfred și Robert ieșeau pe ușă, Hubert și-a băgat mîna în agheasmă, apoi, întors către altar, și-a făcut o cruce cu toată mîna.

Nimic nu mă mai zorea acum, puteam fi liniștit. La ce bun să-i urmăresc ? Știam că în seara aceea, sau a doua zi, Robert mă va grăbi, să-mi pun, în sfîrșit, în aplicare proiectele. Oare cum îl voi primi ? Aveam timp să mă gîndesc. Începusem să resimt oboseala. M-am așezat. Deocamdată, ceea ce mă stăpînea, risipind orice alt gînd, era enervarea pe care mi-o provocase gestul evlavios al lui Hubert. O fată, modest îmbrăcată și cu o față obișnuită, așeză alături de ea o cutie cu pălării și ingenunche în rîndul de scaune dinaintea mea. O vedeam din profil, cu gîtul puțin aplecat, cu privirea ațintită spre aceeași ușă mică și îndepărtată, la care Hubert, îndeplinindu-și datoria către familie, se închinase atît de solemn adineauri. Fata surîdea ușor și nu se mișca. Au intrat apoi doi seminariști, unul foarte înalt și foarte subțire, care-mi amintea de

preotul Ardouin ; celălalt, scund, cu o față rumenă. Au îngenuncheat unul lângă altul, părînd și ei nemișcați. Mă uitam la ce se uitau ei ; căutam să văd ceea ce vedeau ei. „La urma urmei, îmi spuneam, nu exista nimic altceva aici decît liniște, răcoare, mirosul pietrelor vechi în întuneric.“ Din nou, fața tinerei modiste mi-a atras atenția. Ochii ei erau acum închiși ; pleoapele cu gene lungi îmi aminteau pleoapele Mariei pe patul de moarte. Simțeam, în același timp foarte aproape și totuși la o distanță nesfîrșită, o lume necunoscută a bunătății. Adeseori Isa îmi spusese : „Tu care vezi răul pretutindeni...“ Era adevărat, și nu era adevărat.

XVI

Am luat prînzul, destins, aproape vesel, cu o senzație de tihnă pe care n-o mai simțisem de mult, ca și cum trădarea lui Robert, în loc să-mi fi băgat bețe-n roate, mi-ar fi slujit planurile. Îmi ziceam că un om la vîrsta mea, a cărui viață e amenințată de ani de zile, nu se mai întreabă prea mult ca să afle de ce are toane : ele sînt organice. Mitul lui Prometeu are această semnificație : întreaga tristețe a lumii vine de la ficat. Dar cine-ar îndrăzni să recunoască un adevăr atît de modest ? N-aveam nici un fel de dureri. Digeram bine friptura în sînge. Mă simțeam mulțumit că porția era destul de mare ; nu mai trebuia să cheltuiesc pentru al doilea fel de mîncare. Voi lua ca desert brînză : mai hrănitoare și foarte ieftină.

Care va fi atitudinea mea față de Robert ? Trebuia să-mi schimb planurile ; nu puteam însă reflecta la aceste probleme. De altminteri, la ce bun să-mi încarc mintea cu un plan ? Mai bine era să mă bizui pe inspirație. Nu îndrăzneam să-mi mărturisesc plăcerea ce

mi-o făgăduiam : de-a mă juca întocmai ca o pisică cu șoarecele ăsta nenorocit. Lui Robert nici nu i-ar fi trecut prin minte că descoperisem taina... Sînt oare crud ? Da, sînt. Nu mai mult decît un altul, decît ceilalți, decît copiii, decît femeile, decît toți aceia (mă gîndeam la mica modistă pe care am întrezărit-o la Saint-Germain-des-Près), decît toți aceia care nu fac parte din tagma creștină.

M-am întors cu taxiul în strada Bréa și m-am întins pe pat. Studenții care locuiau în pensiune pleaseră în vacanță. M-am odihnit într-o liniște adîncă. Totuși, ușa cu geamuri, acoperită cu perdele murdare, răpea orice intimitate acestei camere. Cîteva mici ornamente de lemn ale patului, stil Henri II, erau dezlipite și adunate cu grijă într-un *vide-poche*¹ de bronz aurit ce împodobește căminul. Mănunchiuri de pete se întindeau pe tapetul lucios de pe pereți. Chiar cu fereastra deschisă, mirosul noptierei împopoțonate, acoperită cu marmură roșie, umplea camera. O față de masă de culoarea muștarului acoperea masa. Acest decor îmi plăcea ca o imagine în miniatură a slujeniei și înfumurării omenești.

M-a trezit fîșîitul unei fuste. Mama lui Robert se afla la căpătîiul meu și, în primul rînd, am zărit zîmbetul ei. Chiar dacă n-aș fi știut nimic, purtarea ei smerită ar fi fost îndestulătoare ca să-mi trezească bănuielile și să mă avertizeze că sînt trădat. Un anume soi de drăgălășenie e totdeauna un semn de trădare. I-am zîmbit și eu și-am încredințat-o că mă simt mai bine. Nasul ei nu era atît de mare acum douăzeci de ani. Pe atunci gura îi era împodobită cu dinții frumoși pe care i-a moștenit Robert. Acum însă surîsul ei se

¹ În original, *vide-poche* — un obiect în care poate fi deșertat ceea ce se poartă în buzunare.

răsfrîngea pe-o întinsă dantură falsă. Probabil că venise într-un suflet, și sudoarea ei acidă întrecea mirosul noptierei acoperite cu marmură roșie. Am rugat-o să deschidă larg fereastra. A deschis-o, s-a întors către mine și mi-a surîs din nou. Acum, că mă simțeam mai bine, m-a anunțat că Robert se va pune la dispoziția mea „pentru afacerea aia”. A doua zi, fiind sîmbătă, va fi liber începînd de la amiază. I-am adus aminte că băncile sînt închise sîmbătă după-masă. S-a hotărît atunci să se învoiască pentru luni dimineată. Va obține asta cu ușurință. De altfel, nu mai avea de ce să-și facă atîtea scrupule față de patroni.

A părut surprinsă cînd am insistat ca Robert să-și mai păstreze serviciul cîteva săptămîni. Cînd își luă rămas bun, anunțîndu-mă că a doua zi îl va însoți pe fiul ei, am rugat-o să-l lase să vină singur : voiam să stau încă puțin de vorbă cu el, să încerc să-l cunosc mai bine... De proastă ce era, nu-și ascundea îngrijorarea ; îi era frică, fără îndoială, ca fiul ei să nu se trădeze. Cînd spun însă ceva pe-un anumit ton, nimeni nu se gîndește să se împotrivească hotărîrilor mele. Desigur că ea era aceea care-l împinsese pe Robert să se înțeleagă cu copiii mei ; îl cunoșteam prea bine pe băiatul acesta fricos și nehotărît, ca să nu fiu sigur că fusese tulburat de hotărîrea luată.

Cînd ticălosul a intrat pe ușă, a doua zi dimineată, mi-am dat seama de la prima ochire că previziunile mele fuseseră depășite. Avea pleoapele unui om care nu mai doarme. Privirea îi era piezișă. L-am pofțit să stea jos, m-am arătat îngrijorat de înfățișarea lui ; în sfîrșit, m-am purtat afectuos, aproape tandru. I-am descris, cu elocvența unui mare avocat, viața fericită care-l așteaptă. I-am vorbit de casa și de parcul de zece hectare pe care le voi cumpăra, pe numele lui,

la Saint-Germain. Va fi în întregime mobilată în stil „vechi“. Se vor mai afla acolo un eleșteu plin cu pește, un garaj pentru patru automobile și multe alte lucruri, pe care le-am înșirat după cum îmi treceau prin minte. Când i-am vorbit de mașină și i-am propus una dintre mărcile americane cele mai renumite, am avut în fața mea un om în agonie. Se obligase, evident, să nu primească nici un ban cât voi trăi.

— Nimic nu te va mai tulbura, am adăugat eu. Vei semna personal actul de cumpărare. Am pus de-acum deoparte, ca să ți le predau chiar de luni, un anumit număr de obligațiuni care-ți vor asigura un venit de o sută de mii de franci. Cu asta vei putea avea o viață liniștită, însă cea mai mare parte a averii mele lichide rămîne la Amsterdam. Vom pleca acolo împreună, săptămîna viitoare, pentru a da toate dispozițiile... Dar ce e cu tine, Robert ?

A bolborosit :

— Nu, domnule, nu... nimic înainte de moartea dumneavoastră... Nu-mi place... Nu vreau să vă jefuiesc. Nu insistăți : aș fi mîhnit.

Se sprijinea de dulap, cu cotul stîng în mîna dreaptă, și-și rodea unghiile. Mi-am pironit asupra lui privirea, atît de temută de adversar la Palatul de justiție, și care, cînd eram avocatul părții civile, nu se dezlipea niciodată de victimă înainte ca aceasta să se prăbușească în boxă, în brațele jandarmului.

De fapt, îl iertasem ; încercam un sentiment de ușurare : ar fi fost înfiorător să-mi împart ultimele zile ale vieții cu această rîmă. Nu-l uram. Îl voi alunga fără să-l strivesc. Dar nu m-am putut împiedica să mă mai amuz puțin.

— Ce sentimente înălțătoare ai, Robert ! Ce frumos din partea ta că vrei să-mi aștepți moartea ! Nu primesc însă acest sacrificiu. Vei avea totul începînd de luni ; la sfîrșitul săptămîinii, o mare parte a averii

mele va fi pe numele tău... Și deoarece se împotrivea : Primești sau nu ? am adăugat tăios.

Ferindu-se de privirea mea, mi-a cerut un răgaz de câteva zile, pentru a mai chibzui. Exact timpul necesar să scrie la Bordeaux și să ceară directive de-acolo, dobitocul !

— Mă uimești, Robert, crede-mă. Ai o comportare curioasă.

Credeam că mi-am împlînzit privirea, dar privirea mea e mai aspră decît mine însumi. Robert a mormăit cu o voce stinsă : „De ce mă fixați așa ?“ Am continuat întocmai, imitîndu-l fără voia mea : „De ce te fixezi așa ? Și tu ? De ce nu te poți uita în ochii mei ?“

Cei obișnuți să fie simpatizați schițează, instinctiv, toate gesturile și spun toate cuvintele care atrag inimile. Dar eu sînt atît de obișnuit să fiu dușmănit și să inspir teamă, că pupilele și sprîncenele, glasul și rîsul meu devin complicii supuși ai acestui dar înspăimîntător și o iau înaintea voinței mele. Se suceau și se răsuceau într-un asemenea hal bietul băiat sub privirea mea, încît aș fi vrut-o îngăduitoare. Dar cu cît rîdeam mai tare, cu atît hohotele mele i se păreau o prevestire sinistră. Exact așa cum se dă ultima lovitură unei fiare, așa l-am întrebat pe nerăsuflăte :

— Cît ți-au făgăduit ceilalți ?

Bolborosi : „Care ceilalți ?“, cuprins de-o spaimă aproape religioasă.

— Cei doi domni, i-am spus, cel gras și cel slab... da, cel slab și cel gras !

Eram nerăbdător să termin. Mi-era scîrbă să mai prelungesc scena (ca atunci cînd ți-e silă să strivești cu călcîiul un miriapod).

— Vino-ți în fire ! i-am zis în sfîrșit. Te iert.

— Nu eu am vrut-o... au...

I-am astupat gura cu mîna. N-aș fi putut îndura să-l aud învinovățind-o pe maică-sa.

— Sst ! Nu pomeni pe nimeni... Spune : Cît v-au oferit ? Un milion ? Cinci sute de mii ? Mai puțin ? Imposibil ! Trei sute ? Două sute ?

Clătina din cap cu un aer jalnic.

— Nu, o rentă, spuse cu un glas sugrumat. E ceea ce ne-a ispitit ; era mai sigur : douăsprezece mii de franci pe an.

— Începînd de azi ?

— Nu, cînd vor căpăta moștenirea... Nu prevăzuseră că veți voi să puneți imediat totul pe numele meu... Acum e oare prea tîrziu ?... E adevărat că ne-ar putea da în judecată... dar dacă le-am ascunde ?... Ah, ce dobitoc am fost ! Îmi primesc răsplata...

Plîngea jalnic, așezat pe pat ; una din mîinile sale atîrna enormă, umflată de sînge.

— Sînt totuși fiul dumneavoastră, gemu el. Nu mă părăsiți !

Și cu o mișcare stîngace, încercă să mă îmbrățișeze. M-am desprins ușurel. M-am dus spre fereastră și, fără să mă întorc, i-am spus :

— Vei primi, începînd de la întîi august, o mie cinci sute de franci în fiecare lună. Voi da imediat poziție ca acest venit să-ți fie înmînat toată viața. Dacă va fi cazul, va putea fi transmis mamei dumitale. Bineînțeles că familia nu trebuie să afle că am descoperit complotul de la Saint-Germain-des-Près (numele bisericii l-a făcut să tresară). E inutil să-ți spun că, la cea mai mică indiscreție, vei pierde totul. În schimb, mă vei ține la curent cu ceea ce se va unelti împotriva mea.

Acum știa că nu-mi scapă nimic și că l-ar costa prea scump să mă mai trădeze. I-am dat a înțelege că nu mai doream să-i văd, nici pe el, nici pe maică-sa. Îmi vor scrie post-restant, la același oficiu.

— Cînd pleacă din Paris complicită dumatiale de la Saint-Germain-des-Près ?

M-a încredințat că plecaseră în ajun cu trenul de noapte. I-am tăiat pe loc încercarea, fățarnică, de a-și exprima recunoștința și de-a mă copleși cu făgăduieli. Fără îndoială, era uluit : o divinitate capricioasă, cu intenții imprevizibile, și pe care o trădase, ba îl lua sub ocrotire, ba îl lăsa în voia soartei, ba îl culegea de pe drumuri... Închidea ochii, nu se împotrivea. Cu coada între picioare, cu urechile pleoștite, luă cu el, tîrîndu-se, osul pe care i-l aruncam.

În clipa în care fu gata să iasă, se răzgîndi și mă întrebă cum va primi venitul acesta, prin ce intermediar.

— Îl vei primi, i-am replicat cu un ton tăios. Îmi respect întotdeauna făgăduielile, restul nu te privește.

Cu mîna pe clanță, mai șovăia încă :

— Aș prefera să fie o asigurare pe viață, o rentă viageră, cam așa ceva, la o instituție serioasă... Aș fi mai liniștit, nu mi-aș mai face sînge rău...

Am deschis furios ușa pe care o ținea întredeschisă și l-am îmbrîncit în coridor.

XVII

Mă sprijineam de cămin și număram, cu o mișcare automată, bucățile de lemn lustruit adunate în scrin.

Ani de zile visasem la acest fiu necunoscut. De-a lungul vieții mele nenorocite n-am uitat niciodată de existența sa. Undeva se afla un copil, os din osul meu, pe care l-aș fi putut regăsi și care, poate, m-ar fi mîngîiat. Dacă ar fi dus o viață sărăcăcioasă, asta mi l-ar fi apropiat ; îmi plăcea să mă gîndesc că nu seamănă de loc cu fiul meu legitim ; îi atribuiam laolaltă și simplitatea și devotamentul, care nu sînt rare în rîndurile poporului. În sfîrșit, mi-am jucat ultima carte. Știam

că, după el, nu mai am nimic de așteptat de la nimeni ; nu mai rămînea decît să mă-nfurii și să nu mai știu de nimic pe lumea asta. Timp de patruzeci de ani crezusem că m-am resemnat cu ura, aceea pe care o inspiram, aceea pe care o resimțeam. Asemenea celorlalți, nutream totuși o speranță și mi-am hrănit-o cum am putut, pînă ce-am ajuns la ultima rezervă. Acum s-a sfîrșit.

Nu-mi rămînea nici măcar plăcerea înfiorătoare de-a urzi planuri pentru a-i dezmoșteni pe cei ce-mi voiseră răul. Robert îi pusese pe drumul cel bun : pînă la urmă vor descoperi safe-urile, chiar cele ce nu-s pe numele meu. Să inventez altceva ? Ah, să mai trăiesc, să mai am vreme să cheltuiesc tot ! Să mor... și să nu aibă nici măcar cu ce să plătească o înmormîntare de nevoieaș. Însă după o viață plină de cumpătare, după setea aceasta de a strînge bani ani în șir, cum să învăț oare, la vîrsta mea, gesturile unui om risipitor ? Și, de altfel, îmi spuneam : mă pîndesc copiii. N-aș putea face nimic în acest sens care să nu devină o armă de temut în mîinile lor... Ar trebui să mă ruinez pe-ascuns, puțin cîte puțin...

Vai mie ! Nu voi ști să mă ruinez ! Nu voi izbuti niciodată să-mi irosesc averea ! Dacă s-ar putea s-o iau cu mine în groapă, și în pămînt să strîng în brațe aurul, bancnotele, acțiunile ! Dacă aș putea astfel arăta că mint cei ce predică de la amvon că bunurile acestei lumi nu ne urmează dincolo de moarte !

Există „operele de binefacere” — sfintele binefaceri sînt doar capcane care înghit totul. Aș putea trimite daruri anonime biroului de binefacere, călugărițelor care îi ajută pe săraci. N-aș putea să mă gîndesc, în sfîrșit, la alții decît la dușmanii mei ? Dar nenorocirea bătrîneții e de-a fi bilanțul unei vieți, un bilanț în care nu putem schimba nici o cifră. Mi-au trebuit șai-

zeci de ani ca să devin un bătrîn ce moare de ură. Sînt ceea ce sînt : ar trebui să devin un altul. O, Doamne, Doamne... dacă ai exista !

În amurg a intrat o fată să-mi pregătească patul ; ea n-a închis obloanele. M-am culcat pe întuneric. Zgomotele străzii, lumina felinarelor, nu mă împiedicau să ațipesc. Mă trezeam pentru cîteva clipe, ca într-o călătorie cînd se oprește trenul ; și ațipeam din nou. Deși nu mă simțeam mai prost, mi se părea că n-am altceva de făcut decît să rămîn așa și să aștept, răbdător, ca somnul acesta să devină veșnic.

Mai trebuia să dau dispoziții ca venitul făgăduit să-i fie înmînat lui Robert și voiam să trec și pe la *post-restaurant*, pentru că acum nimeni nu-mi va mai face serviciul acesta. De trei zile nu-mi citisem scrisorile. Această așteptare a scrisorii necunoscute, așteptare care supraviețuiește orice s-ar întîmpla, ce dovadă că speranța nu poate fi deșrădăcinată și că mai rămîne întotdeauna în noi ceva din această buruiană !

Dorința de-a citi scrisorile mi-a dat, a doua zi către amiază, puterea să mă scol și să mă duc la poștă. Ploua, eram fără umbrelă, mă țineam cu mîna de ziduri. Mersul meu trezea curiozitatea, lumea se întorcea după mine. Aveam chef să le strig oamenilor : „Ce găsiți la mine extraordinar ? Credeți că sînt nebun ? Nu trebuie s-o spuneți : ar profita copiii. Nu vă uitați așa la mine : sînt la fel ca toată lumea, doar că mă urăsc copiii mei și trebuie să mă apăr împotriva lor. Asta însă nu înseamnă că ești nebun. Uneori sînt sub efectul tuturor medicamentelor pe care angina pectorală mă obligă să le iau. Ei bine, da, vorbesc de unul singur, pentru că sînt întotdeauna singur. Dialogul e necesar ființei umane. Ce e ciudat în gesturile și cuvintele unui om singuratic ?“

Pachetul pe care l-am primit cuprindea imprimată, câteva scrisori de la bancă și trei telegrame. Era fără îndoială vorba de un ordin de bursă care nu putuse fi executat. Le-am deschis după ce m-am așezat într-un bistro. Zidari, un fel de clovni de toate vîrstele, își mînceau încet, la mese lungi, porțiile neîndestulătoare și își beau vinul aproape fără să schimbe o vorbă. Lucraseră de dimineață, în ploaie. Reluau munca din nou la ora unu și jumătate. Era sfîrșit de iulie. În gări, îmbulzeală... Ar înțelege ei oare ceva din chinul meu? Fără îndoială! Și cum să n-o fi știut oare un avocat bătrîn? Chiar la primul proces în care am pledat era vorba de niște copii ce se certau — ca să nu-și întrețină tatăl. Nenorocitul își schimba locuința la fiecare trei luni, blestemat pretutindeni, și-și dorea cu nerăbdare moartea, la fel ca și feciorii săi, care astfel ar fi scăpat de el. În cîte ferme nu fusesem de față la drama moșneagului, care, mult timp, nu vrea să dea din mînă averea, în cele din urmă se lasă ademenit, iar apoi copiii îl lasă să moară de foame și de prea multă muncă! Da, cunoștea asta zidarul slab și noduros, care, la doi pași de mine, mesteca încet pîinea între gingiile fără dinți.

În ziua de azi, un bătrîn bine îmbrăcat într-un bistrot nu mai surprinde pe nimeni. Îmi tăiam o bucată de iepure albicios și priveam picăturile de ploaie prelingîndu-se pe geam; citeam dindărătul literelor numele proprietarului. Căutînd batista, am dat cu mîna peste pachetul de scrisori. Mi-am pus ochelarii și-am desfăcut la întîmplare o telegramă: „Înmormîntarea mamei, mîine, 23 iulie, ora nouă, la biserica Saint-Louis“. Era datată în dimineața aceleiași zile. Celelalte două, expediate alaltăieri, se succedaseră, probabil una după alta, la cîteva ore. Într-una scria: „Mama stare foarte gravă, întoarce-te“. Cealaltă: „A murit mama...“ Toate trei erau semnate de Hubert.

Am mototolit telegramele și am continuat să mă-nînc îngîndurat, pentru că trebuia să-mi adun puterile ca să iau trenul de noapte. Cîteva minute nu m-am gîndit decît la asta ; apoi și-a făcut loc un alt sentiment : eram teribil de mirat că supraviețuiam Isei. Era de la sine înțeles că voi muri curînd. Că eu trebuia să plec primul, nu era nici o îndoială, nici pentru mine, nici pentru nimeni. Proiecte, șiretlicuri, comploturi, aveau sens doar pentru zilele următoare morții mele foarte apropiate. Ca și familia mea, n-aveam în privința asta nici cea mai mică îndoială. Exista o imagine a soției mele care mi se întipărise în minte : ea văduvă, împiedicîndu-se de voalul de doliu la deschiderea casei de bani. O perturbare a astrelor nu mi-ar fi provocat o surpriză mai mare, mai multă neliniște decît această moarte. Fără să vreau, omul de afaceri din mine începea să examineze situația și posibilitatea de-a profita de ea împotriva dușmanilor mei. Acestea erau sentimentele pînă în clipa în care trenul s-a pus în mișcare.

Atunci a intrat în joc imaginația. Pentru prima dată mi-am închipuit-o pe Isa așa cum trebuie să fi arătat pe patul ei, în ajun, și în seara dinainte. Am recompus decorul, camera ei de la Calèse (nu știam că murise la Bordeaux). Am șoptit : „așezarea ei în sicriu...” și-am cedat unei ușurări pline de lașitate. Cum m-aș fi purtat ? Cum m-aș fi manifestat sub privirile atente și dușmănoase ale copiilor ? Problema era rezolvată. În rest, patul în care voi fi obligat să mă culc la sosire va înlătura orice dificultate. Deoarece nu putea trece cuiva prin minte că aș fi în stare să iau parte la înmormîntare : chiar în clipa aceea, în zadar încercam să ajung la toaletă. Neputința asta nu m-a înspăimîntat : Isa fiind moartă, nu mă mai așteptam să mor ; rîndul meu trecuse. Dar mi-era teamă de o criză, cu atît mai mult cu cît nu se afla nimeni în același com-

partiment cu mine. Voi fi aşteptat la gară (telegrafiam), de Hubert, fără îndoială...

Nu, nu era el. Ce uşurare cînd am zărit faţa mare a lui Alfred, răvăşită de nesomn ! Păru speriat cînd mă văzu. Am fost nevoit să-l iau de braţ şi n-am putut să mă urc singur în maşină. Am trecut printr-un Bordeaux trist, într-o dimineaţă ploioasă, străbătînd un cartier cu abatoare şi şcoli. N-aveam nevoie să întreb : Alfred intra în cele mai mici amănunte, descria locul precis din grădina publică unde se prăbuşise Isa : puţin mai înainte de-a ajunge la sere, în faţa palmierilor, şi farmacia unde fusese transportată, dificultatea de a duce corpul greoi pînă în camera ei, la primul etaj, cum i s-a luat sînge, puncţia... A fost conştientă toată noaptea, cu toată hemoragia cerebrală. Mă chemase prin semne, stăruitor, şi apoi adormise pe veci în clipa în care preotul aducea sfîntul mir. „Dar se împărtăşise în ajun !...”

Alfred voia să mă lase în faţa casei, înfăşurată în negru, şi să meargă mai departe, sub pretext că abia avea timp să se îmbrace pentru ceremonie. Dar n-a avut încotro şi a trebuit să mă sprijine să cobor din automobil. M-a ajutat să urc primele trepte. N-am recunoscut vestibulul. Între ziduri de beznă, lumînările, ca nişte torţe, ardeau în jurul unui maldăr de flori. Am clipit. Mă simţeam înstrăinat ca într-un vis. Două călugăriţe nemişcate fuseseră probabil aduse împreună cu restul. Din acest conglomerat de stofe, de flori şi de lumini, scara obişnuită, cu covorul ros, urca spre viaţa de toate zilele.

Hubert cobora pe scară. Era îmbrăcat foarte corect în haine negre. Mi-a întins mîna şi mi-a vorbit, dar de la ce depărtare se auzea vocea lui ! I-am răspuns şi nici un sunet nu mi-a ieşit de pe buze. Faţa lui s-a apropiat de a mea. a devenit uriaşă şi m-am pră-

bușit. Am aflat apoi că leșinul acesta n-a ținut nici trei minute. Mi-am revenit în fire într-o cameră micuță, ce fusese sală de așteptare înainte de-a fi renunțat la barou. Mirosul sărurilor îmi înțepa nările. Am recunoscut vocea Genevièvei : „Își vine în fire...” Am deschis ochii : erau cu toții aplecați asupra mea. Fețele lor îmi păreau deosebite, roșii, desfigurate, cîte unele verzui. Janine, mai voinică decît mama ei, părea de aceeași vîrstă cu ea. Lacrimile brăzdaseră mai ales obrazul lui Hubert. Avea expresia aceea jalnică și mișcătoare de cînd era copil, încă de pe vremea cînd Isa, luîndu-l pe genunchi, îi spunea : „Are un necaz adevărat, băiețelul meu...” Philî, în fracul pe care-l tîrîse prin toate tavernele din Paris și Berlin, își întorcea spre mine fața lui frumoasă, indiferentă și plictisită, așa cum arăta probabil cînd pleca la un chef, sau mai degrabă cînd se întorcea, dezmațat și beat, căci nu-și făcuse încă nodul la cravată. În spatele lui abia deosebeam cîteva femei în doliu, ce trebuie să fi fost Olympe și fetele ei. Alte plastroane albe luceau în penumbră.

Geneviève a apropiat de buzele mele un pahar din care am sorbit cîteva înghițituri. I-am spus că mă simt mai bine. M-a întrebat cu un glas dulce și blînd dacă vreau să mă culc numaidecît. Am rostit prima frază ce mi-a trecut prin minte :

— Aș fi vrut atît de mult s-o însoțesc pînă la capăt, pentru că nu mi-am putut lua rămas bun.

Repetam ca un actor ce caută intonația exactă : „Pentru că nu mi-am putut lua rămas bun...”, și aceste cuvinte banale, ce nu-și propuneau decît să salveze aparențele și care mi-au venit în minte pentru că făceau parte din rolul meu în pompa funebră, au trezit în mine, cu o putere neașteptată, sentimentul pe care-l exprima, ca și cum m-aș fi înștiințat pe mine însumi de ceea ce nu aflasem încă : nu-mi voi mai revedea

soția, nu va mai exista nici o explicație între noi ; ea nu va mai citi aceste pagini. Toate vor rămâne veșnic așa cum le-am lăsat când am plecat din Calèse. Nu vom putea porni din nou, nu vom putea începe altă viață de la capăt ; a murit fără a mă cunoaște, fără a ști că nu eram numai un monstru, un călău, ci că exista și-un alt om în mine. Chiar dacă aș fi ajuns în ultimul minut, chiar dacă n-am fi schimbat nici o vorbă, ar fi văzut lacrimile ce brăzdau acum fața mea, m-ar fi părăsit ducând cu sine imaginea deznădejdi mele.

Numai ei, copiii mei, încremeniți de mirare, contemplau acest spectacol. Probabil că niciodată, în toată viața lor, nu mă văzuseră plângând.

Obrazul acesta bătrîn, arțăgos și înfricoșător, capul de meduză, a cărui privire n-o putuse susține nici unul dintre ei, se transforma, devenea pur și simplu omenesc. Am auzit pe cineva spunînd (cred că era Janine) :

— Dacă n-ați fi plecat... de ce ați plecat ?

Da, de ce am plecat ? Oare nu m-aș fi putut întoarce la timp ? Dacă telegramele nu mi-ar fi fost trimise post-restant, dacă le-aș fi primit pe adresa din strada Bréa... Hubert a comis imprudența de-a adăuga :

— Plecat fără adresă... nu puteam ghici...

Un gând confuz pînă atunci în mine, a ieșit deodată la iveală. Cu amîndouă mîinile sprijinite de brațele fotoliului, m-am ridicat, tremurînd de furie, și i-am strigat drept în față : „Mincinosule !”

Și deoarece bolborosea : „Tată, ai înnebunit ?” am repetat :

— Da, sînteți niște mincinoși : mi-ați știut adresa. Îndrăzniți să-mi spuneți în față că n-ați cunoscut-o ?

Și în timp ce Hubert protesta fără convingere „De unde s-o fi știut ?” :

— N-ai avut legături cu nimeni din apropierea mea ? Îndrăznești să negi ? Hai, îndrăznește !

Familia încremenită mă privea în tăcere. Hubert clătina din cap ca un copil încurcat în propria sa minciună.

— De altfel, nu v-a costat mult trădarea sa. N-ați fost prea darnici, copiii mei. Douăsprezece mii de franci venit unui băiat ce vă dă înapoi o adevărată avere e o nimica toată.

Rîdeam cu rîsul acela ce-mi provoacă tusea. Copiii amuțiseră. Phili bombăni, nici prea tare, nici prea încet : „Urîtă afacere...” Am continuat, vorbind mai încet, la rugămintea lui Hubert, care încerca zadarnic să spună ceva :

— N-am mai văzut-o din cauza voastră. Erați la curent cu tot ce făceam, dar eu nu trebuia să bănuiesc nimic. Dacă mi-ați fi telegrafiat în strada Bréa, aș fi înțeles că sînt trădat. Nimic pe lume n-ar fi putut să vă hotărască să faceți un asemenea gest. Nici rugămintele fierbînti ale mamei voastre pe patul de moarte. Sînteți îndurerați, desigur, dar nu vă pierdeți din vedere interesele.

Le-am spus aceste lucruri și altele mai îngrozitoare. Hubert cu un glas întretăiat o ruga stăruitor pe sorăsa : „Fă-l să tacă ! Fă-l să tacă ! Îl aude lumea...” Geneviève mi-a cuprins umerii cu brațul și m-a așezat la loc :

— Nu-i acum momentul, tată. Vom mai vorbi de toate astea, cînd vom avea capul limpede. Dar te conjur în numele aceleia care mai e încă aici...

Hubert, alb la față, și-a dus degetul la buze : maestrul de ceremonii intra cu lista persoanelor ce trebuiau să poarte un ciucure. Am făcut cîțiva pași. Voiam să merg singur ; familia s-a dat la o parte, în timp ce eu înaintam clătîindu-mă. Am izbutit să trec pragul camerei unde se afla catafalcul cu lumînările aprinse, să îngenunchez pe scăunelul de rugăciune.

hotărîseră s-o țină departe de aceste discuții amare. Spunea oare adevărul ? A adăugat cu un glas tremurător :

— De altfel, dacă am fi cedat ispitei de a-i spune, am fi direct răspunzători...

Întorcîndu-se puțin, am observat mișcarea convulsivă a umerilor săi. Cineva a întredeschis ușa și a întrebat dacă mergem la masă. Am auzit vocea lui Philî : „Ce să mă fac, nu e vina mea, simt un goî în stomac...” Geneviève m-a întrebat, printre lacrimi, ce vreau să mănînc. Hubert mi-a spus că va veni după-masă ; ne vom lămuri o dată pentru totdeauna, dacă aveam puterea să-l ascult. I-am făcut un semn că mă învoiesc.

După ce-au plecat, sora m-a ajutat să mă scot, am reușit să fac o baie, să mă îmbrac, să beau o ceașcă de supă. Nu voiam să încep lupta ca un bolnav pe care adversarul îl cruță și-l ocrotește.

Cînd s-au întors, au găsit alt om, nu moșneagul vrednic de milă. Luasem doctoriile ; stăteam jos, cu pieptul drept ; mă simțeam mai ușurat, ca de fiecare dată cînd mă dau jos din pat.

Hubert era îmbrăcat într-un costum obișnuit, dar Geneviève își pusese un capot vechi al mamei ei. „N-am ceva negru să-mi pun...” S-au așezat în fața mea ; și după primele cuvinte convenționale :

— M-am gîndit serios... a început Hubert.

Își pregătise discursul cu grijă. Îmi vorbea ca și cum aș fi reprezentat pentru el o adunare de acționari, cîntărind fiecare cuvînt, avînd grijă să evite orice izbucnire.

— La căpățiul mamei, mi-am făcut un examen de conștiință, m-am străduit să-mi schimb punctul de vedere, să mă pun în locul tău. Noi te-am privit ca pe un tată a cărui idee fixă e să-și dezmoștenească copiii, ceea ce, în ochii mei, îndreptățește sau cel pu-

țin scuză toată purtarea noastră. Ai căpătat însă o certă superioritate, datorită acestei lupte fără cruțare dusă de tine și prin aceste...

În timp ce căuta cuvântul exact, i-am șoptit ; „Prin aceste uneltiri lașe“.

Pomeții obrazilor i s-au îmbujorat. Geneviève s-a zborșit : „De ce «lașe» ? Ești mult mai puternic ca noi...”

— Nu mai spune ? Un moșneag grav bolnav împotriva unei haite tinere...

— Un moșneag grav bolnav, a continuat Hubert, se bucură, într-o casă ca a noastră, de o situație privilegiată : nu-și părăsește camera, stă acolo la pîndă, nu are nimic altceva de făcut decît să observe obiceiurile familiei și să profite de pe urma lor. Își combină loviturile, le pregătește singur pe îndelete. Știe totul despre ceilalți, care nu știu nimic despre el. Cunoaște posturile de observație... (pentru că nu mi-am putut opri zîmbetul, au zîmbit și ei). Da, continuă Hubert, o familie e întotdeauna neprevăzătoare. Se ceartă, ridică tonul, pînă la urmă țipă toți, fără să-și dea seama. Ne-am bizuit prea mult pe grosimea pereților acestei case vechi, uitînd că dușumeaua e subțire. Și mai sînt și ferestrele deschise...

Aceste aluzii au creat între noi un soi de relaxare. Hubert a fost primul care a reluat cu un ton serios :

— Ți s-a părut că sîntem vinovați, admit. Încă o dată, ar fi un fleac pentru mine să invoc motivul legitimei apărări ; dar înlătur tot ceea ce ar putea învenina discuția. Nu voi căuta nici să stabilesc cine, în acest război nefericit, a fost agresorul. Să presupunem chiar că sînt vinovat. Dar trebuie să înțelegi...

S-a sculat și și-a șters sticlele ochelarilor. Îi clipeau ochii în obrazul supt, mistuit.

— Trebuie să înțelegi că am luptat pentru onoare, pentru viața copiilor mei. Nu-ți poți imagina în

ce situație ne aflăm ; ești din alt secol ; ai trăit în epoca aceea ca din povești, în care un om prevăzător se bazuia pe valori sigure. Știu foarte bine că ai fost la înălțimea împrejurărilor, că ai simțit, înaintea tuturor, de unde bate vîntul ; că ți-ai dat seama la timp... dar, pentru că nu erai amestecat în afaceri, erai în afară, e cazul s-o spun ! Puteai judeca la rece situația, erai stăpîn pe ea, nu erai vîrît ca mine pînă peste cap... Trezirea la realitate a fost prea bruscă... N-am avut răgazul să ne dezmeticim... E pentru prima dată cînd totul trosnește din încheieturi. Nu te poți agăța de nimic, nu te poți despăgubi cu nimic...

Cu ce neliniște a repetat : „Cu nimic... cu nimic...” Pînă unde se afundase ? În pragul cărui dezastru se zbătea ? Fiindu-i teamă că s-a dezvăluit prea mult, și-a revenit și a debitat banalitățile obișnuite : utilajul intensiv de după război, supraproducția, criza de consum... Ceea ce spunea avea prea puțină importanță. Eram însă atent la neliniștea-i adîncă. În acea clipă mi-am dat seama că ura mea era stinsă — stinsă și dorința de răzbunare, stinsă, poate, de mult. Îmi ațîțasem furia, îmi sfîșiasem carnea de pe mine. Dar la ce bun să nu recunosc adevărul ? În fața fiului meu, încercam un sentiment confuz, în care predomina curiozitatea : frămîntarea acestui nenorocit, groaza, chinurile sale, pe care le puteam opri cu un singur cuvînt... cît de straniu mi se părea totul ! Îmi imaginam în gînd averea, care fusese, pare-se, scopul vieții mele, pe care am încercat s-o dăruiesc, s-o pierd, de care nici n-am fost liber să dispun după placul meu, avere de care mă simțeam, deodată, mai mult decît desprins, care nu mai mă interesa, care nu mai mă privea. Hubert tăcea acum și mă urmărea prin sticlele ochelarilor. Ce mai puneam la cale ? Ce lovitură îi pregăteam ? Fața i s-a strîmbat, s-a dat cî-

țiva pași înapoi, și-a ridicat brațul pe jumătate, ca un copil care se apără. A continuat cu o voce timidă :

— Nu-ți cer decât să-mi refaci situația. Cu ceea ce voi moșteni de la mama, nu voi mai avea nevoie (șovăi o clipă înainte de-a preciza cifra) decât de un milion. O dată înlăturate greutatea, mă voi descurca. Fă cu restul ce vrei ; mă oblig să-ți respect voința...

A înghițit în sec și m-a privit pe furiș ; fața îmi era însă de nepătruns.

— Dar tu, fata mea ? am spus întorcându-mă către Geneviève. Tu ai o situație bună ? Bărbatul tău e un înțelept...

Lauda bărbatului ei o enerva întotdeauna. Protestă, spunând că afacerea e pe ducă. Alfred nu mai cum-pără băuturi de doi ani : sigur că în acest fel nu greșea ! Fără îndoială, aveau din ce trăi, dar Phili amenința să-și lase nevasta și nu mai aștepta decât să fie sigur că averea era pierdută. Deoarece murmuram : „Atîta pagubă !“, ea a continuat cu aprindere :

— Da, e o canalie, o știu, și Janine o știe... dar dacă o părăsește, se va prăpădi. Da, da, se va prăpădi. Nu poți înțelege asta, tată. Nu-i în firea ta. Janine știe despre Phili mai multe ca noi. Mi-a repetat adeseori că e mult mai rău decât orice ne putem închipui. Cu toate astea se va prăpădi dacă o părăsește. Ți se pare absurd. Așa ceva pe tine te lasă rece. Însă cu inteligența ta extraordinară poți înțelege ceea ce nu simți.

— Îl obosești pe tata, Geneviève.

Hubert credea că neroada de soră-sa „face gafe“ și că m-a jignit în orgoliul meu. Vedea pe chipul meu semnele unei neliniști adânci, dar nu putea bănuî cauza, Nu știa că Geneviève redeschidea o rană, puneă degetul pe ea. Am oftat : „Fericitul de Phil !“

Copiii au schimbat între ei o privire uimită. Convingerea lor sinceră, dintotdeauna, era că sînt pe ju-

mătate nebun. Poate că ar fi izbutit, cu cugetul împăcat, să mă închidă la casa de nebuni.

— O secătură ordinară, mîrîi Hubert, și care ne are la mîna !

— Socrul lui e mai îngăduitor ca tine, i-am spus. Alfred repetă adesea că Phili „nu-i un băiat rău“.

Geneviève și-a ieșit din fire :

— Îl are la mîna și pe Alfred : ginerele și-a corupt socrul, o știe tot orașul : au fost văzuți împreună cu niște prostituate... Ce rușine ! Era una din supărările care o rodeau pe mamă...

Geneviève își ștergea lacrimile. Hubert crezu că vreau să le abat atenția de la ceea ce era esențial.

— Dar nu-i vorba de asta, Geneviève, spuse cu glas enervat. S-ar crede că nu exiști decît tu și ai tăi pe lume.

Furioasă, afirma că ar vrea să știe care e mai egoist dintre ei doi. Adăugă :

— Firește, fiecare se gîndește mai întîi la copiii săi. Întotdeauna am făcut tot ce-am putut pentru Janine și mă laud cu asta, cum a făcut mama totul pentru noi. M-aș arunca în foc...

Fratele ei o întrerupse cu tonul acela aspru, în care mă recunoșteam, pentru a spune : „I-ar arunca și pe ceilalți în foc“.

Ce m-ar fi amuzat odinioară această ceartă ! Aș fi salutat cu bucurie semnele prevestitoare ale unei bătații înverșunate, în jurul celor cîtorva resturi ale unei moșteniri pe care n-aș fi izbutit să le-o smulg. Nu mai simțeam decît un ușor dezgust, plictiseală... Să terminăm odată pentru totdeauna cu această chestiune ! Să mă lase să mor liniștit !

— E ciudat, copii, le-am spus, că pînă la urmă să fac ceea ce întotdeauna mi s-a părut a fi cea mai mare nebulie...

Ah ! Le trecuse pofta să se mai certe între ei ! În-
torceau către mine priviri aspre și bănuitoare. Aștep-
tau, erau gata să se apere.

— Eu, care am avut întotdeauna în fața mea
exemplul bătrînului fermier, jefuit în timp ce mai
trăia încă, și pe care copiii îl lasă să moară de
foame... Și cînd agonia durează prea mult, îl acoperă
cu atîtea plăpumi, pînă îl înăbușă...

— Tată, te rog din suflet...

Protestau cu o expresie de groază neprefăcută. Am
schimbat brusc tonul :

— Vei avea mult de furcă, Hubert : împărțirea
moștenirii va fi grea. Banii sînt depuși în multe locuri :
aici, la Paris, în străinătate. Și proprietățile, imobilele...

La fiecare cuvînt căscau ochii mari, dar nu le venea
să creadă. Am observat cum mîinile fine ale lui Hu-
bert se desfac larg și se strîng la loc.

— E bine ca totul să se termine înaintea morții
mele, o dată cu împărțeala moștenirii de la mama
voastră. Îmi păstrez în folosință proprietatea din Ca-
lêse : casa și parcul (întreținerea și reparațiile cad în
sarcina voastră). Cît despre podgorii, să nu mai aud
vorbindu-se de ele. O rentă lunară, a cărei valoare ră-
mîne să fie fixată, îmi va fi înmînată de către notar...
Dă-mi portvizitul, da... în buzunarul stîng de la haină.

Hubert mi l-a întins cu o mînă tremurîndă. Am scos
de acolo un plic.

— Vei găsi aici cîteva indicații asupra întregii mele
averi. Poți să-l duci la maestrul Arcam... Sau mai bine
nu, telefonează-i să vină, i-l voi da eu însumi și îi voi
confirma, în prezența ta, ultimele mele dorinți.

Hubert a luat plicul și m-a întrebat cu o expresie
îngrijorată :

— Îți bați joc de noi ? Nu ?

— Du-te și telefonează-i notarului : vei vedea
dacă-mi bat joc...

S-a îndreptat spre uşă, aproape fugind, apoi s-a oprit.

— Nu, azi ar fi necuviincios... Trebuie să aşteptăm o săptămână.

Şi-a dus mîna la ochi ; fără îndoială îi era ruşine ; se străduia să se gîndească la maică-sa. Întorcea plicul pe o parte şi pe ceala tă.

— Ei bine, i-am spus, deschide şi citeşte : îţi dau voie.

S-a apropiat repede de fereastră, a desfăcut sigiliul. A citit de parcă ar fi înghiţit cele scrise. Geneviève, nemaiputîndu-se stăpîni, s-a ridicat şi s-a aplecat peste umărul fratelui ei, cu o privire lacomă.

Mă uitam la aceşti doi fraţi. N-aveam nici un motiv să fiu dezgustat. Un om de afaceri ameninţat de ruină, un tată şi o mamă cu copii regăsesc pe neaşteptate milioanele pe care le credeau pierdute. Nu, nu mi-era scîrbă de ei. Dar mă mira propria mea indiferenţă. Semănam cu un om care se trezeşte după operaţie şi afirmă că n-a simţit nimic. Smulsesem din mine ceva de care credeam că sînt puternic legat. Cu toate acestea, nu simţeam nimic altceva decît o alinare, o relaxare fizică, răsufлам uşurat. Mai la urma urmei, ce altceva făceam, de ani de zile, decît să încerc să irosesc averea asta, să fericesc pe cineva care nu era unul dintre ai mei ? M-am înşelat întotdeauna asupra obiectului dorinţelor mele. Nu ştim ce dorim, nu iubim ceea ce credem că iubim.

L-am auzit pe Hubert spunînd surorii sale : „E fantastic... e fantastic... o avere uriaşă !” Au schimbat cîteva cuvinte, şi Geneviève mi-a declarat că nu acceptă sacrificiul meu, că nu vor să mă ruineze.

Cuvintele acestea — „sacrificiu”, „ruină” — răsuna ciudat în urechile mele. Hubert insista :

— Ai acționat sub impulsul emoției de astăzi. Te crezi mai bolnav decât ești. N-ai încă șaptezeci de ani. Cu boala ta poți să trăiești pînă la adînci bătrîneți. După cîtva timp vei regreta. Te voi elibera, dacă vrei, de toate grijile materiale. Păstrează însă liniștit ceea ce îți aparține. Noi nu dorim decât ceea ce e drept. N-am căutat niciodată decât dreptatea.

M-a cuprins oboseala, au văzut că mi se închid pleoapele. Le-am spus că hotărîrea mea e luată și că de acum înainte nu voi mai vorbi de ea decât în fața notarului. Ajunseseră la ușa ; fără a întoarce capul, i-am chemat înapoi :

— Am uitat să vă previn că o rentă lunară de o mie cinci sute de franci trebuie să fie înmînată fiului meu Robert. I-am făgăduit. Îmi vei aminti cînd vom semna actul.

Hubert se îmbujoră. Nu se așteptase la această întepătură.

Dar Geneviève nu văzu în asta nici o răutate. Mirată, făcu un calcul rapid și spuse :

— Optsprezece mii de franci pe an... Nu crezi că e mult ?

XVIII

Pajiștea e mai limpede ca cerul. Pămîntul, mustind de apă, fumegă, iar gropile, pline de apa ploii, oglesc azurul tulbure. Mă pasionează tot ce se întîmplă în jur ca pe vremea cînd Calèse îmi aparținea. Nimic nu mai e al meu și totuși nu simt că sînt sărac. Ropotele ploii, noaptea, pe strugurii culeși care putrezesc, nu-mi provoacă mai puțină tristețe decât atunci cînd eram stăpînul acestei recolte amenințate. Ceea ce mi s-a părut a fi un semn al legăturii față de proprietate nu e decât instinctul adînc al țaranului, fiu de țaran,

care se trage din cei ce de veacuri scrutează neliniștiți orizontul. Venitul pe care-l voi primi, în fiecare lună, se va aduna la notar ; n-am avut niciodată nevoie de nimic. Toată viața am fost prizonierul unei patimi care nu m-a stăpînit cu adevărat. Ca un cîine care latră la lună, am fost fascinat de-o nălucă. Să te trezești la șaizeci și opt de ani ! Să renaști în pragul morții ! De mi-ar fi dat să mai trăiesc cîtiva ani, cîteva luni, cîteva săptămîni...

Infirmiera a plecat, mă simt mult mai bine. Amélie și Ernest, care o serveau pe Isa, rămîn cu mine ; știu să facă injecții ; totul se află lîngă mine : fiolele de morfină, de nitrit. Copiii, ocupați pînă peste cap, nu mai pleacă de loc din oraș și nu mai apar decît cînd au nevoie de-o informație cu privire la o evaluare. Totul se desfășoară fără prea multe certuri : teama de-a nu fi „dezavantajați“ i-a dus la această decizie comică, de-a împărți în două fiecare garnitură de damasc și fiecare serviciu de pahare. Mai degrabă ar tăia o tapiserie în două decît s-o lase unuia singur. Preferă ca totul să fie desperecheat, dar nici unul să n-aibă mai mult ca celălalt. E ceea ce ei numesc „a avea pasiunea dreptății“. Probabil că așa au trăit tot timpul, ascunzînd în spatele unor cuvinte răsunătoare sentimentele cele mai josnice... Nu, trebuie să șterg aceste rînduri. Cine știe dacă nu sînt și ei prizonierii, cum am fost și eu, ai unei patimi care nu vine din intimitatea ființei lor ?

Ce gîndesc oare despre mine ? Fără îndoială că am fost înfrînt, că am cedat. M-au învins. Cu toate acestea, la fiecare vizită, îmi arată mult respect și recunoștință. Îi uimesc, totuși Hubert, mai ales, mă observă : mă bănuiește, nu e sigur că sînt dezarmat. Liniștește-te, bietul meu băiat ! Nu mai eram vrednic de temut din ziua în care m-am întors, convalescent, la Calèse. Dar acum...

Ulmii de la marginea drumului și plopii din câmpii se profilează în planuri întinse, suprapuse, și între li-niile lor întunecate se adună ceața, ceața și fumul ier-burilor încinse, și răsuflarea aceasta uriașă a pământu-lui, sătul de atîta apă. Căci ne trezim în plină toamnă, și ciorchinii, pe care mai atîrnă, strălucind, cîtiva stropi de ploaie, nu vor mai găsi acum ceea ce un august ploios nu le-a dat. Dar pentru noi poate că nu e niciodată prea tîrziu. Simt nevoia să-mi repet că nu e niciodată prea tîrziu.

Nu din cucernicie am pătruns în camera Isei, a doua zi după întoarcerea mea aici. Lipsa de ocupație, această disponibilitate totală de la țară, care nu știu dacă mă bucură sau mă îndurerează, numai ea m-a îndemnat să împing ușa întredeschisă, prima după scară, la stînga. Era larg deschisă nu numai fereastra, erau deschise și dulapul, și scrinul. Servitorii curățiseră totul, și soarele mistuia pînă în cele mai mici unghere rămășițele invizibile ale unui destin încheiat. După-amiaza de septembrie era plină de bîzîitul muștelor trezite. Teii groși și rotunzi semănau cu niște fructe lovite. Azurul, mai închis la zenit, se decolora în preajma colinelor ațipite. Izbucnea cîte-un hohot de rîs al unei fete pe care n-o vedeam ; cîteva pălării de soare se mișcau printre butucii de vie ; începuse culesul viilor.

Însă viața minunată se retrăsese din camera Isei ; iar jos, în dulap, o pereche de mănuși, o umbrelă, păreau moarte. Priveam căminul vechi de piatră, pe care erau sculptate o greblă, o lopată, o seceră și-un snop de grâu. Căminele acestea de altădată, unde pot arde butuci uriași, sînt acoperite în timpul verii de ecrane mari de pînză pictată. Pînza din fața mea re-prezenta o pereche de boi la arat, pe care îi ciuruisem cu briceagul în copilărie, într-o zi cînd mă înfuriasem. Pînza era numai sprijinită de cămin. În timp ce în-

cercam s-o pun înapoi la locul ei, a căzut și a apărut pătratul negru al vetrei plin de cenușă. Mi-am amintit atunci de cele povestite de copii despre cea din urmă zi a Isei la Calèse : „Ardea hîrtii, am crezut că s-a aprins coșul“. Am înțeles în clipa aceea că simțise apropierea morții. Nu te poți gândi în același timp la propria ta moarte și la a celorlalți : stăpînit de ideea fixă a sfîrșitului meu apropiat, cum puteam fi oare îngrijorat de tensiunea Isei ? „Nu-i nimic, e vîrsta“, repetau nătărăii de copii. Dar ea, în ziua în care a aprins această vîlvătaie, a știut că i-a sunat ceasul. A vrut să dispară cu totul ; a șters cele mai mici urme. Priveam în vatră fulgii aceia cenușii, prin care vîntul sufla ușurel. Cleștii pe care-i folosisese se mai aflau aici, între cămin și perete. I-am apucat și am răscolit mormanul de praf, acest neant.

L-am scormonit ca și cum ar fi ascuns secretul vieții mele, al vieții amîndurora. Pe măsură ce cleștele pătrundea mai adînc, cenușa devenea mai groasă. Am dat de cîteva resturi de hîrtie, apărute probabil de grosimea teancului, dar n-am salvat decît cuvinte, decît fraze întrerupte, cu un sens de nepătruns. Totul era scris de aceeași mîină pe care n-o recunoșteam. Mîinile îmi tremurau, căutam cu înverșunare. Pe-o bucată minusculă de hîrtie, mînjită de funingine, am putut citi un cuvînt : PAX ; sub o cruce mică, o dată : 23 februarie 1913, și : „*draga mea copilă...*“ Pe alte fragmente de hîrtie mi-am dat silința să reconstitui literele însemnate pe marginea paginii arse, dar n-am obținut decît următoarele : „*Nu sînteți responsabilă de ura pe care v-o inspiră acest copil, n-ați fi vinovată decît dacă i-ați ceda. Dar dimpotrivă, vă străduiți...*“ După multă osteneală, am mai putut citi : „... *a judeca cu îndrăzneală morții... dragostea pe care i-o poartă lui Luc nu dovedește...*“ Funinginea acoperea

restul, afară de o frază : „Iertați fără a ști ce aveți de iertat. Dați pentru el...”

Voi avea vreme să chibzuiesc mai târziu : nu mă gîndeam la nimic altceva decît să găsesc ceva mai pe înțeles. Am scormonit, cu pieptul aplecat, într-o poziție proastă, care mă împiedica să respir. O clipă, descoperirea unui carnet de piele, și care părea neatins, m-a zdruncinat ; dar nici o foaie nu fusese cruțată. Pe pagina interioară a copertei am descifrat numai aceste cîteva cuvinte, scrise de mîna Isei : BUCHET SPIRITUAL. Și dedesubt „Nu mă numesc Cel ce blestemă, numele meu e Isus”. (*Hristos către sfîntul Francisc din Sales.*)

Urmau alte citate, însă indescifrabile. În zadar am rămas aplecat timp îndelungat asupra pulberii de cenușă ; n-am mai aflat nimic. M-am ridicat și mi-am privit mîinile înnegrite. Mi-am văzut în oglindă fruntea murdărită de cenușă. M-a apucat un chef de-a umbla, ca în tinerețe, am coborît scara iute de tot, uitînd de inima mea.

Pentru prima dată, de nu știu cîte săptămîni, m-am îndreptat către viile, despuiate în parte de ciorchinii lor, toropite de somn. Priveliștea era străvezie, limpede, spumoasă, ca globulele albăstrui pe care Marie le sufla altădată din vîrfurile unui pai. Vîntul și soarele uscau dîrele roților și urmele adînci ale boilor în pămînt. Umblam purtînd în mine imaginea unei Ise necunoscute mie, pradă unor patimi puternice, pe care numai Dumnezeu avusese puterea să le înfrîngă. Această gospodină fusese o evlavioasă mistuită de gelozie. Nu-l putuse suferi pe Luc... o femeie în stare să urască un băiețel... geloasă din cauza propriilor ei copii ? Pentru că l-am preferat pe Luc în locul lor ? Ea însă n-o putuse suferi nici pe Marinette... Da, da : o făcusem să sufere ; fusesem în stare s-o chinui. Ce

nebunie ! Moartă Marinette, mort Luc, moartă Isa, morți ! morți ! Iar eu, moșneag încă în viață, cu un picior în groapa în care se prăvăliseră ei, mă bucuram că n-am fost indiferent unei femei, că am stîrnit în sufletul ei un asemenea vârtej.

Era caraghios și într-adevăr rîdeam singur, gîfîind ușor, sprijinit de-un țaruș de vie, cu fața spre întinderile palide de ceață, în care se scufundaseră satele cu bisericile lor, drumurile cu toți plopii. Lumina asfințitului își croia cu greu drum pînă la această lume învăluită în giulgiu. Simțeam, vedeam, pipăiam nelegiuirea mea. Ea nu se trăgea în întregime din acest înfiorător cuib de vipere: ură față de copii, dorința de răzbunare, sete de bani; ci din refuzul meu de-a căuta ce se află dincolo de aceste vipere încîlcite. Mă mulțumisem cu cuibul spurcat, ca și cum ar fi fost însăși inima mea, ca și cum bătăile inimii mi s-ar fi contopit cu mișunatul acestor reptile. Nu mi-a fost destul că, de-a lungul unei jumătăți de veac, n-am cunoscut din mine decît ceea ce nu eram eu : am procedat la fel față de alții. Pofte mărunte, observate pe chipul copiilor, mă hipnotizau. Mă izbea prostia lui Robert și mă mulțumeam cu această impresie. Niciodată înfățișarea celorlalți nu mi-a apărut ca fiind ceva ce trebuie străpuns, ce trebuie străbătut, pentru a o cunoaște. Ar fi trebuit să fac această descoperire la treizeci de ani, la patru zeci de ani. Acum sînt însă un moșneag cu inima slăbită și privesc cum ultima toamnă a vieții mele adoarme vița de vie, cum o toropește cu fum și raze de lumină. Cei pe care ar fi trebuit să-i iubesc au murit, morți sînt și cei ce m-ar fi putut iubi. În ce-i privește pe supraviețuitori, nu mai am nici timpul, nici puterea să încep un asemenea drum către ei, să-i redescopăr. Nu mai există în mine nimic — pînă și vocea, gesturile, rîsul — care să nu aparțină monstrului

pe care l-am înălțat împotriva lumii și căruia i-am dat numele meu.

Oare chiar acestea erau gândurile pe care le rume-gam, sprijinit de țarușul de vie, în fața livezilor lumi-noase din Yquem, pe care se așternuse soarele la as-fințit ? Fără îndoială că un amănunt, pe care trebuie să-l povestesc aici, mi le-a mai limpezit ; însă ele mă frământau încă în seara aceea, când mă întorceam spre casă, pătruns pînă în adîncul sufletului de pacea ce cuprindea pămîntul ; se răspîndea întunericul, lumea întreagă nu era decît supunere ; dealurile îndepărtate semănau cu niște umeri încovoiați ; așteptau ceața și noaptea, poate pentru a se tolăni, pentru a se întinde, pentru a se cufunda într-un somn omenesc.

Speram să-i găsesc pe Geneviève și pe Hubert acasă : îmi promiseseră că vor veni seara la cină. Era prima dată în viața mea când doream, când mă bucuram de venirea lor. Eram nerăbdător să le arăt sufletul meu nou. Nu trebuia să mai pierd nici o clipă pentru a-i cunoaște, pentru a deveni cunoscut de ei. Voi mai avea oare timp, înainte de-a muri, să-mi pun la încercare descoperirea ? Voi zbura către inima copiilor mei, voi depăși tot ceea ce ne-a despărțit. Cuibul viperelor era, în sfîrșit, străpuns : mă vor iubi atît de repede încît, plîngînd, îmi vor închide ochii pe veci

Nu sosiseră încă. M-am așezat pe o bancă, lîngă drum, atent la zgomotul motoarelor. Cu cît întîrzieau, cu atît doream mai mult sosirea lor. M-a apucat furia, ca odinioară : le era indiferent că mă făceau să-i aștept ! Puțin le păsa că sufăr din cauza lor ; o făceau anume... M-am stăpînit : această întîrziere putea avea o explicație pe care n-o cunoșteam și nu se poate să fi fost tocmai aceea cu care, din obișnuință, îmi întretineam ura. Clopoțelul vestea cina. M-am dus pînă la bucătărie s-o înștiințez pe Amélie că trebuie să mai

aștepte puțin. Am fost văzut foarte rareori sub grin-zile acelea negre, de care atârna șunci afumate. M-am așezat lângă foc, pe un scaun de paie. Amélie, bărbatul ei și Cazau, intendentul, ale căror hohote de râs le-am auzit de departe, au tăcut cum am intrat. Se creaa în jurul meu o atmosferă de respect și de groază. Nu vorbesc niciodată cu servitorii. Nu că aș fi un stăpîn greu de mulțumit sau pretențios ; în ochii mei ei nu există, nu-i văd. În seara asta, însă, prezența lor mă liniștea. Deoarece copiii mei nu soseau, aș fi vrut să iau masa pe-un colț al acestei mese, pe care bucătăreasa toca carnea.

Cazau o luă din loc, Ernest îmbracă o haină albă pentru a mă servi. Tăcerea lui era apăsătoare. Încercam zadarnic să scot o vorbă. Nu știam însă nimic despre aceste două ființe, care ne erau credincioase de douăzeci de ani. În sfîrșit, mi-am amintit că odinioară fata lor, măritată la Sauveterre de Guyenne, venea să-i vadă și că Isa nu-i plătea iepurele pe care-l aducea, pentru că lua de mai multe ori masa la noi. Am articulat, fără a întoarce capul, repede :

— Spune, Amélie, ce mai face fiica ta ? Tot la Sauveterre ?

Și-a plecat spre mine obrazul pîrlit și după ce m-a privit drept în ochi :

— Doar domnul știe că a murit... se vor împlîni zece ani în '29, de Sfîntul Mihai. Domnul își amîn-tește, desigur ?

Bărbatul ei n-a scos o vorbă, dar m-a privit cu as-prime ; credea că mă prefăcusem că am uitat. Am bol-borosit : „Scuzați-mă... capul meu uituc...” Dar, deoa-rece cînd eram stingherit și intimidat rînjeam puțin, nu mă putui stăpîni să rînjesc nici acum. El anunță, cu glasul lui obișnuit : „Domnul e servit”.

M-am ridicat imediat și m-am dus să mă așez în sufrageria slab luminată, în fața umbrei Isei. Aici se-

dea Geneviève, apoi preotul Ardouin, apoi Hubert... Am căutat din priviri, între fereastră și bufet, scaunul înalt de copil al Mariei, care folosise și Janinei, și fetiței sale. M-am prefăcut că înghit cîteva îmbucături ; n-am mai putut suporta privirea bărbatului care mă servea.

În salon el aprinsese un foc de găteje în această cameră, fiecare generație, retrăgîndu-se, lăsase, precum refluxul scoicile, fel de fel de albume, cuferase, dagherotipuri, lămpi mecanice. Bibelouri moarte acopereau măsuțele. Pasul greoi al unui cal în întuneric, zgomotul teascului lîngă casă, mă mîhneau pînă în adîncul sufletului. „Dragii mei copii, de ce n-ați venit ?“ Buzele mele rostiră aceste cuvinte, în care mă jeluiam. Dacă, prin ușă, servitorii le-ar fi auzit, ar fi crezut că în salon se află un străin ; pentru că nu puteau fi nici glasul, nici cuvintele ticălosului bătrîn, despre care își închipuiau că se prefăcuse anume a nu ști că fiica lor e moartă.

Toți — nevastă, copii, stăpîni și servitori — se coalizaseră împotriva sufletului meu, îmi hotărîseră rolul meu odios. Rămăsesem neclintit, înțepenit, în atitudinea pe care mi-o impuseseră. Mă conformasem modelului pe care ura lor mi l-a propus. Ce nebunie, la șaizeci și opt de ani, să sperî că poți face cale-ntoarsă, că poți să le impui o viziune nouă despre omul care sînt totuși și care am fost așa totdeauna ! Nu vedem decît ceea ce sîntem obișnuiți să vedem. Și nici pe voi, bieți copii, nu vă văd. Dacă aș fi fost mai tînăr, zbîrciturile ar fi fost mai puțin accentuate, obiceiurile mai puțin înrădăcinate, dar chiar în tinerețe mă îndoiesc că aș fi putut sfîșia această vrajă. Mă gîndeam că ar fi nevoie de o forță mare. Ce fel de forță ? Cineva. Da, cineva, în care să ne întîlnim cu toții și care ar fi, față de-ai mei, cheazășia biruinței mele sufletești, cineva care

ar depune mărturie pentru mine, care să mă fi descărcat de povara mîrșavă și s-o fi preluat asupra sa...

Nici cei mai generoși nu învață singuri să iubească : pentru a trece peste ridicolul, viciile și mai ales prostia oamenilor, trebuie să afli taina dragostei pe care lumea n-o mai știe. Cît timp această taină nu va putea fi din nou aflată, zadarnic veți schimba traiul oamenilor : credeam că egoismul mă înstrăinează de factorii economici și sociali ; e drept, am fost un monstru al singurătății și indiferenței ; dar exista în același timp în mine un sentiment, o certitudine obscură, că nu folosește la nimic să revoluționezi lumea ; trebuie să pătrunzi în sufletul omenirii. Sînt în căutarea celui care, singur, va fi în stare să obțină această victorie ; și ar trebui ca el însuși să fie inima inimilor, centrul înflăcărat al iubirii. Dorință care era, poate, pe jumătate rugăciune. N-a lipsit mult, în seara aceea, să îngenunchez, sprijinit de-un fotoliu, cum făcea Isa în verile de altădată, împreună cu cei trei copii îngrămădiți lîngă rochia ei. Pe atunci mă întorceam dinspre terasă către fereastra luminată ; îmi înăbușeam pașii și, invizibil în grădina întunecoasă, priveam grupul acesta închinîndu-se. „*Îngenuncheată în fața ta, o, Doamne, recita Isa, îți mulțumesc că mi-ai dat un suflet în stare a te cunoaște și a te iubi...*”

Am rămas în picioare, în mijlocul camerei, clătînîndu-mă, ca trăsnet. Mă gîndeam la viața mea ; înapăimîntat, aruncam o privire asupra ei. Nu, nu poți face cale-ntoarsă printr-o astfel de mlaștină. Fusesem un om atît de respingător încît n-am avut nici un singur prieten. Dar, mă întrebam, nu oare pentru că întotdeauna n-am fost în stare să mă prefac ? Dacă toți oamenii ar umbla fără mască, cum am umblat eu timp de-o jumătate de veac, poate s-ar mira că între ei deosebiriile sînt atît de mici. În realitate, nimeni nu e sincer, nimeni. Cei mai mulți se prefac a fi mărinimoși,

nobili. Fără voia lor, imită tipuri literare sau altele. Cei care fac pe sfinții, dar de fapt se urăsc și se disprețuiesc numai pentru că se văd, știu prea bine acest lucru. N-aș fi fost atât de disprețuit, dacă nu m-aș fi dezvăluit atât, dacă n-aș fi fost atât de sincer, atât de despuat.

Asemenea gânduri mă urmăreau în noaptea aceea, în timp ce rătăceam prin camera întunecată, ciocnindu-mă de mobila greoaie de mahon și palisandru, epavă înămolită în trecutul unei familii, mobilă pe care atâtea trupuri, astăzi descompuse, se sprijiniseră, se întinseseră. Ghetele copiilor murdăriseră divanul când se înfundau în el pentru a răsfoi *Lumea Ilustrată* din 1870. Stofa rămăsese pătată în aceleași locuri. Vântul bătea în jurul casei, răscolea frunzele moarte ale teilor. Uitaseră să închidă obloanele unei camere.

XIX

A doua zi, am așteptat neliniștit să vină poșta. Mă învârteam printre alei, ca Isa când întârziau copiii și era îngrijorată. Oare se certaseră ? S-a îmbolnăvit vreunul din ei ? „Îmi făceam sînge rău“, deveneam tot atât de îndemînatic ca Isa în a întreține, în a nutri idei fixe. Mergeam prin mijlocul viei, cu înfățișarea absentă și însingurată a celor hărțuiți de-un necaz ; dar, în același timp, îmi amintesc că am fost atent la schimbarea aceasta din mine, că m-am complăcut în îngrijorarea mea. Ceața era sonoră, se auzea cîmpia fără s-o vezi. Codobaturile și sturzii zburdau prin vița de vie în care putrezeau strugurii neculeși. Lui Luc, când era copil, la sfîrșitul vacanței îi plăceau diminețile acestea dintre două anotimpuri...

M-a pus pe gânduri un bilețel de la Hubert, expediat din Paris. Îmi scria că fusese obligat să plece în grabă, un necaz destul de serios, despre care îmi va vorbi la întoarcerea sa, poimîine. Presupuneam că e vorba de complicații de ordin fiscal : poate că făcuse ceva nelegal ?

După-masă nu m-am mai putut stăpîni și am plecat la gară, unde am luat un bilet pentru Bordeaux, deși făgăduisem că nu voi mai călători singur. Geneviève locuia în fosta noastră casă. Am întîlnit-o în vestibul, în clipa în care se despărțea de-un necunoscut, probabil doctorul.

— Nu te-a înștiințat Hubert ?

M-a tras după ea în sala de așteptare în care leșinasem în ziua înmormîntării. Am răsuflat ușurat cînd am aflat că e vorba de fuga lui Phil : mă temusem de mai rău, dar el plecase cu o femeie „care a pus stăpînire pe el” după o ceartă îngrozitoare, în care nu i-a mai lăsat Janinei nici o speranță. Biata copilă nu putea fi smulsă dintr-o stare de indiferență totală, de care doctorul era îngrijorat. Alfred și Hubert plecaseră la Paris după fugar. Dintr-o telegramă primită în clipa aceea reieșea că nu obținuseră nimic.

— Cînd mă gîndesc că le-am asigurat un venit atît de mare. Bineînțeles, ne-am luat măsuri de prevedere, nu le am dat capital lichid. Dar venitul era considerabil. Dumnezeu mi-e martor că Janine era foarte slabă în fața lui : obținea de la ea tot ce voia. Cînd mă gîndesc că altădată amenința că o părăsește, convins că nu ne vei lăsa nimic ; și exact cînd ne cedezi averea, se hotărăște să-și ia lumea-n cap. Cum îți explici asta ?

Și se opri în fața mea, cu sprîncenele ridicate, cu privirea mirată. Apoi se sprijini de radiator și, împreunîndu-și degetele, își frecă palmele.

— Desigur, am spus eu, e vorba de-o femeie foarte bogată.

— Nicidecum ! O profesoară de canto... O cunoști foarte bine, e doamna Velard. Nu-i nici tinerică și cu cîți n-a fost ! De-abia are din ce trăi. Cum îți explici asta ? repetă ea.

Fără să mai aștepte răspunsul meu, a început să vorbească din nou. În clipa aceea a intrat Janine. Era îmbrăcată cu un capot, mi-a întins fruntea să i-o sărut. Nu slăbise ; pe fața ei greoaie și fără farmec disperarea distrusese tot ceea ce uram : această biată ființă atît de simandicoasă, atît de manierată, devenise teribil de neprefăcută și simplă. Candelabrul o scălda într-o lumină puternică, fără ca ea să clipească din ochi : Ai aflat ? și se așeză în șezlong.

Auzea oare spusele maică-si, rechizitoriul interminabil pe care Geneviève îl repeta probabil într-una de la plecarea lui Phili ?

— Cînd mă gîndesc...

Fiecare frază începea cu acest „cînd mă gîndesc“, surprinzător la o persoană care gîndea atît de puțin. Spunea că ei fuseseră de acord cu această căsătorie, deși la douăzeci și doi de ani Phili risipise de-acum o avere frumoșică, pe care o avusese prea devreme la dispoziție (trebuiseră să-l scoată de sub tutelă, deoarece era orfan și fără rude apropiate). Familia îi trecuse cu vederea viața desfrînată... Și iată cum ne răsplătea...

Își croia drum în mine o enervare pe care zadarnic încercam să mi-o stăpînesc. Vechea mea răutate se trezea. Ca și cum Geneviève însăși, Alfred, Isa, toți prietenii lor, nu l-ar fi hărțuit pe Phili, nu l-ar fi încîntat cu mii de promisiuni !

— Cel mai curios, am bombănit eu, e că tu crezi ce spui. Știi totuși că ați alergat cu toții după băiatul acesta...

— Vai de mine, tată, n-ai să te apuci acum să-l aperi...

I-am răspuns că nu de apărare e vorba. Dar că noi greșisem considerîndu-l pe Phili mai josnic decît era în realitate. Fără îndoială, a fost avertizat cu prea multă asprime că va trebui să accepte toate umilințele o dată ce averea era asigurată, și că de aceea erau siguri că nu va mai pleca. Oamenii însă niciodată nu sînt atît de josnici precum ne închipuim.

— Cînd mă gîndesc că aperi un ticălos care părăsește o soție tînără și o fetiță...

— Geneviève, i-am strigat în ciudat, nu mă înțelegi, fă un efort ca să mă înțelegi : firește, să-ți părăsești soția și fiica e urît, dar vinovatul poate tot atît de bine să fi cedat unor interese murdare sau unor rațiuni superioare...

— Atunci, repeta Geneviève încăpățînată, crezi că e frumos să-ți părăsești o soție de douăzeci și doi de ani și o fetiță ?...

Știa una și bună ; nu pricepea o iotă.

— Nu, ești prea proastă... afară de cazul cînd te prefaci că nu înțelegi... Eu susțin că Phili mi se pare mai puțin vrednic de disprețuit de cînd...

Geneviève m-a întrerupt, țipînd să aștept măcar ca Janine să plece din cameră și apoi s-o insult luînd apărarea soțului. Dar mititica, ea care pînă atunci nu deschisese gura, zise cu un glas ce nu părea al ei :

— De ce să negăm, mamă ? L-am umilit pe Phili într-un mod îngrozitor. Amintește-ți, de cînd s-a hotărît împărțirea moștenirii, îl aveam la mînă. Da, era ca un animal pe care l-aș fi dus de zgardă. Ajunsesem pînă acolo încît nu mă mai durea că nu eram iubită.

Îl aveam, era al meu, îmi aparținea, banii erau ai mei, eram stăpînă pe situație. Este expresia ta, mamă. Amintește-ți ce mi-ai spus : „Acum îl ai la mînă, ești stăpînă pe situație“. Am crezut că pentru el nu exista nimic mai presus decît banul. Poate că el însuși a crezut asta, și totuși furia, rușinea sa au fost mai puternice. Căci n-o iubește pe femeia care mi l-a luat ; mi-a mărturisit-o la plecare și mi-a aruncat în față destule lucruri îngrozitoare, ca să fiu sigură că a spus adevărul. Ea însă nu-l disprețuia, nu-l înjosea. Ea i s-a dat lui, nu l-a luat. Eu l-am cumpărat.

Repetă ultimele vorbe ca și cum s-ar fi biciuit. Maică-sa ridică din umeri, dar se bucura de lacrimile ei : „Asta o va liniști“... Și adăuga :

— Nu-ți fie frică, scumpa mea, se va întoarce la tine ! Foamea alungă lupul din pădure. După ce va fi îndurat multe mizerii...

Eram sigur că asemenea cuvinte întăreau și mai mult dezgustul Janinei. M-am ridicat, mi-am luat pălăria, nemaiavînd răbdare să-mi închei seara împreună cu fiică-mea. I-am spus că am venit cu o mașină închiriată și că mă întorc la Calèse. Deodată, Janine spuse :

— Ia-mă cu dumneata, bunicule !

Mama ei a întrebat-o dacă e nebună ; trebuia să rămînă aici ; avocații au nevoie de ea. Și apoi, la Calèse „se va lăsa pradă durerii.“

În capul scărilor, Geneviève, care mă condusese, m-a dojenit cu asprime pentru că ațîșasem pasiunea Janinei :

— Dacă ar izbuti să scape de acest individ, recunoaște că n-ar fi mare pagubă. Vom găsi oricînd o posibilitate de anulare a căsătoriei și, cu averea ei, Janine se va căsători, făcînd o partidă splendidă. Mai întîi însă trebuie să scape de el. Și tu, care nu-l puteai

suferi pe Phili, te pui acum să-l lauzi în fața ei. A, nu ! Să nu se ducă, mai ales la Calèse ! Ar veni înapoi într-un hal fără de hal. Aici vom izbuti pînă la urmă s-o sustragem gîndurilor ei..

Numai să nu se prăpădească, mă gîndeam ; sau să trăiască nefericită, cu o durere mereu vie și pe care nici scurgerea vremii n-o va alina. Poate că Janine făcea parte din acea categorie de femei pe care un avocat bătrîn le cunoaște foarte bine : acelea la care speranța e ca o boală de care nu se vindecă și chiar după douăzeci de ani se mai uită încă la ușă, cu privirea unui animal credincios.

Am intrat înapoi în camera în care Janine rămăsese așezată și i-am spus :

— Cînd vei voi, copila mea... Vei fi întotdeauna bine venită.

Prin nimic nu m-a lăsat să înțeleg că m-ar fi auzit. Geneviève s-a întors și m-a întrebat cu un aer bănuitor : „Ce-i spui !“ Mai tîrziu am aflat de acuzația că „aș fi răscolit-o“ în acele cîteva secunde pe Janine și că m-aș fi distrat „vîrîndu-i fel de fel de idei în cap“. Iar eu, cînd coboram scara, mi-am reamintit cuvintele pe care mi le-a strigat : „Ia-mă cu dumneata...“ Mă rugase s-o iau cu mine. Din instinct rostisem despre Phili vorbe pe care simțea nevoia să le audă. Eram primul, poate, care n-o jignise.

Treceam prin acest Bordeaux luminat, într-o zi de lucru ; trotuarele de pe Calea Intendenței, umede de ceață, luceau. Gălăgia amiezii acoperea zgomotul tramvaielor. Mireasma copilăriei dispăruse ; aș fi regăsit-o în cartierele acelea mai puțin luminate din strada Dufour-Dubergier și Grosse Cloche. Acolo, poate vreo bătrînică, în colțul unei străzi întunecoase, mai strîngea încă la pieptul ei o oală fumegîndă, plină de castane fierte cu miros de anason. Nu, nu eram trist.

Cineva mă auzise, mă înțelesese. Ne-am regăsit : am izbîndit. Dar cu Geneviève nu reuşisem : prostia ei, fără margini, mă depăşea. Te poţi apropia cu uşurinţă de sufletul unui om trecînd peste nelegiuirile sau viciile lui cele mai condamnabile, dar vulgaritatea e de netrecut. Atîta pagubă ! Mă voi resemna ; nu se poate sfărîma într-o clipă ce s-a cimentat de veacuri. Aş fi foarte fericit dacă aş reuşi să-mi apropii măcar un suflet înainte de-a muri.

Am dormit la hotel şi nu m-am înapoiat la Calèse decît a doua zi dimineaţa. Cîteva zile după aceea, Alfred a venit să mă vadă şi am aflat de la el că vizita mea a avut consecinţe fatale. Janine îi scrisese lui Philo o scrisoare nebunească, în care îşi lua asupra ei toată vina, acuzîndu-se, cerîndu-i iertare. „Aşa-s femeile, fac numai prostii“... Grăsunul nu îndrăznea să-mi spună, dar precis că se gîndea : „Face aceleaşi nerozii ca bunică-sa...”

Alfred mi-a dat a înţelege că procesul era pierdut dinainte şi că Geneviève mă socotea răspunzător : dinadins i-am sucit capul lui Janine. L-am întrebat zîbind pe ginerele meu ce motive m-ar fi împins la asta. El mi-a răspuns, precizînd totodată că nu împărtăşea de loc părerea soţiei sale, că mă purtasem aşa din bătaie de joc, din răzbunare, poate din „pură răutate“.

Copiii nu mai veneau pe la mine. O scrisoare a lui Geneviève m-a înştiinţat, două săptămîni mai tîrziu, că au fost nevoiţi s-o interneze pe Janine într-un sanatoriu. Bineînţeles, nu era vorba de nebunie. Şi-au pus mari speranţe în acest tratament prin singurătată.

Şi eu, de asemenea, rămăsesem singur, dar nu suferam. Niciodată inima nu-mi lăsase un răgaz atît de îndelungat. În timpul acelor două săptămîni, şi mult

timp după aceea, o toamnă însorită a zăbovit asupra pământului. Nu cădea încă nici o frunză, trandafirii îmboboceau iar. Ar fi trebuit să sufăr, deoarece copiii mei, din nou, se îndepărtau de mine. Hubert nu se mai arăta decît pentru discuții de afaceri. Era rece, bătos. Se purta politicos, dar era bănuitor. Influența pe care copiii mă acuzau că o avusesem asupra Janinei m-a făcut să pierd terenul pe care-l cîstigasem. Redevenisem, în ochii lor, dușmanul, perfidul bătrîn, în stare de orice. În sfîrșit, singura care poate m-ar fi înțeles era închisă și despărțită de cei vii. Și totuși mă simțeam cufundat într-o liniște profundă. Lipsit de toate, singuratic, în așteptarea unei morți îngrozitoare, rămîneam calm, atent, cu mintea trează. Gîndul c-am dus o viață jalnică nu mă doboră. Nu simțeam povara anilor pustii... ca și cum n-aș fi fost un moșneag grav bolnav, ca și cum aș mai fi avut în fața mea o viață întreagă, ca și cum pacea sufletească ce mă stăpînea ar fi fost reprezentată de cineva.

XX

De o lună de cînd a fugit din sanatoriu și am primit-o la mine, Janine nu s-a vindecat încă. Crede că a fost victima unui complot ; afirmă că a fost închisă pentru că refuza să-l dea în judecată pe Phili și să ceară divorțul și anularea căsătoriei religioase. Cei-lalți își închipuie că eu îi bag asemenea idei în cap și o ațîț împotriva lor, în timp ce, în decursul nesfîrșitelor zile de la Calèse, lupt pas cu pas împotriva iluziilor și nălucirilor ei. Afară ploaia amestecă frunzele cu noroiul, putrezindu-le. Se aud pași grei strivind pietrișul din curte ; trece un om avînd capul acoperit cu un sac. Grădina e atît de despuiată încît

nimic nu mai poate ascunde nimicnicia a ceea ce, aici, e destinat desfătării : trunchiurile goale ale carpenilor, boschetele firave ce tremură de frig în ploaia fără de sfârșit. Seara, din cauza umezelii pătrunzătoare a camerelor, ne pierde curajul de-a pleca din salon de lângă jeratic. Bate miezul nopții și nu ne putem hotărî să urcăm ; cărbunii aprinși, adunați cu răbdare, se prefac în cenușă și, tot așa, trebuie s-o încep de la capăt, iar și iar, s-o conving, mititica de ea, că părinții, fratele, unchiul ei nu-i vor nici un rău. Îi abat gândul, cât mi-e cu putință, de la sanatoriu. Și iarăși ajungem la Phili : „Nu-ți poți închipui ce bărbat era... Nu poți ști ce ființă...” Aceleași cuvinte vestesc fie un rechizitoriu, fie un elogiu, și numai tonul îmi dă posibilitatea să presimt dacă-l va ridica în slăvi sau dacă-l va acoperi cu noroi. Dar, fie că-l preaslăvește, fie că-l ponegrește, faptele pe care le citează îmi par ne semnificative. Iubirea dăruie acestei biete femei, atât de lipsită de imaginație, o putere uimitoare de deformare, de amplificare. L-am cunoscut pe Phili al tău — una din acele nulități cărora tinerețea trecătoare le dă pentru o clipă o anume strălucire. Acestui copil răsfățat, alintat, scutit de orice griji, îi atribui intenții delicate sau nelegiuite, perfidii premeditate ; el n-are însă decât reflexe.

Voi n-ați înțeles că avea nevoie, ca aerul pe care-l respira, de sentimentul că el e cel mai tare. Nu trebuia să-l faceți să simtă că-l țineți în frâu. „Ținerea în frâu” nu dresează specia aceasta de cîini : ei o iau la fugă spre orice alt blid de mîncare, servit chiar și pe pămînt.

Nici pe departe, nefericita nu-l cunoaște pe Phili al ei. Ce reprezintă el oare pentru ea, afară de neliniștea ce i-o da prezența sa, îmbrățișările respinse, gelozia, ~~groaza~~ de a-l fi pierdut ? Oarbă, fără miros,

fără simțuri, aleargă și e înnebunită după această ființă, fără să-și poată da seama ceea ce înseamnă într-adevăr obiectul goanei ei... Există oare părinți orbi ? Janine e nepoata mea, dar dacă ar fi fata mea, n-aș vedea-o totuși altfel decât așa cum e : o ființă fără norocul de-a primi ceva de la un altul. Femeia asta cu trăsături regulate, îndesată, greoaie, vorbind ca o proastă, e blestemată ca nimeni să nu-și oprească asupra ei privirea, ca nimeni să nu-și oprească asupra ei gândul. De-a lungul acestor nopți mi se pare totuși frumoasă, de-o frumusețe străină ei înșiși, din cauza disperării. Oare nu există vreun bărbat pe care să-l atragă această vîlvătaie ? Nenorocita însă se mistuie în beznă și pustiu, fără alt martor decât un moșneag...

Cu toate că în timpul nopților de îndelungată veghe mi-a fost milă de ea, nu mă puteam opri să-l compar pe Phili — un băiat asemănător altor milioane de băieți, așa cum fluturile alb obișnuit seamănă cu toți fluturii albi — cu pasiunea pe care numai el avusese puterea s-o dezlănțuie în soția sa, încît, pentru ea, lumea vizibilă și invizibilă nu mai exista : nimic nu mai dăinuia, în ochii Janinei, în afară de-un mascul puțin cam trecut, punînd alcoolul mai presus de orice, înclinat să considere dragostea ca o muncă, o datorie, o oboseală... Ce mizerie...

De-abia se mai uita la fetița ei care se strecura în cameră, către asfințit. Îi săruta la împlinire șuvițele de păr. Nu se poate spune că micuța n-ar fi avut nici o putere asupra mamei sale : doar din cauza ei Janine a avut tăria să nu plece în căutarea lui Phili (căci era o femeie în stare să-l hărțuiască, să-l înfrunte, să-i facă scene în public). Nu, eu singur n-aș fi fost în stare s-o opresc, rămînea pentru copil, dar copilul n-o putea consola. În brațele mele, pe genunchii mei se refugia fetița, seara, în așteptarea mesei. În părul

ei regăseam mirosul de păsărică, de cuib, care îmi amintea de Marie. Închideam ochii, cu buzele lipite de căpșorul ei, mă stăpâneam să nu strâng prea tare trupu-i mititel, și în sufletul meu se trezea amintirea fetei pe care-o pierdusem. În același timp, credeam că-l îmbrățișez pe Luc. După ce se juca prea mult, trupul ei avea mirosul sărat al obrazilor lui Luc, când adormea la masă, după atîta zbenguială... Nu mai aștepta desertul, își culca pe masă, în fața tuturor, fața lui istovită, adormită... La asta visam, iar Janine se învîrtea prin cameră, umbla, umbla, și nu se mai putea elibera de dragostea ei.

Îmi amintesc de o seară în care m-a întrebat : „Ce-ar trebui să fac ca să nu mai sufăr ? Crezi că-mi va trece ?” Era o noapte geroasă ; am văzut-o deschizînd fereastra, împingînd obloanele ; fruntea, pieptul, erau scăldate de lumina înghețată a lunii. Am tras-o înapoi lîngă foc ; eu, care știu atît de puțin să mă arăt tandru, m-am așezat stîngaci lîngă ea, i-am cuprins umerii cu brațul. Am întrebat-o dacă nu mai are nici un sprijin : „Mai crezi ?” A repetat cu gîndul aiurea : „Dacă mai cred ?”, ca și cum n-ar fi înțeles. „Da, i-am spus. Dumnezeu...” A ridicat spre mine fața ei aprinsă, m-a cercetat bănuitoare și mi-a spus, în sfîrșit, că nu vede legătura... Și deoarece insistam :

— Bineînțeles, sînt credincioasă, îmi îndeplinesc datoriile religioase. De ce mă întrebi ? Îți bați joc de mine ?

— Crezi, am continuat, că Phili merită ceea ce îi dăruie tu ?

M-a privit cu acea expresie posacă și enervată a Genevièvei, cînd nu înțelege ce i se spune, cînd nu știe ce să răspundă, cînd îi e frică să nu cadă într-o cursă. În sfîrșit, a îndrăznit : „N-aveau nici o legă-

tură una cu alta... nu-i plăcea să amestece religia cu asemenea probleme. Era evlavioasă, dar tocmai de aceea nu putea suferi comparațiile acestea nesănătoase. Își îndeplinea toate obligațiile religioase“. Vorbea cu același ton cu care mi-ar fi spus că-și plătea impozitele. Urîsem de moarte, toată viața mea, tocmai aceasta : caricatura grosolană, această falsificare sordidă a vieții creștinești, pe care mă prefăcusem că o iau drept o reprezentare autentică, pentru a avea dreptul s-o urăsc. Trebuie să ai îndrăzneala să privești în față ceea ce urăști. Dar eu, îmi spuneam, dar eu... Nu știam oare că mă înșelam pe mine însumi încă de-atunci, din noaptea aceea, de la sfîrșitul veacului trecut, pe terasa din Calèse, cînd preotul Ardouin îmi spusese : „Sînteți foarte bun...“ ? Mai tîrziu, mi-am astupat urechile pentru a nu auzi cuvintele Mariei în agonie. La căpătîiul ei, totuși, mi s-a dezvăluit... secretul morții și al vieții... O fetiță, prin moartea ei, ispășea păcatele mele... Am vrut să uit. Mereu am încercat să fug, să arunc această cheie, dar întotdeauna o mîină misterioasă mi-o dădea înapoi, întotdeauna, la fiecare răscruce a vieții mele (privirea lui Luc după liturghie, în diminețile acelea de duminică, la primul cîntec al greierului... Și chiar în primăvara aceasta, în noaptea grindinii...)

Așa îmi fugeau gîndurile în seara aceea. Îmi amintesc că m-am sculat, mi-am împins fotoliul cu atîta putere încît Janine a tresărit. Liniștea din Calèse, la acea oră tîrzie, tăcerea aceea grea, aproape solidă, amorteă, îi înăbușea durerea. Lăsa focul să se stingă și, pe măsură ce se făcea mai frig în cameră, își trăgea scaunul către vatră, picioarele ei atingeau aproape cenușa. Își pleca mîinile și fruntea spre ultimele pîlpîiri ale focului. Lampa de pe cămin o lumina pe femeia aceea greoaie, ghemuită, iar eu rătăceam primprejur, în penumbra încărcată de mahon

și palisandru. Mă învîrteam neputincios în jurul acestui bloc omenesc, în jurul acestei ființe atît de istovite. „Copila mea...” Nu găseam cuvîntul pe care-l căutam. Ceea ce mă înăbușă în seara asta, cînd scriu aceste rînduri, ceea ce îmi străpunge inima de parcă s-ar rupe chiar acum, această dragoste căreia îi cunosc, în sfîrșit, numele ador...

.
.
.

Calêse, 10 decembrie 193...

Draga mea Geneviève, săptămîna asta voi isprăvi clasarea hîrtilor cu care sînt pline aici toate sertarele. Dar e de datoria mea să-ți transmit, fără întîrziere, acest document bizar. Știi că tatăl nostru a murit la masa de lucru și că Amélie l-a găsit, în dimineata zilei de 24 noiembrie, cu capul căzut peste un caiet deschis : chiar acela pe care ți-l trimit în plic recomandat.

Sînt convins că vei întîmpina aceleași dificultăți pe care le-am întîmpinat și eu, pentru a-l descifra... din fericire scrisul e indescifrabil pentru servitori. Îndemnat de-un sentiment de delicatețe, hotărîsem mai întîi să te cruț de lectura aceasta : tata se exprimă cu privire la tine în niște termeni într-adevăr deosebit de jignitori. Dar aveam oare dreptul să nu-ți aduc la cunoștință un document ce-ți aparține tot atît cît și mie ? Cunoști scrupulele mele pentru tot ceea ce are vreo legătură, mai apropiată sau mai depărtată, cu moștenirea părinților noștri. Deci m-am răzgîndit.

De altfel, care dintre noi nu e făcut de ocară în aceste pagini veninoase ? Ele nu ne destăinuiesc ceva, vai, care să nu-l fi știut de mult. Disprețul pe care-l

inspiram tatălui meu mi-a otrăvit adolescența. M-am îndoit de mine vreme îndelungată, m-am închis în mine însumi sub privirea aceasta necruțătoare, au trebuit să treacă mulți ani pentru ca să am, în sfârșit, conștiința valorii mele.

L-am iertat și pot spune că, mai ales datorită fiului față de tată, m-a împins să-ți transmit acest document. Căci oricum l-ai judeca, nu se poate nega că personalitatea tatii îți va apare, în ciuda tuturor sentimentelor îngrozitoare pe care le dezvăluie, nu îndrăznesc să spun mai nobilă, dar, în sfârșit, mai umană (mă gândesc în special la dragostea lui pentru sora noastră Marie, pentru micul Luc, despre care vei găsi aici unele mărturii emoționante). Acum îmi explic mai bine durerea pe care a manifestat-o în fața sicriului mamei și față de care am rămas încremeniți. Tu credeai că joacă și puțin teatru. Dacă aceste pagini n-ar folosi la altceva decât ca să-ți dezvăluie că omul acesta necruțator și orgolios până la nebunie mai avea și suflet, și încă ar merita să le suportă lectura, de altfel atât de penibilă pentru tine, draga mea Geneviève.

Ceea ce datorez acestei spovedanii și folosul pe care-l vei avea și tu însăși e împăcarea conștiinței noastre. Sînt din naștere scrupulos. Chiar dacă aș avea o mie de motive care să mă facă să cred că am dreptate, un fleac e de ajuns ca să mă tulbure. Ah, corectitudinea morală la un asemenea nivel de exigență nu-mi face viața ușoară ! Urmărit de ura unui tată, n-am schițat nici un gest de apărare, chiar cel mai legitim, fără a simți neliniște, dacă nu remușcare. Dacă n-aș fi fost cap de familie, răspunzător de onoarea numelui și averii copiilor noștri, aș fi preferat să renunț la luptă decât să sufăr asemenea sfîșieri și frământări sufletești, la care ai fost martoră nu o dată.

Mulțumesc lui Dumnezeu, care a vrut ca rîndurile acestea ale tatălui nostru să mă justifice. Și în primul rînd, ele confirmă tot ceea ce noi știam asupra combinațiilor inventate de el pentru a ne frustra de moștenire. N-am putut citi, fără să-mi fie rușine, paginile în care descrie procedeele pe care le imaginasem pentru a-i avea în mână, în același timp, pe notarul Bourru și pe numitul Robert. Să dăm uitării scenele acestea rușinoase. Rezultă că datoria mea era de a zădărnici, cu orice preț, planurile astea ticăloase. Am făcut-o și cu un succes de care nu mă rușinez. Să nu te îndoiești, draga mea soră, mie îmi datorezi averea ta. Nenorocitul, de-a lungul întregii spovedanii, se străduiește să se convingă pe sine însuși că ura pe care-o nutrea față de noi s-a risipit dintr-o dată ; se fălește cu o subită nepăsare față de bunurile acestei lumi (mărturisesc că nu mi-am putut stăpîni rîsul citind aceste rînduri). Dar reține, te rog, momentul întorsăturii : ea se petrece în clipa în care vicleșugurile lui au fost zădărnicate și cînd fiul lui natural ne-a trădat secretul. Nu era ușor să faci să dispară o asemenea avere, un plan de bătaie ce-a necesitat ani de zile ca să fie pus la punct nu poate fi înlocuit în cîteva zile. Adevărul e că bietul om își simțea sfîrșitul apropiat și nu mai avea nici timpul, nici mijloacele să ne dezmoștenească prin altă metodă decît aceea pe care-o născocise și pe care providența ne-a ajutat s-o descoperim.

Acest avocat n-a vrut să-și piardă procesul, nici față de sine însuși, nici față de noi ; a fost atît de șiret — pe jumătate inconstient, sînt de acord — ca să-și transforme înfrîngerea într-o victorie morală ; a făcut pe dezinteresatul, pe nepăsătorul... Dar !...

Ce-ar fi putut face altceva? Nu, aici nu mă mai las păcălit și cred că și tu, cu bunul-simț pe care-l ai, îți vei da seama că nu e cazul să exagerăm nici cu admirația și nici cu recunoștința.

Există însă un alt punct în care spovedania aceasta împacă pe deplin conștiința mea, un punct asupra căruia m-am judecat cu mai multă severitate și fără a fi izbutit mult timp, o mărturisesc, să liniștesc această conștiință susceptibilă. Mă refer la încercările, de altminteri zadarnice, de a-l supune pe tata la un examen psihiatric. Trebuie să mărturisesc că soția mea a făcut destul pentru a mă tulbura în această privință. Știi că n-am avut obiceiul să acord prea mare importanță părerilor ei: e ființa cea mai nechibzuită din lume. Dar în această problemă îmi împuia capul zi și noapte cu argumente dintre care, mărturisesc, unele mă cam mișcau. Izbutise în cele din urmă să mă convingă că acest mare avocat, că acest financiar șiret, că acest psiholog profund era echilibrul însuși... Desigur, e ușor să demonstrezi că sînt de condamnat copiii care se zbat să-l închidă pe tatăl lor pentru a nu pierde moștenirea... Vezi că nu mi-e frică de cuvinte... Multe nopți n-am dormit. Dumnezeu mi-e martor.

Ei bine, draga mea Geneviève, caietul acesta, mai ales în ultimele pagini, aduce cu prisosință dovada delirului care-l cuprindea din cînd în cînd pe bietul om. Cazul său mi se pare chiar destul de interesant pentru ca mărturisirea asta să fie supusă unui psihiatru; dar consider că prima mea datorie e să nu divulg nimănui pagini atît de compromițătoare pentru copiii noștri. Și te avertizez chiar acum că după

părerea mea, ar trebui să le arzi, imediat după ce le vei fi citit. Nu trebuie să riscăm ca vreun străin să-și arunce privirea asupra lor.

O știi prea bine, draga mea Geneviève, dacă întotdeauna am păstrat în cel mai strict secret tot ceea ce privea familia noastră, dacă mi-am luat măsurile de precauție pentru ca în afară să nu răzbată nimic despre grijile noastre privitoare la starea psihică a celui care, totuși, era capul familiei, anumite elemente străine de familie n-au manifestat aceeași discreție și nici aceeași prudență, iar ticălosul tău de ginere, în special, a istorisit pe această temă poveștile cele mai compromițătoare. O plătim scump acum : nu vei afla nimic nou dacă-ți voi spune că în oraș multă lume face o apropiere între neurastenia Janinei și ciudățeniile puse pe seama tatii, din cauza pălăvrăgelilor lui Phili.

Deci, distruge caietul, nu vorbi nimănui despre el ; și nici între noi să nu mai pomenim niciodată despre el. Nu afirm că n-ar fi păcat. Există în el indicații psihologice și chiar impresii asupra naturii care dovedesc, la acest orator, un real talent de scriitor. Un motiv în plus pentru a-l distruge. Îți închipui ce-ar fi dacă unul dintre copii l-ar publica mai târziu ? Ar fi tare neplăcut !

Între noi, însă, putem spune lucrurilor pe nume, și o dată încheiată lectura caietului, seminebunia tatălui nostru nu mai poate fi pusă la îndoială. Îmi explic acum o vorbă a fiicei tale, pe care o luasem drept o toană de bolnavă : „Bunicul e singurul om religios pe care l-am întâlnit vreodată“. Biata de ea, se lăsase păcălită de năzuințele vagi, de visările acestui ipohondru. Dușmanul alor săi, urât de toți,

fără prieteni, nefericit în dragoste, după cum vei vedea (există și amănunte hazlii), într-atît de gelos pe soția sa încît nu i-a iertat niciodată un flirt oarecare din tinerețe, a dorit oare, spre sfîrșitul vieții, mîngîierea prin rugăciune? Nu cred: ceea ce sare în ochi din aceste rînduri e dezechilibrul psihic cel mai caracteristic: mania persecuției, delir de formă religioasă. Nu există oare, mă vei întreba, nici o urmă de adevărat creștinism în cazul lui? Nu: un om atît de cunoscător ca mine în problemele acestea știe cum să le aprecieze. Acest fals misticism, o mărturisesc, îmi provoacă un dezgust de neînvins.

Poate că reacțiile unei femei vor fi diferite? Dacă religiozitatea aceasta te-ar impresiona, amintește-ți că tata, surprinzător de înzestrat pentru ură, n-a iubit niciodată ceva decît împotriva cuiva. Dezvăluirea năzuințelor sale religioase e o critică directă sau ocolită a principiilor pe care mama ni le-a întipărit în minte din copilărie. Nu cade într-un misticism nebulos decît pentru a împrósca și mai bine cu noroi religia rațională, moderată, care a fost totdeauna la loc de cînte în familia noastră. Adevărul e echilibrul... Dar mă opresc în fața unor considerații pe care le-ai urmări cu anevoie. Ți-am spus destule: răsfoiește documentul însuși. Sînt nerăbdător să-ți aflu impresia.

Îmi rămîne prea puțin loc pentru a răspunde întrebărilor importante pe care mi le pui. Draga mea Geneviève, cu criza prin care trecem acum, problema pe care trebuie s-o rezolvăm este îngrijorătoare: dacă păstrăm în casa de bani teancurile de bancnote, va trebui să trăim din capitalul nostru, ceea ce este o nenorocire. Dacă, dimpotrivă, dăm dispoziții de cumpărare la Bursă, cupoanele înca-

sate nu ne vor consola de scăderea neîntreruptă a valorilor. Pentru că, oricum, sîntem condamnați la pierdere, e mai înțelept să păstrăm hîrțiile emise de Banca Franței ; francul nu valorează decît cîtiva gologani, dar e garantat de-o rezervă uriașă în aur. Asupra acestui punct tata văzuse limpede și trebuie să-i urmărim exemplul. Există o ispită, draga mea Geneviève, împotriva căreia trebuie să lupți din toate puterile : este ispita plasamentului cu orice preț, atît de înrădăcinată la publicul francez. Va trebui, bineînțeles, să trăim cu cea mai strictă economie. Mă vei găsi întotdeauna, oricînd vei avea nevoie de un sfat. Cu toată nenorocirea vremurilor de acum, se pot ivi totuși ocazii de la o zi la alta : urmăresc îndeaproape, acum, un Kina și o băutură spirtoasă cu anason : iată un gen de afaceri care nu va suferi de pe urma crizei. După părerea mea, în această direcție trebuie să ne îndreptăm atenția cu îndrăzneală dar și cu prudență.

Mă bucur de știrile mai bune pe care mi le dai despre Janine. Excesul ei de evlavie nu trebuie să te neliniștească, deocamdată. Esențialul e să nu se mai gîndească la Phili. Cît privește restul, se va echilibra de la sine : aparține unei familii care a știut întotdeauna să nu abuzeze de ceea ce este ispititor.

Pe marți, draga mea Geneviève.

Fratele tău devotat,
Hubert

Janine către Hubert.

Dragă unchiule, îți cer să fii arbitru între mama și mine. Ea refuză să-mi încredințeze „jurnalul” bunicii ; după dînsa, venerația mea pentru el nu va rezista unei astfel de lecturi. Dacă ține atît de mult

să nu pătez o amintire scumpă, de ce-mi repetă în fiecare zi : „Nici nu-ți poți închipui ce urât vorbește despre tine ! Nici fizicul tău nu e cruțat...” ? Mă mir și mai mult de graba cu care mi-a dat că citește scrisoarea ta necruțătoare, în care ai comentat acest „jurnal”...

Nemaiavînd încotro, mi-a spus că mi l-ar da, dacă ai fi de acord, și că se lasă în seama hotărîrii tale. Fac deci apel la simțul tău de dreptate.

Permite-mi să înlătur mai întîi prima obiecție ce mă privește personal : oricît de necruțător s-ar fi putut arăta bunicul cu privire la mine, în acest document sînt încredințată că nu mă judecă mai aspru decît mă judec eu însămi. Mai cu seamă sînt sigură că severitatea lui cruță pe nenorocita care a trăit la Calêse o toamnă întreagă alături de el, pînă la moartea lui.

Unchiule, iartă-mă că te contrazic asupra unui punct esențial : sînt singurul martor a aceea ce deveniseră sentimentele bunicului în timpul ultimelor două săptămîni ale vieții sale. Tu demaști religiozitatea lui vagă și nesănătoasă ; și eu susțin sus și tare că a avut trei întrevederi (una la sfîrșitul lui octombrie și două în noiembrie) cu parohul din Calêse, a cărui mărturie, nu știu de ce, nu vrei s-o luați în considerare. După spusele mamei, jurnalul în care își nota pînă și cele mai mici întîmplări ale vieții sale nu relatează nimic despre aceste întîlniri, ceea ce — zice ea — cu siguranță că ar fi făcut-o, dacă întîlnirile ar fi însemnat un moment de răscruce în viața lui... Însă, mai spune mama, jurnalul e întrerupt la mijlocul unui cuvînt : e neîndoielnic că moartea l-a surprins pe tatăl vostru în clipa cînd avea de gînd să-și povestească spovedania. Degeaba pretindeți că, dacă ar fi fost iertat de păcate, s-ar fi îm-

părtășit. Eu știu ce mi-a repetat, cu două zile înainte de-a muri : obsedat de nevrednicia sa, sârmanul de el se hotărîse să aștepte Crăciunul. De ce nu mă credeți ? De ce mă luați drept o halucinață ? Da, cu două zile înainte de-a muri, miercuri, îl aud parcă și-acum, în salonul din Calèse, vorbindu-mi despre Crăciunul acesta atît de așteptat, cu un glas plin de neliniște sau poate chiar schimbat...

N-ai grijă unchiule, nu pretind că e un sfînt. Vă cred că a fost un om îngrozitor și cîteodată chiar fioros. Nu e mai puțin adevărat însă că o elarviziune admirabilă l-a călăuzit în ultimele sale zile, și atunci el, numai el mi-a luat capul în mîini, silindu-mă să-mi întorc privirea...

Nu crezi că tatăl vostru ar fi fost un alt om dacă și noi ne-am fi purtat altfel ? Nu mă acuza că arunc cu piatra : îți cunosc calitățile, știu că bunicul s-a purtat cumplit de nedrept față de tine și față de mama. Dar nenorocirea noastră a tuturor a fost că ne-a socotit creștini exemplari... Nu protesta, de la moartea lui frecventez unele persoane care, cu toate că pot avea defectele, slăbiciunile lor, se poartă însă conform cîrezului lor, au harul asupra lor. Dacă ar fi trăit în mijlocul unor asemenea oameni, bunicul n-ar fi descoperit de mult portul, unde a ancorat abia în preajma morții ?

Repet, nu doresc să-mi ponegresc familia în fa-voarea șefului ei necruțător. Nu uit, mai ales, că viața exemplară a sârmanei bunici ar fi fost suficientă ca să-i deschidă ochii, dacă, prea mult timp, n-ar fi preferat să-și ațîțe dușmănia. Dar lasă-mă să-ți spun de ce, în cele din urmă, îi dau dreptate împotriva noastră : acolo unde ne era averea, acolo ne era și inima ; nu ne gîndeam decît la moștenirea amenințată ; scuzele, desigur, nu ne lipseau, erai un om de afaceri, și eu o biată femeie... Cu toate aces-

tea, la noi ceilalți, cu excepția bunicii, principiile erau rupte de viață. Gîndurile noastre, dorințele noastre, faptele noastre nu aveau nici o rădăcină în credință, la care aderam numai cu vorba. Din toate puterile ne îndreptam spre bunurile materiale, în timp ce bunicul... Mă vei înțelege oare dacă susțin cu tărie că acolo unde era averea sa acolo nu se afla și sufletul său? Aș jura că, asupra acestui punct, documentul, a cărui lectură mi-o refuzați, aduce o mărturie hotărîtoare.

Sper unchiule, că mă vei înțelege și-ți aștept cu încredere răspunsul..

JANINE

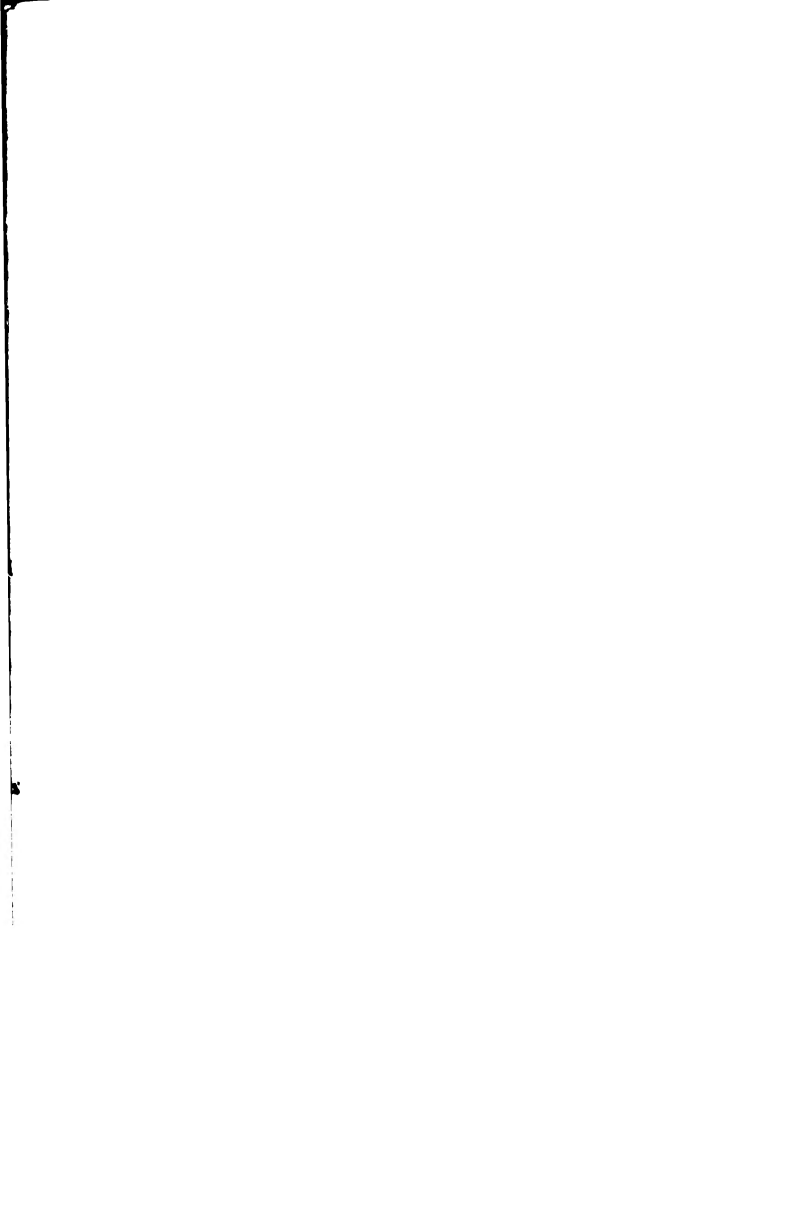
CUPRINS

<i>Prefață</i>		V
<i>Tabel cronologic</i>		XXXV
Thérèse Desqueyroux		1
Cuibul de vipere		131

Redactor responsabil : TEODORA POPA
Tehnoredactor : TRAIAN ARGETOIANU

Dat la cules 20.02.1967. Bun de tipar 12.04.1967.
Apărut 1967. Tiraj 80160 ex. broșate. Hîrtie ziar
de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 16,25.
Coli tipar 11,25. A. nr. 2075/1967. C.Z. pentru
bibliotecile mari 84 — C.Z. pentru bibliotecile
mici 84—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 70 138 la
Combinatul Foligrafic „Casa Scînteii”, Piața
Scînteii nr. 1, București — Republica Socia-
listă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

